

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI

APRILIE 1939

NR. 4

T. ARGHEZI	Versuri	3
N. M. CONDIESCU	Din „Insemnările lui Safirim“	8
AL. PHILIPPIDE	În marile singurătăți	16
E. LOVINESCU	Acord final (V)	19
AL. T. STAMATIAD	Din poezia chineză	37
IOANA POSTELNICU	Bogdana	46
GHERGHINESCU VANIA	Versuri	62
TEODOR SCORȚESCU	Concina prădată	66
IORGU IORDAN	Don Quijote	82
N. I. HERESCU	Despre condițiile poeziei	102
LT.-COL. C. VERDES	Potențialul de război al României	109
MIRCEA ELIADE	Cărțile populare în literatura românească	132
VLADIMIR STREINU	Note despre stil	148
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte lirice contemporane	162

O NOUĂ MARE LUCRARE A D-LUI DR. GH. BANU: L'HYGIENE DE LA RACE de *G. K. Constantinescu* (185); UN DIPLOMAT MORALIST: IOVAN DUCICI de *Mihail Sebastian* (187); LA O RETIPĂRIRE A POEZIILOR LUI ST. O. IOSIF de *M. Sb.* (192); O CARTE ASUPRA DESTINULUI OMENIRII de *Constantin Micu* (193); PROBLEMATICA CULTURII de *Dan Berceanu* (199); CRONICA GERMANĂ de *Mircea Streinul* (205); RETROSPECTIVA LUCHIAN de *K. H. Zambaccian* (210); O MONOGRAFIE GERMANĂ DESPRE DRAMATURGUL O'NEILL de *Petre Comarnescu* (214); CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu* (219); ȘTIRI MUZICALE DIN STRĂINĂTATE de *Nicolae Missir* (225).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. A. L. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

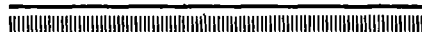
Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

ABONAMENTUL ANUAL LEI 360
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.500
EXEMPLARUL 30 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI IACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI, Nr. 4, APRILIE 1939

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1939

UN PLOP USCAT

Un plop uscat și lângă plop o școală.
Jurîmprejur, tăria goală.
O veșnicie uriașă, ne 'ntrerupt
Albastră, 'n șes, în zări, sus, dedesubt.

Atâta cer pentru atâta sat !
Atâta Dumnezeu la un crâmpei !
Un greiere de om stă 'ngenunchiat
Cu cobza 'n rugăciunea ei.

Tu te închini și mai nădăjduiești,
Fărămă de ceva ce ești,
Și glasul tău cântat ți se îngroapă
Ca 'n heleșteu un strop de apă.

Plopul uscat știa mai mult: a fost.
Fă și tu trunchi, ca plopul din ogradă,
Crește la cer, de bunăvoie prost,
Dă frunze 'n el și lasă-le să cadă.

STĂ SINGURATIC

Stă singuratic câinele. De pază
Nu știe cui, pe la amiază:
Fântânii rupte, spinului uscat,
Drumului, cerului, omului? A tremurat.

Gerul îi ustură urechile, laba,
Nevinovat, neîndurat și de geaba.
Carnea, vlaga, zgârciul, pe de-a'ncetul,
I le-a mâncat și mistuit scheletul.

Barbă aspră i-a crescut, zbârlită.
Vocea scâncește isprăvită.
Și-a purtat ocărîte oasele
Pe la toate șurile și casele.

Il chem și nu înțelege:
Nu mai poate să se deslege.
Dar ochii lui, într'un maidan, Părinte,
Dau mărturia lucrurilor sfinte.

CĂTUNUL

Cătunul s'a mutat tiptil, din zare,
In cimitirul lui, mai mare.
Ce s'a născut, pe rând s'a și 'ngropat
Și crucile-au intrat în sat,
Viori de lemn
Incremenite într'un semn.
Și au ieșit din sat până departe,
Lăsându-i drumurile moarte.

Ia seama bine, dacă treci,
La încâlcitele și vechile poteci.
Să nu te 'mpiedeci de ciulini.
Morți-s acolo, ca 'n cătun, vecini.

Târît în ploaie de ciubote grele,
Drumețul, noaptea, poate să se 'nșele
Și, încercând cârligul pus la porți,
Să ceară găzduire dela morți.

ZIUA CENUȘIE

Ziua cenușie, vânăta zi tristă
Iși cocoloșește soarele 'n batistă.

Printre canavaua cețurilor, sură,
Plopii de frânghie-s prinși în țesătură.

Roiuri, porumbieii: vre-o câteva sute
De scrisori și plicuri albe, desfăcute.

Negura urzește, molcomă și mută,
Noaptea ne 'nteruptă, ne mai începută.

Hornurile toate dau puțină ceață,
Câlț câte-o fărâma și țigaie creață.

Soarele rămâne spânzurat: un bumb.

Zi crochiiu. Estompă și condei de plumb.

ZIUA ALBĂ

Zi albă, zi ușoară, de zăpadă,
Fața de in se-așterne sărutată
Și, proaspătă și nouă, s'a întins
Cu fluturii din ceruri care-au nins.

În dreptul geamului de chihlimbar
E pusă masa cinei în altar.
Inveștmântați în aripi ca 'ntr'o haină,
Ingerii mici adus-au har în taină.

Din înălțimi o rază aurie
Îa parte 'n bolți la sfânta liturghie
Și lingura rotundă, din potir,
Lacrimi a scos și rouă de safir.

Un gust ce fuse 'n vin și în prescură
I s'a topit ca un surîs în gură
Și 'n sâni feciori i-a scăpărat scânteia.
— Cuminecă-se roaba ta, Femeia.

T. ARGHEZI

DIN «ÎNSEMNĂRILE LUI SAFIRIM»

« Nimicuri, — ai să te usuci aici prietene, pentru închipuiri care nu schimbă întru nimic rostul celor orânduite de mai înainte . . .

Băiete, — mi-e milă de tine . . . ».

Așa mi-a spus acum un an, Pan.

Are poate, dreptate.

Un an de când n'am mai mânjit albul hârtiei cu slovele mele . . . O lâncezeală încordată, un fel de negațiune, care poartă totuși la temelie o afirmare a credințelor mele despre viață și de ce clo-cotește dincolo de ea, mi-a paralizat orice fel de manifestare, în afara haoticelor mele convorbiri cu morții . . .

Trăiesc cu morții.

În tăcerea lor deslușesc lămuriri, mult mai temeinice decât toată vorbăria oamenilor care încă pentru câtva mai pot duce furculița la gură, se mai pot îmbăia, pot să-și umple sufletele cu acordurile muzicii, ale poeziei și ale prostiei . . . și mai pot să iubească . . .

Străngeri și contopiri de trupuri, — mâine pulbere.

Nopti de-a-rândul, în chilia tămâiată cu mireasma aducerilor aminte, am stat cu gândurile risipite, cu frământări fizice fără putință de descris împrăștiat tot în haos și strâns ca un ghem, căutând iarăși să mă deslușesc, ca și cum ceva nou ar mai fi putut încă țâșni din buhava mea făptură. În clipele de hădă autoanaliză, îmi mângâiam barba mătăsoasă, uitându-mă în oglinda aburită, — dar al Băbicăi, în care ea de atâtea ori și-a privit frumusețea-i drăcească, — și căutam să mă conving, că în ochii mei mai port încă aceeași flacăra mistică cu care am târît după mine gloata . . .

« Deșertăciune, — toate-s deșertăciuni . . . ».

Ce straniu contrast, dovedesc, în mine cel de acum. Am fost pentru toți un dinamic, un animator, o energie care ardea fără isprăvire; aceasta numai la suprafață. Eu, cel adevărat, am fost și am rămas un static, un contemplativ, un negativ, după cum ultimele zile mă dovedesc.

De unde această putere de a-mi ascunde adevărata fire și manifestările de luptător în care m'am încrezut și cu care am înșelat atâta lume?

De bună seamă, din cearta neisprăvită a strigoilor, care își continuau socotelile prin mine, socoteli care vor fi continuate prin alții...

În fiecare zi, — stăpân pe o energie care nu-i a mea, dar, probabil, vine dela ei, — după noaptea nedormită, muncesc alături cu Ozie și Isaia, la gospodăria schitului. Am făcut din el o inimă de flori și de verdeață. Seara, stau de vorbă cu netrebnicii mei frați, spunându-le cuvinte în care eu am vrut să cred, dar *nu pot să cred*. Ei ascultă plini de evlavie poveștile mele. Știu eu ce diavoli muncesc aceste fapte sărace de duh, — cu suflete de piatră, cu instinctele primitive din începuturi, când omenirea era poate încă fericită.

El, a venit de nenumărate ori...

Umple de frig chilia.

Șoptește blând: «Frate, atâta clocot de viață svâcnea în mine...

Vocea cea neiertătoare mă muștră:

«Cain, ce-ai făcut cu fratele tău?».

Oameni buni, — la sfârșitul unei vieți bogată în mulțămiri ca și în dureri, — strig acum și voi striga și dincolo de neființă: «Nici o morală, nici o lege omenească, nici o filosofie nu îngreunează cântarul vieții, cât o bătaie a inimii, care, odată oprită, nimeni și nimic nu o mai poate readuce la pulsația ritmică și animată, mai presus de toate *animală*, pentru care a fost croită.

O iarnă aspră băntuie.

A nins, a nins zile de-a-rândul. Neputincios întru gândire și scris, priveam ceasuri după ceasuri, ninsoarea care cădea.

Un ritm de flașnetă, în toate. În cutia de rezonanță aceeași gamă de sunete trezită prin învârteala manivelei, de către meșterul necunoscător și el de ce când învârtește ies atâtea variațiuni de sunete.

Zăpada care îmbracă codrii la fel, — într'un alb cu totul dimpotrivă nuanței cu care noi însemnăm *albul*, — îmi spune povești dintr'o lume care n'a fost a mea, cel de acum, dar pe care, totuși, am trăit-o cândva.

Trăiesc cu morții.

Ei spun mai mult decât cei vii.

Pan mă privește batjocoritor. De atâtea ori, în lungul zilelor sbuciumate care m'au oprit să scriu, îl priveam, aureolizat de flacărele buștenilor, — și-mi ziceam, că acest diavol, cinic și înțelegător a atâtea și atâtea, trebuie înlăturat din preajma mea, sfărâmat cu mâinile mele care l-au adorat trei sferturi din viață ca să-l urască acum.

«Nimeni, nu poate opri viața... Ori viața e cântec, e suferință împletită cu iubire, e sacrificarea inconstientă a păpușilor ziși oameni — la fel cu furnicile — pentru urmări încă nelămurite, și crede, prietene, că tot în cântec și în frenetica înlănțuire de o clipă a trupurilor sunt eternizate toate cele trecătoare care însă, poartă în ele adâncul începuturilor...»

Stă afară, o lumină de lună, o lumină de îngheț polar peste codrii niși. Pipăi, cu mâini tremurânde, Biblia în care stă, pitită, înțelepciunea omenirii.

— «Mofturi», zice iar Pan. Pentru voi, făpturi nemernice și trecătoare, — mai trecătoare decât clipa pe care o pune frunza galbenă desprinsă de ramură până la pământ, mai trecătoare decât paliditatea pe care moartea o pune pe fața celor duși — nu-i istov de mântuire, decât înțelegerea deplină a bucuriilor pe care viața trecătoare vi-o dă...»

Pădurea freamătă, deși stă neclintită în cristalul ghieții care i-a îmbrățișat copacii și cărările...

Chilia e goală de mărturiile vieții mele. Nici o stampă, nici un portret din vremuri... Am vrut s'o rup cu trecutul și am crezut de-ajuns ca nici o urmă a vieții mele să nu-mi mai turbure ochii pentru ca toate câte au fost, să nu mai fie...

Toate clipele vieții mele chinuite trăiesc totuși aievea, fără nici o mărturie pipăibilă.

N'am înainte-mi decât o cruce, Biblia și pe Pan. Și totuși, — imagini evocatoare vin să turbure zilele care mi-au mai rămas.

Unde-i stăpânirea de sine și voința de a îngropa o viață veche pentru zămislirea unei alteia, nouă și limpede?

— « Nu există — șoptește Pan — viețile sunt vechi și aceleași turnate în tiparnițe felurite. E ca și cum ai smălțui din nou un vas arhaic, împrespătând colorile desenului, pe urmele acelora ce și-au scrilejit de mult în lut nemurirea ».

De un an, mă lupt așa, cu mine însumi.

Nici o limpezire: — nici măcar, odihnă.

Reîncep însemnările vieții mele. Cine mă îndeamnă la această chinuită disecare a sufletului meu, păcătos și trist în goliciunea lui? A părut mulțimii, că poartă în el făgăduinți nescrise încă în pomelnicul realizărilor. A tremurat, s'a exaltat, a înfrânt lacătele inimilor oamenilor de treabă, — pentru ca, învins, să poarte, în insula izolării, sdrențuiala unui stindard pe care stă scris, cu litere de foc: Minciuna cârmuește din veacuri omenirea, dar omoară sufletele care cred în ea ».

Cu câtă durere scriu cuvintele acestea.

El, vine iarăși, — umplând de frig chilia.

« Cain, ce-ai făcut cu fratele tău? ».

Mi-e frig, mi-e sete, mă doare...

Dă-mi, Pan, căldura celor veșnice, dă-mi apa care nu lasă gâtlejul uscat, dă-mi bucuria durerilor de totdeauna, dă-mi un reazâm în credința mea neroadă, — dă-mi iluzia smochinului uscat, care, prin vorbă, reîntinerește și dă rod, dă-mi odihna cea bună...

« Poate numai odihnă, — poate... deoarece și ea nu-i una și aceeași.

Nu stă odihnă împotriva aceuia ce muncește din începuturi, ce stă neostenit să vadă cum din atingerile lui ies mai măestrite în colori aripile fluturilor, mireasma florilor și atâtea rosturi care-și croiesc drum la viață. Din sbucium a putut, totdeauna, ieși *ceva*. Din nemișcare — *stărv*.

Ce noapte limpede dă zăpada sub sclipirile palide ale luni.

Noapți de veghe, — nefolositoare de un an, — dați-mi puțința înseilării celor trecute, cu viața mea de acum.

Înalta societate a orașului își avea obârșia — cu prea puține excepții de adevărată boerie — în îndepărtate sau apropiate înrudiri grecești, bulgărești sau sârbești. O parte porniseră dela sluga desculță, răbdătoare loviturilor de biciu, șireată și mocnind ca tăciunii aprinși sub cenușe, gata să apară în vâlvătaie cotropitoare asupra bunurilor stăpânilor, în clipa norocoasă pentru ei.

Un descendinte — printre atâția — era și Manole Filișteanu, judecător la una din secțiile Tribunalului. I se mai zicea și « *Pufuleț* ». De ce? Pentru că trăise zece ani la Paris, avea maniere și bani mulți. Pe tată-său îl chemase Ghiță Buruiană, iar pe mamă-sa Tarsița. I-am cunoscut în copilărie, pe amândoi, bogați, mari proprietari, într'un cuvânt *boieri*.

Ghiță fusese pe vremuri isprăvnicel, apoi vechil, apoi administrator la Conu Manolache, bunicul meu. Conul Manolache, — risipitor și muieratic cum s'a dovedit până la sfârșit — a descoperit pe Tarsița, fată frumoasă, lucrătoare într'un atelier de « marșandărie » cum se numea pe atunci negoțul pălăriilor de dame. Ce trebuia să se întâmple, s'a întâmplat. Conu Manolache a măritat-o apoi la repezeală cu Ghiță Buruiană, — prea încântat de zestrea pe care i-o aducea Tarsița: o casă cu tot mobilierul, — în care el a și închis ochii mai târziu, — vre-o 2000 de galbeni și giuvaericele.

Când, pripit, după șapte luni, a ieșit pe lume copilul, l-a botezat Conul Manolache, dându-i numele Domniei sale. Peste câțva, Conul Manolache a rămas calic, iar Ghiță își umfla chimirul tot mai mult, proprietar a două moșii dintre atâtelea ale boierului.

Copilul crescând, sporea și averea lui Ghiță. Acum toți câți îl apropiau îi ziceau cu smerenie « Coane Ghiță ». Ei, dar el nu era prost ca mangafaua de Manolache. Cu băerile pungii strânse, nu da nimic fără câștig și, chiar dacă da, învârtea mai întâi banul, pe toate fețele. Nimeni nu știa, în afară de acareturi și moșii, ce bani are puși de-o parte Ghiță. Pe lângă bănețul de prin bănci, — o plăcere sadică îl îndemnase să păstreze aproape lângă el și

sub el, bancnote. Salteaua, care-i servea de așternut, era umplută cu prea puțină lână și pudrerie de bilete de bancă.

Parcă-l văd, — uscat ca o iască de candelă, cu patru dinți în gură, lungi ca de cal și negri, chel tobă și cu « favorite » albe, asemeni celor purtate de Conul Manolache. Jegos și îmbrăcat cu haine care-și pierduseră culoarea, fuma tutun calitate treia, așa cum apucase, și făcea pasiențe. De bună seamă, în momentele acelea, își socotea și-și răsocotea averea.

Manolache junior se găsea la Paris, unde studia dreptul de vre-o patru ani. Avea cheltueli multe, mai ales cu cumpărarea cărților de drept, — pentru că nu trecea lună, ca, în afară de toată întreținerea cuvenită unei « odrasle boierești » să nu mai ceară prin Tarsița, parale. Scena era aceeași: Tarsița involburată, cu cârlionții făcuți puf, enervată și înfricoșată, intra la Ghiță pe care-l găsea trăgând din țigară și tușind a hrubă goală.

— Ghiță!!

— Ei, ce-i? Și tusea se pornea și mai urâtă.

— Ghiță!!

— Ei, ce-i soro, ce s'a întâmplat?

— Ghiță!! Manolache...

— E, — ce vrea?

— Parale, — iar nu i-a ajuns luna asta, — a « contractat datorii de onoare » uite așa scrie...

— Ce zici c'a contrectat?

— Datorii de onoare.

— Ce-i aia? Să fiți ai dracului și el și tu, că tu l-ai învățat cu nărav. Ce, sunt butoi fără fund? N'am, — n'am, — nu mai am, nu mai ammmm! Ai înțeles? După ce că nu face nici o pricopseală pe acolo, îmi mănâncă banii cu lingura, parcă i-aș fi furat...

— Ghiță!

— Ghiță, ne-Ghiță, — n'am de unde să mai dau, auzi? Uite, să vină în țară, — îl așteaptă moșiile să le muncească, să facă și el ceva. Nu trântor! La vârsta lui, munceam din greu... Dă-i tu, dacă ai, — eu nu mai am...

— Bine, am să-mi vând din giuvaericale, — că nu pot să-l las așa... N'am inimă de câine... Un singur copil avem. ... Și începea să plângă cu sughițuri.

— Ho! nu te mai boci. Cât cere?

— O mie de franci.

— Parcă's nuci, bănișorii munciți de mine. Uite, să știi că-i pentru cea din urmă oară — dar pentru cea din urmă oară! Să-i ajungă, așa cum ne-am învoit când a plecat. Taie frunze câinilor, — las că știu eu...

— Ghiță, — nu-i frumos să vorbești așa...

— Ei, lasă-mă 'n pace, mama voastră de dușmani haini. Ieși afară, că mă lovește damblaua...

După zece ani, Manolache s'a întors doctor în drept.

În răstimp, Ghiță murise. Încă nerăcit bine și sub saltea cotrobăiau mâinile Tarsiței « marșanda ». Milioane i-au umplut săr-tarele. I-a păpat în joc de cărți și 'n *soarele* la care venea toată protipendada orașului, în mare parte de aceeași origină cu a bietului « Conu Ghiță ».

Cât trăise tată-său, Manolache a încercat de nenumărate ori să-l convingă să-și schimbe numele.

— Mie nu mi-e rușine de numele meu, auzi? răspundea ritos Ghiță. Buruiană m'am născut, buruiană vreau să mor...

După moartea lui Ghiță, Pufuleț și-a schimbat numele în Filișteanu..

Ani de-a-rândul, Pufuleț se trezea din somn înspre 11,30 ziua, — se îmbăia, apoi dejuna frugal, două ouă proapsete și o friptură. Se culca iarăși, pentru ca, la 7 seara, să apară proaspăt la clubul pe care nu-l mai părăsea decât în zori, golit de bani și duhuind a alcooluri tari. Nici o cetire din cărți proaspete, — nici măcar din meseria lui.

Se înscrișese în barou, dar nu deschisese gura niciodată. Știa însă de pe rost, — șansonetele « en vogue » și toate cancanurile — unele numai închipuite — ale orașului.

« Ah, ce Pufuleț! Il est charmant! ».

În sfârșit, s'a hotărât să devină om serios în toată accepțiunea cuvântului. Partidul său, cel conservator, — nici că se putea altfel, — fiind la putere, Pufuleț a fost numit judecător la tribunal.

Viața și-a urmat pentru el același curs normal, — nopți pierdute și ore de chin, când, în tocă și robă, asculta absent debaterile. Într'o zi, Tarsița a închis ochii. Și-a dat demisia și, cu ce i-a mai rămas din marea avere a lui Ghiță, s'a mutat la București. Grație foștilor colegi dela Paris, — toți boieri auten-

tici,— Pufuleț și-a tăiat drum și 'n Capitală. Zicea « Tante Marie », « Elenuța », « Cette pauvre Marianne », la aristocrația Bucureștilor.

« Tarsița pauvre mère » — devenise acum, fostă domnișoară de onoare a Principesei Stirbey, iar Ghiță, omul care scăpase dela dezastru pe Conu Manolache. Așa se scrie istoria, — în mic ca și în mare.

Pufuleț a murit, înconjurat de florile aduse de mâinile prietene ale femeilor din lumea mare, într'un sanatoriu. Mizeria îl pândea. Soarta a vrut să sfârșească înainte de a depăna, în inteligența-i mărgenită, origina familiei lui și nici vedenia lui Ghiță, cu picioare desculțe, muiate în nămolul ogoarelor Conului Manolache pe care trebuia să le stăpânească odată.

N. M. CONDIESCU

IN MARILE SINGURĂȚI

In marile singurătăți din mine
Aud demult un cântec. Dar e cântec
Ceva ce nu se poate auzi
Decât doar cu urechea sufletului:
Sunete stinse, susur de astre,
Vârtej de vis și amintiri de vânturi,
Sonoră 'nchipuire ce poate fi lumină,
Prezență care 'nlătură cuvântul?

De câte ori nu m'am urcat
In luntrea somnului, crezând că poate
Voi izbuti, plutind la întâmplare
Pe mările tăcerii din lăuntru,
Să dau de-acel prea tainic cântăreț
(Un cântăreț tot trebuie să fie!),
Frățește să-l întâmpin și să-i spun:
Prietene, deși te port în suflet,
Eu încă nu te-am cunoscut în viață!

Atât de slab s'aude câteodată,
Parcă-i pierdut prin depărtări de stele,
Iar alteori îl simt aici aproape
Ca o vioară după un perete
Și doar o ușă parcă ne-ar desparte,
Dar nici n'am apucat să fac un pas
Și mă găsesc zvrălit din nou

Pe țărml viefii zilnice și treze,
Naufragiat al somnului.

Dar alteori, pornind să-l caut, iată,
O spaimă mă învăluie deodată
Și sunt silit de-un jurământ ciudat
Să-mi duc cu trudă visul pân' la capăt.
Cumplite gânduri amenințătoare !
Mi-e frică să nu aflu cine știe
Ce taină înspăimântătoare !
Cum pot să cred că e la fel cu mine
Ceva ce poate-a coborît din astre ?
Ce chip să dau necunoscutului din mine ?
Și-atunci mă zbat să scap din visul meu,
Dar el ne'nduplecat m'aduce 'n preajma
Enigmei către care mă simt atras mereu,
De care mă desparte mereu o spaimă nouă.
Și-așa mă lupt cu spaima și dorința,
Statornice, zădarnice-amândouă.

Trec câteodată zile lungi în care
Pe neștiute cântecul dispore
Și amintirea lui atunci, mai vie
Chiar decât e prezența lui, mă doare,
O, dulce vânt prin inima pustie !

La fiecare grea răscruce-a vieții
L-am auzit vestindu-mă frățeste
Și morții mei când vin să mă întrebe
El ca un greer vorba le-o 'nsoțește.

În dup' amezi de 'ntoarceri în trecut
Și 'n nopți adânci când tot ce m'a durut
În viață se trezește 'n suflet iară,
Simt cântecu-adiind în preajma mea
Așa cum, într'un vis odinioară,
Mi s'a părut c'aud vorbind o stea.

O, cântecul acesta fără nume
Am să-l aud și 'n pragul morții oare?
Voi izbuti în clipa mea din urmă
Să pot cunoaște fără dor și spaimă
Pe cântărețul cel ascuns în mine?

AL, PHILIPPIDE

A C O R D F I N A L

XI

Peste câteva zile, porni spre partea de sus a târgului; abia când ajunsese în dreptul grădinii publice băgă de seamă direcția luată. Ce căuta la casa Gheuculesei? Iși dădu, firește, motivul că voia să o vadă pe Voichița, femeia cu zece copii. Trecu printre livezile bătrâne cu roade puține; avusese dreptate Sevastița, sora lui Poslușnicu, preoteasa dela Tătăruși: bruma din Mai ucisese floarea și văduvise grădinile de fructe. În fața Băncii Naționale, locul viran se parcelase și două vile își arătau scheletele de cărămidă. Casa Gheuculesei se desprindea cu greu dintre copaci stufoși; piatra cenușie a coloanelor răsucite din pridvor nu se mai zărea de sub învelișul iederei. Poarta era deschisă; abia puse mâna pe clanță și din fund se și repeziră dușmănoși Ursu și Glonț; când se potoliră, mai familiar, Ursu i se ridică din prietenie cu labelle pe umeri. La zarva lor, Voichița și cu cei zece se arătară dintre cotețe.

— Saru' mâna și bine ați venit, dudue.

— Câți sunteți?

— Nouă și cu Gligore zece.

Pe Grigore îl ținea în brațe.

— L-ai botezat Grigore?

— Adică nu l-am botezat, da' îi spunem așa, că ziceai mata astă iarnă că...

— Aha! N'am putut veni de Paști; dar dumneata nu trebuiai să lași copilul nebotezat, că nu ești doar păgână.

— Apoi am tot așteptat să veniți, că de Paști am auzit nenocirea ce vi s'a întâmplat.

Mili se uită silnic la copilul urît.

— I-am dat numele boierului mare, tatăl matala, se linguși Voichița.

— Te-ai gândit și la asta?

Când o privi mai bine:

— Dar asta ce e?

Femeia își plecă ochii, rușinată.

— Ce să fie, duduie? Ia păcate de ale noastre femeiești.

— Vra să zică nu de geaba s'a făcut Tudose om de treabă și s'a întors acasă.

— Ba de făcut tot nu s'a făcut, că iar și-o luat lumea în cap; zice că nu-i trebuie atâția plozi și că, dacă nu găsește o fiertură de carne acasă, ce să mai ție atâtea guri flămânde; mai bine dă la crășmă tot ce câștigă la chitărie.

— Dar plodul tot ți l-a turnat.

— Apoi se vede că așa-i dat dela Dumnezeu, încheie femeia fără revoltă, fără îngrijorare pentru gura nouă ce se anunța.

Urcară în pridvor, iar Nuța se duse pe dindos să deschidă casa.

— A fost boierul dumitale pe aici?

— O fost de Paște, da' n'o stat decât o săptămână. Săracu' de el, că rău mai arăta, slab, galbăn, bolnav; uite, aici ședea toată ziua pe banca aiasta de sub tei și nu spunea o vorbă; în târg mai că nu s'o scoborît. Pe urmă o plecat să ia trinul la Ițcani.

Mili privi la poporul de copii, de broscuțe cu pânțele umflat, ce se rostogoleau pe scară și se tăvăleau prin iarbă, se ascundeau după copaci. În casă, totul era pe loc, bine curățit; fotografia ei lăsată la Crăciun privea din mijlocul biroului, pusă în ramă.

— Iraca 'n de mine, dudue, că uitucă m'o făcut Dumnezeu. Ia 'n ieșiți, copii, cu toții afară.

Copiii se îmbulziră unii peste alții și se prăvăliră apoi pe scară până jos în iarba moale.

— Amu, dudue, poate fac rău că vorbesc, că nu mi-o zăs nimic despre aiasta, da' mata nu mi-i spune. Boieru' nostru avea tot gânduri rele și când o plecat mi-o lăsat ceva pentru mata, da' nu pentru amu, ci pentru mai târziu.

Luă o cheie dintr'un dulap, cu care deschise un săltăraș, de unde scoase un plic mare de pânză, cu peceți de ceară roșie și cu o inscripție: « Doamnei Emilia Bârzu, la moartea mea ».

Mili privi uluită plicul.

— De ce moarte e vorba?

— Apoi eu ți-am spus că tot vorbea de boală și de moarte. Când s'o dus, m'o chemat și mi-o spus: « Uite, Voichițo, îți las plicu' ista. Eu mă duc și viața omului e în mâna lui Dumnezeu; dacă îi auzi că m'am prăpădit pe acolo, să i-l dai duduei. M'am îngrijit să nu rămîneți nici voi pe drumuri... Da' nu cumva să i-l dai înainte.

Voichița își acoperi față cu mâinile.

— Și eu, păcatele mele, ți l-am arătat înainte!

Trăgându-l apoi îndărăt cu violență:

— Da' nu te-i supăra că nu ți l-oi da, că așa o zis.

— N'avea nici o grijă.

Femeia luă plicul, îl încuiă în săltar și, bănuitoare, ascunse cheia în altă parte.

— Da' mata, dudue, n'ai mai auzit nimic de boieru' nostru de acolo de unde-i?

— N'am auzit.

— Nici nouă nŭ ne-o mai scris.

În prada emoției, Mili ieși în pridvor; copiii își dădeau cu coatele, parcă ar unelti ceva.

— Ce e cu voi?

Ei continuară să-și facă semne.

— Ce e cu voi, stărui ea, de tot vă îndemnați unul pe altul?

— Apoi să vedeți, dudue, își scoase pieptul înainte Nuța, v'am ruga să ne lăsați să mergem de seară la iarmaroc.

— Eu? Dar ce, eu nu vă las?

— Vezi? se năpustiră cu toți asupra mamei lor.

— Iraca'n de mine da' ce vă dați așa la om? Da' zău, dudue, nu mai e de trăit cu iarmarocul ista. Cum se înserează, o iau cu toții, cu Nuța în frunte și se duc tocmai în cealaltă parte a târgului.

— E vremea lor, Voichițo, că, dacă nu s'or duce acum! răspunse Mili cu gândul la vorbele Dorei.

— Vezi, mamă? se năpustiră din nou copiii.

— În tăta sara, dudue? Mai stau copii și pe acasă și nu-și dau tăți gologanii la roata norocului și la belciuge, cum le mai spune, doamne iartă-mă. Ba îl cară și pe Mitruț și pe Țilică și se întorc după miezul nopții.

— Asta nu e bine; copiii nu stau niciodată până la miezul nopții. Ce faci tu, Țilică, la iarmaroc?

— Apoi el adoarme și-l aduce Nuța în brațe.

— Lăsați-l acasă.

— Ba, merg și eu, scânci copilul.

— Mergeți, dar nu stați mai mult de zece, hotări Mili.

— Ți-am spus eu ție, Nuțo, bufni Iulia, cu ochi galeși de codană și cu glas muzical.

— Ce i-ai spus?

— I-am spus să ne întorcem mai de vreme, că n'o să ne mai lase mama și o să se supere și duduia când o afla și n'o să ne ne mai dea bani, adaose șiret.

— Tu să taci, o îmbrânci Nuța, că amu te cârpesc.

— Ba n'am să tac, se încăpățână fetița. Am să te spun duduie. Cum ajungem în iarmaroc, Nuța ne împarte la fiecare câte un gologan doi, ne lasă la vre-un scrânciob, iar ea se duce cu băieții și nu mai vine decât pe la miezul nopții ca să ne ia acasă.

— Minți, se repezi Nuța și o lovi.

— Apoi să spună și ceilalți, dacă nu-i așa.

— Așa-i! adevărul în cor și Gheorghită și Mitruț și Țilică și Valerica.

— Nerușinato, se răsti Voichița, cârpind-o peste gură. De aiasta nu te mai poate ține nimeni pe acasă! Te duci cu haimanalele târgului.

Mili o privi întâiași dată mai de aproape pe fata de cincisprezece ani, urâtă, cu o gură largă sluțită de trei dinți de aur, cu ochii șireți și cu sâni mari. Era femeie. Sângele îi ardea în vine; își lăsa frații și surorile, pentru a umbla noaptea cu băieții de seama ei. « Musca ră » o înțepase și pe dânsa ca și pe Luțica. Ar fi voit să o dojenească, dar nu-și simți dreptul de a o judeca. Scoase din poșetă o hârtie și o întinse Voichiței.

— Uite îți dau numai dumitale, împarte-le și lor cât crezi de cuviință și lasă-i să se ducă la iarmaroc din când în când, cu Ion.

— Cu Ion? pufni Nuța.

— Cu Ion, că el e mai mare.

— Apoi pe Ion, răsbuful iarăși obraznic Nuța, cine-l mai vede? Cum ajungem, ne lasă și se duce cu fete; nici nu se întoarce cu noi; numai el știe când vine, că doarme în șură, ca să nu-l afle mama.

Mili dădu din umeri; îi părăsi în voia lor și se îndreptă spre poartă însoțită de entuziasmul mai potolit al copiilor; numai Ursu și Glonț rămăseseră neschimbați.

— Cât despre Grigore n'avea nici o grijă; îl facem creștin vara asta.

Scoborî pe ulița umbroasă cu un singur trotuar, plină de nedumeriri și turburări. Boala lui Bizu nu fusese un pretext, ci o realitate. Nu i se plânsese niciodată de sănătate, așa că nu-și putea închipui cum ajunsese să-și facă și testamentul. Scena cu Nuța o turburase de asemeni; în fata urîtă, cu gura mare, sluțită și mai mult de dinții de aur, vorbise viața; se juca cu păpușile din podul casei, dar « musca ră » îi înțepase sâni mari, obraznici. . . Era femeie. Va face un copil din flori, ca Voichița pe Ion, cu un flăcău din curte și pe urmă se va mărita cu vre-un bețiv, care o va bate și-i va turna în fiecare an câte un pîlod. O va bate, dar n'o va distruge în elementul esențial al plăcerii și al creației. Pe când ea ?

Bătrânele ședeau în fotoliile de paie pe terasa balconului din fața verandei. Cum nu sufla nici o adiere de vînt, Dora o scosese pe Raluca afară, cu grijă și cu respect ca față de o mamă. Păstrasera între dânselor raporturile familiale de altă dată, în care sora mai mare era « țaca » și fratele « bădia ». Cu tot cei șizeci de ani ai ei, Dora nu-i ieșea din vorbă și-i spunea și acum: « cum zici mata, țacă ». Tăcute, bătrânele priveau spre dalele treptelor.

— Ce faceți acolo? le întrebă văzându-le atât de încordate.

— Trebuie să fie opt jumătate, răspunse bătrâna cu degetul la buze a tăcere.

Era, în adevăr, opt jumătate.

— Cum de ai nimerit ceasul atât de bine?

— Ssst, uite că a ieșit, murmură tainic bătrâna.

Mili privi spre o crăpătură căscată între două lespezi, din care se saltase pe jumătate o broscuță și se uita acum neclintit spre dânselor ca un școlar la profesor.

— Aiasta mică dă totdeauna semnalul la opt și jumătate.

— De aceea l-ai împiedecat pe Marin să betoneze găurile cum i-am spus eu? se răsti Mili, din pricina surzeniei bătrânei.

Tanti Dora o privi umil, făcându-i semne să n'o supere. Raluca nici nu auzise.

— Anul trecut, pe vremea asta, erau numai două și mă tot minunam ce puteau face acolo sub lespede tot timpul. Uite ce pozna au făcut!

Rând pe rând, la mici distanțe de timp, se iviră vre-o zece, cu aceeași privire sperioasă îndreptată spre oamenii de pe terasă; se săltau apoi până la rampa scării, de unde se aruncau pe peluza stufoasă. Priveliștea bătrânelor o turbură. Raporta totul la dansa, la nenorocirea ei, la conștiința profundă a existenței mutilate în ce are mai esențial, în feminitate. Cu cât se deosebea de bătrâne? Ele erau însă la sfârșitul unei vieți plină de întâmplări, pe când ea nu trăise încă.

În camera de față cu mobila de lac alb proaspăt și cu biblioteca roză înșirată în ordine pe policioare, de pe vremea lui miss Stower, se aruncă plângând cu fața în perinile divanului. Când se mai potoli puțin, ușa se deschise ușor și se ivi tanti Dora, care, cu antenele sensibilității ei pururi ațintite, prinsese furtuna din aer; o bănuise, de altfel, de mult, dela sosirea fetei la Balomirești, din nemulțumirea ei față de orice, dintr'o iritare atât de neobișnuită. Furtuna trebuia să vină dela divorț; nu e puțin lucru să te desparți la treizeci și șapte de ani, se gândea. Iubise tot neamul Bârzuleștilor și al Dărăștilor, până în cele mai îndepărtate ramificații; numai pe Lică nu-l putuse « adopta ». O intimidaseră cinismul, felul repezit și privirea lui superioară, care spunea: « cine mai e și bătrânica asta? ». Când îl vedea întrând, nu știa cum să se strecoare mai iute pe ușă. Nu-și mărturisea, de altfel, cugetul adevărat decât față de țaca Raluca.

— Doamne, țăcă, o fi el om mare, dar se cunoaște că nu-i din neamul nostru. La dânsul, totul e vraieste; una spune, alta face; din zece iese una. Și cu ce vorbe urâte și asvârlite îți vorbește totdeauna!

De câte ori o întâlnea, Lică îi arunca din treacăt:

— Tot mai suspini, Doro? N'ai mai isprăvit să-l bocești pe nenea Țaicu?

Ce avea el cu bărbatu-su, de nu-l lasă nici mort în pace?

— Da', zău, țăcă, așa om peștiș n'am mai văzut. Am avut și noi în familie un soi rău, pe Miluță, dar de cum l-a simțit tătuța că umblă alături, l-a alungat; a tăiat vreascu uscat din rădăcină.

Miluță fusese singura pată a familiei Dărăscu și murise fără ca Raluca să-l fi iertat; Dora îl iertase, îl ajutase și îi închisese ochii cum le închisese la toți din neamul lor. Devotamentul ei trecuse și asupra Bârzuleștilor, sporit de o admirație fără seamăn pentru Grigore, om de cuvânt, fără fumuri și aere batjocoritoare, nu ca Lică cu ochi sfredelitori și cu vorbe înțepate!

Mili simți mângâierea mâinii blânde a bătrânei.

— Bârzulică, maică, ce ai tu?

Ea tresări și se irită, că nu-i putuse scăpa privirii agere.

— Veneam eu mai de vreme, dar a trebuit să o culc pe țața, zise vinovat, ca și cum ar fi întârziat.

O netezi apoi pe frunte, pe păr, ca pe un copil.

— De când ai venit dela București, totul te supără. Te necăjești chiar și pe țața. Înțeleg pasul mare, pe care l-ai făcut...

— Ce pas? se sperie Mili.

Tanti Dora adulmeca din aer orice suferință, dar nu-și închi-puise că adulmecarea îi mergea atât de departe.

— Ce pas? Apoi divorțul tău! Oricât de rău a fost Mitu, dar eu tot l-am plâns când l-am pierdut. Că bărbatul e tot bărbat!

Mili așteptă să vadă până unde va ajunge.

— Ai avut multe de pățimit de pe urma lui Lică. Mai rar om ca el să nu respecte sufletul altuia — dar ți-a fost bărbat, și ai trăit cu dânsul cincisprezece ani. Trebuie să suferi.

— Din pricina lui Lică? izbucni Mili. A lui Lică? Fii fără grijă, tanti Dora. Nu mi-a făcut nici un rău, pentru că nu l-am putut suferi niciodată!

— Vorbești cu păcat!

Gândul că tanti Dora o credea nenorocită din pricina lui Lică o înveseli; bătrâna credea în sfințenia căsătoriei. Ii trecu prin gând o bănuială.

— Ascultă, tanti Dora, nu-ți închipui cumva că și «accidentul» meu?...

Ivoriul feței bătrânei luă nuanțe trandafirii.

— Vezi! Spune drept, tanti Dora...

— Ce să-ți spun? se apăra ea încurcată; eu nu știu nimic.

— Zici că nu știi nimic, dar ai înțeles de ce e vorba, o necăji.

— Ce să înțeleg? Nu știu nimic și n'am zis nimic.

Te-ai gândit la rău, cum te gândești de obicei, glumi fata. Ca și cum ar fi fost prinsă cu vre-o vină, Dora se îmbujoră.

La ce rău m'am gândit, doamne ferește?

Că «accidentul» meu a fost din pricina lui Lică.

— Și dacă ar fi așa, unde e răul? Lică nu era bărbatul tău?

Nu ieșea din respectul bărbatului. Induioșată, Mili o sărută pe amândoi obrazii:

— Așa suflet nu mai e pe lume!

Cum nu se simțea bine cu lauda, bătrâna își făcu rost de plecare.

— Mă duc să văd dacă țaca a adormit.

XII

Vesclia i se potoli încetul cu încetul. Dora nu pricepea decât viața conjugală; divorțul era un lucru grav, plin de consecințe; și numai din încăpățănare Bărzulica ținea să pară că nu-și regretă pasul făcut, deși nervozitatea ei dovedea contrariul. N'avea cum să-i priceapă tanti Dora bucuria că scăpase de Lică. Incetul cu încetul, se gândi însă și la ceea ce o aștepta în viitor. Se afla în pragul maturității, a vârstei critice și nu cunoscuse totuși dragostea. Lică o desgustase dela început; nu-l putuse iubi. Oamenii se nasc întregi; să se fi născut numai ea mutilată? Să-i lipsească numai ei ceea ce avea până și Nuța? La dojenile maică-sei, fata îi răspunsese cu o privire provocatoare: «dar ce, eu nu sunt femeie?» Lunecă iarăși la îndoiala de sine, la aceeași veche obsesie; se simți aruncată de pe acum în rândul inutilităților, al lui tanti Dora și al Ralucăi; va număra și ea broaștele de sub lespezile scării și va reduce viața la incidentele casei. Bătrânele aveau cel puțin îndărăt un lung trecut: Raluca, de fericire și de prosperitate; Dora, de suferință. Ea nici măcar nu suferise; în urmă nu găsea decât indiferență și silă. Dragostea pentru Bizu o făcea uneori să creadă că într'însa se aflau totuși virtualități; chiar și fuga cu Frantz la Dresda putea fi un semn; își constituia, astfel, un arbore al vieții sentimentale și-l amplifică; nu era «o natură moartă», cum își închipuise Lică în vanitatea lui jiginită. Obsesiile, de care suferea acum, i se păreau tot semne ale dorinței și nu ale unei imaginații biciuite... Tanti Dora nu trăise inutil

ci-și amestecase viața cu cea a familiei; nu căutase «aventura» prin cinematografe și n'o turburase mână păroasă a lui Poslusnicu; deși linia vieții ei avusese zguduiri mai tragice, nu se abătuse de la menirea de înger păzitor al suferinții altora. Cu toate că avea pentru «tătuța» și pentru «mămuța» cultul țăcăi, destinul nu le fusese același. Bătrânul Iordache Dărăscu fusese un om pornit și cu preferințe. Dora venise prea târziu, când n'o mai aștepta și când abia încăpeau ceilalți șase copii dinainte. La naștere, bătrânul o privise pieziș și își făcuse treabă la Balomirești; maică-sa Safta nici nu voise să o alăpteze, ci o dăduse în grija unei țigance din curte. Dora o aflase mai târziu și chibzuiuse că așa se cuvenea; știa «tătuța» ce face; își avusese socotelile lui. Fetița crescuse astfel, palidă, sperioasă; se temea de părinți, cum se temea și de umbra ei; se lipsea totuși de frați și de surori și se bucura de bucuriile lor de copii răsfățați. Intr'un timp, «tătuța» voise să se scape de dânsa și să o dea la mănăstirea Varatic, unde erau mai multe mame din familia lor, maica Migdonia, maica Epraxia, maica Cleopatra. Întâmplarea voise însă altfel: destinul i se arătase sub forma căpitanului Mitu Țaicu, un om stătut, mult mai bătrân decât Dora, bun gospodar, cu o casă și un petec de moșie prin Vaslui. Căpitanul avea stare, dar și o fire ciudată, avar și darnic după capricii, mai mult sucit decât rău, aprig, pus pe gâlceavă cu toți, dela ordonanță până la colonel; se certase repede cu noua lui familie, cu părinții și cu cumnații, din fel de fel de pricini neînsemnate; biata Dora scăpase dintr'o robie mocnită, pentru a intra într'o robie vijelioasă cu sbierete, amenințări, cu umilirea familiei din care ieșise: «asta ai învățat-o dela fudulul de taică-tu», ori «ce se ține cu nasul pe sus cumnată-tu Bârzu, parcă noi nu știm ce treburi învârtește!» îi arunca mereu în obraz. Să se lege de Iordache Dărăscu și de Grigore Bârzu, oameni cinstiți, îi întrecea închipuirea. Răbdă totuși în tăcere, din convingerea că venise pe lume ca să rabde. Deși frații o îndemnau să se despartă, ea nu se învoi însă și din pricina ideii ce-și făcea de sfințenia căsătoriei și din faptul că simțea că n'ar fi binevenită acasă; bunătatea și nenorocirea ei nu îndulciseră încă împotrivirea părinților. La orice nouă jignire, ea se gândea: «numai să nu afle mămuța și tătuța». Nimic n'o durea mai mult decât când Mitu se lega de părinți. Taina firii lui ciu-

date se deslegase, de altfel, peste câțiva ani, când izbucnise paralizia progresivă, iar Dora intrase, liniștit, în adevărata ei vocație de îngrijitoare; l-a căutat îngerește, dar tot fără noroc; boala lui Mitu se manifestase sub forma urei față de dânsa, așa că în clipa din urmă ochii lui căutaseră tot dușmănoși spre chipul ei istovit de atâta veghe. Dela Mitu îi rămăsese un băiețel, Mirel, cu greaua moștenire a sângelui lui; tezaurele de bunătate și de răbdare nerisipite cu Mitu și cu întreaga familie a Dărăștilor și a Bârzuleștilor avea să le irosească de acum zi de zi, an de an, cu unicul ei băiat, pentru a-l scăpa din ghiarele eredității, vizibilă sub fel de fel de forme, de ticuri nervoase, de deprimări morale, de aventuri și de desperări ce-l trecuseră prin situații sufletești extreme, prin fobii, prin amoruri lunatice, exaltate, prin inegalități de caracter și printr'o spaimă de moarte lipsită totuși de bucuria vieții. Treizeci și cinci de ani a veghiat Dora asupra trupului plâpând și a sufletului lui, necruțând un doctor, un medicament, un tratament, un sanatoriu, aplecându-se cu dragoste asupra tuturor morbidităților lui, căutând să-i ascundă inegalitățile ce-i înstrăinau simpatiile sau să i le explice: « nu e vina lui, ci a lui taică-su ». Și când prin atâta devotament izbutise să facă dintr'însul un om aproape întreg și de merit, complicațiile unei operații de apendicită îl răpuseseră în câteva zile. Ce s'a petrecut în clipa aceea în sufletul Dorei, nimeni nu poate ști, nici reconstitui cu imaginația; atât de simțitoare față de durerea altora, hărțuită și ea de nenumărate boli, dela malarie copilăriei, până la crizele de inimă ale bătrâneții, cobai al tuturor tratamentelor, durerea ei nu putea fi decât nemărginită față de moartea băiatului, unicul scop al vieții, nu numai născându-l odată, ci renăscându-l în fiecare zi. În jurul mortului toți au plâns, numai ea nu; a stat în vălurile ei dese, impenetrabilă, fără un țipăt, fără un scâncet. O femeie spusese în biserică: « ce mamă nesimțitoare ». Străinii păreau mai înduioșați decât dânsa; se îngrijise doar de țaca să nu răcească la cimitir. Lacrimile nevărsate în lume și le-a tras însă în ea; suspina și plângea și înainte ușor, dar dela moartea lui Mirel devenise o fântână; la fiecare amintire, ochii i se umpleau de lacrimi; o viață întreagă căutase să-și ascundă nenorocirile și să le uite în cele ale altora, acum nu se mai putea însă stăpâni. Plângea neisprăvit. Mulți ani după aceea, suferea încă: făcea slujbe

la biserică și pomeni, bocea din orice, liniștit, tăcut, cu un izvor mai mult interior; nu se dumerise «cum un copil poate muri înaintea mamei lui». E tot ce o revolta din absurditatea lumii și o repeta mereu ca și cum ar mai fi așteptat o deslegare a nedreptății ce i se făcuse. Suferința rămânea totuși discretă; se ferea de țaca, de teamă ca să n'o turbure; bătrâna uitase însă de moartea lui Mirel.

— Ce-ți mai face băiatul? o întrebuse ea după câțiva ani.

— Bine, țaco, e la București, răspunsese liniștit Dora, cu ochii în lacrimi.

— Biata țacă, murmură Dora, întreabă de Mirel, ca și cum ar trăi, nu vrea să-mi facă inimă rea.

În marea ei durere, devotamentul pentru alții îi rămăsese totuși neatins; se interesa de tot ce se mișca în familie, alerga dela unii la alții, atentă la creșterea dinților copiilor, la orice pojar, la orice vaccinare, la orice alarmă. Se necăjea acum de enervările Bârzulicăi și le punea pe seama divorțului. Tanti Dora, se gândea fata, a avut și ea un destin; existența i s'a desfășurat pe axa jertfei, a dragostei pentru familie, a alinării suferinței altora. Dar ea? Pentru cine și de ce trăise? Nici măcar pentru dansa, pentru sufletul și trupul ei sterpe de orice bucurie, de orice emoție. În maturitatea vieții, nu-și găsisese încă un punct de reazăm. Singurul de care încercase să se sprijine se prăbușise înainte de a-l fi atins.

Nemulțumită de cum găsisese casă, plănuse schimbări; tot ce pornise la Crăciun rămăsese în drum, nefăcut sau numai început. La zvonul că sosise, se și prezentaseră la curte mecanicul Mahuschi, tâmplarul Schneider, tatăl Rozei, tapițerul Leiba, grădinarul Țan ca să reia discuțiile avute; puseseră câte ceva la cale și amânase apoi totul: «Să vină mâine» și apoi iarăși mâine, până ce oamenii își dădură seama că-și pierdeau vremea. «Duduia îi capricioasă, — spusese Leiba, nu-i seamănă lui conu Grigore, care, când spunea o vorbă, era vorbă!». Mili se schimbă repede; reveni la natura ei apatică. Vedea ce-i de făcut dela prima aruncătură de privire; se revolta, lua măsuri și apoi, încetul cu încetul, se lăsa cucerită de atmosferă; vedea crăpătura din zid, mucegaiul dela colțul odăei din mijloc, uzura tapetelor și măcinarea scării monumentale, dar n'o mai impresionau, nu-i plăceau

în fond reformele. De ce să-și mai bată capul cu meșterii și cu lucrătorii? Pentru cine? — pentru ce? se întreba mereu. Mai bine să se ruineze casa lui Grigore Bârză cum i s'a ruinat și neamul. Se târa prin camerele goale de pe o canapea pe alta, cu câte un roman, pe care nu-l mai isprăvea; n'avea răbdare și începea altul. Era absentă în orice ar fi căutat să se amestece, nu ca Dora, care nu se simțea bine decât în durerea altuia.

Pe la Gheuculeasa nu mai fusese; se desgustase de femeia rotundă și negricioasă, cu zece copii în jur și cu unul de rezervă, mulțumită totuși, conștientă de împlinirea menirii ei. Numai ea n'avea nici o menire. Ducea o viață absurdă într'o casă pustie cu două bătrâne ce numărau seara broaștele. Din pricina Dorei, nu se mai ocupa nici măcar de sănătatea Ralucăi. Lipsurile ei de memorie o iritau, de altfel, fără motiv. Conversația lor despre « mămuța » și despre « tătuța » nu se mai isprăvea. Ca totdeauna, Dora intrase în mentalitatea soru-sei; își amintea poznele din copilărie și se temeau să nu fie surprinse de părinți; lui Mili îi era frică să nu cadă și ea în nebunia bătrâneții de a-și retrăi copilăria. Trimisese în toate părțile ajutoare pe la aziluri, spitale, cantine, cu o dărnicie indiferentă; nu simțea nevoie de a ajuta boala, suferința, mizeria cu vorba, cu prezența; dădea pe nevăzute, din belșug. Nuța și cu Iulia nu mai veneau pe la curte; pe Nuța n'o mai putea suferi; nu-i ierta privirea șireată, provocatoare, sâni obraznici; urâtă, cu gura cu dinți de aur, asmuțea băieții. Ea nu cucerise decât pe Poslușnicu; imaginea omului fălcos și lătăreț, cu haina pe braț, cu bretele roz, în plin Cișmigiu o făcu să râdă cu amărăciune.

Sfioasă, maică-sa o întrebă într'o zi, dacă Uideștii mai sunt ai lor.

— Dar ai cui să fie? se răsti.

— Știu eu? îngăimă bătrâna.

— Nu numai că sunt ai noștri, dar avem și cele trei sute de fălci cumpărate după moartea tatei.

— Atunci ar fi vremea să mă duc acolo.

Conacul din Uidești cu cinci-șase odăi mici și joase îi amintea casa părintească dela Dărăști și-l prefera curților dela Rădeana, după cum prefera caleașca lui Moș Tudorache automobilului. La Uidești nu întâlnea niciodată pe Lică; parvenit, domnul

ministru nu venea decât la « castelul » dela Rădeana, cum îi spunea glumind. Țârgoveț și fără dragoste de pământ, dăduse, de altfel, amândouă moșiile în arendă și nu-și păstrase decât curtea.

— Pleacă atunci cu tanti Dora la Uidești, iar eu mă duc mai întâi la Rădeana, să văd ce mai e pe acolo.

Până la Uidești erau vre-o treizeci de kilometri și oricât stăruise Mili să ia mașina, bătrâna nu voise; prefera trăsura lui Tudorache. Drumul mergea o bucată pe șesul Moldovei și, deși nu trecea pe la Dărăști, ea îi porunci vizitiului să se abată pe stânga. Nu fusese de mai bine de un sfert de veac, iar vremurile ei de mărire nu arătase nici o dragoste locului copilăriei. Casa veche arsesese de foarte multă vreme, încă de pe când trăia « tătuta ». Moșioara trecuse unuia din frați, Ionică, se fărâmițase între copii lui și se risipise la urmă între străini; numai un nepot, Tudorică, mai rămăsese pe un petec de pământ și într'un conac ridicat pe locul vechii curți. Firea rece a bătrânii lăsase să se destrame repede legăturile de familie; nu-și ajutase nepoții. Cu frate-su Ionică se certase și nu-i fusese nici la înmormântare, la Dărăști. Doar de Tudorică, dintre nepoți, își mai amintea, pentru că « băiatul » venea din când în când pe la dânsa la Balomirești. Numai de câțiva ani, odată cu bătrânețea și cu salturile ciudate ale memoriei, începuse să fie copleșită de amintirile copilăriei petrecute la țară, cu o prospețime de impresie ca și cum ar fi fost eri. În mintea ei încolțise un plan; voia să scape de casa dela Balomirești, a cărei întreținere îi trecea peste puteri; se temea să nu fie trasă la răspundere de risipă și poate și izgonită. Ii era frică de răzbunarea lui Lică. « E Ministru, maică. Ce nu poate face un Ministru! », se jelea mereu. « Vine și mă dă afară din casă: mai mare rușinea », se gândea fără să o spună. Mai bine să fugă din Balomirești înaintea venirii lui Lică; la Uidești era mai la adăpost, dar nu chiar în siguranță.

Pe terasa balconului, pe când număra broaștele, își făurise planul să se ascundă la « tătuta » și la « mămuța », unde n'o putea urmări. Când i se spunea că n'a mai rămas nimic din vechea curte, clipa șiret, sigură că o mințeau. Cum să dispară o casă făcută de tătuta pentru veșnicie? Dora n'o contrazicea, ci-i intra în voie. Nu primise să meargă cu șoferul Pătruț, pentru că-l credea omul lui Lică; nu se bizuia decât în Tudorache. Recunosc

pârâul Râștei, în care se scâldase în copilărie, și chiar Seaca, fără un strop de apă, deși alteori venea val-vârtej și lua sămănăturile și vitele oamenilor. De biserică nu-și aminti: o refăcuse Grigore; poate că nici n'o văzuse refăcută. Nu departe, o curte întinsă cu niște nuci stufoși, bătrâni; dintr'unul căzuse, căutând să scape de tătuța ce umbla să o bată. « Tu n'ai cum să știi, că erai numai de trei ani; cât pe ce să dau foc curților, jucându-mă cu chibrituri aprinse ». Nici de casă nu-și aminti și n'avea cum: era alta; pe retina ei nu exista decât cea a « tătuței », întoarsă cu fața spre grădină, cu o scară cu patru trepte, cu două coloane albe de zidărie, cu brâul unui cerdac larg înfundat pe de lături cu un geamlâc colorat roșu și albastru ce se aprindea la apusul soarelui. Casa de acum dădea spre uliță, mai lungă, cu un șir de odăi în rând, cu dependințe în spate legate de corpul principal printr'un coridor de lemn acoperit. În curte două coșare. De cum se opri caleașca lui Tudorachi, o javră bătu ascuțit și un om spânatec ieși la poartă. Cam de vre-o patruzeci de ani, Tudorică purta în întreaga lui făptură semnul boalei; o mască palidă, stoarsă, o privire galeșă, lăncedă, tâmple scobite, păr albit înainte de vreme; trăgea un picior.

— Săru' mâna, mătușă, sări el la poartă, uluit de întâmplare. Scoborîră cu toți pe bătrână; sprijinită în bățul de os, ea privi lung, cu îndoială.

— Aiasta-i casa din Dărăști?

— Da, mătușă.

Bătrânei nu-i venea să creadă. Tudorică încercă să o urce în cerdac, dar ea nu voi. Pe dreapta recunoscă totuși nucul cu o masă de lemn înfiptă în pământ, înconjurată cu bănci cu spetează. Merseră cu toți acolo.

— Da' unde-i casa « tătuței »? se întoarse la obsesia ei.

Tudorică trebui să-i repete o poveste spusă de multe ori, cum se aprinseseră curțile pe vremea bunicului dela niște stănoale, cărora le puseseră foc niște rumâni din răzbunare, că ziceau că boierul le mănâncă din învoieli.

— Să nu zici vorba aiastă, băiete, că tătuță n'a mâncat din al nimănu.

— Nu zic eu, ci Rumânii, se sperie Tudorică.

Casa nouă nu-i plăcea. Unde era geamlâcul colorat, prin care soarele era când roș, când albastru?

Dacă n'ar fi fost nucul, s'ar fi crezut aiurea. Tudorică voi să-i arate interiorul cu lucrurile scăpate dela foc, dar nu primi; n'o mai interesa. Alături, în spatele bisericei, se afla țințirumul cu mormintele tuturor Dărăștilor. Tudorică dorea să o ducă acolo; se împotrivi însă tanti Dora, « ca să nu-i facă rău țăcăi ». Raluca nici nu-i pomeni; uitase de morminte. Bău un pahăr de apă rece dela fântâna veche, căută mereu în toate părțile cu ochii, ca și cum ar fi pierdut ceva și se hotărî în sfârșit să plece.

Pe când Tudorică o sprijinea, Dora se repezi la caleașcă de aduse un pachet.

— Uite, Tudorică, stofă pentru un rând de haine, luată la iarmaroc.

Țaca o privi aspru; o știa pe Dora risipitoare și o desaproba. Se vindecase de casa « tătuței » și a « mămuței ».

— De ce n'a ieșit și Ionică? Se vede că nu l-a lăsat Ruxanda, că tot ea l-a învrăjbit cu Grigore.

Frate-său Ionică și Ruxanda muriseră de douăzeci de ani; deși își mai aducea aminte că la niște alegeri Ionică votase împotriva lui Grigore, bătrâna uitase de moartea lui.

Mili ajunse repede cu mașina la Rădeana, în casa mare a cneșilor Cantacuzinești și a Paladeștilor din parcul de zece hectare împrejmuite, încă în destul de bună ordine. Aici își petrecuse lunile de vară și de toamnă ale copilăriei, oricând se întorcea în vacanță din străinătate, și pe vremea lui miss Stower. Casele nu erau ca odinioară; taică-su le găsisese aproape ruinate și păstrase numai o parte; păstrase și salonul lung de cincisprezece metri, unde avuseseră loc recepțiile pe timpul « cneșilor » și al « marcheșilor », cum spuneau încă țărani, și unde și Grigore Bâzru dăduse petreceri lumii din oraș, cu mese câmpenești în parc, urmate de dans în salonul vast, cu policandre mari cu țurțuri de cristale, cu fotolii de catifea grenat pe de-a-lungul zidurilor ca singură mobilă. Dela moartea lui Grigore, casa rămăsese mai mult în paragină. Lică și cu Mili veneau uneori vara; pe Lică nu-l interesa însă viața dela țară, și mai ales dela Rădeana, în tradiția ei, iar Mili n'avea nici o inițiativă; salonul era închis, cu

mobilele acoperite cu învelitori, și nu se deschidea decât rar, când nevoile politice îl sileau pe Lică să se arate « castelan », cum glumea. Milii mai fusese și singură pe la Rădeana dar numai pe câteva zile; hotărâtă să rămână acum până în toamnă, se temea de singurătate. Ii era urât; copilă, nu dormea decât cu guvernanta în cameră. De ce se temea, anume, nu-și dădea bine seama; nici de stafii, nici de hoți, nici chiar de moarte; spaimă instinctivă față de întuneric, ce se umplea de fantasme; sgomotele luau proporții uriașe; ciulea urechea la orice trosnitură a mobilelor sau a parchetului și nu mai putea dormi apoi; dedesupt, în fundul pământului, dihăanii necunoscuți tropăiau în pas mărunț dar neostenit. La curte erau mulți argați, grădinari, paznici, mecanici, dar prezența lor îndepărtată nu-i ajungea ori poate, într'o privință, o neliniște chiar. Luase, firește, și pe Kati cu dânsa; Ion se culca în cerdacul de din dos; pe Nuța și pe Iulia le instală pe niște coridoare, pe aproape, pentru a da de veste la orice mișcare. Se simțea totuși singură. Deși nopțile erau senine, iar luna poleia casa, aleele, masivele întunecoase ale brazilor cu o pulbere de argint, subțire, ei i se părea totul sumbru, mohorât și sărea la geam de ori câte ori larma câinilor sfâșia liniștea nopții. Incuia cu îngrijire ușile camerelor și ale antretelor dinspre dormitor; umblau totuși pași, oameni se cățarau pe burlanele din colțurile casei. Speriată, nu se mai putea liniști: sgomotele nu se petreceau afară, ci înăuntru, cu rezonanță de boltă pustie. Veghea, astfel, ceasuri întregi, frământată de gânduri. Era nefericită. Se înduioșa de dânsa, de destinul ei, de sărăcia sângelui, de mutilarea trupului și a sufletului, definitivă; se rușina de degradările, la care lunecase din perversitatea imaginației fără necesitatea organismului, de vagile încercări de a plăcea necunoscuților, de a-și măsura puterile asupra oricui, din disperarea crispată de a-și dovedi că e la fel cu celelalte femei, de toate obsesiile ce o frământau și o umileau. Spaima singurătății fu însă repede înlocuită prin spaima unei prezențe, de care nu se putea libera. Prin aleea de brazi înalți dinspre eleșteul din mijlocul parcului, îi apărură Luțica. Dintr'un mic portret în ulei, de factură italiană, găsit într'o cameră mai dosnică, văzuse că fusese o femeie mai mult mică de statură, cu o coafură tăiată de o cărare trasă la mijloc cu părul lucios ca pana corbului, scoborât pe tâmples și peste urechile ne-

văzute în ondulări artistice; profil fin, sprâncene brune încondeiate și îmbinate sub o frunte mată, mică; nas ascuțit deasupra unei guri liniare, desenată cu un fir de ață; gât lung, subțire, cu două rânduri de perle lăsate peste un sân mic, rotund. Fata hatmanului Constantinică nu mai era o nălucă a imaginației veninosului paharnic, ci se incorporase într'o ființă vie, fin modelată, tip de orientală fără nimic totuși din masivitatea orientului; sub brocaruri venețiene și dantele, trebuie să fi lunecat grațios pe parchetul vastului salon cu fotoliile acoperite azi și să se fi multiplicat în oglinzele mari ce-i păstrau încă imaginea. Prin aleele parcului, Luțica s'a primblat în tovărășia «feciorilor de boieri din toată Moldova» în seri cu o lună ce arunca în văzduh punți aeriene de argint, la fel cu cele de acum, când ea stătea singură, încuiată în cameră, păzită pe la toate ușile de Kati, de Nuța, de Iulia, de Ion, captivă voluntară a spaimei de întuneric, a tuturor obsesiilor ce-i dădeau târcoale. Pe păenjenișul de argint svârlit de lună pe alee, boeroaica umbla și acum, ușoară ca un silf, în tovarășia coconilor eleganți ai vremii, în sunete de chitară, venite de departe, din cine știe ce boschete. Din grațioasă ca marchizele lui Watteau și Chardin, cum i se arătase la început, aparițiile i se încărcau tot mai mult de sensualitate, enervându-i abținerea de totdeauna. Dragostea ei cu marchizul spaniol nu mai era o viziune literară scăpată din cartea Paharnicului, ci o realitate încadrată în adevărata ei ambianță: brazii, canalele, eleșteul cu crapii, podețele din parc i-au văzut sărutându-se, înlănțuindu-se. Perechea își trăia aventura sub privirile ei mărite și în cascada unui sânge biciuit de o putere vrăjmașă, ne mai simțită în trupu-i placid; totul era turbure și încărcat de sensurile date de o imaginație fără frâna experienței. Boeroaica și marchizul o torturau și mai mult decât trosniturile mobilelor și șobolanii imaginari din temeliile casei vechi; nu mai aveau nevoie să apară la coticuri de alee, în sera mare, în preajma eleșteului sau în pavilionul acoperit cu mușchi verde, tolăniți pe divanuri joase, sorbind cafele pe mesuțe turcești lucrate în marchetărie, — ei erau într'însa, în imaginația ei bolnavă, halucinată, în sângele greu de impurități răscolită din funduri nebănuite până acum. Trăia înconjurată de voluptățile altora, necunoscute; prezența lor continuă îi sporea nenorocirea; nu era femeie; puținele încercări îi dăduseră greș;

nu putea începe o existență nouă la o vârstă când la altele înce-tează. Gândul morții nu-i venise niciodată; viața îi fusese indi-ferentă, dar suportabilă, plăcută chiar prin lesniciune și lipsă de nevoie. Il simțea totuși fâlfâindu-i acum pe deasupra ca un liliac gata să i se încurce în păr. Se temea de liliac și ar fi vrut totuși să moară; se compătimea dar mai mult îi era silă de dansa, ca de o lepră ce i-ar fi invadat trupul cu ulcere și puroaie. Nu mai putea rămâne la Rădeana; boeroaica și marchizul o alungau. După zece zile, plecă la Uidești. Mai bine sub protecția celor două bătrâne puse la pândă broaștelor apărute de sub lespe-zile scării — în marea așteptare a morții — o bătrână și ea fără alte speranțe.

(urmează)

E. LOVINESCU

DIN POEZIA CHINEZĂ

LOGODNICA

Din clipa când soarele se-arată la orizont,
El luminează locuința noastră,
Curata locuință a familiei Țin.
Familia Țin are o frumoasă fată,
O frumoasă fată care se numește Lo-Fo.
Lo-Fo îngrijește cu dragoste de viermii de mătasă;
Ca să culeagă frunze de dud,
Ea se duce pe aleea solitară.
Coșulețul ei e legat
Cu panglică de mătasă-albastră
Și e 'mpletit cu tinere ramuri de liliac.
Lo-Fo se pieptăna ca Japonezele;
Mărgăritare rotunde și strălucitoare ca luna
Ii împodobesc urechile.
Are două rochii:
Cea mai lungă e de mătasă violetă,
Iar cealaltă e de un galben auriu.
Bătrânii, văzând-o, se opresc în loc
Și-și netezesc barba;
Tinerii se 'nchină și-și scot pălăria;
Secerătorii își uită de seceră
Iar muncitorii, de sapă.

* * *

Intr'o zi, guvernatorul provinciei,
Intorcându-se în oraș, se 'ntâlnește cu Lo-Fo.

Opri cei patru cai

Și spuse șefului escortei :

« Intreabă pe-această frumoasă fată

Cum o cheamă și de câți ani este ».

Lo-Fo răspunse :

« Familia Țin are o frumoasă fată,

Care n'are încă 20 de ani

Dar care a 'mplinit de mult 15 primăveri ».

Guvernatorul spuse din nou șefului escortei :

« Roag'o să se urce în trăsura mea ».

Lo-Fo, lăsând ochii în pământ, răspunse :

« Guvernatorul e-așteptat de soția sa,

Iar Lo-Fo, de logodnicul ei ».

LA MOARTEA SOȚIEI

Iarna și primăvara trec repede;
Anotimpul rece urmează anotimpului cald.
Ea s'a 'ntors la Izvoarele Adânci ¹⁾
Și straturi de pământ ne despart pentru totdeauna.
Cui să-i mai încredințez gândurile mele intime?
Vai! pentru cine să mai trăesc?
Mă silesc să respect ordinele Curții,
Călcându-mi pe inimă, îmi voi relua funcțiile.
Văzând casa, mă gândesc la Ea;
Intrând în odaia noastră, îmi pare c'o văd trecând.
Nu-i mai văd umbra pe perdea și pe paravan,
Dar, printre manuscrise, îi păstrez cu grije scrisul.
Parfumul ei nu s'a stins cu totul din această odaie,
Și câteva din vechile ei rochii și-acum atârnă în perete.
In visurile mele îmi pare că trăește,
Dar în fața realității dispariția ei mă 'ntristează
Ca două pasări care-au trăit împreună,
Numai una din `ele supraviețuiește.
Asemeni unei perechi de pești,
Ne-am despărțit la jumătatea drumului.
Vântul primăvăratic a 'nceput să sufle,
Iar ploaia fină curge, dimineața, din streșini.
Fie că mă odihnesc fie că dorm: nu pot s'o uit,
Și, cu timpul, tristeța mă copleșește.
Aș dori să sosească ziua, când, cu sufletul potolit,
Să bat într'o strachină cu filozoful Cinang țeu ²⁾.

---

¹⁾ Locuința morților.

²⁾ Filozoful Cinang țeu, care a trăit în secolul al IV-lea înainte de Chr., considerând nașterea și moartea ca două fenomene care se înlănțuiesc în mod natural, se consolă de moartea soției sale, cântând și bătând într'o strachină.

UN VIS DE PRIMĂVARĂ

Noaptea trecută, adierea primăverii
A pătruns până în colțul cel mai ascuns al odăii,
Și sufletul ¹⁾ mi s'a dus foarte departe,
Pe țărmurile fluviului Kiang, lângă-o sveltă copilă.
Visul mi-a fost scurt,
O clipă numai cât mi-au pus capul pe pernă.
Dar clipa-aceea mi-a fost de ajuns
Ca să străbat cei o sută de *li*
Ce mă despart de țărmurile fluviului Kiang
Și de svelta copilă.

---

¹⁾ Trei prieteni ai unui literat, care se retrăsese și trăia în munți, s'au dus odată să-l vadă. Câteși trei se hotărîră să-l viziteze din nou, în vis. Doi reușiră s'ajungă, dar sufletul celui de-al treilea, rătăcindu-se, nu putu să mai găsească drumul întoarcerii.

Această curioasă doctrină că sufletul unui om, ce doarme, poate, în timpul somnului, să călătorească în depărtări, se întâlnește adeseori la vechii poeți chinezi.

SINGURĂTATE

Muntele nu-i decât tăcere și singurătate;
Pretutindeni nu vezi decât ierburi stufoase
și arbori seculari.

— Maestre, cum poți trăi în pustietatea asta sălbatică?

— Cultul Poeziei nu cere prea multe prietenii;

Știința filozofiei e grea,
și, ca s'o cuceresc, trăesc singur.

Mi-s dragi apele limpezi
care șerpuesc printre-aceste stânci;

Mi-e dragă de-asemeni și mica mea colibă,
Așezată în mijlocul pinilor.

AMURG DE TOAMNĂ

Pe câmpia luminată de amurgul parfumat al toamnei,
Se plimbă o tânără femeie surâzătoare,
Ținând un coșuleț;
Rețeaua florilor și obrajii ei sunt de asemenea luminați.
Umezeala picăturilor de rouă îi îngreuiază rochia,
Făcând-o să atârne până la pământ;
Din când în când, vântul suflând îi leagănă poalele.
Și tânăra necunoscută se plimbă 'nainte culegând flori,
Dar — în același timp — culegând și inima mea.

VIITORUL NESIGUR

Viitorul nesigur e atât de turburător :

Numai gândindu-te, gura ți-e arsă,
iar buzele-uscate.

Astăzi, fiindcă suntem împreună,
să fim fericiți!

Plăcerea nu ține decât o clipă,
tristeța n'are sfârșit.

În muzică, în vin și 'n cântece
să 'ngropăm grijile vieții!

IN AMURG

In susul apei,
Soarele cade și se răsfrânge pe pânzele de nisip.
Valurile retrăgându-se,
Au lăsat bărcile de pescar pe povârnișul malului.
Două egrete albe stau nemișcate pe țârm.
Dar iată un trecător, —
O clipă stau în cumpănă, apoi, deodată,
Iși iau sborul și se pierd printre sălciile înflorite.

PE ȚĂRMUL MICULUI LAC

Valurile micului lac sunt jucăria vântului:
Se-alungă unele pe altele, dela un țărm la altul.
Din când în când, peștii sar din apă,
Parcă ar fi niște nuferi înfloriți.
Luna înnăbușită de nori
Abia străbate printre ramurile copacilor.
Bruma schimbă 'n mărgăritare picăturile de rouă.

Traducere de AL. T. STAMATIAD

B O G D A N A

Liniște. Vecinii din stânga au intrat de mult în casă. Lumina verde, dela casa cu aer de Balcic de peste drum, s'a stins. Bogdana se apleacă peste balustradă. În grădină, frunzele se mișcă într'un foșnet straniu. O umbră aplecată trece pe trotuarul de dincolo, surdă ca noaptea.

Telefonul sună. Timpul trecuse fără ca Bogdana să-i fi simțit lipsa conștient și acum, după ce-l auzi, se amări că Val nu o chemase mai de grabă. O neliniște se iscă luptând să o cuprindă, dar, pe urmă, ființa i se lungi pe coloana dreaptă a voinței ce o simțea în ea nouă.

— Dormeai, Jeanne ?

Vocea lui intra perfect în armonia ei interioară, sau, poate cine știe, în dezarmonia ei. Era ceva ce-i trebuia, ca o mână a unei mâini înghețate, ca o catapasmă pe o durere, ceva care nu putea lipsi, și a cărei lipsă o simțea în clipa când se vorbea de dânsa, ca și cum durerea ar naște odată cu cataplasma ce se așează pe rană ca să o potolească, ca și cum degetele înțețenesc odată cu mânușa pe care o tragi ca să le desmorțescă.

Începu să tremure. Receptorul îi juca în mână. Il trecu în cealaltă. Se întinse pe fotoliu, în întuneric și închise ochii. Picioarele îi tremurau ca niciodată și pe Val îl auzea acum mai bine ca oricând. Căuta să lipească în gând chipul bărbatului din fotografia trimisă, pe vocea lui. Cuvintele le vedea ieșind de pe buze, din profil. Ochiul frumos, cu privire blândă și stăpână, cu geana întoarsă ca la femei, îl vedea viu. Fruntea înaltă, pierdută sus spre păr, o vedea limpezindu-se sau încruntându-se în cute fine aristocratice de intelectual. . . Cum vor fi mâinile acestei voci, a bărbatului căruia îi știa atât de bine capul și umerii ? L-ar fi recunoscut

dintr' o mie, numai după acest mic profil de pe fotografia ce-o avea în față, atât de adânc săpat într'însa, ca în piatră.

Vocea bărbatului deveni acum mai convingătoare și căldura ce o punea în chemare intra adânc într'însa, frământând ultimele rezistențe.

... Trebuie să vii... Nu te ating, mi-ar părea că te risipești... Vreau să atingi cu degetele tale toate lucrurile de aici, să te păstrezi în ele, să dai ceva din tine, lor, să rămână mai mult aici din ființa ta, decât vei lua cu tine...

— Da, da, șoptea ea somnambulic cu voința închinată lui, dăruiată, curbată voinții lui. Vorbele cădeau într'însa ca plumbul cald, lăsând tipar din ce în ce mai adâncit în ființa bolnăvicios sensibilizată.

... Privește ce noapte e afară. Luna s'a culcat pe covor și l-a poleit... Fotoliul în care trebuie să stai tu e îmbrăcat cu brocat de lumină... Privesc locul tău din care lipsești... Spune, spune...

— Da, viu.

În Bogdana țâșni coarda voinței ca un arc căruia îi tai sfoara dreaptă și îndrăzneată. Nu voința lui Val o va face să plece, ci voința ei, dorința dârză, pe care o simte de săptămâni într'însa. Va pleca cu toate că era o nebunie ceea ce făcea... Măine la șapte Drăguș se întoarce. Ar putea sosi mai de vreme, în lipsa ei. Dar ce importanță avea!... Se putea întâmpla tot atât de bine ca ea să nu se mai întoarcă niciodată. Trebuie să plece, altfel casa întreagă se va prăbuși peste ea.

O cuprinse o febră ciudată. I se părea că nu va avea timp să ajungă până la dânsul, că prin cine știe ce minune se va lumina de ziuă și nu va mai putea pleca.

Trecu în dormitor și aprinse lumina de pe măsuță, căută cu înfrigurare ciorapi, lingerie proaspătă... Nu știa pentru ce face asta, dar simțea că trebuie să se îmbrace cu ceva proaspăt, ceva nepus înainte pe trupul ei. Liniștea din odăi îi vuia în cap ca valurile din scoică. Măinile tremurau și degetele se încurcă în ciorapi, deșirându-i. Luă altă pereche, îi trase, zicându-și mereu că trebuie să fie calmă. Trebuie. Il va vedea pe Val... În sfârșit, îl va vedea. În ea se înnodau întrebări, la care femeia răspundea cu tărie. Da. Acum va face ceva, de care nimeni în lumea asta nu va ști. Nici femeia de alături, nici domnul cel tânăr și doamna

din stânga casei, nici fetele ce joacă tennis din clădirea de peste drum, nici Drăguș, care, în clipa asta, se află într'un compartiment de tren, purtat spre ea de o locomotivă, aprinsă ca un balaur. Dar dacă Drăguș ar deschide acum ușa și ar intra pe nesimțite în dormitor, ce i-ar răspunde?... De ce are pălăria pe cap la ora... Intoarse capul spre ceas. Două noaptea. Zâmbi și-i veni să râdă. Ar fi dorit să fie mai târziu ca fapta ei să capete mai mare îndrăzneală în conștiință. Ce însemnătate avea dacă era ora două, sau patru, sau șase? Important era faptul de a fi în stare să se miște, să-și tragă pardesiul pe umeri, să calce sdravăn în pământ, cu toate că umbla pe vârful picioarelor. Simțea o bucurie caldă ca o lumină, o bucurie, de care ar fi fost lipsită dacă murea cu o clipă mai înainte de acea fericită după masă. Dacă ar vedea-o chiar Drăguș coborînd scările, n'ar crede că e Bogdana. Să coboare ea fără încuviințarea lui?...

Iat-o, lăsând în urmă lumina aprinsă în dormitor, coborînd. Lăsase aprinsă mica lumină de pe măsuță nu știa de ce, poate în adâncul ființei îi părea prin aceasta că plecarea nu era definitivă...

Coborî încet. Vara era aproape în fața ferestrelor, în fața ușii. Descuică. Aerul o izbi cald în față, alb de lumină. O umezeală de pământ răscolit i se strecura în jurul obrazilor ca o mângâiere. Umbrele copacilor i se întindeau în cale ca trepte întunecoase cu conturul tremurat de lumină. Scoarța lor era albă și pe sub coaje curgea aceeași sevă proaspătă ce svâcnea în inima femeii pornită dela copaci, dela flori, dela găze, la ea, în ea. Iși auzi proprii pași alunecând pe dale, și drumul până la porțiță îl dori lung, să inspire adânc aerul greu de miresme, proaspăt, nou, așa cum niciodată nu-l mai simțise.

O umbră mare se întindea pe trotuar, trecea prin gardul rărit și se întindea pe dale la picioare. Să fie Val? Ii spusese să aștepte în capătul străzii. Ar fi vrut să se bucure că-l va vedea mai curând, totuși o cuprinse o mâhnire contrariată.

O fâșie luminoasă mătura strada pustie, ca un far puternic marea. Mașina era cu două case mai încolo și bărbatul se mișca în fața clădirii ei, nerăbdător. Bogdana deschise porțița ușor și avu timp două secunde să-i prindă silueta din spate, căci imediat el se întoarse și veni spre dânsa. Aceste două clipe îi fură de ajuns

ca să bage de seamă o mulțime de amănunte, ce-i intrară în conștiința moale și primitoare ca un tipar cu puteri nebănuite. În aceste două clipe, o enervare cumplită o cuprinse. O ciudă obscură, nelămurită. Ii zărise în fugă silueta întoarsă cu spatele și se oprise cu privirea pe ceafă, pe porțiunea ce ieșea de sub pălărie. O văzu lată, bătătorită, și pălăria sta pe forma aceasta, turtită, lărgită, aproape dreaptă. Ii trecu prin minte, fulgerător, un gând. E crescut în « trocuță ». Știa că în regiunile muntoase copiii țăranilor erau crescuți în albie. Oamenii aveau capul lățit, nu rotund ca o minge și prelungit ușor în curbă frumoasă pe gât. Ceafa capului odihnită pe lemnul tare se lățea și se recunoștea mai târziu în chip precis oamenii dela munte de cei dela șes, crescuți în leagăn cu pernă la cap.

Rotundul pălăriei nu putea cuprinde bine lățimea cefei care sta ridicol în cap, cu borul deformat la spate, întins drept. Aceste două clipe trecură mai repede ca moartea, însă cu aceleași urme adânci. Femeia se văzu alături de bărbatul ce-i cuprinse brațul și o trase spre mașină.

Bogdana avea ochii deschiși. Era însă cu neputință să vadă ceva. O pânză opacă se așezase pe lumina lor și nu era în stare s'o înlătore sau să facă ceva pentru a vedea. Mașina porni și Bogdana simți alături de dânsa o respirație repede, fierbinte ce umplea mașina de o căldură înăbușitoare de cuptor. Se făcea din ce în ce mai cald. Bărbatul arunca flăcări din trupul lui aprins.

Bogdana nu putea spune cele ce simțea. Bucuria cu care pornise nu o părăsi și o simțea însă în ea ascunsă, retrasă ca din fața unei primejdii, așteptând. Altfel era goală, moartă. Nu mai știa de ce se află în mașină, de ce nu acasă. Și de ce acasă?

Nu voia să se gândească la nimic și-i era ușor, căci nu se gândea. Mașina fugea gonind și pânza de pe ochi se topi încetul cu încetul. Bogdana își întoarse capul spre geamuri și zări căsuțele albe cumiști, așezate unele lângă altele, calme, cu grădinițe fiecare în față, cu neputință de schimbat, de mutat ceva dela loc, cu aderențe adânci în pământul lor, în așezarea lor de totdeauna. Casele se încălecau unele peste altele în fuga mașinii, tot mai repede. Pomii de pe stradă fugeau și ei în urma lor cu coroanele verzi împletite unele în altele ca două panglici proaspete mărginind strada.

Goana aceasta halucinantă ca un fragment de vis turburat o trezi puțin și gândul i se înspăimântă, amintindu-și brusc de casa lăsată în urmă, de lampa aprinsă. Telefonul ar putea suna, servitoarea ar putea intra în dormitor... Adi... Dar spaima nu era din pricina plecării. O enervare stranie, o răceală ciudată în creier o făcea să se gândească la ceea ce, prin eliminare, socotise cu nepuțință de îndeplinit. Intoarse capul și, în întunericul mașinii, zări profilul bărbatului, așa ca într'o pânză deasă. Pălăria văzută din această parte îi părea mai ridicolă și băgă de seamă gâtul scurt și umerii ridicați... Prea ridicați. O ciudă pe ea răscolitoare o năpădi. De ce băga de seamă ceea ce n'ar fi vrut? Răsărise în ea o a doua Bogdana, cercetătoare și aspră ce răscolea întunericul cu cruzime. Profilul nu-l recunoscuse și vocea încă n'o auzise. O aștepta cu respirația tăiată. Bărbatul îi era străin, putea fi altul. Intim și al ei nu era decât vocea pe care bărbatul de alături se încăpățâna să o țină strânsă în gât. Era singurul element de recunoaștere și până acum din omul dela telefon, atât de apropiat ei, atât de întreg, de bun al ei, nu-i spunea nimic. Ii auzea doar respirația din ce în ce mai tare ca un șuer și închise ochii. Atunci țâșni din acea respirație sunetul cunoscut din pâlnie ale omului și inima se încălzi, se înduioșă și-i veni să plângă. Bărbatul întinse brațul și mâna lui se așeză pe mâna femeii culcată în poală.

O înfiorare puternică și ciudată o străbătu. Mâna bărbatului era rece și umedă ca o carne înghețată. Brusc avu în degete senzația pe care o simțise odată desfăcând un crap scos dela ghiață. Carnea umedă tare și înghețată o desgustase. Degetele alunecară pe ea ca pe un tobogan cleios. Femeia se înfurie din nou împotriva ei, pentru această aducere aminte. Bărbatul întinse mâna și Bogdana simți încheetura tot atât de umedă, de caldă. De sigur pe sub mână umezeala se continua pe trupul întreg, pe sub cămașe, pe sub gulerul ce-l strângea puternic. Imbrăcăminte de apă vâscoasă și caldă, abur pe sub haine. Femeia retrase mâna și deodată cu spaimă: Intoarce, întoarce! Vreau să merg acasă.

Făcu o mișcare de a coborî din mers. Bărbatul o cuprinse și o așeză liniștit înapoi.

— Jeanne, de ce mă necăjești!

Rămase împietrită. Vocea nu era a lui sau era a lui, dar altfel. O auzea acum direct, fără mijlocirea firului, nediformată de micro-

fonul telefonului și mlădierea ce o simțea în voce îi păru stranie. Nu pentru că ar fi fost mai deosebită, ci pentru că o găsea comică. Era ceva strident în ea, ceva teatral, ceva ce Bogdana n'ar fi putut spune precis, însă o supăra așa cum te supără când treci degetele peste plug ori când te face să-ți ieși din sărite creta ce scârțâie pe tablă. Impresia trecu repede, Bogdana închise ochii și ascultă.

— Vii la mine, stai cinci minute, pe urmă faci ce vrei. Nu vreau să te contrariez.

Femeia se muncea să suprapună vocea aceasta celeilalte voci din ea, rezonanțelor pe care le purta într'însa de atâta vreme. Il depărtă mintal și reuși să apropie vocile, să le confunde. De îndată ce-și deschise ochii însă și privirea, se opri asupra bărbatului, pe care încă nu-l putea desluși bine în întuneric, vocile se depărtară și dorința de a fugi se făcu mai impunătoare. Se muncea totodată într'însa cu îndârjire, o altă dorință de a se simți bine. Așteptase atât de mult clipa asta... Nu trebuia să o urîtească voit, căutând defecte poate imaginare, în orice caz ridicole, bariere stupide între ea și dânsul. Se consumase frământându-se cumplit de mult și nu înțelegea ce îndemn ciudat o făcea să risipească cu cruzime clipa căutată, dorită, poate din totdeauna. Acest segment din viață dorit intens, îl desfăcea acum, după cum un copil își adâncește degetele în jucăria de mult dorită, cu o curiozitate lacomă, până în adâncime, risipind tărăța păpușei pe podea. Bogdana frământa cu toate simțurile creierului momentul, situația, bărbatul cu o ciudă pe ea însăși, pe neputința de a se împiedica dela examen. Ii venea să plângă că nu era în stare să se gândească decât tot la ceafa lui turtită, la umerii prea ridicați cu o curiozitate avidă, dureroasă... Paralel cu frământarea ei neroadă, sufletul îl simțea cald și închizând ochii, vocea lui o aducea în stare de amețeață adâncă și bună din nopțile trecute. Ca dintr'o luptă cu ea însăși, ieși învingătoare « ea » care dorea să fie bine, să fie neașteptat și fără precedent. Simți în jur toată căldura împrăștiată de bărbat, lipindu-se de dânsa și nu o voi sufocantă, ci reuși s'o simtă ca o adiere blândă, ca o iradiere caldă și plăcută. Respirația lui se încolăci după ureche, acum real, întreg și plin, și ceea ce simți se deosebea total de senzațiile cerebrale de până atunci. Pe urmă, se lăsă purtată de tot ceea ce urmă, fără împotrivire și fără gând. Ca și când ar fi stat pe marginea unei trambuline suspendată

deasupra unui lac, tocmindu-se cu sine, dacă să se avânte sau nu. Apa putea fi rece, adâncimea o înfiora, dar sborul în jos până la suprafața ei și de acolo dincolo, prin elementul albastru și calm, știa că-i amețitor de dulce. Se avântă în brațele neprevăzutului, ce începuse de mult, pe care acum în acea mașină îl simțea cu adevărat ca și când atunci s'ar fi iscat.

Ființa ei întregă aluneca în ea, se strângea făcându-se mică și se dorea slabă și în primejdie pentru ca dânsul să o poată ocroti, cuprinzând-o. Ca să nu se destrame începutul acesta de bună simțire, evita să se întoarcă spre el, ținând ochii mereu strânși cu încăpățănare. I va deschide doar după ce se va fi obișnuit cu el, real, viu, cu respirație și grai, cu mișcări și vorbe, să-l cuprindă treptat într'însa așa nou cum era. Ca unui om căruia doctorii îi dozează cu precauțiune lumina, pentru ca flacăra ei să nu ardă vederea salvată prin operație, tot așa Bogdana dorea prezența bărbatului, încet, obișnuindu-se cu ea treptat, pentru ca bărbatul nou, așa cum îl simțea alături, să nu-i cauterizeze adânc sufletul, desamăgind-o pentru totdeauna. Un regret slab, dar persistent, o chinuia paralel, cu o mulțime de gânduri variate și ciudate ce fășneau, nu intens, ci ca o flăcără de o clipă într'o încăpere întunecoasă, se ridica dorința de a fi bine, de a uita tot ceea ce o neliniștea, de a înnăbuși scânteile ce luminau un moment întunericul. Se străduia să întindă o pânză uniformă peste tot, ca să o învăluie, să nu mai știe de dânsa și înaintau ca o maree în sufletul ei, umflând dorințele spre el și retrăgându-le într'însa.

Mașina se opri. Bogdana coborî automat în urma bărbatului, fără nici o împotrivire, ca într'un mers inconștient. În ea începuse a se face pace. Val o ocroti cu brațul, ajutând-o să urce câteva scări așa cum ajuți pe un bolnav ce ți-e drag. Femeia mereu cu ochii închiși sau poate deschși, dar cu o pânză opacă peste ei, simți ocrotirea caldă și bună și toate rezistențele din ea se frânseră. Era bine, fără îndoială, trebuia să fie bine...

Se văzu în odaia, pe care o cunoștea, recunoscu tabloul de lângă ușă, câmp copt cu movile de fân ruginiu, ogarul alb de porțelan de pe masă, fotoliile îmbrăcate în catifea albastră, fereastra deschisă spre grădină ca o carte verticală cu poze.

Alunecă în fotoliu și nu mai știu nimic. Dacă era noapte ori ziua... dacă mai trăiau în această clipă alte ființe pe suprafața

pământului în afară de ea și el... Drumul dela dânsa până aici îi păru atât de depărtat că, fără îndoială, îi trebuiseră ani ca să-l parcurgă.

Era liniște în casă. Bărbatul i se mișca în spate. Femeia se încăpățâna totuși să nu miște capul... Privirea îi era ațintită drept, agățată de piciorul fotoliului din față. Strămtă raza vizuală pe o lățime infimă, cu frica să nu cuprindă mai mult decât voia în această fascicolă inconștientă... Să nu pătrundă nimic din ceea ce ar putea s'o turbure, s'o nemulțumească. Mai cu seamă pe bărbat îl ocolea, cu toate că se gândea că el trebuie să-i fie drag, altfel n'ar fi plecat de acasă... Piciorul fotoliului, privit cu încăpățănare, era simplu, de nuc, sprijinit de o rotiță... și asta o liniștea. O ancoră aruncată în lumea reală din amețeala, în care plutea.

Pașii din spate se apropiară, simți bărbatul aproape de dânsa. Un val se stârni într'insa de durere și silă, pe urmă încă unul de bucurie luate toate la întrecere spre o țintă, de care trebuiau să se izbească. Care dintre ele va ajunge întâi? Care va rezista? Bucuria pornise din nou, cu o silă, cu o iscodire, o căutare de ceva nearmonios în așezarea bărbatului pe spătarul fotoliului, pretext de a se depărta de el. Dar bucuria aluneca aprinsă ca o bilă de sodiu pe unde bănuitoare și țâșni învingătoare în revărsări cald și pline. Ființa Bogdanei se desfăcu bogat ca o floare dimineața, cu bucurie, așa cum primești oaspeți căzuți pe nepregătite în cerdac, într'o zi călduroasă de vară petrecută în plictiseală.

Umărul femeii se sprijinea acum în pieptul bărbatului și capul lui sta aplecat peste capul Bogdanei. El ridică mâna și-i scoase ușor pălăria. Bogdana nu se împotrivi, și mâna lui alunecă ușor tremurat peste păr, atingând pielea frunții, lobul urechii. Ii era bine așa, ca într'un somn în care toate obstacolele se pun în cale și treci peste ele cu ușurință plutind. Pielea frunții se înfioră și în umăr inima lui Val îi bătea puternic ca o altă inimă răsărită brusc acolo. Astfel ar fi putut curge viața o veșnicie, nu-i supăra nimic armonia intimă. Era ca în fotoliul ei de acasă, când îl simțea pe Val tot atât de prezent, de adânc ca și acum.

Bărbatul se mișcă și femeia îi zări picioarele ocolind fotoliul, depărtându-se o clipă, pe urmă fotoliul din față se ocupă cu trupul lui Val. Nu-l vedea decât până la genunchi. Nu voia să vadă mai mult.

— Jeanne, uite-te la mine... Lasă-mă să te văd...

Pe Bogdana o cuprinse groaza. Nu voia să-l vadă... De ce să-l vadă?... Se simte nespus de bine așa. Nu dorește mai mult... Inchise ochii și își înălță capul. Val se apropie, îi luă bărbia ridi-când-o spre dânsul ca la un copil. Se aplecă adânc asupra femeii și, când să o sărute, Bogdana deschise ochii ca într'o spaimă. Băr-batul îi era străin, cu totul străin. Ochii aproape de ai ei formau o singură linie aburită, cenușie dela o tâmplă la alta. Porii de pe pomeții galbeni îi vedea mari și prăpăstioși ca vâlcelele, iar buzele rotunde tremurau ciudat cu pielea friptă ca de febră.

— Nu, nu vreau, și-l împinse departe. Ridică acum ochii și-l privi bine. Ii venea să strige. Nu găsea nici o asemănare cu fotografia trimisă. Ochii strânși rotunzi ca bilele și turburi, frun-tea se urca în chelia scorțoasă până departe la ceafă. Intreaga lui statură era îndesată, bătătorită în ea. Femeia nu-l voia astfel. O dezamăgire cumplită o învălui, mai mult decât atât, o temă țâșnită pe neașteptate în viața ei. Voința, pe care o simțise crescând în ea, rigidă ca o coloană în jurul căreia ea se înfășurase ca o iederă de pom, se sfărmasă în pulbere... Se uită împrejur și privirea lui fu asemănătoare privirii înnotătorului îndrăzneț pornit în larg, atras de mirajul orizontului și de calmul apei, cuprins deodată de furtună. Bogdana văzu valurile îngrămadite în jur, zid puternic și înfricoșător barându-i limanul.

Noaptea care se risipea bătea în ferestre, albă, lăptoasă. Gră-dina cu crengile încremenite în tăcere cu frunzele lucind de rouă proaspătă. Felinarele cu lumina palidă, atâtea elemente calme, ce-i arătau depărtarea de aici acasă.

Se sculă apropiindu-se de fereastră. Aerul era rece, transpa-rent, înghețat, parcă lipit de crengi, și de case. Intra în Bogdana prin toți porii dilatați de așteptare, prin nări, pe care le simțea reci și ninse, printre buzele întredeschise, răcorind cerul gurii înfierbântat. Zorile se iveau luminând lucrurile, lumea, pe ea însăși și pe Val. Valurile așezate pe creier ca o a doua meninge grea și neagră se limpeziră.

— Ce caut aici. Ce caut aici? își repeta în ea ca lovituri de ciocan izbite în discul conștiinței, la început slab, pe urmă din ce în ce mai puternic cu ecouri prelungite în ființă. Valuri metalice și sonore amplificate de trupul întreg, muncind să scape de sub

cochilia lui izbînd interiorul tâmpiei, al timpanului, sunet inversat transmițînd undele răscolitoare ale ființei, împrejur, obiectelor, pereților, lui Val chiar...

... Și scaunele începură să vuiască lin și pe urmă mai tare, pereții se subțiară strîngându-se, se întindeau coarde albe de harfă uriașă, planuri răsturnate și intrînd unele în altele... Văzu masa tremurînd, crescînd lung, iar telefonul crescînd și mai mult, cocoțînd receptorul în sus spre tavan, trecînd dincolo, cu discul mărit ca un cauciuc de mașină și ficcare închisoare mică alte cauciucuri groase și negre care se învârteau turtite crescînd elip-tic cu cifrele deformate și lungite ca bastoanele... Intre ele, Val se înclina în creșterea lui, devenind cînd un Val concav, cînd un Val convex cu figura prelungă și umerii coborîți în sfârșit la normal. Freamătul din odaie creștea mai tare, cu sunete surde transmise dela un obiect la altul, dela ea la Val și toate se mișcau într'o amețală dementă...

— Ce caut aici?... Ce caut?... Și drumul înapoi îi părea cu neputință de străbătut și rămînerea aici asemenea.

Se scutură să scape de apăsare.—Plec, plec, și simți că o dor mâinile, încheeturile ca după o grea ridicare.

Afară, în stradă, se auzeau căruțele rostogolindu-și roatele grele de caldarâm... Un oltean striga iaurt! iaurgiu, altul căpșuni, căpșuni. Lumea se trezea. Revăzu odaia ei cu rulourile trase și lumina aprinsă. Slujnica va vrea să intre, poate a și intrat... O va căuta peste tot... va da alarma... Oare încuiase ușa către oficiu?... Va trebui să se întoarcă să stingă lumina... Cît o fi ceasul?... Dacă Adi s'a întors? Adi... Adi...

Adi îi păru deodată ca un bun neprețuit, orizontul pentru care pornise în largul mării, ceva al ei și pe care acum nu voia să-l scape. Un bun descoperit brusc în această clipă. Nu un bun. O siguranță. O liniște. O odihnă. Un adăpost. O geamandură care o chema vag, dar neînterupt, un adăpost pe crestele valurilor, cu hopuri mari, cînd furtuna o înconjura și cu hopuri mici cînd ea se depărta... O platformă totuși cu ancora bine înfiptă în pămînt.

— Nu, nu pot! Era un strigăt mut, răsucit într'însa prea tare ca să-l poată grăi. Neacceptarea i se tipărea pe trup întors din nou la fereastră prin încordarea brațelor sprijinite în podul palmelor de rama pereților, prin capul avîntat înainte, printr'o îndârjire

adâncă față de tot ceea ce se afla în spate. Om și lucruri. O vrășmășie cumplită împotriva bărbatului, împotriva lui Val, împotriva ei, ce se amăgise săptămâni cu o imagine falsă, străină, prea mare, prea bună, ca să fie adevă. El o înșelase. Imaginea de pe fotografie era o făgăduință, mai mult o înșelare voită. O promisiune ce nu se confirmase. Până a nu fi văzut, gândul ei refuzase ideea de a-l vedea. Dar, după aceea, hotărîrea venise în grabă nesocotită. Prin urmare, Val o momise cu o poză făcută dinainte, cu mulți ani aranjată, potrivită, falsă.

El se apropie de Bogdana. Femeia simțea pașii, și mișcarea lui spre ea stârnea aerul din odaie călduț, îl gonia spre dânsa încălzindu-i spatele, urechile, obrajii, treptat, răcoriți de atmosfera de afară. Il simți lângă dânsa aproape și pe urmă obrazul lui lipit de al ei, puțin aplecat, încât gura Bogdanei ajungea la colțul ochiului bărbatului, iar bărbia i se sprijinea la rădăcina buzelor lui Val. Pe sub pielița fină a gurii, simțea svâcnind o vână mică de lângă pleopa lui Val. Pleopa tremura ușor, cu genele întoarse, tremurate și ele ca mii de piciorușe fine de păianjen, iar peste bărbie i se înfășura respirația caldă, fierbinte, ce aluneca pe gât în jos. Deschise ochii și zări fruntea lată ca un câmp sterp sfârșit în dunga ochilor. Sprâncenele stufoase și negre ca două dungi de păcură se lăsau în jos peste pleoapele închise ce tremurau ca o găocă de nucă, sub care ai vârit un cărăbuș ce se căznește în salturi mărunte să scape de sub ea, și, mai jos, șeaua nasului avântată, pierdută. Din nou se simți în două luntre, neștiind pe care să o părăsească și cu care să meargă mai departe. Toate refuzurile se strânseseră în capul pieptului ca un nod și așepta să se împrăștie plesnind ca sămânța, în mișcări violente. Nu se întâmpla însă nimic. Pieptul se ridica muncit în respirații scurte și calde. Fără puțința de a se revârsa, accepta acum apropierea cu un început de curiozitate stranie, necăutată. — Cum se va sfârși? — Ieșise din ea, se desfăcuse, Bogdana era departe și trupul rămas acolo lipit de Val îi primea mângâierea fără consimțământul femeii. Trupul primea mângâierile cu bucurie și femeia simțea tot o bucurie, caldă, din pricina trupului căreia îi plăcea, lui singur, nu « ei » starea aceasta... Și trupul Bogdanei se îndoi ca o creangă cu rod prea încărcată și greutatea bună ce o simțea în ea o sprijini de Val, bogat, așa ca dăruirea fructelor, toamna, pământului livezii. Un echi-

libru ciudat se înscăunase într'însa din această dedublare stranie, din care ființa ei ieșea la suprafață, pură, albă, nevinovată... Se făcu mică, strângându-se în marginile trupului, se dori din nou lucru, obiect al bărbatului de lângă ea, proprietatea lui, dar bogat. Imaginea lui i se pierdea în conștiință cu fiecare clipă ce trecea. Il vedea mai puțin limpede depărtându-se, fără contur, pe urmă o pată și, în sfârșit, nimic. Doar simț, mișcare, frământare, fără chip și fără înfățișare. Măinile lui alergau pe dânsa ușoare și adânci, rotunjindu-se peste arcurile trupului și desfăcându-se ca o frunză lată, când aprinsă, când răcoroasă, peste spate, peste șolduri...

Se pierdu în Bogdana orice urmă de ostilitate, de nesupunere. Toate svâcnirile răsvrătite le potolea, în sfârșit, alunecarea lor meșteșugită, răscolind o mare dorință de a asculta, de a aștepta, de a încerca ceea ce avea să vie... Trupul se încorda moale cu mintea întunecată, rostogolită la o parte ca un bolovan, alături de drumul, pe care porneau caretele marei bucurii...

Nu-și simțea trupul ca totdeauna din oase și nervi, cu membre prinse în încheeturi. Avea un trup ciudat, subțire și elastic, plinuț și greu, cu șale ce se îndoiu fără durere în unghiuri bogate, cu spate ce se frângea viu și ager, cu brațe răsucite plăcut, lipsite de încheeturi. Numai carne rotundă și caldă cu fibre atente la o singură poruncă... Și brusc sbaterea se liniști. Un calm adânc ca înaintea unei prevestiri îi cuprinse deodată. Trupul Bogdanei urmărea cu urechile simțurilor mișcările lui fără auz. Asculta supus, împlânzit, fără nici o svâcnire care ar fi risipit momentul, prefăcut într'o apă moale și bună, pe luciul căruia barca era gata de a porni. Greutatea trupului o simți acum apropiată, lipită de dânsa și, odată cu această apropiere, metalul trupului tresări cu unde puternice, definitive, mai tari decât voința lor. Femeia recunoscă sunetul schimbat, neobișnuit timpanului ei. Se svârcoli, căutând să scape, ca cineva adormit, căzut deodată în apă, cu desperare, cu întreaga conștiință prezentă în ea.

Fluviul sălbatec, ce-i purtase ființa în jos spre amețitoarea cataractă, încremeni deodată, cu toate undele oprite pe loc.

— Cine ești? — strigă femeia. Mi-e frică! Nu-ți văd fața...

Bărbatul rămase o clipă năuc. Rotula alunecă fără putere de a-l mai susține... Măinile viguroase și triumfătoare o clipă se des-

făcură parcă într'un lichid consistent, fără contur și trupul întreg, golit, ușor, inutil, îl simți, cu greutatea capului umplut cu plumbi, atârnat de dânsul.

Căzu alături de femeie, prăbușit ca un copac trăznit. Bogdana îi simți căderea grea ca un bolovan rostogolit. Fășii, fășii se depărtau de pe gândul ei întunecat, pierdut până în acea clipă...

Rămânea o cale neînchipuit de lungă până la apele ce se rostogoleau din înălțime în pulverizări fine și amețitoare. Un drum pe care nu-l va putea străbate niciodată, oprită brusc de împotrivirile simple, dar necruțătoare, ale ființei ei, țâșnite deodată în cale... Lumina intra pe fereastră albă și curată, strada vuia de lume, clopotul tramvaiului se auzea tot mai insistent.— Ce a fost? Se desmeteci ea definitiv.— Unde se află? — Cât timp trecuse?! — A fost ceva?... Intrebările se rostogoleau în ea desordonat fără răspunsuri, în timp ce cu mâinile acum ale ei, din totdeauna, se îmbrăca în grabă. Unde e un ceas, unde? Auzea tic-tacul liniștit, rece, undeva în odaie, dar auzul ei turburat nu-i putea prinde direcția. Se învârtea în încăpere în panică, ochii alunecau peste mobilă în căutarea lucrurilor ce-i aparțineau, trecând peste ele, orbi, și peste canapeaua pe care Val, prostit, sta nemișcat cu fața în jos. Nu-l vedea, nu vedea decât ziua care înainta și n'auzea decât uruiala dimineții ce creștea. Mișca mâinile în neștire, punând de nenumărate ori degetele pe același obiect, vârându-l în geantă și scoțându-l năuc. Niciodată n'am să fiu gata, niciodată. Trebuia să se grăbească să stingă lampa de pe mäsută și păru preocupată numai de acest fapt ce luase proporții mari în ea. Dacă femeia, neauzindu-i răspunsul, va fi crezut că a murit. Va face sgomot... Va sparge ușa... vor auzi vecinii... Și domnul cel tânăr, cu doamna și pisicuța, de alături și fetele tinere de peste drum care la ora asta se pregătesc să joace tennis... Și Adi... Și o ură cumplită pe omul care sta nemișcat, care provocase această răvășire, o înneacă. O sudoare rece îi îmbrăcă pielea ca o cămașe udă. Deodată se dori îff patul ei sub învelitoarea de puf caldă. Dorința aceasta crescuse brusc în conștiința ei ca ceva ce trebuia neapărat să îndeplinească. Nu mai avu nici un gând și tot ceea ce o frământase până atunci se prăbuși înălțându-se doar această stranie necesitate de a se vedea în patul ei. Locul îi deveni deodată prețios și violent necesar, năruind orice alt gând. Ieși pe ușă,

cu capul avântat înainte, îmbrăcată în sudoare, înghețată, mânăta de trebuința trupului de a se simți la adăpost.

Mașina goni pe străzi, întretăindu-se cu faetoanele lăptarilor, cu lumea zorilor. Femeia se trezi urmărind oamenii rari pe care îi întâlnea. De când nu mai văzuse orașul la ora aceasta? Trecători cu spatele aplecat, cu umerii umili încovoiați... La rond întâlni câțiva coșari, iar când trecu cheiul, mașina ocoli niște lucrători grăbiți. La Capul Podului mișcarea era în toi, mici funcționari și fete de serviciu se grăbeau spre oraș. Cu cât ziua se desfășura mai albă, coborau în stradă, ca într'o anticameră vastă a muncii zilnice, întâi oameni nevoiași cu munci grele, pe urmă din ce în ce ființe mai drepte, mai bine îmbrăcate.

Mașina se opri mai încolo și Bogdana coborî amețită. Nu formulase nici un gând și nici un răspuns la o stare nouă, pe care ar fi întâmpinat-o. N'o mâna decât un singur gând, acela de a se vâri odată în pat, și pe urmă putea să se întâmple orice. Deschise portița, curtea era pustie... Nu coborîse nimeni încă... Pe gardul din dreapta pisicuța vecinilor întoarse capul și o privi rotund, atent, pe urmă se asvârli jos trecând dincolo. Iși ridică privirea și, prin vergelele ruloului, zări o dungă galbenă de lumină, lumina aprinsă, pe care ea trebuia s'o stingă...

Când deschise ușa, o părăsiră toate puterile, cu care pornise spre casă. Mobilele îi părură ființe moarte, încremenite, întoarse dela dânsa cu ostilitate. Un strat ușor de praf sta cernut peste ele și i se păru că intră într'o încăpere părăsită cu zece ani în urmă. Covorul moale pe care călca, îl simți îngroșat ca pluta, refuzându-i pasul. Când vru să treacă în dormitor, simți un foc în creștet, se întoarse și văzu bufnița spânzurată în cadra ei de deasupra biroului, acum mai umflată, cu priviri iscoditoare. Singurul martor ce nu va putea spune însă nimic. Nu-i mai era frică de ea, era mai tare ca pasărea cobitoare. O învinsese în noaptea asta.

În dormitor era noapte și totul așa cum lăsase. Dulapul cu ușile deschise, cu o rochie căzută jos... pe măsuță o carte cu zăloaga în ea. Sertarul deschis cu o grămadă de ciorapi răvășiți în jur... Lămpița mică ardea cuminte, palid și pantofii de casă zăceau în fața patului pe plapuma dată la o parte ca în clipa plecării ei de acolo, unul cu fața întoarsă cu tocul în sus și celălalt cu

vârful sub el. Se întorsese acum de undeva?... Sau era gata de plecare?!...

O oboseală dureroasă îi stăruia în încheeturi, ca și când drumul întors l-ar fi făcut în mâini și picioare. Se desbracă toată și goală se vâri în locul cald al ei. O stare bună de calm, de siguranță, de adăpost o cuprinse. O stare numai a trupului sbătut, frământat, obosit acum, mângâiat de așternutul cald și moale. Stinse lumina și trase plapuma peste cap. Inspiră adânc mirosul patului proaspăt, în timp ce gândul se întorcea mereu înapoi, îndărătnic, cu încăpățănare, reconstituind întâmplarea, destrămând-o dureros cu ascuțimi în creier și urechi. Paralel cu conștiința siguranței ce o simțea, creștea groaza tuturor posibilităților...

Pe sub pleoapele fierbinți, ca într'un film rulat încet, crud, dureros, năzuințele, dorul, încercările, lupta surdă și inutilă, începând cu străinul ce o urmărise în acea seară de iarnă, continuând cu Mihai Varlaam, cu Priboianu, până la Val, strânse împreună între aceași încercare de a se realiza, ridicate într'o arhitectură măreață, acum simțea temelia șubredă și zidurile îndrăzneței înălțări, prăbușindu-se. Ceva răsărise în ultima clipă, poate dintr'însa, poate dinafară, oprind-o pe loc. Se ivea oare din străfunduri un « ceva », așezat într'însa de fire, anume ca să-i păzească ființa de a se risipi?... Înaintea tuturor pornirilor și hotărîrilor, piedeci răsărite ca ciupercile după ploaie îi paralizau elanul, oprind-o în buza prăpastiei cu chemări vrăjite.

Bogdana se adânci în ea, căutând vechea sălășluire, starea de trăire resemnată de atâtea ani, ochiul ei mort și fără reacție subiectivă, timpanul ei răbdător și fără rezonanțe intime, trupul ei închis, sterp și sgârcit și tot gândul ei cuminte de până acum. Trase zăvoarele strângând în ea sufletul revărsat o clipă peste marginile cupei în care sălășluia spuma albă și curată a lui, crescută peste buze, fără folos. Bogdana se făcu mai mică în pat, încolăcindu-se cu genunchii la bărbie, cu capul îngropat în ei, ghemuind lumina dintr'însa ce o luase razna cu gând de mistuire... Și atunci își aminti de pantofii de casă în care se împiedecase la plecare și pe care atunci voise să-i așeze cuminte unul lângă altul, la marginea patului. Fără a se mișca, ridică plapoma, întinse brațul gol de sub ea, pipăi în jur pe covoraș, nimeri pantofii încălecați și, cu ochii închiși, îi așeză la loc, sfârșind cu adevărat mișcarea începută

mental la plecare. Cu acest fapt împlinit, înnodă ceasul de hotărâre definitivă și dureros, de ceasul fugii nebune dinainte, rupând din existența ei fragmentul furtunos și desnădăjduit prin care trecuse.

Ca un murmur ușor de ape limpezi, întrebări din ce în ce mai slabe o cuprinseseră. Nu va trece niciodată pragul... Niciodată... Va rămâne veșnică înapoia ușei închisă peste toate bucuriile cunoscute totuși nepătrunse?... adormi cu o flacăra dulce de nădejde, plimbată în trupul înfrigorat, cuprins pe neașteptate de o nouă lumină, ca o poartă deschisă spre viitor... Dacă Val ar fi fost altfel... Dacă un alt Val va fi altfel?...

IOANA POSTELNICU

«PRIVIGHETOARE OARBĂ»

SBORUL ȘOIMULUI

Iși înfipsese șoimul privirile 'n tărie...
Și de pe stânci, ca nava, alunecând în gol,
Sub ceruri larg boltite, pe val de-azur descrie,
Infiorând văzduhul, majestuos ocol.

De vrăjile înălțimii și spații ispitit
Văslește 'n sus spre vârful tărâmurilor pure,
Cu creste de pe care, privind în infinit,
I se deschid enigme, ca ochiuri de pădure.

Depart, jos, rămâne, bicisnică, o lume
Cu patimi și ambiții de orizonturi mici,
Invăluită 'n pânze de nori ca niște spume,
Meschină și febrilă — o lume de furnici.

Și totuși jos acolo a fost rămas o țară
Cu munți cărunți și holde, cu basme și comori,
Poteci pe care-aleargă năluci de căprioară
Și râuri peste care s'apleacă cer și flori.

Pe șoim, în piept începe să-l tot încerce un junghi,
Ochii se 'ntorc spe-adâncuri în fiecare clipă,
Lin-sborul în spirală se frânge ades în unghi
Și dorul îi atârnă, ca plumbul, în aripă.

De-odată își oprește victoriosul sbor...
Ca un bolid, prin spații, e când o stea, când nu-i;
Cu aripile strânse alunecă de zor
Către pământul copilăriei lui.

PESTE VEȘNICIE ȘI MOARTE

Răspândind primăvară
Trupul de vrăji arzătoare
Scutură ca pe o povară
Petale de vestminte ușoare.

Apariția de muguri și nea —
Neverosimilă și vie,
Deslănțuie pe viața mea
Furtuni de patimă și nebunie.

În grădina trupului, pe rând,
Brațele — iederă de dor —
Pe fiecare floare, tremurând,
O 'nfășură ucigător.

Sărutul întârzie pe gură,
Lacom de viață,
Până se preface 'n mușcătură
De flacări și ghiață.

De fericire și desnădejde îmbătați,
Unul de altul prinși ca de toarte,
Spânzurăm legănați
Peste veșnicie și moarte.

RUINI

Se surpă stele pe cer —
Cine-o fi murind?
Doruri în cântec de ger
Incet mă cuprind.

Noaptea caldă revarsă
Atâta parfum
Că inima arsă
Te crede pe drum.

Drumul e însă
Veșnic pustiu,
Geana mea plânsă
Fără să știu...

Lunecă stele mereu
Spre hău de vecii;
Biet sufletul meu
In care va fi?

DUREREA MEA DE DINCOLO

Pământul drag
Ca sânul de mamă
Va fi, în curând, ultimul prag
Pe care-l voi trece fără să-mi dau seamă.

Ghemul de stele și de mărăcini
Se va rostogoli în înfinit;
Intoarcerea trupului lângă rădăcini
Va fi regăsire de cuib tihnit...

Auzi, adâncul, cu ce nerăbdare m'așteaptă!...
Nesfârșita noapte va fi noapte cu lună...
Ca și 'n lumea asta, calea mea va fi dreaptă,
Dar nu vom mai fi împreună.

GHERGHINESCU VANIA

CONCINA PRĂDATĂ

Bat la ușa camerei 52 și deschid fără a aștepta răspunsul. Mircea doarme încă. Ziua cenușie, răsfrântă de curtea hotelului, se luptă cu lumina electrică uitată aprinsă. În mijlocul camerei, un geamantan deschis în care câteva cărți de filosofie plutesc peste un vâlmășag de obiecte nelămurite. Uniforma de artilerist teterist e atârnată cu îngrijire pe speteaza unui scaun.

După biletul său pe care l-am găsit noaptea întorcându-mă acasă, Mircea a sosit din București ieri seară la unsprezece; negăsindu-mă la mine, se vede că m'a căutat prin oraș; cum bunavoință nu-i lipsește, e probabil că a hoinărit până în zori, mai ales dacă a trecut pe la șantan.

Deși mi-e milă de el, o să-l trezesc. N'am ce-i face. Eu însumi n'am dormit toată noaptea.

Scot un mic răget de bivol.

Mircea întredeschise ochii, mă privește serios.

— Vii dela chef? mă întrebă el cu un pic de invidie.

— Nicidecum. S'a întâmplat o boroboacă stranie. Ești în curent?

— Cu ce? Eri seară n'am găsit pe nimeni. M'am culcat de vreme.

— Nicușor Matei l-a omorât pe Ghencea în duel.

— Cum?

Mircea se trezește de-a-binelea. Deși turburat eu însumi, sunt mulțumit de efect.

— Am aflat ieri seară. Amănunte nu cunosc. Totul s'a petrecut în secret. Atât știu că nu se gustau unul pe altul.

— ... S'au certat?

Mă așez pe marginea patului.

— Probabil. De mult se împungeau. Nicușor, cum știi, e grozav de snob. Se ploconește în fața lui Vodiș, dar pe Ghencea îl trata peste picior.

— De ce? se miră Mircea. Ghencea e boier mai de viță decât Vodiș al cărui neam vine din Fanar.

— Așa e... Nicușor, se vede, n'aflase încă asta.

— Bietul Hatman... Era caraghios, dar simpatic.

Ștefan Ghencea — poreclit Hatmanul — era în el în adevăr caraghios, precum afirmă Mircea cu atâta melancolie în glas? Poate avea numai un suflet prea mare, prea vânjos, tot atât de disproportionat cu trupul său pipernicit cât și cu veacul în care trăia. Acum s'a întors în tabăra străbunilor, unde o să le vorbească de Sylvia.

Mircea a rămas cu o sprânceană ridicată în sus, în semn de meditațiune.

— Oricum... conchide el, trebuie să se fi petrecut ceva grav între ei...

Toată noaptea am căutat să-mi amintesc micile hărțueli dintre Mircea și Ghencea, cu nădejdea de a descoperi modul conflictului. I le povestesc și lui Mircea. Odată Ghencea sosise la Sylvia pe când Nicușor tocmai susținea, cu o sumedenie de date și nume învățate pe de rost, din Almanahul Gotha, că familia Gunsburg — domnitoare în Danemarca — e mai veche decât cea a Hohenzollernilor. Satisfăcut că nimeni din noi nu cunoștea această deosebire, Nicușor înșira titlurile de noblețe și denumirile domeniilor cu o plăcere evidentă, ca și cum ceva din gloria familiei Glücksburg se răsfrângea astfel și asupra lui. Când termină, Ghencea îl rugă să-i dea amănunte asupra genealogiei familiei Pospopol din Giurgiu. Intrebarea lui Ghencea era o injurie gravă pentru apologetul dinastiei daneze, mai întâi pentrucă Nicușor încercase totdeauna să treacă sub tăcere faptul că era originar din Giurgiu, apoi pentrucă Pospolii erau ascendenții direcți ai lui Nicușor — al cărui tată, exagerându-și valoarea curentului antigrec din țară pe vremea chestiunii macedonene, își schimbase numele elen în acel românesc de Matei. Aceste amănunte le cunoștea Ghencea dela un fost arendaș al moșiei sale, un Pospopol rătăcit în Moldova. Nicușor răspunse că nu cunoștea decât pe Alcibiade Pospopol, proprietarul cailor de curse. « Eu credeam că sunteți toți rude », îl încercă

Ghencea. . . « Posibil . . . La noi în țară toată societatea e înrudită », răspunse vag Nicușor.

— Atunci oi fi rudă și cu noi. . . Să ne trăiești — rânji Ghencea.

Ghencea vorbea la plural, în numele salonului Vodiș. Nicușor suferi adânc, cu atât mai mult că nu-și putea explica îndrăzneala acestui om îmbrăcat fără îngrijire, cu apucături brutale, cu vorba repetită, care — mi se plânse el — strica ambianței casei.

Peste câteva zile, asistai la noi împunsături între ei. Ii găsisem pe amândoi așezați la o masă în restaurantul Azuga. Fără îndoială că Nicușor venise la masa lui Ghencea, căci avea groază de singurătate și, pentru a nu mânca singur, accepta cu plăcere, pentru durata prânzului, chiar tovărășia unui dușman. Amândoi îmi făcură semne.

— Il inițiam pe Ghencea în misterele Bucureștilor, îmi spuse Nicușor, vesel, arătându-mi o fotografie a curselor dela Băneasa într'un ziar ilustrat. Astea sunt femei care știu să se îmbrace.

În fotografia înnegrită se distingeau, nu fără greutate, câteva siluete feminine. Totuși Nicușor le privea cu stăruință, o bucurie nestăpânită gâlgăia într'ânsul.

— Le cunosc pe toate trei. . . asta, vedeți voi, e splendidă. . . o recunosc dintr'o mie: e doamna Baldy.

Entuziasmul lui Nicușor nu se comunica însă nimănui. Ghencea tăia cu atenție o aripă de pui. Cât despre mine, știam bine ce scop urmărea Nicușor. Voia să ne vorbească cu orice preț despre aventura sa cu o femeie măritată din București, cunoscută prin eleganța și ușurința ei. De când sosise la Iași, făcuse tot ce era în putință pentru ca nimeni să nu ignoreze această întâmplare glorioasă. Un fel de neliniște îl cuprindea de câte ori se găsea într'un cerc unde nimeni nu făcea glume sau aluziuni la frumoasa bucureșteană. De astădată mutismul lui Ghencea îl irita, inspirându-i teama — neîntemeiată — că salonul Vodiș nu fusese încă bine informat.

— Ehe, băieți, suspină el, voi nu știți ce înseamnă o bucureșteană elegantă. . . o femeie a cărei toaletă este totdeauna în acord cu locul unde se găsește, cu societatea, cu ora, cu vremea, mai știu eu. . . cu cerul și cu norii. Când zic elegantă, nu trebuie să vă închipuiți numai rochia și pălăria. . . ci din cap până în picioare. . . ciorapii, juponul, cămașa. . . tot.

Pe când vorbea, bătea cu un deget distrat una din siluetele fotografiei dela Băneasa — tocmai pe aceea pe care cu o clipă mai înainte o numise Doamna Baldy.

— Dacă ați ști voi ce zile am trăit eu la București... Câte amintiri îmi trezește ilustrația asta. Mai bine nu cumpăram ziarul... spuse el cu ciudă împingându-l la o parte. Inchipuiți-vă că tocmai la Băneasa am cunoscut-o...

— Băiete, strigă Ghencea chelnerul, socoteala.

— Uite ce, adăogă el plecându-se către Nicușor, îți dau un sfat: decât să-ți dai osteneala de a repeta fiecărui aventura d-tale din București, mai bine ai ține o conferință publică privitoare la acest subiect în sala Sidoli. Așa măcar ar afla tot Iașul dintr'odată.

— Te înșeli, răspunse Nicușor jignit, nu mi-a plăcut niciodată să-mi trâmbețez succesele. Nu e în obiceiul meu. Iar întru cât privește aventura la care faci aluzie... te rog să crezi că nu am nici un interes de a o da în vileag... Dimpotrivă. De altfel pot afirma... că versiunile care circulă... sunt născociri... Chiar te autorizez... dacă se întâmplă să fii martor la asemenea cancanuri, să spui din partea mea că nu e adevărat... încheie el, ridicând glasul.

— Fii fără grijă, îl încredință Ghencea cu o voce tainică. Chiar ieri ți-am făcut acest serviciu... Eram într'un salon unde cucoanele vorbeau tocmai despre aventura dumitale. Am desmințit, asigurându-le că știu din izvor sigur că dumneata la București frecventai cu regularitate casele de prostituție. Bună ziua.

Rămas singur cu mine, Nicușor se jură că nu fusese niciodată în asemenea locuri. Mă întrebă dacă știam în ce salon anume Ghencea vorbise astfel. Văzui cu surprindere că avea ochii umeziți, ceea ce-mi dovedi că nu numai femeile pot lăcrăma din vanitate. Imi spuse că dacă se întâmpla câteodată să vorbească unui prieten despre viața sa privată, aceasta se explica prin dorința lui de a se ameți, de a retrăi zilele cele mai prețioase din viața lui. Legătura sa cu doamna Baldy fusese, mă asigură el, un adevărat roman. Sub motivul că mă ocupam de literatură, mi-l istorisi pe de-a 'ntregul, nu fără oarecare exaltare și semănându-l cu amănunte care îi cinsteau memoria dacă nu discreția. Aflai astfel printre altele — spre mira-rea mea — că femeile măritate din București iau parale dela amanți.

— Prostii, mă întrerupse Mircea, care de câteva minute se rade în fața oglinzii. Dimpotrivă. La București și cocotele se culcă pe gratis...

— Așa mi-a spus. Cu doamna Baldy a cheltuit o groază de bani. Nu i-a mai rămas nimic din moștenire. Acum a intrat în serviciul Casei Fiat și speră să deschidă în Iași o agenție de automobile. Vine des în salonul Vodiș. Câtva timp a făcut curte Laurei, acum am impresia că rotește în jurul Sylviei. Ține mai ales ca Sylvia să se plimbe în automobilul lui, ca să-l vadă lumea.

— A făcut curte Laurei? întrebă Mircea fixându-mă.

— La început. Laura care se plictisea, îi dăduse puțin nas.

Mircea ridică din umeri.

— Iși bătea joc de el, afirmă el, cu un surâs puțin îngâmfat. Văd că nu știi nimic.

— Ce să știi?

— Laura a venit să mă vadă în București.

Câteva clipe tace, hrănindu-se cu uimirea mea. Apoi urmează apropiindu-se de mine și coborând glasul, deși suntem singuri.

— Mi-a telefonat la cazarmă. Venise la o mătușă a ei pentru două zile, sub pretext de afaceri. Ne-am plimbat în trăsură la Șosea, apoi am luat masa împreună într'un mic restaurant la Herăstrău. N'am putut-o săruta fiindcă era lume.

— Dar în trăsură?

Mircea pare jignit.

— În trăsură n'am vrut. Înțelegi... e o femeie măritată... De ce râzi? Găsești c'am fost prost? Nu prea cred. La despărțire, pe peronul gării, am încercat s'o sărut. Mi-a spus: nu fii grăbit. Vino la Iași. (Mircea repetă cuvintele Laurei, imitându-i surâsul promițător și apăsându-și privirea în ochii mei). Trebuie s'o văd numaidecât azi. Am numai trei zile permisiune. Cred c'o să gălesc la Sylvia.

— Sylvia e la Cluceni de o săptămână.

— Da? Atunci cum să fac? Laura stă cu mama ei. Crezi că mă pot duce la ea acasă?

— Deocamdată trebuie să mergem să vedem unde e Ghencea, răspund cu oarecare asprime.

— Așa e, aprobă Mircea smerit. Bietul Ghencea. Crezi că l-au dus acasă? Măine e înmormântarea?

Ieșim din hotel, grăbindu-ne. Pe stradă, fetele îl privesc pe Mircea, chipeș, artillerist. Dar el se uită la ele rece, neînduplecat, astfel cum trebuie să se poarte alesul unei doamne din societate.

În Piața Unirii, Mircea își aduce aminte că nu și-a băut cafeaua cu lapte. Pe când ne îndreptăm spre Cofetăria Xeres, aud pe cineva chemându-mă. Îl văd pe George Vodiș în pragul băcăniei Ermacov.

— Incotro, tinerețe? strigă el cu vocea care trezește prelungi ecouri în pădurile Clucenilor.

— La cofetărie.

— Prostii. Veniți aici.

Intrăm în băcănie, unde Vodiș ne oferă câte o țuică. Nu știu cum să-l întreb dacă s'a întors și Sylvia cu el.

— Ați auzit de Ghencea? ne întrebă el. Erați prieteni, mi se pare. L-a omorât caraghiosul de Matei, care abia știe să ție pistolul în mână. Nu știu din ce s'au certat. Ghencea, l-a provocat, cerând spada. Dar Nicușor nu văzuse spadă în viața lui. Și-a pus martorii să se văicăre, să se roage, până ce Ghencea, generos cum era, a renunțat la spadă și a primit pistolul. Bineînțeles că Nicușor nu voia chiar pistol adevărat cu încărcătură, ci doar așa « un schimb de focuri fără rezultat », cum mai văzuse prin ziare. Martorii lui Ghencea însă, oameni de modă veche, au venit pe teren în redingotă și au încărcat armele de-a-binelea. Sunt convins că Nicușor și-a nimerit adversarul din întâmplare. Cât despre Ghencea mi s'a spus că a tras în pământ.

— Inadins?

Bineînțeles. Era un trăgaci de mâna întâi. Am vânat de multe ori împreună. În ultimul timp se cam lenevise. Se vede unde se împrietenise cu niște pierde-vară cu voi. Mai beți o țuică?

Întrebarea lui Vodiș are un accent imperativ. Bem deci încă o țuică. Vodiș ne povestește peripețiile celor din urmă vânători dela Cluceni, deși nu ne crede în stare să le aprecim. A împușcat singur douăzeci și doi de sitari. Curios, nu l-am putut introduce niciodată în preocupările mele amoroase. Nu sunt gelos de el deși știu că Sylvia l-a iubit. Nici nu am măcar impresiunea că face parte din salonul Vodiș. Trăiește departe de noi, printre puști, ogari și mașini agricole. Nu-mi place totuși să mă găesc prea mult timp în apropierea lui. E atât de înalt, de masiv, încât, dacă stau lângă el

câteva minute, mă simt deposedat de neînsemnata mea pondere și devenind inconsistent, iluzoriu, fleac.

— Au fost și cucoanele la vânătoare?

— Nu. Au rămas acasă. Numai Sylvia a venit de câteva ori. Are ochi bun, dar e capricioasă. N'are de ajuns răbdare, nu-și păstrează locul. Odată a pornit razna în toilul unei goane fără să ne spue nimic. Când i-am spus că putea să o nimerească un glonț, mi-a spus că ar fi fost foarte bine, căci i se urîse.

George ridică din umeri, surâzând totuși, distrat în fond de ciudățeniile Sylviei, atât timp cât nu-l clinteau din felul său obișnuit de viață. Faptul că Sylvia nu se simțea bine la Cluceni, îmi place. În același timp însă, regăsesc în toana ei un sunet strident, nesuferit.

— Doamna Boiu e bună vânătoare? întrebă Mircea, căruia Laura îi descriesese pe patru pagini peripețiile unei vânători la Cluceni.

— Laura? A fost cu noi o singură dată. Era o plăcere s'o vezi mergând prin țarini, clătinându-se anevoie pe pantofii ei cu tocuri Louis XV. Pușca i-a dus-o Ștefan, vechilul nostru; la fiecă cinci minute îl întreba dacă nu-i lucea nasul, și se pudra. Când a ajuns la locul de pândă, s'a culcat pe iarbă și a adormit. Sforăia atât de tare că mi-era teamă să nu ne alunge vânatul.

Mircea râde în silă, jignit de imaginea vulgară, cu atât mai mult că simte în mod obscur că trebuie să fie adevărată. Vodiș ne strânge mâna și iese repede, se vede că a văzut pe cineva, pe stradă. Ca totdeauna, când mă despart de el, simt o ușurare: nu știe nimic.

Ne îndreptăm repede spre strada Gane, unde e casa lui Ghencea. Când ajungem, vardistul care se găsea în fața porții ne oprește pentru a ne spune că « defunctul » e la « Sfântul Ilie ». Imi amintesc că biserica Sfântului Ilie e în Nicolina, la marginea orașului. Pe când stăm, nehotărâți, vedem un bătrân care ne face semne de pe terasă. Ne apropiem.

— Ați venit pentru Fănuță?

— Da, răspund, deși nu cunoscusem diminutivul acesta familiar al lui Ștefan Ghencea.

L-au dus la biserica Ghencilor, la Sfântul Ilie. E cam departe, dar așa am crezut că e mai bine. Biserica a fost zidită de strămoșii lui. Fănuță a reparat-o, căci altfel se ruina. Vă rog, cine sunteți d-voastră? Eu văd atât de prost.

Ne scrutează prin ochelarii săi fumurii. Are un nas coroiat de pasăre de pradă. E înalt, uscat, gârbov, îmbrăcat într'o jachetă neagră cu pulpane lungi. Ne spune numele.

— Roşanu? repetă el, înveselit, numele lui Mircea. Eşti fiul lui Luca?

— Tatăl meu era fiul lui Luca, răspunse Mircea.

— Am fost mari prieteni, strigă cu bucurie unchiaşul, fără să fi auzit bine răspunsul. Era un băiat plin de viaţă, isteţ... pe cât pot să te văd, parcă aduci puţin cu el... Dar — nu te supăra — Luca era mai înalt... mai frumos... Avea mare trecere pe lângă cucoane...

Mircea ascultă cu uimire vorbindu-se astfel despre bunicul său şi totodată i-e ciudă că bătrânul n'a ghicit că şi dânsul e iubit de femei.

— Vă rog, intraţi în casă.

— Mulţumim, dar...

— Eu sunt Neculai Ghencea, unchiul lui Fănuca, ne spune el, cu severitate. Acum, că mi-a murit nepotul, am rămas ultimul din neamul Ghencilor. Păcat de nume, că se stinge. M'am gândit să adoptez pe cineva... așa un băiat ca voi... să-l ştiu din cine se trage... Am auzit numai, că voi tinerii, sunteţi o generaţie de pezevenchi.

Neculai Ghencea ne priveşte fix, fără să suradă.

— Mai de grabă s'ar putea spune, afirmă Mircea ridicând glasul, că generaţia veche nu vrea s'o înţeleagă pe a noastră... Aţi trăit în ritmul diligenţei, pe când...

Dacă Mircea începe să-şi desvolte teoria generaţiilor...

— Sunt 12 şi 5, îl întrerup, arătându-i ceasul. Dacă vrei să mergem la Sf. Ilie...

Mircea priveşte câteva clipe, ceasul, ciudos, dar dintre minun-tare sboară imaginea Laurei.

— ... Mergem.

— E prea de vreme, observă Neculai Ghencea. Inmormântarea e la ora două.

— Azi?

— Nu ştiaţi?

Sunt surprins, turburat.

— Atunci plecăm, spune Mircea nerăbdător.

Aveți tocmai timpul să prânziți. Ștergeți-o !... ne sfătuește moșneagul, măturându-ne cu un gest familiar al mâinei. La revedere.

Pe stradă Mircea face semne de departe unui birjar, dar sfârșește prin a vedea că trăsură era ocupată.

— Aș vrea să te întreb ceva, îmi spune el. Mă reped până la Laura. Poate o găsesc singură. Mi-e teamă să nu fac... vre-o prostie. E întâia oară când am aface cu o femeie măritată... Tu ai o leacă de experiență. Ce trebuie să fac?

— Știu eu? caută să ai tact.

— N'am tact, exclamă Mircea.

— Fii și tu delicat... loric.

Mircea tace, îngrijorat. Se vede că găsește recomandațiile mele prea vagi. N'am ce-i face. De când am aflat că înmormântarea lui Ghencea e azi la două, nu mă mai pot gândi decât la el. E poate absurd, dar a trebuit apropierea acestui ceas de despărțire pentru ca să înțeleg.

Mircea se duce la Laura acasă. Eu mă duc să dejunez. Ne dăm întâlnire la biserică, la două fără un sfert.

Il văd pe Ghencea când m'a adus întâia oară în salonul Vodiș, aproape cu de-a-sila. « De ajuns cu șantanul, ai să te îndobitocști; trebuie să vezi și tu persoane cumsecade ». Nu-și închipuia că Sylvia ar fi putut să se îndrăgostească de cineva.

Pentru mine avea o amicizie constantă pe care nu i-am întors-o niciodată. Dacă rămâneam singur cu el, mi se ura. « Trebuie să facem ceva pentru Moldova, îmi spunea el mereu, să reînviem spiritul Junimii ». Ii spuneam că România de astăzi creștea sub steaua lui Tănase și că spiritul Junimii ar plictisi-o de moarte. Decăderea Moldovei îl chinuia. Mie mi-era tot una. M'aș fi lepădat bucuros de planetă, d'apoi de Iași.

S'a întors oare Sylvia? Cum să aflui?

Am o idee. Imi cobor glasul progresiv, repetând tare: « Alo, Alo » până ce ajung la un ton de bas. O doamnă care vine spre mine, se dă jos de pe trotuar. Treaba ei. Ajungând acasă, mă duc de-a-dreptul în biroul totdeauna gol al doamnei Arvanu și cer la telefon casa Vodiș. In cazul că vine George, n'o să știe cine telefonează. E tocmai el. « Alo » strig, cu vocea de bas, vă rog, puteți să-mi spuneți dacă doamna Vodiș s'a întors în Iași?

— Tu ești mă caraghiosule? întrebă George (care m'a recunoscut).

— . . . . .

— . . . Sylvia a rămas la Cluceni. Ce vrei să mai știi? Bâlbâi niște scuze, închid telefonul.

Ce o să creadă Vodiș? O să bănuiască, fără îndoială... Proastă idee.

Mă sui, necăjit, în odaia mea unde servitoarea tocmai așeza masa. Nutrițiunea cotidiană mi se pare una din funcțiunile cele mai triste ale omenirii.

— Dumneavoastră doriți mai întâi pilaful sau omleta? mă întreabă bătrâna Ileana.

Eu doresc mai întâi pilaf sau omletă, repet întrebarea, căutând a-i ghici interesul. Nu ghicesc.

— Dă pilaful, răspund la întâmplare.

— Pilaful înaintea omletei? întrebă Ileana cu dispreț.

Stă înaintea mea, îmbrobodită, uscată, surâzând perfid. A reușit și de astădată să mă pună în inferioritate, atrăgându-mă pe un teren unde sunt nătâng. Sunt micile ei bucurii.

— Dă ce vrei, răspund enervat.

Mănânc repede, gândindu-mă la soarta lui Ghencea. Dacă trăia, ar fi făcut în adevăr ceva pentru Moldova? Câtva timp a scos un ziar. Politicianii îl luau drept un amator utopist; dimpotrivă, pentru rudele sale care de o jumătate de veac mergeau cu surâsul pe buze și cu pași siguri spre ruină, dând serbări în conace sau vânzând moșiile pe cale telegrafică de pe Coasta de Azur, Ștefan trecea drept un arivist. Preocupările sale sociale nu păreau naturale. Tatăl său iubise numai caii și femeile; înainte de a muri, avu mângâierea de a-și vedea fiul — care candidase independent la deputăție — înfrânt rușinos în alegeri și scârbit de politică, astfel că se stinse cu speranța că Ștefan se va astâmpăra.

În sufletul lui Ghencea, Moldova bătu în retragere numai în fața doamnei Vodiș. La început, îmi amintesc, îi vorbea Sylviei. . . dar ea care se pasiona pentru orice întreprindere, era refractară la politică și nu putuse niciodată ști cu siguranță dacă Take Ionescu era liberal sau conservator.

Cea din urmă oară când l-am văzut pe Ghencea pe strada Lăpușeanu, venea spre mine, mergând repede. « Imi pare bine că te întâlnesc », îmi spuse. Se întoarse din drum și câtva timp

merse lângă mine, tăcut. « Aș vrea să-ți vorbesc, unde te duci ? ». Ii spusei că m'aștepta croitorul pentru a încerca hainele de vară. Nu poți să te duci peste o jumătate de ceas ? « Imposibil », răspunsei; nu știu de ce. « Bine . . . o să-ți vorbesc altădată . . . la revedere ». Ce a vrut să-mi vorbească ? Poate iarăși despre Moldova, despre restaurarea Iașului ? Era în adevăr îngândurat, neliniștit, sau astfel mi se pare acum . . .

Tresar, privind ceasul. Două fără un sfert. Abia voi avea timpul să ajung la biserică. Pe stradă gonesc, până ce găsesc o trăsură liberă. « Repede ». Birjarul își îndeamnă în rusește calul. E luna Iunie și soarele a început să ardă. În trăsură totuși e plăcut, de câteori muscalul șfichiuieste calul, simt pe față bătaia unui evantai. Am deodată impresia că Ghencea fuge lângă mine, pe stradă, privindu-mă cu prietenie. Imaginație. De câteva ceasuri mă gândesc la el, mai mult fără îndoială decât m'am gândit la dânsul toată viața. Tot ce a lăsat Ghencea în mine ani de zile, vorbe, gesturi . . . se destramă în stoluri repezi ce-mi străbat sufletul. E felul său de a se despărți de mine.

Părăsind asfaltul străzilor centrale, trăsura începe să salte pe caldarâmul accidentat al Podului-Roșu. De pe pragul dughenilor evreicele își strig copiii care cotrobăiesc în mijlocul străzii. Apoi casele se răresc, tupilându-se printre pomi și floarea soarelui. În fața bisericii Sf. Ilie, văd o mulțime numeroasă de țărani, descoperiți, nemișcați. Vreau să intru înăuntru, dar e prea multă lume. Numele lui Ghencea e scris cu litere aurite pe două plăci negre atârinate la stânga și la dreapta ușei bisericii. Ștefan Ghencea. Ciudat, de ce Ghencea ? Eu, după câte știu, numele se scrie cu *h*. Poate altă dată numele se scria Ghencea. În biserică, lumea se mișcă, câțiva oameni de lângă prag ies afară. Pe umerii câtorva cioclii apare cosciugul, urmat de Neculai Ghencea și de câțiva oameni tot atât de bătrâni ca el, cu jobene îndoliate în mână. Într'un grup de tineri, îl zăresc pe Mircea. O mulțime îmbrăcată sărăcăcios iese încet, risipindu-se în curtea bisericii. În fața patașcei, cioclii ridică sicriul, opintindu-se. Uniformele lor negre, largi, nu se potrivesc nici cu trupurile, nici cu figurile lor nepăsătoare de derbedei.

Cortegiul pornește, eu merg alături de Mircea care îmi șoptește că norodul a venit pentru că Ghencea făcea mult bine, nu

numai la el la țară, dar și în mahalaua unde a reparat biserica. Ciudat om, nu-mi vorbise niciodată de asta. Soarele arde; mă întreb cine a ales ora cea mai caldă din zi pentru înmormântare. Bătrânul Ghencea socotește că noi tinerii suntem niște pezevenchi, poate i-a ajuns la ureche vre-una din isprăvile noastre; acestea, deșuchiate pentru alții, au pentru noi un înțeles adânc. O știm noi și ne ajunge.

Imi dau seama cu mirare că înmormântarea a apucat spre dreapta, spre Socola. Ori cimitirul e în direcțiunea opusă. Intorcându-mă spre Mircea spre a-l întreba, sunt surprins de aerul său satisfăcut.

— Știi că m'a primit, îmi șoptește el.

.....

— M'a lăsat îndată s'o sărut.

Intind urechea. Mircea privește în jur pentru a se asigura că nimeni nu ascultă.

— Ne-am tăvălit ca nebunii pe canapele... pe covor.

— Pe covor?

— Da. E extraordinar de sensuală.

— Ți-a cedat?

— Nu, nu m'a lăsat. Nici eu n'am insistat. Înțelegi, mi-a spus că deși trăiește despărțită de soțul ei, n'a avut niciodată un amant.

Râd pe cât posibil fără sgomot. Totuși câteva persoane întorc capul spre mine.

Mă cunosc din liceu. Dacă mă pornesc pe răs tocmai când nu trebuie, nu mă mai poate opri nimeni.

Fac câțiva pași, spre a scăpa de vecinii mei imediați. Nu mi-am închipuit niciodată că numeroșii amanți ai Laurei ar putea fi puși la îndoială de cineva. Ea însăși nu poate vorbi despre trecut fără a cita diverse nume de bărbați întovărășindu-le adesea de aprecieri semnificative. Mircea e ridicul, înspăimântător de ridicul.

Imi dau seama că am ajuns printre domniile cu jobenuri, ceea ce este din partea mea o călcare a protocolului. Incetinez pasul până ce mă găsesc lângă Mircea care pare posomorât.

Trecem printr'o mahala necunoscută. În grădini, porumbul crește înalt cât casa. Femeile privesc cortegiul din poartă, cu mâna la gură. În curând ajungem în câmpie. Șoseaua se desfășoară înaintea noastră, neliniștindu-ne prin lungimea ei. În sfârșit, în

dosul unui pâlcc de plopi, apare pe neașteptate o bisericuță. Alături de ea, un cimitir mic, unde — explică cineva lângă mine — sunt înmormântați Ghencii din moși-strămoși. Norod așteaptă și aici, cu capetele descoperite. Nu seamănă de loc cu țăranii de pe scena teatrului, cărora actorii le împrumută o vulgaritate personală. Stau nemișcați, sbiciți, gravi și tăcuți ca arăturile.

Sicriul este iarăși ridicat de ciocli. Lumea s'a adunat în jurul groapei astfel că nu vedem nimic din ceremonie. Ii fac semn lui Mircea că stă pe o lespede de mormânt. Se dă la o parte, apoi privește cu atenție inscripțiile cirilice, aproape șterse, de pe piatră. Preoții psalmodiază pe nas.

— Acum se vede cât bine făcea Ghencea . . . șoptește lângă noi o doamnă, arătând mulțimea. Adevărul iese la iveală.

Fraza mi se pare stupidă.

Soarele a început să ardă. Peste câteva clipe se ghicește o mișcare, un sgomot înnăbușit.

Huștiuluc în mormânt.

În trăsura în care ne întorceam, Mircea și cu mine, tăcem. În fața noastră Iașul, răsfirat pe dealuri, sămănat cu turlc de biserici, revindecă nu știu ce glorii pierdute.

Ghencea — mort. Mort — neant? Vechi desnădejdi metafizice revin din adâncuri. Nu. Nu. Nu. Am învățat de ajuns în cap toate întrebările, toate îndoielile.

— De ce ai râs când ți-am vorbit de Laura ?

Cum ? Am râs, așa e. Sunt atât de încântat, că Mircea îmi taie gândul evocând pe Laura rotofeie și sensuală, încât rād din nou.

— Ești idiot, îmi spune Mircea.

— . . . Dacă vrei să spui, continuă el, că Laura a avut amanți, poți s'o spui deslușit. Nu mă supără. Eu privesc orice situațiune cu obiectivitate.

— Toată lumea știe că a avut amanți.

— Nu e un motiv.

Dacă presupunem că 50 la sută din cele spuse sunt adevărate, atunci . . .

— Dacă presupui, ești un gogoman, mă întrerupe Mircea cu violență.

Obiectivitatea lui Mircea mi se pare îndoielnică.

— Ascultă, zic, Laura e — dacă vrei — fecioară. Ești mul-

tumit? De altfel chestiunea mi se pare lipsită de interes. Aș vrea să știu altceva. Ai văzut că la intrarea bisericii, pe două plăci, era scris Gencea. De ce lipsea *h*?

— Lipsea *h*?

— Lipsea. Mă întreb: este o eroare a pompelor funebre sau pe vremuri numele se scria Gencea?

— Adresează-te Academiei, îmi răspunde Mircea înțepat.

De bună seamă, e amorezat.

Părăsind ulițele prăfuite ale mahalalei, trăsura cotește pe asfaltul străzii Ștefan cel Mare. Calul muscalului, simțind că trece prin centrul orașului, își reia trapul său elegant. Piața Unirii și-a reluat ținuta de vară, scaunele sunt înșirate pe trotuare în fața berăriilor. Ne dăm jos din trăsură și, cu o plăcută senzațiune de securitate, ne așezăm la o masă.

— Veniți dela înmormântare?

Hodea a răsărit în fața noastră.

— N'am putut veni, ne informează el. M'am încurcat la o partidă de poker. Nenorocirea e că până seara trebuie să dau gazetei convenita dare de seamă. Noroc că v'am găsit. Cine a fost la înmormântare?

Se așază lângă noi. Scoate hârtie și creion. Ii spunem pe cât ne putem aminti, pe cine am văzut. Mircea adaogă, pentru plăcerea sa personală, și pe Paul Verlaine pe care Hodea îl ortografiază anapoda.

— Să trăiți. M'ați salvat, ne mulțumește el. Bietul Ghencea, s'a curățat. Aici a fost cearta, arată el interiorul berăriei. Trebuie să recunosc că a fost cavalier, mi-a plăcut.

— Din ce s'a iscat cearta?

Eu am sosit la sfârșitul certei, tocmai când Ghencea se adresă lui Matei în acești termeni: « Scumpul meu Mat-tei, nu știu care sunt regulile bunei cuviinți la Giurgiu, țin totuși să-ți repet ca în Iași manierele dumitale par lipsite de distincție. Aceasta bineînțeles are puțină importanță dacă ai venit aici ca să vinzi măslina sau mai știu eu ce, deși — îți atrag atenția — băcanii ieșeni sunt în general modești, bine crescuți și instruiți. Dacă vrei însă să fii primit în societate, trebuie să te mai cioplești puțin ». Matei se uită repede în jur, și constată fără plăcere că replica lui Ghencea fusese ascultată cu interese de mesele vecine. Atunci luă repede o mânășă

de pe masă și o aruncă în capul lui Ghencea. În treacăt fie zis, mănușa era a mea. Ghencea păru mirat și satisfăcut. « Foarte bine » murmură el. Se sculă dela masă și plecă.

— Sunt sigur, zic, că laudăroșiile lui Matei au fost și de astădată cauza certei.

— E drept, confirmă Hodea. Am aflat mai târziu cum a fost. Matei dăduse să se înțeleagă că doamna Vodiș îi pusese gând. Ghencea a sărit ca mușcat de șarpe. Lucrul se înțelege... după câte știu, Ghencea era ultimul amant al Sylviei Vodiș.

— Ce prostie, exclamă Mircea, râzând cu hohot și privindu-mă.

— Dă-mi voie, și eu m'am mirat la început. Pot să vă spui însă — vă rog însă să rămână între noi — că după plecarea lui Ghencea, Matei mi-a spus unele lucruri... bietul băiat își pierduse cumpătul...

— Ce ți-a spus, întreb.

— Mi-a spus că odată a preumblat în mașina sa pe Sylvia și pe Ghencea. Grație oglinjoarei din fața volanului i-a putut vedea pe amândoi sărutându-se în fundul automobilului.

— Matei e o canalie, se indignează Mircea.

— Mă rog, așa mi-a spus. O fi, n'o fi adevărat, mie... Hodea face un gest de nepăsare. Sunt șapte trecute, adaogă el. Trebuie să fug la gazetă.

Ne salută și sare în trăsură cea mai apropiată.

— Eu nu cred că e adevărat, afirmă Mircea.

Evident, nici eu nu cred.

Totuși cred.

Miezul nopții.

M'am săturat de când mă plimb în lung și în lat, singur în camera mea. Sting lumina și intru în pat... În sfârșit. Trupul gol al Sylviei, multiplicat de oglinzile amintirii, mă aștepta aici pentru a-mi da o impresiune delicioasă de siguranță. Matei a mințit.

Ora unu. Am încă în urechi glasul Sylviei când i-a spus: « Ghencea mi s'a părut urât numai la început. Acum nu-i mai văd urâtenia. Câte odată mi se pare chiar că are o figură interesantă, voluntară... ». În principiu, un sentiment — chiar erotic — al Sylviei pentru Ghencea îmi pare cu putință.

Ora două. Cunosc voința și îndrăzneala cu care Sylvia își rea-

lizează capriciile cele mai absurde. Dacă i-a trecut prin cap să se dea lui Ghencea, ce ar fi putut-o opri?

Două și un sfert. Matei a spus adevărul. Sunt sigur că Ghencea era amantul Sylviei.

Ora două jumătate. O văd pe Sylvia în pat, ultima oară când a fost la mine. I-am spus că familia ar vrea să mă trimită în străinătate pentru studii. A svâcnit ca lovită de o piatră. Mi-a spus că dacă plec, nu va mai rămâne o zi în Iași, unde n'o reține nimic. Matei e o canalie.

Ora trei. De ce ar fi inventat Matei sărutul din automobil? Matei brodează numai când e vorba de succesele sale personale. Fără indoială că într'un moment de furie a spus adevărul adevărat.

Ora patru. Mie Ghencea mi se părea în general caraghios. Este însă un anumit ridicul care scapă femeilor.

Ora cinci. Ghencea crește ca o palalaie de vreascuri. Il văd. Sărutul din automobil îi dă o strălucire invincibilă. Se mișcă în fața mea, dureros de neted, tăind aerul cu gesturile sale repezi, poruncitoare, mușchetar viteaz — fără prihană.

Zorile...

Dorm... Nu sunt sigur, dar cred că dorm.

Ghencea e sub pământ.

Uite Ghencea, nu e Ghencea.

TEODOR SCORȚESCU

DON QUIJOTE

Din tot felul de cauze, care nu pot și nici nu-i necesar să fie analizate aici, literatura spaniolă a fost, vreme îndelungată, puțin și de aceea unilateral sau greșit cunoscută dincolo de granițele Peninsulei Iberice, unde a luat naștere. Chiar după ce Spania a început să iasă din izolarea în care o țineau și așezarea geografică și o psihologie în atâtea privințe foarte deosebită de cea europeană, lucrurile nu s'au îndreptat prea mult, în special pentru anumite țări, printre care trebuie numărată și a noastră. Evident că ignorarea sau cunoașterea falsă a unei literaturi de valoarea celei spaniole însemnează o pagubă de ordin spiritual pentru oricine, mai cu seamă însă pentru amatorii de adevărate emoții estetice.

Nu exagerez de loc afirmând că activitatea desfășurată de-a-lungul veacurilor de Spanioli în domeniul poeziei poate sta cu cinste alături de aceea a tuturor celorlalte popoare din Apusul Europei. Ba, în ce privește originalitatea, este sigur că le și întrece. Căci Spania a creat genuri poetice necunoscute și chiar neaccesibile aiurea, de pildă romanța, care n'are nimic comun cu ceea ce înțeleg, de obicei, Europeanii prin acest nume, și romanul picaresc, cu eroii lui luați dinafara societății propriu zise și puși să trăiască în condiții ciudate pentru mentalitatea noastră.

Intre 1550 și 1650 Spania a produs opere literare cel puțin egale ca număr și valoare cu acelea ale epocilor celor mai strălucite din istoria literaturii universale, cum ar fi, ca să mă refer la exemplele clasice, secolul lui August sau al lui Ludovic XIV. În sfârșit,— și acest fapt este mai important decât celelalte,— Spania a îmbogățit galeria tipurilor reprezentative ale omenirii cu două figuri, care, prin trăsăturile lor psihologice etern și gene-

ral umane, pot face cu succes concurență lui Hamlet și lui Faust: sunt Don Juan și Don Quijote.

Cunoașterea superficială sau greșită, de care pomeneam mai înainte, a literaturii spaniole, pręcum și deosebiri adânci de mentalitate au contribuit la denaturarea caracterului acestor doi eroi, transformând pe cel dintâi într'un cuceritor de inimi sensual și cinic, iar pe celălalt într'un personaj ridicul, merit să distreze pe oameni, poate chiar numai pe copiii sau, cel mult, pe tinerii capabili să mai facă haz de aventurile unui anacronic cavaler medieval.

Față de această părere oarecum general răspândită, pare, de sigur, curios că pentru Spanioli, ca și pentru numeroși străini, cunoscători serioși ai literaturii castiliane și oameni deprinși să pătrundă în adâncul lucrurilor, destinul lui Don Juan sau al lui Don Quijote este tot atât de dramatic ca și acela al emulilor anglo-saxon sau german, menționați mai sus. In deosebi creația lui Cervantes sau preocupat cele mai alese minți ale Spaniei din ultimele decenii, imediat după dezastrul dela 1898, când s'a pus pentru această țară întrebarea decisivă: Incotro? Se poate spune că, pornind dela interpretarea lui Don Quijote, autorii studiilor respective au găsit cel mai potrivit mijloc de a-și expune concepția nu numai despre soarta propriului lor popor, ci și despre aceea a omenirii întregi.

Pentru astfel de motive mi-am propus să prezint cetitorilor acestei reviste câteva fapte și idei privitoare la acest personaj, care pare mai actual ca niciodată astăzi, când lumea, în căutarea unui drum nou, se izbește la tot pasul de insuccese, fără ca totuși să despereze. Cât despre patria lui însuși, actualitatea lui Don Quijote este neîndoielnică. Ceea ce se petrece acolo dă impresia unui film cu scenariu împrumutat din nemuritorul roman al lui Cervantes, prin zădărnicia, cel puțin momentană, a unor sforțări mai presus de puterile omenești ca și prin convingerea oarbă că aceste sforțări trebuie până la urmă să izbutească.

* * *

Inainte de a proceda la analiza romanului, cred necesar să descriu, în linii mari, viața autorului. De obicei biografia scriitorilor epici nu interesează, fiindcă nu ajută la înțelegerea operei

lor. În cazul de față situația se prezintă cu totul altfel. Viața lui Cervantes a fost atât de aventuroasă, încât ne amintește, fără voie, pe aceea a eroului său, mai cu seamă în ce privește soarta amândorora. Totodată experiența pe care a făcut-o ca prizonier de război, ca funcționar, ca întemnițat, etc., i-a folosit enorm în activitatea sa literară, căci, de o parte i-a furnizat un bogat material documentar, iar de alta a contribuit în cea mai largă măsură la formarea concepției lui despre lume și despre oameni.

Biografia lui Cervantes este puțin cunoscută, din cauză că cel mai mare poet spaniol a dus o viață obscură, am putea spune meschină. Nici după ce devine sau ar fi trebuit să devie celebru nu i s'a acordat toată atenția pe care o merita. S'a născut în 1547 la Alcalà de Henares, important centru universitar, nu departe de Madrid. Acest amănunt este sigur, și totuși numeroase orașe spaniole s'au certat pentru gloria de a fi dat naștere autorului lui Don Quijote, ca odinioară cele șapte cetăți grecești care pretindeau toate că au fost leagănul lui Homer. Familia-i era săracă, dar cu blazon de intelectualitate: tatăl fusese chirurg, iar bunicul, probabil, jurist. De aici, probabil, particula nobiliară care figurează în formula completă a numelui: Miguel de Cervantes Saavedra. Până la vârsta de 22 ani nu se știe absolut nimic despre dânsul. Prin 1568 și 1569 este amintit în documentele unei școli latinești din Madrid ca autor al unor compoziții poetice, fără să se poată preciza dacă era elev sau, poate, profesor. În orice caz studii universitare n'a făcut, ceea ce rezultă indirect din lipsa oricărei informații în acest sens și direct din producția lui literară, care nu este a unui om cultivat la o școală înaltă. Cam pe aceeași vreme pare a fi intrat în armată, ca soldat plătit, așa dar pentru a-și putea câștiga existența. După o călătorie la Roma, în 1569, ia parte, doi ani mai târziu, la celebra luptă navală, dintre Spanioli și Turci, dela Lepanto. Este rănit de mai multe gloanțe, dintre care unul i-a anchilozat mâna stângă, « pentru gloria celei drepte », cum va spune el, nu fără oarecare mândrie, în momentul când simte că este cineva în câmpul literelor spaniole. Cu toate acestea, continuă a fi soldat, luptând mai departe la Corfu, în Tunis, etc. Datorită faptului că Sudul Italiei era sub stăpânirea Spaniei, Cervantes are prilejul să petreacă mai multă vreme la Palermo și Napoli, în garnizoanele respective, iar apoi la Roma, în serviciul unui

cardinal. Șederea în Italia îi sporește cultura, care nu putea fi prea întinsă, și-i lărgeste orizontul. În 1574 cere să fie trimis acasă, în concediu, împreună cu un frate al său, militar și el. Corabia este capturată de pirați, și amândoi sunt duși ca sclavi la Alger. Rodrigo, fratele, este răscumpărat de familie, care a putut încropi suma cerută de pirați, pe când Miguel rămâne rob cinci ani încheiați, fiindcă toată averea a lor săi, transformată în bani, n'ar fi realizat, probabil, cei 500 ducați, puși ca preț al răscumpărării sale. Tratamentul care se aplica, lui, ca și celorlalți nenorociți, era înspăimântător. Cervantes a încercat de patru ori să evadeze, totdeauna fără succes și cu urmări lesne de închipuit. Ceea ce trebuie reținut din toate aceste peripeții, care sunt bine cunoscute de biografi, este atitudinea morală a poetului nostru: curaj nedesmințit și fățiș, de o parte, mărinimie desăvârșită de alta (chiar când tovarășii săi erau mai vinovați, el lua asupra-și întreaga răspundere). În sfârșit este răscumpărat: jumătate din suma cerută pentru aceasta o depune familia, jumătate un ordin călugăresc, care se interesa în mod deosebit de repatrierea captivilor din Nordul Africii.

În Decembrie 1580, Cervantes se găsește la Madrid, între ai săi, după ce trecuse prin Valencia, unde debarcase corabia. Iși reia serviciul militar, în lipsă de altă ocupație, și luptă în Portugalia, în insulele Azore, etc., fără a dobândi răsplata materială pe care o aștepta, deși pretutindeni se poartă vitejește. E atât de sărac, încât trebuie să-și amaneteze lucrurile din casă. O năvălă pastorală, *Galatea*, prima sa lucrare literară (1585) îi produce 100 ducați. Diverse piese de teatru, scrise mai mult pentru câștig bănesc, nu-l satisfac nici pe el, nici publicul. Se hotărăște atunci să intre în administrația de Stat, mai ales că se căsătorise, și încă fără zestre. În 1595 este numit perceptor în provincia Granada. Neputând încasa toate impozitele fixate de autorități, ceea ce la un om ca dânsul, care se mai ocupa și cu literatura, trebuia fatal să se întâmple, este pus la închisoare, potrivit legilor timpului. O nouă experiență, nu mult deosebită de robia africană, căci temnițele spaniole de pe atunci erau un adevărat infern. Noroc că, după trei luni, este eliberat, fără a scăpa totuși de răspundere, din care cauză cinci ani mai târziu (în 1602), este iarăși arestat, pentru aceeași « vină ». (Lucrurile nu sunt sigure, căci informațiile

documentelor respective sunt lacunare.) Nu-i, poate, o simplă întâmplare că tocmai acum îi vine în minte să scrie pe Don Quijote, a cărui figură i-a apărut pe vremea când se afla la închisoare pentru a doua oară. În 1605, așa dar la vârsta de 58 ani, fără glorie și fără avere, publică partea I a acestei opere, care avea să-i aducă nemurirea. De remarcat că până la această dată nu scrisese, sau, cel puțin, nu publicase mai nimic. În momentul apariției primului volum din Don Quijote, Cervantes era la Valladolid, unde regele de atunci al Spaniei, Filip III, își mutase capitala. Acolo soarta îi rezerva o nouă umilință, ca un fel de . . . compensație (în folosul ei !) pentru satisfacția pe care autorul nostru o avusese tipărint începutul admirabilului său roman. Într'o noapte se oprește la ușa casei lui Cervantes un individ grav rănit, cerând ajutor. După două zile moare, fără să poată da vre-o lămurire asupra celor ce i se întâmplase. Deoarece nu se descopere criminalul, o parte din membrii familiei lui Cervantes, în frunte cu el însuși, sunt arestați și puși sub urmărire judiciară. În urma anchetei, care, din fericire, nu durează mult, autoritățile se conving de nevinovăția lor și-i eliberează, dar rușinea rămâne, cel puțin în ochii oamenilor de rând. Vechea încurcătură cu birurile neîncasate îi provoacă din nou neplăceri. De abia în 1609 izbutește să aranjeze definitiv lucrurile, foarte probabil cu ajutorul unora dintre rarii săi prieteni. În același an, devine membru al unei organizații religioase având de scop combaterea protestanților. Amănunt interesant, căci ne arată că, în ciuda aparențelor, Cervantes era un catolic drept credincios, lucru normal la un Spaniol, oricine ar fi fost el.

Situația lui materială continuă a fi proastă. În 1611 cere vice-regelui (spaniol !) din Napoli o slujbă, dar este refuzat, din cauza vrâstei prea înaintate. Avea, într'adevăr, 64 ani. Izbutise totuși să atragă, prin activitatea sa literară, atenția acestui important personaj și a fratelui lui, cardinalul arhiepiscop de Toledo, mai ales după ce dedicase celui dintâi colecția de « Nuvele exemplare ». Obține astfel un sprijin material efectiv, care-i permite să-și ducă zilele, în condiții relativ bune, cel puțin pentru modestele sale pretenții, până la moarte (1616). Înainte de aceasta o ultimă lovitură, de astă dată mai gravă decât toate, fiindcă era îndreptată contra ființei sale morale, contra operei sale de căpetenie. În 1614, când scria partea a doua din Don Quijote, un șarlatan literar,

autor obscur, cu numele Alonso Fernández de Avellaneda, publică o așa zisă continuare a romanului lui Cervantes, căreia îi dă același titlu, precizând că-i vorba de volumul II al acestei opere. Mai mult decât atât. În prefață, unde se dă drept un fel de coproprietar al primei părți din Don Quijote, acoperă de injurii pe autorul acesteia, legându-se, între altele, de mâna-i anchilozată și afirmând, lucru neexact de altminterlea, că Cervantes și-a scris opera la închisoare.

Dar nici spirite alese dintre contemporanii săi nu i-au putut înțelege și aprecia valoarea, de sigur, în primul rând, din cauza modestiei lui exagerate. Astfel Lope de Vega, celălalt mare scriitor spaniol din această epocă, pe care istoricii literari o numesc « secolul de aur », se exprimă, într'o scrisoare particulară, foarte defavorabil despre Don Quijote, iar la ședința unei societăți literare, unde venise și Cervantes, servindu-se de ochelarii acestuia, căci pe ai săi îi uitase acasă, găsește potrivit să-i compare, în gura mare, cu niște... ochiuri rău preparate. Avea și dreptate acest autor dramatic, răsfățat de public și de soartă, să disprețuiască pe umilul autor al cavalerului tristei figuri !

Din această schiță biografică rezultă, pentru cei care cunosc ceva despre Don Quijote, că am avut dreptate când am afirmat mai sus existența unei asemănări între Cervantes și eroul lui principal. Nu numai peripețiile numeroase și insuccesele repetate ale vieții lor îi apropie, ci și, mai ales, o strânsă înrudire psihologică. Este drept că Cervantes n'a năzuit niciodată mai mult decât îi era dat să realizeze, așa cum face Don Quijote, — dimpotrivă, opera sa i-a întrecut chiar cele mai optimiste așteptări, — în schimb, constatăm la amândoi un contrast izbitor între măreția spiritului nemuritor și meschinăria condițiilor exterioare ale vieții lor trecătoare.

* * *

Să vedem acum câte ceva din conținutul acestei opere. Judecat pe deasupra, după materialul brut din care-i alcătuit, Don Quijote este un roman de aventuri cavaleresti. Eroul este un « hidalgo » (nobil scăpătat de rangul III), care, sub impresia lecturilor, se decide să trăiască aidoma unui cavaler medieval. Iși face toate pregătirile necesare: îmbrăcăminte și arme, un scutier, în

persoana lui Sancho Panza, țăran necăjit din același sat, și, evident, o adorată, pe Dulcinea del Toboso, pentru care va săvârși toate faptele prevăzute în codul cavaleresc, precum apărarea văduvelor și orfanilor și femeilor oropsite, lupta contra nedreptății și a minciunii, într'un cuvânt realizarea pe pământ a binelui, frumosului și adevărului. Peripețiile romanului sunt în parte cunoscute de toată lumea: lupta cu morile de vânt, în care Don Quijote vede uriași, trimiși de diavol, acest dușman permanent al omenirii și, mai ales, al cavalerismului autentic, iureșul contra unei turme de oi, care, învăluită în nouri de praf, putea da impresia chiar unui realist ca Sancho Panza că-i o armată vrăjmașă, salvarea imaginară a unei prințese răpite de bandiți, asedierea unui han luat drept castel feudal, etc. Cele mai multe din aceste întreprinderi sfârșesc lamentabil, pentru orice om care nu-i orbit de fantasmagoriile romanelor cavaleriești. Altele au succes, negreșit că numai aparent, dar atâta ajunge pentru ca Don Quijote să se simtă încarnarea vitejiei și curajului, mai ales că, potrivit rețetelor des utilizate în cărțile care-i stricase mintea, găsește explicații totdeauna favorabile sieși pentru încercările neizbutite.

Evident că, din când în când, eroul are nevoie de odihnă și de reculegere, nu fiindcă n'ar putea continua fără întrerupere misiunea-i divină (un adevărat cavaler este neobosit), ci fiindcă așa scrie în romanele care-i servesc drept călăuză în viață. Il vedem astfel pe Don Quijote petrecând câtva timp în Sierra Morena, unde-și destinde nervii prea încordați de activitatea de până atunci, copleșit de tristeță și suferință, întocmai ca celebrul Amadis de Gaula, eroul singurului roman, pe care prietenii lui Don Quijote, când vor să-l vindece pe acesta de boala cavalerismului, nu-l aruncă în foc. Altă pauză în viața lui sbuciumată o constituie întâlnirea cu niște păstori de capre, care, atrași de înfățișarea curioasă și comică totodată a celor doi călători, unul înalt și slab, purtat de un cal asemenea cu el, celălalt scurt și gros, călare pe un măgar la fel, îi invită la dânsii. Cu acest prilej, Cervantes ne arată că nu numai romanele cavaleriești, ci și cele pastorale, deopotrivă de artificiale în ce privește psihologia eroilor, puseseră stăpânire pe mintea contemporanilor săi. Intr'adevăr, unul din ciobani povestește, cu un lux de amănunte neobișnuit, o întâmplare amo-

roasă, care face impresia unui fragment detașat dintr'o operă literară cu păstori și păstorite.

Partea I-a se termină prin aducerea acasă a lui Don Quijote de către prietenii săi, preotul și bărbierul, care se folosesc în acest scop de o stratagemă, căci altfel n'ar fi reușit. Inscenează intervenția unor vrăjitori, mizerabili, firește, care prind pe erou și-l închid într'o cușcă enormă: singura posibilitate pentru a scăpa din această situație umilitoare era să-l transporte în satul lui natal, din provincia La Mancha.

Partea II-a începe cu un duel, provocat de discuția dintre Don Quijote și un « bachiller », privitor la Dulcinea, pe care acesta din urmă își permite să n'o socotească drept cea mai frumoasă din lume. Iată un prilej minunat pentru cavalerul nostru să se hotărască a vedea aieva pe stăpâna gândurilor și visurilor sale! Firește că nu se poate duce la ea neanunțat. De aceea, compune o scrisoare, pe care i-o încredințează lui Sancho Panza. Acesta nu se duce, dar își minte stăpânul, descriind-o pe Dulcinea în niște colori care contrastează ca cerul și pământul cu imaginea ideală a ei din fantazia eroului. După ce-i trece furia împotriva profanatorului, pornește la fața locului, unde trebuie să constate și el că realitatea corespunde întocmai portretului zugrăvit de scutier. Dulcinea era o țărancă mare și voinică, mai mult bărbat decât femeie, cârnă și buhavă, mirosind, din cauza muncii, a sudoare, și nu a parfum, cum își închipuise Don Quijote. Și în cazul de față au intervenit, se înțelege, aceiași vrăjitori, inamicii drăcești ai frumosului, ca să schimbe pe castelană într'o biată țărancă hădă.

După diverse alte aventuri, urmează una asupra căreia se cuvine să stăruim ceva mai mult, fiind caracteristică pentru atmosfera romanului și filozofia autorului. Rătăcind printr'o pădure, pe lerinii noștri întâlnesc un grup de nobili ieșiți la vânatoare, printre ei pe ducesa și ducele, stăpânitori ai castelului din apropiere. Aceștia se fac a recunoaște în Don Quijote un cavaler autentic și-l invită, negreșit, la palatul lor, unde-l tratează în modul cel mai amabil cu putință. Eroul este pus astfel să trăiască măcar parțial viața pe care o visase și pe care până atunci crezuse numai că o trăiește, săvârșind binecunoscutele isprăvi ale sale. Farsa aceasta, căci nobilii, care auzise de Don Quijote, înțeleg să-i joace o simplă

farsă, are o semnificație profundă. Ea poate fi considerată ca altă față a problemei, tratată ceva mai târziu de compatriotul lui Cervantes, Calderón de la Barca, în drama *La vida es sueño*, și anume: există, într'adevăr, deosebire între viață și vis, între realitate și ficțiune? Sau aceste domenii seamănă și se amestecă până la confuzia lor totală, încât nu le mai putem separa unul de altul?

Aventura se complică prin faptul că autorul pune și pe Sancho în situația de a-și vedea visul cu ochii. Deși profund realist, scutierul lui Don Quijote se molipsise într'o oarecare măsură dela stăpănu-său, lucru cu atât mai ușor, cu cât nevoia de a visa constituie o trăsătură psihologică general umană. Care era idealul lui Sancho? Să ajungă, nu râdeți, guvernatorul unei provincii, așa cum îi făgăduise Don Quijote, iarăși potrivit celor ce se întâmplă în romanele cavalești, unde eroul birue pe adversari, cucerește pământuri și-și răspălățește scutierul credincios, ca și pe alți supuși vrednici, dăruindu-le ținuturi întinse în deplină și eternă stăpânire. Ducele și ducesa organizează o comedie specială pentru Sancho, în conformitate cu idealul acestuia. Pe una din moșiile lor, aranjează lucrurile așa fel, încât scutierul să aibă impresia că este, într'adevăr, stăpânul unei insule (romanele medievale vorbesc, obișnuit, în asemenea cazuri, de insule). Don Quijote, cu grijă ca omul său de încredere să nu-l facă de râs, îi dă sfaturi, multe și cuminiți, pe care Sancho ar fi trebuit să le urmeze chiar fără a ajunge guvernator: să-și taie unghiile, ca să nu mai semene cu ghiarele unui uliu, să se spele regulat și des, să fie atent la înfățișarea-i exterioară, să nu mai mănânce usturoi și ceapă, căci îi miroase gura, ș. a. Impotriva așteptărilor sale, guvernatorul vede că noua viață nu-i atât de ușoară cum și-o închipuise: de o parte trebuie să muncească pentru supuși mai mult decât înainte pentru sine însuși (judecă neînțelegerile, adesea foarte dificile, dintre dâșii, veghiază la siguranța lor, chiar când e mort de oboseală, etc.), iar de altă parte nu-și poate satisface dorințele stomacului, deși masa era totdeauna încărcată cu toate bunătățile. Lângă el stă lipcă medicul curții, care-i spune că cutare mâncare cade greu, cutare alta nu-i sănătoasă, o a treia provoacă indigestie, și așa mai departe. Sănătatea unui șef de Stat, chiar când e vorba numai de o insulă modestă, interesează în gradul cel mai înalt țara și trebuie cruțată cu orice preț chiar cu prețul... foamei,

ceea ce i se și întâmplă regulat lui Sancho, care, după munca istovitoare a unei zile întregi, este silit să se scoale dela masă mai mult flămând. Noroc însă că foamea și . . . conștiința puterii sunt mai vii decât nevoia de a se supune prescripțiilor medicale. Așa se face că guvernatorul se înfurie, la un moment dat, contra doctorului, și-l amenință cu bătaia, dacă nu pleacă din sufragerie și nu-și caută de treabă. Tocmai atunci, i se anunță că se pregătește un atac împotriva insulei. Vestea era adevărată: ducele avusese grijă și de asta. Iată-l acum pe fostul scutier comandant de oștire în vreme de război. Ba încă se poartă așa zicând vitejește, adică reușește să reziste, mai ales că supușii săi îl legase între două scânduri late, care-l apărau de loviturile dușmanilor.

Această ultimă încercare îl vindecă pentru totdeauna de veleitățile politice și-l determină să renunțe la onoarea și gloria de guvernator. Se întoarce la stăpănu-său, și reîncep amândoi pribegia pe drumurile nesfârșite ale Spaniei și ale închipuirii lui Cervantes. Aventurile nu lipsesc nici de acum înainte, dar ele interesează mai puțin, nu numai pe noi, ci și pe înșiși eroii. Ceva s'a schimbat totuși în sufletul lor: sunt mai cuminiți, fiecare în felul lui, și parcă nu mai gustă ca odinioară farmecul aventurilor. Experiența lui Don Quijote în castelul ducal și a lui Sancho Panza în insula Barataria i-au făcut mai sceptici, adică mai filosofi. De altfel era și timpul, căci autorul vrea să-și sfârșească povestirea. Ajunși acasă, primul se îmbolnăvește și, înainte de moarte, recunoaște că a fost victima unor năluciri, a căror vină o poartă romanele cavalerești, dar că acum, în urma celor petrecute, are mintea limpede și sănătoasă, și poate vedea realitatea așa cum este. S'a tămăduit, deci, de « nebulie », ce folos însă: moartea se apropie, și cuminițirea nu-i mai poate servi în lumea aceasta, iar în cealaltă e de prisos, fiindcă acolo alte criterii hotărâsc poziția omului.

* * *

Am afirmat mai sus că, judecat după materialul pe care-l prelucrează autorul, Don Quijote este un roman cavaleresc, dar unul « à rebours ». Chiar fără să cetim prologul părții I-a, unde Cervantes mărturisește că a vrut să combată producțiile literare de

această specie, care inundau Spania încă de pe la sfârșitul secolului XV, ne dăm seama dela primele pagini de intențiile lui. Iar când ajungem la sfârșit, înțelegem că o satiră mai usturătoare contra romanelor cavalerești nu se poate închipui. Lupta contra acestor scrieri Cervantes o duce folosind propriile lor arme: fiecare aventură, fiecare amănunt, care în *Amadis de Gaula*, ca și în orice lucrare de acest fel, sunt prezentate cu o seriozitate dezarmantă, deși sunt niște născociri caraghioase și imposibile ale unei imaginații nestăpânite, lipsite de bun simț și de spirit critic, Cervantes le zugrăvește sub aspectul lor cu adevărat comic, le arată cum sunt ele în realitate, le desbracă de falsa podoabă sub care autorii lor căutase să le ascundă sărăcia și meschinăria. El ridiculizează întreaga viață din aceste opere, transformând-o în caricatură: lucrurile cele mai însemnate, ca și cele mai mărunte, sunt reduse la absurd și descrise în toată goliciunea lor, tristă și comică totodată.

Cum se explică atitudinea lui Cervantes?

Romanul cavaleresc era în Spania o marfă de import, introdusă într-o vreme când chiar acolo, cu atât mai mult în celelalte țări din Europa occidentală, care avusese o evoluție politico-socială mai accelerată, cavalerismul era o simplă vorbă, fără conținut real. Dar tocmai din pricina aceasta genul prinde și izbutește să falsifice spiritul unei bune părți din publicul spaniol. Cervantes vede primejdia, care era, dacă vreți, și de ordin moral, dar mai ales, de ordin estetic. Dușman înăscut al artificialului, oricare ar fi fost forma pe care o îmbrăca, acest om sobru, modest și umil în sensul cel mai creștinesc al cuvântului, trebuia să pornească lupta contra pervertirii gustului literar al vremii sale. În această privință este de mare însemnătate cap. VI din partea I a lui *Don Quijote*, care conține o critică foarte severă și sănătoasă totodată a întregii literaturi cavalerești din Spania: preotul și bărbierul satului, prieteni ai lui *Don Quijote*, cercetându-i, în absența lui, biblioteca, descopăr un număr enorm de romane de acest fel. Cervantes îi pune să aprecieze pe fiecare, să-i arate defectele și să-l arunce apoi în foc. O singură excepție face cu *Amadis de Gaula*, care posedă, într'adevăr, calități artistice, deși preotul are perfectă dreptate, când declară că această operă, fiind cea mai veche, ar trebui arsă înaintea tuturor, deoarece ea a dat naștere celor următoare. Pe Cervantes, care dovedise bravură reală la

Lepanto, în timpul captivității din Africa și cu alte prilejuri, îl mai indispucea ceva la romanele cavaleresti: era simulacrul de vitejie, poza și fanfaronada așa zișilor eroi. În sfârșit, nu trebuie pierdut din vedere faptul că, întocmai ca atâți contemporani de-ai noștri sub influența unor anumite filme, numeroși indivizi, aparținând mai tuturor categoriilor sociale, căutau să aplice rețetele și formulele romanelor în viața de toate zilele, dar nu inofensiv și ridicul ca Don Quijote, ci cu scopuri adesea criminale.

Așa dar, punctul de plecare al lui Cervantes îl constituie lupta contra literaturii cavaleresti, iar isprăvile eroului său alcătuiesc subiectul propriu zis al operei aici în discuție. Dar toate aceste lucruri sunt numai aparențe sau ficțiuni. Altfel spus: în cadrul schițat mai sus, autorul așează o viață reală de o bogăție și varietate extraordinară. În pribegia lui de-a-lungul și de-a-latul Spaniei, Don Quijote dă peste tot soiul de oameni. Numărul personajelor care apar în acest roman se ridică la vre-o șase sute, ceea ce, chiar pentru o operă similară de astăzi, reprezintă o cifră enormă. Sunt țărani și nobili, negustori și meseriași, hangii și oameni de serviciu, păstori, preoți și clerici de toate categoriile: într'un cuvânt, nu lipsește nici o pătură socială din vremea aceea. Fiecare tip are trăsăturile lui specifice, fiecare este plasat la locul cel mai potrivit cu felul lui de a fi, fiecare trăiește cu adevărat, chiar când apariția îi este de scurtă durată. Căci o calitate mare a lui Cervantes este, între altele, că poate să vadă pe oameni în mișcare și să ni-i înfațișeze precum îi vede.

Cu toată mulțimea personajelor și felurimea aventurilor, nu se poate spune că Don Quijote are o acțiune prea bogată. Faptele propriu zise, oricât de numeroase, nu ocupă locul cel mai important în roman. Deseori ele sunt numai un pretext, pentru ca autorul să ne spue anumite lucruri prin gura eroilor săi. Căci aceștia, chiar când se numesc Don Quijote sau Sancho Panza, adică oameni de acțiune, cum este rostul oricărui cavaler și al scutierului său, sunt foarte vorbăreți. Le place să discute fel și chip despre stările de lucruri din Spania vremii aceleia: administrație, cler, biserică, moravuri zilnice, tot ce le cade sub ochi este supus unui examen critic dintre cele mai adânci și mai subtile. Aceasta constituie ceea ce se chiamă filosofia lui Don Quijote, adică a lui Cervantes însuși. Acest scriitor, necunoscut sau disprețuit de contempo-

rani și care se furișă prin lume fără să deranjeze pe nimeni, atât de mari îi erau discreția și smerenia, posedă un simț de observație extrem de ascuțit și o înclinație foarte pronunțată de a prinde lucrurile sub aspectul lor comic. Trebuie precizat numai că n'avem a face în Don Quijote cu o satiră propriu zisă, răutăcioasă și crudă, ci cu o atitudine, hotărîtă, nu-i vorbă, dar plină de înțelegere și bunăvoință, de indulgență și seninătate, care scoate în evidență greșala, păcatul sau ridiculul, dar le iartă, fiindcă-și dă seama că lumea nu poate fi altmintrelea. Așa dar, numai ironie, îndreptată adesea și contra oamenilor nevinovați, ba chiar împotriva autorului însuși, om și el ca toți ceilalți și supus, deci, cel puțin teoretic, greșelii. Don Quijote reprezintă modelul romanului humoristic în sensul englezesc al acestui termen, ceea ce explică succesul lui mare și permanent în Anglia, unde numeroși specialiști i-au consacrat și continuă să-i consacre analize pline de înțelegere și pătrundere.

Eroul titular este, considerat pe deasupra, un personaj comic, fiindcă nu vede realitatea, chiar când se izbește puternic de ea. Între ce crede el și ce există, de fapt, pentru un om obișnuit contrastul e atât de mare, încât ne face să râdem. Ridiculul crește pe măsură ce constatăm că Don Quijote, în ciuda experienței tot mai bogate și mai dureroase, se încăpățânează să-și închipue că adevărata realitate se află în capul său și nu în lumea înconjurătoare. De unde-i vine această convingere, care este o gravă înșelare de sine? Aparent, dela romanele cavalierești pe care le-a citit și le-a luat în serios. Tot pe deasupra judecat, el ne apare ca un maniac, obsedat de o idee fixă, care, în anumite momente, devine curată nebunie. Infrângerile și loviturile pe care le primește nu-l opresc din drum. Himerele, utopiile din mintea lui i se par mai reale, mai adevărate decât mediul sensibil în care se mișcă.

Când căutăm însă și izbutim să-i înțelegem sufletul, să privim înăuntrul lui, și nu la manifestările exterioare, părerea noastră se schimbă. Don Quijote, în loc să provoace râsul, trezește mai degrabă simpatia noastră, și deseori regretăm că întreprinderile sale nu duc la rezultatul dorit. Ba putem spune că tocmai insuccesele lui, care mai înainte ne făceau să râdem sau măcar să zâmbim, ne inspiră acum compătimire, și simțim o adevărată revoltă că un om stăruitor, bine intenționat și plin de năzuințe nobile cade

înfrânt de obstacolele materiale și meschine ale vieții acesteia. Și tot așa Don Quijote nu ne mai apare ca un maniac, aproape sau chiar nebun, ci ca un idealist: întreaga-i ființă stă în slujba unei idei, pentru care este oricând gata să îndure toate lipsurile, toate batjocurile și toate loviturile. Indiferent de rezultat, el se simte fericit că ideea sa rămâne intactă și adevărată.

Această încăpățănare de a nu renunța la iluziile pe care și le-a făurit de-a-lungul unei vieți obscure ne impune admirație, respect și simpatie. Căci toți marii cuceritori, savanții, artiștii, reformatorii, într'un cuvânt toți eroii lumii au avut și vor avea mereu ceva donquijotesesc într'înșii. Mai mult decât atât: orice om se găsește când și când în situații asemănătoare cu acelea care la eroul lui Cervantes sunt oarecum normale și permanente. De aici simpatia pentru el, chiar când nu ne putem stăpâni râsul: înțelegem că-i om, că din această cauză face greșeli și prostii, sau ceea ce se consideră, de obicei, astfel, și că noi, oameni asemenea lui, trebuie ori măcar putem să ajungem în situația ca să rătăcim de noi și chiar noi înșine. Așa se explică de ce Don Quijote este, în fond, mai uman decât oricare dintre eroii celebri ai literaturii universale. Un Hamlet sau un Faust ne copleșesc de admirație pentru superioritatea lor intelectuală, dar rămân oarecum străini de sufletul nostru, al oamenilor obișnuiți, incapabili să-și pună probleme atât de complicate și profunde ca primul ori să încerce și mai ales să ducă aproape de realizare întreprinderi atât de uriașe ca celălalt. Don Quijote găsește în fiecare om, dela cel mai genial până la cel mai modest și mai umil, un ecou sincer, fiindcă ține de firea și soarta muritorilor să năzuiască mai mult decât li-i dat să ajungă și, deci, să cadă învinși de greutatea vieții ori să devie ridiculi. Pentru aceasta eroul lui Cervantes este și va fi înțeleș, fie și numai aproximativ, totdeauna și pretutindeni: indiferent de rasă, de sex, de vârstă, de rang social, cetitorii primului roman modern, cum este calificat, de obicei, Don Quijote, vor fi atrași și fermecați de dânsul.

Dar personajul nostru este și Spaniol totodată, nu numai om. Numeroase trăsături psihice ni-l arată, lucru natural, de altfel, ca un fiu autentic al neamului său. Dacă trecem cu vederea mândria, care nu-l lasă nici un moment să-și uite originea etnică, apoi încrederea nemăsurată în sine, care izvorăște din conștiința de

clasă (am spus că este un « hidalgo », adică nobil), după aceea oroarea de muncă, datorită ideii că nu este de demnitatea unui Spaniol să muncească, mai ales când aparține nobilimii, etc., merită să ne oprim puțin asupra particularității celei mai caracteristice dintre toate: idealismul. Istoria Spaniei, în sensul larg de istorie politică și culturală, dovedește la fiecare pas afirmația, pe care au făcut-o de mult cunoscătorii, indigeni și străini, că suflul spaniol se distinge printr'o tendință către idealism, mai răspândită și mai puternică decât la oricare alt popor.

Don Quijote întrupează această însușire în modul cel mai desăvârșit, cu aspectele ei favorabile, ca și cu cele defavorabile. Și deoarece ne găsim în secolul XVIII, epoca barocului, idealismul lui devine iluzionism, un idealism exagerat și fără obiect, din pricina disproporției dintre năzuință și lucrul năzuit, dintre grandoearea idealului în sine și nimicnicia țintei vizate. Izvorul idealismului spaniol din această vreme trebuie căutat și în filosofia lui Platon, care, prin intermediul Italienilor, se răspândise, încă din veacul trecut, și în Peninsula Iberică, unde dela început a exercitat o influență covârșitoare, tocmai pentru că găsisse teren prielnic. Din discuțiile lui Don Quijote cu Sancho Panza se vede ușor platonismul lui Cervantes. Când scutierul își arată neconținut uimirea că stăpânu-său ia drept uriași niște mori de vânt, că nu vrea să creadă ce-i spun ochii, etc., eroul nostru, ca un filosof plin de indulgență pentru mintea puțină a lui Sancho, îi explică în termeni populari că adevărata realitate este ce ni se *pare* că vedem, iar între ceea ce există în sufletul nostru și materia exterioară trebuie să dăm preferință ideilor, nu imaginilor materiale ale acestora. Iar când discuția are de obiect pe Dulcinea, Don Quijote expune teoria amorului platonice: frumuseța reală este cea spirituală, iar noi apreciem în ființa iubită sufletul, adică iarăși ceea ce credem că găsim în ea, nu corpul. Așa se face, ar vrea să spuie Don Quijote, că stăpâna visurilor sale, în care Sancho vede o țărancă urâtă și diformă, poate fi totuși adorată pentru ceea ce ea reprezintă în ochii lui. Și tot așa se explică de ce pe el însuși, om bătrân, deșirat ca un schelet și lipsit de orice farmec fizic, îl poate iubi cea mai aleasă castelană din lume: spiritul din el predomină, până la înlăturarea totală a trupului veștejit și respingător. Acest idealism iremediabil al stăpânului cucerește când și

când chiar pe Sancho, lucru firesc, pentru că și el este om și Spaniol în același timp. De aceea îl vedem înțelegând și apreciind în felul lui teoriile lui Don Quijote, de aceea mai ales se entuziasmează el câteodată și pornește la luptă, fără a se mai ascunde și feri ca de obicei.

Sancho Panza este antipodul lui Don Quijote. El reprezintă pe omul comun, lipsit de avânturi, legat de viața pământească, cu gândul mereu la nevoile materiale și imediate ale acesteia. Neavând prea multe «idei», vede mai limpede decât stăpănu-său și astfel se înșală mai rar, nu ia drept realitate decât realitatea însăși. Este întruparea bunului simț popular, cu părțile-i bune, dar și cu cele rele, înțelepciunea, «terre-à-terre», care stăpânește pe oamenii de rând din toate timpurile și locurile. N'are năzuinți mai nobile și greu realizabile, de aceea se lasă condus numai de spiritul practic. Evită cu mare grijă primejdiile, deși datoria lui de scutier al lui Don Quijote îi cere să-l asiste pretutindeni și în orice condiții. Când simte oboseală, caută să se odihnească, tot așa cum își satisface foamea și setea, oricare ar fi situația pe... câmpul de luptă. După un drum lung și plin de peripeții, se bucură sincer și în gura mare, când zărește, de departe, o așezare omenească: știe că, în orice caz, va găsi acolo adăpost și hrană. Păcat numai că stăpănu-său, cu darul lui de a strica toate aranjamentele, se ia deseori la harță cu hangiul sau cu gazda virtuală, pentru himerele-i cavaleresti, și atunci bietul Sancho trebuie să renunțe la bunătățile pe care le visa și să doarmă flămând și sub cerul liber.

Chiar trăsăturile fizice și psihice general omenești diferă la acești tovarăși de aventuri, tocmai pentru a corespunde concepției lor despre viață. Contrastul exterior este mai mult decât izbitor. Don Quijote: înalt și slab până la neverosimil, aidoma unui sfânt de-al lui El Greco, serios și grav, chiar trist (scutierul l-a botezat «cavalerul tristei figuri», și formula a prins), privește mereu înainte, unde știe că-l așteaptă o aventură, sau spre cer, de unde-i vine îndemnul și puterea de a combate nedreptatea, minciuna, opresiunea. Corpul său parcă n'ar avea existență materială, așa-i de firav, aproape transparent. Îți face impresia unei simple siluete, a unei umbre, tocmai fiindcă n'are nici o importanță: singura lui menire este să servească de suport sufletului, care acesta însemnează totul.

Sancho Panza, dimpotrivă, stă solid pe pământ, cu făptura lui bondoacă și scundă, cu obrajii plini și pânțele bombat cu ochii aplecați în joc, căci acolo îi este idealul: pământul, cu toate produsele lui, înfățișează pentru Sancho Panza suprema satisfacție și maximum de fericire.

Tot așa se deosebesc prin îmbrăcăminte, ceea ce se datorește, evident, și poziției lor sociale diferite, precum și prin animalul care-i poartă: calul lui Don Quijote, vestitul Rocinante, lung și deșirat, de-i numeri coastele, imagine fidelă a stăpânului, contaminat parcă și el de visurile acestuia, așa se explică de ce i se năzărește din nimica toată, de ce se arată nerăbdător și nervos, asemenea celui pe care-l duce în spate; măgarul lui Sancho Panza, mic și rotunjour, cu capul în pământ, atent numai la iarbă și la alte lucruri de mâncare, cu care și-ar putea astâmpăra foamea, creat, deci, și el după chipul și asemănarea stăpânului.

În discuțiile, foarte frecvente și adesea nesfârșite, dintre Don Quijote și Sancho, cu privire la tot ce există pe lume, iarăși nepotriviri enorme: fiecare susține sistematic punctul de vedere opus celuilalt. Totuși se înțeleg și se apreciază reciproc. Don Quijote, răbdător și înțelept, nu se înfurie contra scutierului său, care spune atâtea negliobii, ci se silește, ca un pedagog de profesie, să-i insuflă câte ceva din filosofia sa idealistă, să-l ridice puțin deasupra țărâniei, să-l facă a pricepe că deasupra lumii acesteia este alta, mult mai de preț. Are, față de Sancho, atitudinea omului superior față de un simplu muritor, dar nu trufașă, ci înțelegătoare și compătimitoare. Din când în când, are satisfacția să constate că exemplul și discursurile sale au găsit ecoul dorit în sufletul scutierului, care se lasă dus, pentru o clipă, de entuziasm și idealism. Păcat că astfel de momente sunt și rare și trecătoare; dar ele dovedesc, în definitiv, că Sancho este accesibil la idei și fapte mari.

Scutierul, la rândul lui, dacă nu înțelege după cuviință pe stăpânul său, îl admiră și respectă totuși, căci simte instinctiv că se află în fața unui om superior. Este drept că aceste sentimente îi sunt dictate și de situația sa personală, de conștiința că atârnă de Don Quijote. Afară de asta, realitatea însemnează pentru el mai mult decât orice, și, când vede ce face stăpânul său, care, orbit de iluzie, nu pricepe lucruri foarte simple, se întâmplă să

uite de respect și admirație, ba chiar de cea mai elementară... politeță, și-și permite să râdă din toată inima.

Dar și aceste clipe sunt scurte și puține, ele ivindu-se mai ales la început, când cei doi eroi nu se cunosc bine. Cu cât trece însă vremea, cu atât deosebirile se atenuază și conflictele se aplatizează repede.

În rezumat, tocmai pentru că diferă atâta unul de altul, ei se completează: amândoi împreună reprezintă cele două aspecte fundamentale și de aceea mereu prezente ale vieții omenești. Avem impresia că, dacă ar fi posibil să li se disolve ființele într'un alambic, spre a fi supuse unei miraculoase reacții chimice, ar rezulta un produs desăvârșit, un om cum ar trebui, poate, să fie. Dar această ipoteză, inspirată, evident, de atmosfera donquijotească, în care m'am cufundat și eu, fără să-mi dau seama, nu se va realiza niciodată, și astfel rămâne fiecare din ei ce este, și tot așa oamenii sunt și vor fi totdeauna deosebiți unul de altul.

Din punctul de vedere al psihologiei etnice, Sancho Panza întrupează realismul, altă trăsătură fundamentală a sufletului spaniol, pe care o găsim în toate capodoperele literare, începând cu Poema Cidului și până la romanele picarești, contemporane sau anterioare lui Don Quijote. Trebuie precizat numai că realismul acestuia nu-i de aceeași natură cu al Celestinei, comedie de moravuri din preajma anului 1500, și nici cu al romanelor picarești, unde spiritul practic se transformă în cinism, iar realitatea este exploatată în folosul eroilor, oameni activi și dibaci, gata să recurgă la orice mijloc pentru a scăpa dintr'o dificultate sau, mai ales, pentru a-și ajunge scopul. Sancho Panza este realist în sensul că niciodată nu pierde contactul cu pământul, nu cade în păcatul stăpânului său și nu devine, astfel, jucăria unor himere. Am văzut cum se comportă el ca guvernator al insulei Barataria: preferă să se întoarcă la asinul său și la scutul lui Don Quijote decât să se sbată cu treburile obștești, grele și multe, care-l făceau să nu-i tihnească somnul și mâncarea. Renunță, așa dar, la situația morală și la belșugul material, legate de o însărcinare care-i cerea eforturi prea mari. Sancho Panza este un realist pasiv, dacă mă pot exprima astfel, comod și leneș, mulțumit să trăiască, la urma urmei, cum dă Dumnezeu, dacă altminterlea nu-i posibil.

* * *

Înainte de a sfârși, cred util să dau câteva informații despre succesul pe care l-a avut Don Quijote de-a-lungul veacurilor. Când lucra la partea II-a a romanului său, Cervantes ne spune singur prin gura unui personaj (capit. 3) că din partea I apăruse până atunci, numai în Portugalia, la Barcelona și Valencia, 12.000 exemplare, adăogând că se tipărește și la Anvers. Pentru vremea aceea și într'un interval de abia zece ani cifra pare enormă. Dar dispunem de date mai precise. Partea I s'a publicat la Bruxelles în anii 1607, 1611 și 1617, la Milano în 1610; partea II-a la Bruxelles în 1616 (un an după ce apăruse în Spania). În 1608 se imprimă la Paris un fragment (din partea I) în limba originalului și imediat după aceasta în traducere franceză, iar un an mai târziu alt episod, tot în franțuzește. În 1611 se tipărește traducerea engleză a primei părți (autorul afirmă că o tradusese cu 5-6 ani mai înainte, așa dar imediat ce se publicase textul original). La 1621 avem traduceri nemțești, la 1622 italienești, etc. Și alte fapte ne arată popularitatea extraordinară a acestei opere. Puțină vreme după apariție, se scriu piese de teatru franțuzești cu material luat din ea. La 6 Noemvrie 1607, dându-se o serbare în Perù (America de Sud l), printre alte figuri menite să distreze asistența se află Don Quijote și Sancho Panza. Tot așa la o mascaradă organizată în 1613 la Heidelberg apare și eroul titular al romanului lui Cervantes. În 1615 o misiune diplomatică franceză se interesează la Madrid de autorul acestei opere ca de cineva foarte cunoscut. O anecdotă povestește că regele Filip III, stând într'o zi la fereastră și văzând un student care se prăpădea de răs cu o carte în mână, a exclamat: trebuie să fie nebun sau cetește pe Don Quijote. De altfel aceasta este atitudinea obișnuită în secolul XVII față de romanul lui Cervantes: se vede în ea o capodoperă a comicului. Secolul XVIII se mulțumește să zâmbească, dovadă că începe să înțeleagă și lucrurile mai profunde din el, iar secolul XIX îl privește cu ochi triști, fiindcă oamenii se pătrund de adevărata lui semnificație. La aceasta a contribuit în cea mai largă măsură romantismul (german). Anglia face din Don Quijote o adevărată operă națională, iar Franța îl răspândește pretutindeni, grație împrejurării că limba franceză este cunoscută în mai toate țările.

Indicații bibliografice: M. de Unamuno, *Vida de Don Quijote y Sancho*, Madrid 1905 (ed. III-a, 1928); J. Ortega y Gasset,

Meditaciones del Quijote, Madrid 1914 (ed. II-a, 1921); A. Castro, El pensamiento de Cervantes, Madrid 1925; S. de Madariaga, Guia del lector del Quijote, Madrid 1926; H. Hatzfeld, Don Quijote als Wortkunstwerk, Leipzig-Berlin 1927; Paul Hazard, Don Quichotte de Cervantes, Paris (f. a.); L. Pfanil, Geschichte der spanischen Nationalliteratur in ihrer Blütezeit, Freiburg i. B., 1929.

IORGU IORDAN

DESPRE CONDIȚIILE. POEZIEI

(CONSIDERAȚII ASUPRA LIRICEI LATINE)

« Ontologia » poeziei este un capitol care a îspitit deopotrivă pe esteti și pe psihologi, pe literați și pe istorici. A răspunde la întrebarea: « cum se elaborează poezia, prin ce concurs de împrejurări prielnice nasc plâsmuirile poetice », a fost însă, adeseori, o ambiție primejdioasă, care a condus la cele mai neașteptate concluzii. S'a putut, astfel, afirma că unele popoare dețin, dela natură, darul de a crea poezie, pe când altele nu. S'a tăgăduit, spre pildă, că ar exista o poezie lirică latină.

Firește, nu s'a contestat existența, ca să zicem așa, *fizică* a liricei latine. Lirici latini au existat, de sigur, în realitate, acum vre-o două mii de ani, dar poezia lor ar fi de o calitate așa de îndoelnică, încât, în istoria poeziei universale, nu s'ar cuveni să aibă un capitol și lirica latină.

Discuția unui asemenea punct de vedere, nu între hotarele literaturii antice, ci în cadrul mai larg al literaturii din toate vremile, poate fi prilej de a restabili unele simple dar trebuincioase adevăruri, care se uită prea ușor când se vorbește despre condițiile poeziei.

* * *

Istoria și critica romantică inaugurate, pe la începutul veacului trecut, entuziasmul pentru generalizările revelatoare. Era, în atmosfera epocii, o adevărată frenezie a sintezelor grandioase. Mânați de pasiunea lor de a generaliza, romanticii decretaseră, în ce privește antichitatea, această axiomă: poporul roman, popor practic și realist; scriitorii latini: scriitori exclusiv intelectuali, adică oratori și jurisconșulți; cetățeanul din Lațiu, agricultor și militar. Poporul grec, dimpotrivă, popor sentimental; scriitorii

elini, mari lirici și mari epici; grecul el însuși, navigator aventuros. Dela manualele elementare până la tratatele erudite, această caracterizare preliminară se întâlnește mai fără excepție. Până și Mommsen, spirit ponderat și cu simț critic, făcuse undeva asemenea generalizări romantice, afirmând că numai Grecii, în antichitate, și numai Germanii, în lumea modernă, sunt mari popoare lirice. « Italia, scrie marele învățat la începutul monumentalei sale *Istoriei Romane* (I, 15), nu face și nu a făcut parte din numărul acelor națiuni care sunt în adevăr înzestrate de natură cu spirit poetic ». Și mai departe: « Numai Grecii și Germanii stăpânesc izvorul cântecului care izbucnește spontan din suflet. Din cupa de aur a muzelor, abia câteva picături au căzut pe pământul verde al Italiei ».

Istoric erudit al antichității, Mommsen adopta astfel ceea ce constituise o atitudine predilectă a gânditorilor germani față de antichitatea romană. Cu autoritatea sa de savant necontestat în materie, el nu făcea decât să dea un nou impuls tradiției, ilustrată de un gânditor ca Herder care, în ale sale *Fragmente über die Neuere Deutsche Literatur* (Incercări asupra literaturii germane moderne), nu se sfiise să declare că grecii singuri au dat omenirii geniul creator. Romanul strâmb, « der schiefe Römer », n'ar fi izbutit altceva, de-a-lungul vremii, decât să falsifice sensul și valoarea marilor creațiuni ale spiritului grec. Numai Grecii, credea Herder, au fost creatori puternici, fiindcă numai ei au fost lirici.

Generalizările de felul acesteia conțin, în chip evident, naive erori de psihologie elementară. Viața este pretutindeni aceeași. Pretutindeni, aceleași cântece se murmură în jurul leagănului, aceleași șoapte și le spun îndrăgostiții, aceleași lacrimă cade, omească și fierbinte, peste recea piatră de mormânt. Nici un ins nu poate fi numai sentimental, sau numai intelectual, sau numai om de acțiune. Nici un popor nu este exclusiv militar, sau exclusiv agricol, sau exclusiv mercantil, sau exclusiv visător. Anglia este o țară de fabrici; jumătatea din populația ei lucrează în uzine. Cine, totuși, ar putea afirma, după ce a citit pe Schelley, pe Keats sau pe Tennyson, că nu există o lirică engleză? Țara noastră este o țară agricolă. Cine, totuși, se gândește să conteste existența unui lirism românesc, după ce a citit pe Eminescu? Exemplele se pot înmulți.

Curios este faptul că argumentele care se aduc, de obicei, pentru a dovedi lipsa de valoare a poeziei latine, nu se aplică niciodată și celei grecești. Astfel, istoricii literari au observat, de timpuriu, că în poeziile latine se găsesc numeroase comparații luate din viața ostașilor. De aici ei au conchis, odată mai mult, că această preferință trădează nota caracteristică a psihologiei romane. Niciodată nu s'a făcut însă și o statistică a comparațiilor militare din poezia greacă,— din Iliada, de pildă, care, dela un capăt la celălalt, nu e decât o nesfârșită înlanțuire de bătălii, de lupte și de trânte. Tot astfel, se subliniază totdeauna «rusticismul» și «realismul» poeziei latine, cu care prilej istoricii micșorează pe Virgiliu, fără a se atinge de Theocrit.

Argumentul cel mai important care se aruncă în cumpănă pare însă să fie acesta: opera genială a poporului roman este dreptul; un popor de avocați nu poate fi și un popor liric. Argumentul, cum se vede, este tot de ordin psihologic; el este și tot unilateral, adică se aplică numai uneea dintre părțile în discuție. Căci, dacă Roma a creat legislația, Grecia a creat geometria. Și dacă Dreptul este geometria oamenilor, geometria este legislația punctelor, a liniilor și a planurilor, o disciplină mult mai rece, mai abstractă (deci mai depărtată de efuziunea lirică!). Logica de care se servește geometria este mai aspră, mai implacabilă decât logica pe care e clădit «dreptul». «Nu mă pot gândi niciodată la arta clasică, scrie Paul Valéry, fără să iau numaidecât ca exemplu monumentul geometriei grecești». Se poate spune tot așa de bine: «Nu mă pot gândi niciodată la arta clasică, fără să au numaidecât ca exemplu monumentul legislației romane». Căci, dacă măsura, echilibrul, logica, de care au nevoie legislația și geometria deopotrivă, sunt într'adevăr caracterele artei clasice, atunci acest adevăr este valabil pentru latini, ca și pentru greci.

Fără îndoială, lirismul nu este pretutindeni uniform. Există o poezie a mării și una a lanului de grâu, o poezie a zărilor fără cuprins și una a livezii îngrădite; există un lirism erotic și unul convivial, un lirism civic și unul umanitarist. Sunt fațetele numeroase ale aceluiași diamant. Firește că felul de a simți al poporului roman, produs al vieții sale legate de pământ și de munca ogoarelor, cu aprehensiunea largului și oroarea depărtărilor, va putea să nu semene cu felul de a simți al grecilor, produs al vieții

lor sbuciumate, de corăbieri și negustori. Aceasta este însă cu totul altceva decât a afirma că un popor, prin însăși plămada lui sufletească, nu este capabil de lirism.

Dar discuția nu se oprește aici. După argumentul de ordin psihologic, vine argumentul de ordin lingvistic. Nu numai spiritul latin, dar și limba latină ar fi improprie pentru lirism. Ar exista, așa dar, nu numai mentalități, dar și limbi incapabile de lirism. Aceasta, poate, din pricina sintetismului lor.

Limba latină, este într'adevăr, o limbă sintetică. E o realitate atât de evidentă că nimeni nu s'a gândit, până acum, s'o conteste. Ori, se zice de obicei că sintetismul limbii latine, potrivit pentru a enunța norma juridică, este foarte nepotrivit pentru expresia lirică. Fiind sintetică, limba latină devine, prin aceasta, și greoaie. « Mai ales că o îngreunează, scria defunctul profesor Courbaud, și conjuncțiile frecvente: *ac, atqui, quodsi...* » (Ca și când conjuncțiile *kal, kaltoi, méntoi* din grecește ar fi mai springtine !).

Cu această chestiune, discuția se mută de pe tărâmul istoriei pe acela al esteticii. Despre natura poeziei s'a discutat, în vremea din urmă, foarte mult, în toată Europa. Literatura problemei este destul de vastă și ea ne arată că un acord există, cel puțin asupra unui punct: gândul poetic este metaforic. Ceea ce face caracterul, esența poeziei este metafora.

Când spunem că poezia, gândul poetic, este metaforic, punem, așa dar, accentul pe logica proprie a poeziei, pe mecanismul care o produce. Metafora e mijlocul de comunicare poetică. Ce este însă metafora? Este tocmai « unul din cele mai perfecte instrumente de sinteză ale gândirii ». Metaforele sunt sintetizarea unor lungi perioade de comparații. Un poet, ca să luăm un exemplu citat de un estetician român ¹⁾, poate scrie în perfectă logică poetică: coada de păun a nopții. În loc să formeze un lung period, greu de constrâns la rigorile corsetului metric, în care să arate cum bolta cerului, punctată cu praf de stele, dă impresia unei imense cozi de păun, pe care noaptea o desface peste lume, poetul a sintetizat, pur și simplu, în metafora: « coada de păun a nopții ».

Dacă e vorba să nu separăm studiul limbii și literaturii de

---

¹⁾ D. Al. Busuioceanu.

studiul psihologiei, considerând graiul, așa cum se cuvine, un act psihologic legat de viața noastră sufletească, atunci nimic mai ușor decât a explica natura expresiei poetice prin mecanismul psihologic al vorbirii. În adevăr, o exprimare analitică nu deșteaptă în noi decât un număr mic de imagini; o exprimare sintetică, dimpotrivă, trezește un număr de imagini, de reprezentări, mult mai mare. Este adevărul care, în vocabular psihologic, se enunță așa: între sfera unei noțiuni și între conținutul ei este raport invers. Prin urmare, cu cât o expresie va fi mai analitică (conținut mare), cu atât ea se va raporta la reprezentări mai puține (sferă mică); cu cât expresia va fi mai sintetică (conținut mic), cu atât ea va putea să trezească în noi un complex mai mare de imagini (sferă mare). Deci, din acest din urmă caz: cu cât fiecare cititor va găsi mai lesne, în poezie, preferința particulară care face să vibreze coarda sa personală, cu atât mai ușor poezia aceea va avea darul să placă la cât mai mulți.

Gândul poetic este deci metaforic. Expresia poetică este expresia sintetică. Limba care se potrivește mai bine unui mod sintetic de exprimare este mai proprie să îmbrace poezia. Departe de a fi greoaie, limba latină, dimpotrivă, era parcă anume tăiată pentru a satisface condițiile poeziei. Ea îi oferea toate avantajele unei limbi de cea mai expresivă *densitate*. Nici o altă limbă nu poate spera să ajungă la formularea lapidară a acesteea. Pe lângă marea ei disciplină sintactică, pe lângă abundența de flexiuni, care o apără de obscuritate, se adaugă acea extremă libertate a orânduirii cuvintelor în propozițiune, minunat, inegalabil mecanism poetic, mulțumită căruia, fără să se spargă armătura logică, fraza poate urma, ascultătoare, toate meandrele gândirii și ritmul ei cel mai lăuntric.

Dar discuția nu se încheie nici aici. Alături de problema « temperamentului » roman, și alături de aceea a limbii latine, vine marea chestiune a « imitației ». Se spune, adică, despre poezia latină că, deoarece s'a născut numai după contactul cu grecii, ea nu ar fi decât o imitație palidă a modelelor helenice. Numai Grecii au fost creatori puternici, zisese Herder, fiindcă numai ei au fost lirici. Lipsiți de lirism, romanii ar fi pus mâna pe moștenirea greacă, dar pentru a o strica. Ei ar fi deformat sensul culturii prin principiul imitației, pe care l-au introdus în lumea creațiilor

artistice. Imitația n'ar fi produs decât tehnică stearpă, forme goale, meșteșug.

A afirma că orice literatură care s'a inspirat din alta devine în mod necesar, inferioară sau inexistentă, înseamnă a ajunge la negarea însăși a literaturii, a tuturor literaturilor. Latinii au imitat pe Greci (care și ei s'au imitat între dânsii), Francezii au imitat pe Latini, și poeții Români pe cei Francezi. Circuitul se poate reconstitui pentru oricare din literaturile europene. Cu acest sistem dovedim că nu există literatură franceză și nici literatură română, că Dante nu există fiindcă s'a inspirat de Virgiliu, că Racine nu există fiindcă s'a inspirat din tragicii elini, că Eminescu nu există fiindcă s'a inspirat din Lenau, din Chamisso, din Keller și din Schopenhauer. Intr'o carte care este interesantă pentru răbdarea cu care autorul caută, descopere și inventează influențe sau reminiscențe în istoria literaturii (*La formation du style de Antoine Albalat*), se arată astfel că au imitat stilul lui Homer, următorii autori: Hesiod, Theocrit, Virgiliu, Bernardin de Sait-Pierre, Chateaubriand, Flaubert, Turgheniev, Zola, Daudet, Maupassant, Fénelon, Mistral și Tolstoi ! . . .

Intr'o altă carte (*Anatole France et Racine, de Gabriel de Houx*) ni se înfățișează un capitol din istoria mirajului extraordinar exercitat de Racine asupra tuturor scriitorilor francezi, fie ei poeți ca Valéry sau prozatori ca Anatole France. La acest din urmă scriitor, autorul cărții amintite « identifică » 330 de ecouri sau reminiscențe, recoltate de pe toată întinderea operei lui Racine: 70 din Phèdre, 35 din Esther, 35 din Athalie, 35 din Britannicus, 25 din Andromaque, 20 din Iphigénie, 15 din Mithridate, 15 din Bérénice, 10 din Bajazet, 10 din Les Plaideurs. În felul acesta, evident nu se poate face critică serioasă, ci se poate alcătui, cel mult, o « cronică amuzantă » a literaturii. Ceea ce interesează în studiul operei unui scriitor nu sunt eventualele întâlniri sau influențe, ci zestrea sa proprie, urma adâncă a personalității sale.

Cu excepția lui Orpheu, — dacă el a fost cu adevărat, așa cum spune legenda, întâiul poet, — nu se cunoaște, mai mult chiar, nu se poate închipui un singur scriitor, la care fenomenul acesta de întrepătrundere cu înaintașii să nu se fi produs. Virgiliu este tot așa de pătruns de Homer, de Theocrit și de Lucrețiu, pe cât este Anatole France de Racine. Și dacă refacem

cercul: Virgiliu plin de Homer, Racine plin de Virgiliu, Anatole France plin de Racine, urmează cu necesitate că sunt plini de Homer, de Virgiliu și de Racine toți admiratorii lui Anatole France (care pot să nu știe nici latinește, nici grecește).

Deci, atunci când Herder găsește numai în *originalitate* singurul, adevăratul semn al existenței unei literaturi și când pretinde să dărâme, cum zice el, reputațiile uzurpate de niște poeți latini, fie că se numesc Lucrețiu sau Horațiu, acesta e un capitol asupra căruia ne pot da o părere mai autorizată creatorii înșiși. Iată profesiunea de credință a unui geniu german, propriile cuvinte ale lui Goethe:

« Cum? zice Goethe. Să fie deci o crimă că, odinioară m'am entuziasmat pentru Propertiu, că am primit la masa mea pe neînfricatul Marțial? Să fie o crimă că n'am lăsat pe antici în sălile de cursuri, că le-am îngăduit să mă întovărășescă pe cărările vieții, care m'au dus până pe pământ latin? ».

În definitiv, ca toate plăsmuirile omenești, poezia se judecă și ea după rezultate și nu după mijloacele de elaborare. Dacă-i așa, cum să tăgăduim valoarea unei lirici reprezentate de un Catul, care a cântat, în versuri invidiate de toți poeții lumii, iubirea fugară și nestatornică; — de un Horațiu, care a săpat, în strofe de bronz, temele eterne ale vieții; de un Ovidiu, care a plâns, în duioase versuri elegiace, durerile exilului și nostalgia depărtării?

N. I. HERESCU

POTENȚIALUL DE RĂZBOI AL ROMÂNIEI

I. POTENȚIALUL UMAN

Am arătat anterior că în războiul modern, activitatea războinică nu revine numai forțelor umane, care intră în cadrele obișnuite ale armatei, ci și acelor care vor fi chemate pentru a le completa sau aproviziona.

Potențialul uman de războiu va trebui deci văzut atât în ansamblul său, ca efective, vitalitate, omogenitate, compunere etnică, caracteristice care ne indică în mare parte valoarea sa totală și forța sentimentului solidarității naționale, cât și în ceea ce privește posibilitățile de mobilizare cu efectivele în vigoare, valoarea profesională, caractere războinice, aptitudini fizice, intelectuale.

Cifra populației României, după datele Institutului Central de Statistică, a fost în 1935/36 de 19.087.770 locuitori, iar în 1938 (Septembrie) de 19.750.004.

Dintre țările vecine numai U.R.S.S. și Polonia ne întrec, astfel: U.R.S.S. are cca 116 mil. loc. (dintre care Ucraina 30 mil.), Polonia 30 mil. După noi vin: Jugoslavia cu cca 14,5 mil., Ungaria și Cehoslovacia cu câte 10 $\frac{1}{2}$ mil. apoi Bulgaria cu 5,7 mil. loc.

Vitalitatea populației noastre este foarte puternică. Natalitatea de 33,4 ‰ ne așează în fruntea statelor din Europa. După noi vin Jugoslavia cu 32,4 ‰, Bulgaria cu 28,8 ‰, apoi Albania, Ungaria și Cehoslovacia care abia depășesc 20 ‰. Nu mai vorbim de celelalte țări din Occident care abia ating 20 ‰ (Germania 19,9 ‰, Franța 16,8 ‰, Anglia 15,5 ‰). Deși această situație este excepțional de bună, se profită totuși extrem de puțin de ea,

deoarece mai mult de jumătate din acest excedent este decimat prin mortalitate, în special infantilă.

O acțiune sanitară intensă, măsuri de igienă socială mai energice, în fine o ridicare a standardului de viață a păturii rurale, ar conduce cu siguranță la o apreciabilă sporire a acestui potențial.

Excedentul de 13‰, adică circa 220.000 suflete anual, rămâne totuși apreciabil și va îngădui până în 1950 ridicarea cifrei populației țării noastre la aproape 25 milioane. Cum apoi sporul elementului românesc depășește pe acela al fiecărei minorități în parte, avantajul va avea însemnate repercusiuni și asupra actualei configurații etnice ¹⁾.

O a doua calitate, care mărește valoarea potențialului nostru uman, este aproape perfectă omogenitate a populației românești.

Unitatea limbii constituie în special elementul de bază a tăriei noastre etnice.

Spre deosebire de alte țări, unde populația prezintă înfățișări diferite pentru fiecare provincie, uneori conducând chiar la tendințe regionaliste sau centripete, la noi există doar foarte mici deosebiri de limbă, obiceiuri, port, care constituiesc aspecte locale, datorite mediului social și politic în care aceste regiuni au trăit și influenței popoarelor care le-au stăpânit. Cum aceste influențe au dispărut, este de așteptat ca generațiile ce se vor ridica, să constituie o pătură românească perfect unitară pe toată întinderea acestei țări.

Ceea ce diminuează omogenitatea Statului este însă elementul minoritar cu apreciabilul procent de 28,1%.

După recensământul din 1930, repartitia etnică a populației României este:

Români	12.983.000	suflete sau	71,9%
Minoritari	<u>5.069.000</u>	» »	<u>28,1%</u>
Total	18.052.000	suflete sau	100%

având ca mod de așezare:

Români	2.126.000	mediu urban și
	10.856.000	loc. mediu rural

¹⁾ Astfel pe când indicele procreației este la Români ardeleni 169, iar la cei din Vechiul Regat 214, la Unguri se ridică la 155, la Germani 145, la Evrei 163 (« Români și revizionismul » de Dr. Sabin Mănuilă. « Arhiva pentru știința și reforma socială », 1934 Nr. 1 și 2.

Minoritarii . . . . . 1.505.000 mediu urban și
3.564.000 loc. mediul rural

cu alte cuvinte, minoritarii reprezintă 41,5% din populația orașelor noastre și numai 23,9% din acea a satelor unde marea masă este românească.

Infiltrările de elemente străine în regiunile locuite de Români s'au făcut în decursul timpului, între secolele XI—XVII, fie ca elemente de colonizare militară (Sașii, Turcii), fie pentru popularizarea regiunilor fertile (Șvabii), sau ca muncitori agricoli (Rutenii). Ele au fost de altfel inerente aspectului politic pe care l-au avut diferitele regiuni sub stăpânirile străine și atracției pe care bogăția pământului nostru a exercitat-o asupra lor. Multe din aceste infiltrări au utilizat în fine slăbiciuni, sau lipsuri ale organizării noastre ca Stat.

Ca structură ¹⁾, cifra de 5 milioane minoritari se împarte:

Unguri	1.426.000 loc. sau 7,8%
Germani (Sași și Șvabi)	745.900 » » 4,1%
Evrei	725.000 » » 4%
Ruteni-Ucrainieni	582.000 » » 3,2%
Ruși	407.800 » » 2,3%
Bulgari	365.700 » » 2%
Țigani	262.000 » » 1,5%
Turci	154.000 » »
Sârbi, Croați, Sloveni	50.800
Găgăuți	105.000
Cehoslovaci	51.500
Polonezi	48.100
Greci	25.900
Tătari	22.000
Armeni	13.400
Huțani	12.400
Albanezi	4.600
Alte neamuri	61.300

Minoritățile importante sunt deci primele șase, care însumează 4.255.800 suflete, repartizate:

Unguri	405.000 (sau 28%)	în orașe
	1.021.000 (sau 71,7%)	la sate
Germani	192.400 (» 25,8%)	în orașe
	553.500 (» 74,2%)	la sate
Evrei	495.500 (» 68,2%)	în orașe
	235.000 (» 31,8%)	la sate
Ruteni-Ucrainieni	55.000 (» 9,5%)	în orașe
	527.000 (» 90,5%)	la sate

¹⁾ După « Potențialul de război economic și financiar al României » de d. Profesor Victor Slăvescu, 1937 (pag. 59—76).

Ruși	125.400 (sau 30,7%) în orașe
	282.400 (» 69,3%) la sate
Bulgari.	44.900 (» 12,3%) în orașe
	320.800 (» 87,7%) la sate

Marile mase minoritare sunt în general în ținuturile alipite. În celelalte provincii procentul lor este scăzut. Avem astfel:

In Transilvania	1.853.500 rom. (57,6%)	1.364.200 minor. (42%)
» Crișana Maramureș.	844.100 rom. (60,8%)	546.100 minor. (39,2%)
» Banat	511.600 rom. (54,4%)	429.100 minor. (45,6%)
» Bucovina	380.200 rom. (44,6%)	473.400 minor. (55,4%)
» Basarabia	1.609.600 rom. (56,2%)	1.253.800 minor. (43,8%)
» Muntenia	3.763.700 rom. (94,4%)	264.600 minor. (6,6%)
» Oltenia	1.481.500 rom. (97,6%)	37.900 minor. (2,4%)
» Moldova	2.180.400 rom. (89,9%)	247.100 minor. (10,1%)
» Dobrogea	358.500 rom. (44,5%)	452.800 minor. (55,5%)

După cum vedem în toate ținuturile, afară de Bucovina și Dobrogea, populația românească are o majoritate absolută, față de fiecare minoritate în parte și față de totalul lor ¹⁾.

Numai în Dobrogea Români sunt depășiți de totalul minoritar, dar sunt mai numeroși față de fiecare minoritate în parte. Astfel sunt 358.500 Români și numai 184.000 Bulgari, 150.300 Turci, 22.000 Tătari și 3.800 Evrei.

Plecarea populației turcești și colonizarea intensă ce se face cu elementul românesc va schimba în curând acest aspect.

În Bucovina, de asemeni, Români reprezintă 380.200 suflete față de 236.800 Ruteni-Ucraineni și 92.300 Evrei.

Luând fiecare minoritate în parte:

Ungurii sunt mai numeroși în Transilvania și Banat (cu 934.000 suflete în Transilvania și 98.100 în Banat), foarte puțini în Bucovina și Moldova (Ceangăi cca. 20.000).

Din cele 23 județe ale Transilvaniei, Ungurii au majoritatea numai în regiunea secuiască (Ciuc, Odorhei și Trei Scaune), de asemenea sunt într'o

¹⁾ *La Transylvanie roumaine et les minorités ethniques* (1934) de Prof. Silviu Dragomir, p. 41—94.

proporție apreciabilă în județele limitrofe frontierei de Vest: Bihor (30%), Sălaj (31,4%), Satu-Mare (25,4%) și Arad (19,5%)¹⁾.

În fine, marea parte din orașele Ardealului și Banatului, — cu unele excepții românești și săsești — au un mare procent de populație ungară.

De remarcat, că, față de recensământul făcut de guvernul ungar în 1910, atât de invocat în revendicările ungare asupra Statului Ceho-Slovac, minoritatea ungară în Transilvania și Banat este în descreștere cu 305.789 suflete.

Nu trebuie să uităm totuși, că situația dela noi este mai puțin grea decât în alte State, deoarece nici unul din elementele noastre minoritare nu depășesc 8%. Ungurii, cei mai numeroși, abia ating 7,9%.

A fost grea situația Ceho-Slovaciei care, între cele 34% minorități, cuprindea puternicul element german cu un procent 23%. În Polonia deasemeni procentul minorității ruse și germane depășește 22%.

Mozaicului de naționalități din Europa Centrală și Sud-Estică nu i s'au putut apoi aplica principiile de repartiții perfecte a naționalităților, căci s'ar fi prejudiciat interesele economice și strategice ale Statelor. Și apoi actuala situație nu este rezultatul unei oprimări de secole a naționalităților stăpânitoare germane, ungare și rusă? Polonia, Jugoslavia, România, care au avut atât de suferit de pe urma acestor stăpâniri, trebuiau să admită consfințirea rezultatelor acestor oprimări, fără să-și revendice teritoriile care le reveneau de drept, din punct de vedere istoric?

În ce ne privește, cu tot procentul de minorități pe care îl avem și pe care le considerăm intruse fără îngăduirea noastră, *noi constituim un stat perfect național*. Populația românească este răspândită pe întreg teritoriul și chiar în regiunile cu mase compacte minoritare ea a continuat să dăinuiească. Astăzi insulele de Români sunt în plină dezvoltare și, prin vitalitatea lor, încep să-și recâștige terenul pierdut. Numai în orașe, elementul minoritar continuă să se mențină încă vizibil, deoarece este ajutat de o situație economică mai avantajoasă.

Deși gândul adoptării unei politici de oprimare pentru aceste minorități trebuie să fie departe de noi, totuși este necesar să fim prudenți și să le supraveghem. În același timp elementul româ-

---

¹⁾ « Aspects démographiques de la Transylvanie » de Dr. S. Mănuila (1938).

nesc, pus odinioară în inferioritate, trebuie să fie ajutat asigurându-i-se posibilitatea de a-și crea o bună situație materială, o desăvârșită vigoare fizică și o cât mai bună pregătire intelectuală.

Ca posibilități de mobilizare, la populația de 20 mil. locuitori, clementul bărbătesc deține un procent de 49%, asemănător aproape aceluia din statele vecine : Bulgaria 50%, Jugoslavia 49,5%, Ungaria 48,9%, Cehoslovacia 48,5%.

Acest procent este același și pentru populația rurală și pentru cea urbană.

Pe provincii, doar în Dobrogea numărul bărbaților depășește în mod mai pronunțat pe acel feminin : 52% față de 48% femei.

În ceea ce privește vigoarea, este de remarcă că din întreaga populație :

- 34% sunt sub 14 ani,
- 10% dela 55 ani în sus,

deci un procent de 44% sunt sau prea tineri sau prea bătrâni, adică lipsiți de vigoarea fizică, ceea ce reprezintă o situație puțin satisfăcătoare.

Între aceste limite, populația bărbătească se repartizează cantitativ :

- Dela 15—19 ani cca 1.200.000.
- Dela 20—44 ani cca 3.300.000.
- Dela 45—54 ani cca 800.000.

Potențialul de războiu uman al țării noastre este deci de cca. 5,3 mil. locuitori sau 27% din total.

Cum tinerii, între 15—19 ani, nu sunt în măsură să poarte armele, rămâne ca potențial mobilizabil circa 4,1 milioane locuitori care se grupează :

	Vârsta	Pop. ur- bană cc.	Pop. ru- rală cc.	Total
Dela	20—24 ani	330.000	650.000	980.000
»	25 29 »	200.000	600.000	800.000
»	30 34 »	140.000	430.000	570.000
»	35 39 »	140.000	440.000	580.000
»	40 44 »	100.000	360.000	460.000
»	45—49 »	90.000	320.000	410.000
»	50—54 »	70.000	230.000	300.000
	Total	1.070.000	3.030.000	4.100.000

Deci un efectiv în vigoare (20—39 ani) de 2.930.000 (peste 70%), față de acel trecut de 40 ani care numără 1.170.000 suflete.

Dacă din efectivul de mai sus, am scădea procentul de 15—20%, inapți sau dispensabili, plus o cifră de mobilizabili pe loc, ar rămâne adevărata cifră a mobilizabililor pentru operațiuni¹⁾.

Chiar această cifră aproximativă de 2.600.000, este mică față de efectivele ce ni se cer pentru apărarea frontierelor noastre. Admițând un om pentru 1 m de frontieră, efectivul necesar ar fi de circa 3 milioane soldați, ceea ce poate ar reprezenta mai just potențialul uman, corespunzător nevoilor noastre pentru un eventual războiu.

În ceea ce privește compunerea armatei, am văzut că din totalul de cca 4.100.000 efectiv în vigoare cca 75% sunt săteni și numai un sfert orășeni.

Țăranul român este sobru, rezistent, muncitor, răbdător, adânc iubitor de pământ, puțin pretențios în ce privește întreținerea lui, curajos, fire deschisă și aplicată la glume, chiar în momente grele. Cu inteligența sa vie, disciplinat, el ar forma un soldat excelent, dacă ar fi dublat și de o pregătire culturală mai îngrijită.

Gradul său de instrucție puțin ridicat, micșorează însă unele din frumoasele virtuți ostășești înăscute. Procentul neștiutorilor de carte este astfel apreciabil, cca 43%, și dacă ne gândim că și pregătirea celei mai mari părți din cei știutori este extrem de redusă, vedem că nivelul cultural este foarte scăzut. O lipsă apreciabilă pentru timpurile de astăzi, când întrebuițarea unui mașinism și a unui armament complicat cere în primul rând elemente cât mai bine pregătite pentru a le utiliza. Această lipsă nu este ameliorată nici prin activitatea profesională, deoarece din

---

¹⁾ În 1916, disponibilul pentru mobilizare a fost de 1.230.000 oameni, deci 15% din populația totală a țării și 30% din populația bărbătească.

Efectivul mobilizat reprezenta 66% din disponibilul de mobilizare, rămânând 33% ca rezervă de alimentare.

Din efectivul mobilizat, 75% forma armata de operațiuni, iar 25% era destinat stabilimentelor din zona interioară și părțile sedentare.

Din armata de operațiuni, 85% din efectiv intra în unitățile operative și restul în servicii de etape, cetăți.

Față de efectivul de pace (120.000) efectivul mobilizat era de 5,6 ori mai mare.

întreaga populație activă bărbătească circa 75% sunt din pătura rurală, 7% lucrători, industriali, meseriași, 3% din comerț, etc.

În concluzie, potențialul nostru uman de războiu, deși este influențat în parte de oarecare lipsuri, rămâne totuși apreciabil, atât din punct de vedere numeric, cât și calitativ, îngăduind organizarea unei armate cu suficiente resurse fizice și morale.

Uniformitatea și inferioritatea noastră profesională agricolă sunt singurele care constituiesc un dezavantaj în constituirea ei.

Pentru a-i mări valoarea, credem că ar fi necesar o atenție în plus, în ceea ce privește instruirea.

Acest lucru s'ar obține prin o pregătire cât mai solidă, în instrucția sa premilitară, în cei doi ani de serviciu militar și prin completări succesive și cât mai dese, în concentrări și manevre.

POTENȚIALUL MATERIAL

Valoarea potențialului material este în strânsă dependență cu dezvoltarea pe care o au ramurile mari de activitate și producție ale țării, în special agricultura și industria.

Dacă în perioada care a urmat războiului de întregire, țara noastră a trecut prin epoci grele de criză economică și de nesiguranță în ceea ce privește principiile de desfășurare ale activității noastre economice, în special pentru apărarea națională, astăzi asistăm la tenacitatea cu care s'a reluat pasul pierdut și la dârzenia cu care aplicăm un plan industrial bazat în primul rând pe imperativul acestei apărări. Este un efort impresionant, pe care îl facem pentru a ne crea materialul necesar siguranței noastre și pentru a ne adapta toate mijloacele materiale și industriale, în vederea satisfacerii trebuințelor viitorului războiu, căci, după cum observa Gide « dat fiind caracterul de integrare al războaielor moderne, care mobilizează pentru nevoile lor, nu numai toți oamenii, dar și toate produsele, nu mai putem spune că sunt industrii care nu pot fi folosite ».

Va reuși deci cine va fi mai bine pregătit și mai bine integrat cu organizarea sa națională nevoilor războiului, după cum va fi doborât, — oricât de entuziast ar fi, — acel care nu înțelege acest adevăr. Iată de ce astăzi, entuziasmul și forța morală trebuie să

apară nu ca o consecință a unor discursuri înflăcărate, ci dintr'un sentiment de încredere perfectă în forța materială a potențialului său.

Sub această formă, trebuie să apreciem grija noastră pentru ziua de mâine. Dureroasele evenimente trăite de popoarele mici și slabe, cât și egoismul arătat de aliații mari, bine justificat de riscurile unui războiu modern, pot să ne fie exemple concludente. Ești respectat și căutat atâta timp cât reprezinți o forță și vai, de cel slab !

E necesar deci să ne cântărim în mod conștient posibilitățile noastre materiale și să le mărim la maximum, chiar cu riscul de a fi antieconomici prin măsurile luate. Nici un sacrificiu făcut în acest scop nu va fi de prisos.

Consecvenți celor arătate principial anterior, vom aprecia potențialul nostru material, sub triplul aspect:

- A) Potențialul agricol: resurse agricole, mijloace de întreținere.
- B) Potențialul materiilor prime.
- C) Potențialul tehnic-industrial.

A) POTENȚIALUL AGRICOL

Potențialul agricol, după cum am văzut, trebuie să satisfacă:

- nevoile de alimentare ale armatei și populației civile;
- să dea suficiente disponibilități pentru a se crea un mijloc de schimb, care să ne îngăduie importul materialelor sau materiilor prime, de care am avea nevoie pentru armată, sau pentru industria de război.

Din datele statistice publicate asupra bogăției noastre agricole, reiese că dispunem de posibilități mari actuale pentru a realiza un potențial agricol puternic, atât ca resurse, cât și ca industrii de transformare.

1. *Resurse:* Avem o suprafață arabilă de 13 milioane ha, deci circa 45% din suprafața totală a țării.

Fânețele naturale și pășunile, deși în micul procent de 13%, pot fi oricând majorate prin cultura plantelor furajere.

Pădurile ocupă circa 23% din suprafață.

Repartizarea pe diferite regiuni ale utilizării terenului (în hectare) ar fi:

	<u>V. Regat</u>	<u>Transilvania cu Banatul</u>	<u>Basarabia</u>	<u>Bucovina</u>
Teren arabil . . .	7.047.729	3.409.763	3.145.647	337.313
Pășuni și fânețe nat.	1.216.769	2.121.312	374.469	144.552
Livezi, vii	285.674	138.203	134.158	3.677
Păduri	2.517.203	3.282.307	199.460	449.503
Ter. neproduc., ape	2.722.925	1.276.615	588.466	109.155

De reținut: procentul mare al suprafețelor arabile pe care le are Basarabia (70% din suprafața sa) și Vechiul Regat (47% din suprafață); extinderea mai mare pe care o au fânețele naturale și pășunile în Transilvania și Banat, lipsa de păduri în Basarabia.

În ceea ce privește cultivarea suprafețelor arabile, cerealele ocupând procentul cel mai mare, asigură potențialului agricol posibilitatea de a dispune de alimentul cel mai important.

Grâul și porumbul au o producție, care asigură complet nevoile populației pe timp de pace.

Astfel pentru grâu, ea se ridică la circa 30—35 milioane chintale anual (37 milioane în 1937) și este repartizată: pentru consumul intern și export ¹⁾.

Pentru consumul intern revin în mediu circa 180—200.000 vagoane, fie pentru alimentație, fie pentru însămânțare, cu variațiuni sensibile după mărimea recoltei. Cum repartizarea producției de grâu nu corespunde și nevoilor locale, circa 26—52.000 vagoane anual sunt deplasate dintr'o regiune în alta, pentru a satisface golurile ce rezultă din nevoile de consumație.

Nu rămân ca disponibile pentru export decât 15—30.000 vagoane, restul se înmagazinează pentru a constitui mici rezerve alimentare locale.

Pentru porumb, producția anuală se ridică la 50—60.000.000 chintale, și anume:

Pentru consumul intern circa 43 milioane chintale; pentru export rămân circa 50—150.000 vagoane, ceea ce face din porumb principala noastră cereală de export.

Secara, având o producție care depășește cu mult consumul

---

¹⁾ Aceste cifre sunt depășite numai în anii prea buni.

intern, poate completa eventualele lipsuri în grâu, în special pentru fabricarea pâinei.

Meiul, hrișca, deși au o putere hrănitore aproape ca și a grâului, și-au pierdut importanța de odinioară și sunt cultivate în cantități foarte mici.

Plantele alimentare au cea mai mare însemnătate, formând alimentele de bază în hrana trupei.

Producția lor satisface nevoile interne și cu disponibilitățile pe care le are, poate fi considerată suficientă și în cadrul potențialului de război.

Ca plante furajere: cerealele furajere și în special orzul și ovăzul, acoperă circa 20% din suprafața cultivabilă și satisfac prin producția lor întreg consumul intern, dând și mari cantități pentru export (mai ales orzul). Vor putea satisface deci și nevoile de război, mai ales dacă exportul va fi oprit.

Celelalte plante furajere sunt însă în extrem de mică cantitate, prin cele circa 600—800.000 ha. însămânțate anual.

În fine, ca o completare a subsistențelor importante, nu trebuie să uităm posibilitățile de procurare a cărnii, un articol alimentar de cea mai mare importanță, precum și a celorlalte alimente: grăsimi, unt sau materii prime animale. Resursele de care dispunem pot fi considerate suficiente. Consumul intern al cărnii este cu prisosință acoperit, fiind în măsură să dea posibilitate și unui export apreciabil. Oprind eventual acest export, pot fi satisfăcute orice nevoi de război, mai ales că țărănul nostru nu este un prea mare consumator de carne.

În fine, în completarea potențialului nostru de subsistențe, ar mai trebui pomenite și celelalte bogății: avicole, apicole, a pescăriilor, care, cu producția pe care o cunoaștem pot intra într'un procent de seamă mai ales în industria alimentară a conservelor.

Rezumând: volumul potențialului nostru agricol actual sub cele trei forme principale cereale și plante alimentare, furaje, bogății animale, ar părea suficient, deoarece satisface consumul intern.

Totuși, privind chestiunea din punct de vedere al satisfacerii nevoilor de război, rezultatul poate fi mult diferit. Astfel, pe timp de război nevoile de cereale și în special de grâu cresc, deoarece:

se consumă pâine în mult mai mare cantitate, astfel încât, dacă producția ar fi insuficientă, ar fi nevoie să se raționalizeze distribuția la restul populației civile prin sistemul cartelelor;

— nevoia de grâu ca cereală de schimb, este mult mai mare, deoarece este mult mai căutat decât porumbul, rămas aproape o simplă plantă furajeră;

— furajele cultivate sunt de prevăzut într'un procent mult mai ridicat, deoarece trebuie să asigure hrana cailor, care nu mai pot folosi pășunile și fânețele naturale.

În același timp, randamentul producției agricole scade deoarece:

— suprafețele cultivate tind să se micșoreze prin lipsa de brațe plecate la armată;

— rechizițiile nu pot strânge cerealele și furajele tot atât de ușor ca pe timpul mării proprietăți, deoarece micii cultivatori sunt mult mai mulți și pot mult mai ușor camufla producția sau disponibilitățile lor;

— posibilitățile de adunare și de transporturi interioare, fie pentru strângerea disponibilităților rechiziționate în depozite, fie pentru deservirea regiunilor lipsite, sunt reduse din cauza lipsei mijloacelor de transport, întrebuițate pentru nevoile operative.

Pentru a satisface cerințele de mai sus și pentru a îndepărta toate cauzele care pot scădea randamentul acestui potențial, ar trebui deci:

— Să se intensifice producția grâului, cultivându-se pe suprafețe mai mari, în detrimentul porumbului;

— Să i se mărească producția la hectar dela 8—9 chintale cât este obișnuit, la cel puțin 16—18 chintale; În fine,

— Eventual să se desțelenească terenuri noi pentru a fi cultivate.

Prin toate aceste mijloace, trebuie să se obțină pentru țara noastră cel puțin o producție dublă de grâu, decât cea actuală, deci circa 70 milioane chintale;

— să se realizeze pentru fiecare regiune sau județ, o producție agricolă suficient de variată, pentru a satisface toate nevoile locale în grâu, porumb, furaje, plante alimentare, etc., reducând astfel transporturile interne, care sunt atât de anevoioase;

— să se organizeze și să se prevadă pentru fiecare județ: suprafețele de cultivat, mâna de lucru care ar completa lipsurile, de unde și cum va fi adusă.

Mărirea producției agricole și îmbunătățirea ei sunt însă probleme destul de grele, care s'au pus deja economiei noastre, după aplicarea reformei agrare.

Prin această fărâmițare a proprietății agricole, și prin trecerea pământului în mâinile micilor cultivatori, puțin adaptați unor condițiuni bune de producție, cu o muncă neorganizată și care nu este la curent cu progresul în cultură, randamentul agricol a scăzut mult, față de acela din timpul marelui proprietăți.

Desvoltarea apoi a producției agricole a fost stânjenită și de măsurile de constrângere ale exportului, luat de Stat pe timpul 1921—1925, când tendința era de a încuraja mai mult industrializarea țării¹⁾.

Obținerea unor progrese apreciabile nu se va realiza fără intervenția eficace și puternică a Statului, atât pentru ajutorarea elementului cultivator, cât și eventual pentru obligarea lui de a urma directivele date, lucru perfect îngăduit Statului ca reprezentant al colectivității. « Proprietatea nu mai este dreptul subiectiv al proprietarului, ci este funcția socială a deținătorului bunului » și dacă proprietarul nu-și îndeplinește, sau își îndeplinește rău misiunea sa socială, intervenția Statului este legitimă pentru a-l constrânge să și-o îndeplinească²⁾.

Acest principiu s'a aplicat de altminteri în 1914, când intervenind războiul mondial, mărirea producției agricole devenise absolut necesară.

Și la noi în țară o serie de decrete-legi au fost alcătuite și aplicate în epoca 1917—1920.

Sigur că pe timp de pace aplicarea unor asemenea măsuri de constrângere va trebui să ia o formă mult mai atenuată. Totuși oricare ar fi forma, drumul e bine să fie trasat încă din timp de pace, pentru a nu se crea greutatea prea mari apărării naționale într'un eventual viitor războiu. În plus, orice îmbunătățiri realizate, chiar prin o dirijare mai strânsă a Statului, nu pot fi decât folositoare propășirii economiei noastre generale, agricultura deținând un atât de însemnat procent în cadrul ei.

Un întreg program deci, care comportă:

---

¹⁾ România », studiu geografico-militar (1939 de Lt.-Colonel Verdeș C.

²⁾ « Producția agricolă funcție socială » de C. Jornescu (p. 10).

— unele măsuri ce se cer a fi aplicate din timp de pace, ca: îmbunătățirea culturii grâului, intensificarea culturii plantelor furajere, etc. ;

— altele, de prevăzut și studiat pentru a fi aplicate la mobilizare, deci care ar face subiectul mobilizării agricole: stabilirea suprafețelor de însămânțare, mâna de lucru, afluirea ei din alte regiuni, natura culturilor și raționalizarea lor, etc.

Pentru a lua măsurile cele mai judicioase este însă nevoie de o statistică economică cât mai exactă. Cele pe care le avem dau informațiuni incomplete, atât asupra producției agricole a diferitelor regiuni, a suprafețelor însămânțate, cât și chiar asupra suprafețelor arabile. Insuși Institutul General de Statistică, prin d. director Dr. S. Mănuila, arată că sunt suprafețe de sute de mii hectare, considerate arabile, fără să se știe dacă în adevăr pot fi întrebuințate în acest scop.

Ori, fără o asemenea lucrare de bază, nu se poate păși la măsurile cele mai bune, mai ales că proprietatea agricolă la noi este atât de fărâmițată, și de divers răspândită pe întreg teritoriul.

În fine, pentru ca măsurile să fie complete, ar trebui să se facă o evaluare cât mai exactă a consumului eventual cu maximum de economii posibile, pentru a nu se păși la măsuri care să fie insuficiente.

2. *Industria de transformare ale resurselor agricole.* Interesează în deosebi prin producția alimentară, textilă, de încălțăminte, etc.

Capacitatea industriei noastre alimentare este suficientă pentru a satisface nevoile de prelucrare.

Industria morăritului, ale zahărului, spiritului, de conserve, biscuiți, etc., sunt bine organizate și reprezentate, având toate condițiunile naturale necesare unei bune funcționări. Activând intens din timp de pace, ele au posibilități suficiente de prelucrarea și pentru nevoile de război.

Industria textilă (postavuri, țesături de lână, bumbac, cânepă), cu avântul pe care l-a luat în ultimul timp, are o capacitate suficientă de producție.

Industria pielăriei și încălțăminteii își găsește din prisosință materialul prim necesar și are un randament deosebit, suficient pentru a face față necesarului de războiu.

B) POTENȚIALUL MATERIILOR PRIME

După cum o armată trebuie să fie continuu aprovizionată cu material de tot felul, tot așa și organizația industrială care o alimentează trebuie să fie în mod constant reîmprospătată cu materii prime, care să-i sosească din interior sau din exterior.

Pentru a aprecia puterea acestui element în cadrul potențialului nostru de războiu, ar trebui să știm:

- cantitățile de materii prime *existente*;
- materiile prime ce *ne lipsesc* și care trebuiesc stocate;
- *necesarul* în fiecare din ele pentru războiu.

Calculul necesarului este de sigur extrem de important. Este însă foarte greu de a-l face just, deoarece e funcție de anumite date puțin cunoscute nouă. Ar fi nevoie să ne încadrăm în anumite limite ale duratei eventualului război, ale ipotezei în care vom lupta, ale nevoilor armatei noastre în funcție de organica ei de război. Definirea lui sub aceste forme nu poate reveni decât Comandamentului de Căpetenie.

Iată de ce ne vom mulțumi să-i apreciem doar *quantumul* și lipsurile.

Din punctul nostru de vedere, materiile prime pot fi grupate în două mari categorii:

- materii prime capitale, fără de care realizarea unui potențial material de război nu este posibil;
- materii prime secundare.

În prima categorie vom considera: izvoarele de energie, fierul, acidul azotic și acidul sulfuric.

Izvoarele de energie le avem sub cele cinci forme: cărbuni, petrol, lemn, gaze naturale și energie hidroelectrică.

Cărbunii interesează prin specialitățile care sunt întrebuințabile în industrie și la transporturi.

În această categorie, rezervele de care dispunem, după ultimele evaluări ¹⁾ ar fi:

Antracitul circa 100.000 tone.

Huila, circa 30 milioane tone, dintre care, cantitățile de huilă coxificabilă sunt foarte mici: Anina-Secul. Astfel la Anina

¹⁾ *Rezervele de cărbuni din România* de Dr. O. Petrescu, date publicate în « Finances et Industrie » (1937).

coxăria (Soc. Reșița) este veche, cu o exploatare grea (800 m adâncime), o producție mică (maximum a fost în 1929 cu circa 40.000 tone) și de calitate redusă. Pentru a fi coxificată, huila de Anina trebuie amestecată cu cărbune dela minele Secul și Doman și smoolă (ca liant).

Din această cauză, prețul de cost a cocsului de Anina este destul de ridicat, uneori depășind prețul celui adus din Silezia.

După d. Ing. Agripa Popescu ¹⁾ rezervele de cărbuni coxificabili nu sunt decât de maximum 1 milion tone, care pot fi imediat exploatabile, fără prea mari investiții.

Concluzia ar fi că nu avem la îndemână combustibilul principal în condițiuni avantajoase și ușor de exploatat, fapt pentru care, în timp de război se poate pune problema importului cocsului din una din țările aliate (Polonia în special), sau stocarea din timp de pace a unor cantități, care să îngăduie continuitatea funcționării industriei respective.

Studii recente caută să amelioreze această situație. S'ar putea astfel obține un cocs bun dintr'un amestec de huilă cu cărbune brun de Petroșani, sau din cărbune de lemn.

În fine, soluții avantajoase ar fi: găsirea unui procedeu de fabricare a fierului direct din minereu, fără a se mai trece prin furnalele înalte, marile consumatoare de cocs; sau utilizarea în aceste furnale numai a curentului electric, sau a gazului metan.

Cărbunele brun, întrebuințat în special pentru căile ferate, se găsește în mari cantități. Singurul bazinul dela Petroșani dispune de rezerve de circa 450 mil. tone.

În total rezervele de care dispunem sunt apreciate la 1.700 milioane tone, cu posibilități de extracție suficiente și instalațiuni din cele mai moderne.

Lignitul, care poate fi întrebuințat în bune condițiuni (la căi ferate și în uzine) se găsește de asemeni în cantități destul de mari cca 1.106 milioane tone.

Repartizarea zăcămintelor de cărbune pe teritoriul țării se vede în tabelul alăturat.

---

¹⁾ *Industria metalurgică în România* • Buletinul Finances et Industrie •.

Felul cărbunelui	Regiunile	Rezerve în mii tone	Total (mii tone)
Antracit	Schela-Gorj	100	100
	Vulcan-Codlea	240	
Huilă	Cristian-Brașov	200	36.690
	Reșița-Dorman	1.800	
	Anina-Steierdorf	10.000	
	Cozla-Batzasca-Bujor	3.450	
	Lujac	14.000	
	Baia Nouă	1.000	
	Comănești-Asan	30.520	
Cărbune brun	Mehadia-Iablanița	6.700	1.712.090
	Nera-Bosovici	15.100	
	Brad-Baia de Arieș	77.500	
	Petroșani-Lupeni	1.572.000	
	V. Almașului-Someș	20.750	
	Rusca-Montană	9.500	
	Pralea	446	
	Oltenia	630.000	
	Curtea de Argeș	1.000	
	Jidova-Poenari-Boteni	176.750	
Lignit	Cândești	756	1.106.552
	Doicești-Șotânga	122.177	
	Lăculețe	60	
	Filipeștii de Pădure	6.629	
	Ojasca	17.880	
	Câmpeni-Brașov-Baraolt	23.500	
	Borsec	3.838	
	Dorna	36.740	
	Bobota	6.004	
	Cornișel-Butca	60.770	

Remarcăm că aproape totalitatea rezervelor de huilă sunt în Banat și Transilvania, iar din cărbunele brun, zăcămintele cele mai mari și importante, sunt în bazinul dela Petroșani.

Petrolul este combustibilul cu cea mai mare întrebuințare la mijloacele de locomoție: auto, aviație, mașini, de asemeni înlocuește ușor cărbunele în mare parte din industrie. Unii dintre

subprodușii săi (toluen, xilen, cresol, etc.) servesc în fabricarea explozivilor. Din această cauză și petrolul, ca și cărbunile și fierul, stă la baza unui potențial de război național, mai ales dacă armata are dezvoltate în organica sa mijloacele mecanizate, aviație, marină.

Țara noastră, cu rezervele de petrol de care dispune, satisface din belșug nevoile interne și deține disponibilități mari și pentru export, în special ca derivate, element de schimb internațional extrem de important și care ne va îngădui, cu siguranță, să obținem în compensație materii prime sau armament.

În Europa zăcămintele mari petrolifere găsim numai în Rusia, Polonia și la noi. În celelalte țări (Germania, Franța, Albania) rezervele sunt neînsemnate ¹⁾. Cum necesitățile sunt însă enorme, s'a căutat înlocuirea lui fie prin amestecuri de alcool cu hidrocarbon, fie prin carbonații sintetici. Germania, în special, și Italia, au reușit într'o mare măsură, să le și industrializeze astfel încât își asigură o mare parte din consumul din timp de pace. Pentru război, cantitățile necesare sunt mult mai mari, și tot petrolul va rămâne pe primul plan.

Lemnul: se găsește în cantități considerabile și poate satisface toate felurile sale de întrebuințare.

Gaze naturale: Rezervele de care dispunem sunt evaluate la circa 700 milioane metri cubi ²⁾, adică peste 600 milioane de calorii.

În cadrul pregătirii unui potențial de război, gazele naturale ar putea să-și găsească utilizări extrem de importante. Astfel, ar putea fi întrebuințate pe o scară mai întinsă ca forță motrice (prin producerea curentului electric ³⁾), sau ca materie primă pentru unele substanțe chimice: alcool metilic, aldehydă formică, bioxid de azot (necesar pentru fabricarea acidului azotic).

---

¹⁾ Anglia dispune de cantități enorme în coloniile sale. În Germania se extrag circa 500.000 tone anual (regiunea Hanovrei), în Albania circa 120.000 (de către Italia), în Franța circa 70.000 tone (în regiunea Peche bronn).

²⁾ « *Apărare a noastră națională și bogățiile României întregite* », 1936 de d. General V. Rudeanu.

³⁾ Multe din uzinele noi din Transilvania au început să le utilizeze sub această formă. În unire cu energia hidrolică ar permite electrificarea căilor ferate, luminarea orașelor mari.

În fine, dacă se va reuși să se înlocuiască cărbunile în tratarea minereului de fier, prin gazul metan, problema lipsei com-
 Avem astfel ca zăcăminte principale (Bulet. Inst. geol. al Rom.):

Regiunea	Localități	Rezerve totale (mii tone)	Conținut fier	Minereuri
Poiana-Rusca Hunedoara- Caraș	<i>Ghelar</i> ¹⁾ <i>Teliuc</i> ²⁾ Vadul Dobrei Asăniș, Richitova Alun, Baia lui Crain Domsuși, Boița Groși	16.000	30-60%	Ankerit Siderit Limonit Magnetit
Banat	<i>Dognacea</i> <i>Ocna de Fier</i> ³⁾ Bocșa-Montană Lupac, Dolina Luibova, Ieșelnița Ogradina, Dubovna Armenis, Iablonița	4.300	40-60%	Limonit Hematit Magnetit
Munții-Apuseni	Vaşcău, Zimbru Savârșin, Sebiș Trăscău	3.400	35-50%	Limonit Hematit Magnetit
Odorhei-Ciuc	<i>Lueta-Ciuc</i> ⁴⁾ Filiaș Racoșul de Jos Madăraș	1.900	25-40%	Superosiderit Limonit
Maramureș	Kirva-Turc Poiana-Rona Baia Luchî Comărzov. Borza	270	30-40%	Limonit Hematit Siderit

¹⁾ Exploatată de Soc. Hunedoara a Statului, în regia publică RIMMA (rezerve de 4,5 milioane tone).

²⁾ Exploatată de Soc. Titan-Nădrag-Calan (rezerve de circa 3,5 milioane tone).

³⁾ Exploatată de Uzinele Reșița (evaluate la 4,3 mil. tone).

⁴⁾ Exploatată de Soc. Vlahița.

bustibilului reducător pentru industria noastră siderurgică ar fi rezolvată (cercetări sunt în curs în străinătate).

Energia hidrolică o avem în stare neîntrebuințată, în cantități enorme. Nu se utilizează decât foarte puțin din cei circa 6 milioane H.P. de care am putea dispune.

În fabricarea oțelului, aluminiului, cuprului, etc., posibilitățile de întrebuințare ar fi din cele mai folositoare.

Minerul de fier este de o importanță capitală pentru industria de război. În țara noastră, deși relativ în mică cantitate, considerând nevoile economiei de pace, totuși pentru război cantitatea exploatabilă de circa 26 milioane tone minereu (deci circa 5 milioane tone fier curat) este suficientă. De remarcat însă și aici că totalitatea zăcămintelor de fier sunt în ținuturile transcarpatine. Numai în Munții Poiana Rusca și Banat dispunem de 20 milioane tone.

Posibilitățile de prelucrare le vom vedea la utilajul industrial.

Acidul azotic, necesar în deosebi la fabricarea explozivilor, poate fi obținut ușor și în cantități suficiente, deoarece elementele de bază sunt din belșug.

Pentru prepararea acidului sulfuric, avem numeroase zăcăminte de pirită (Rodna-Veche, Năsăud, Altan Tepe-Tulcea, Baia-de-Arieș, Turda, etc.); rezerva generală se apreciază la circa 9 milioane tone.

Tot ca materii prime deosebit de importante pentru fabricațiuni de război (necesare în fabricarea elementelor electrotehnice, armamentului, munițiilor) sunt: arama, zincul, plumbul, mercurul, aluminiul, apoi celuloza, toluenul, fenolul, etc., întrebuințate în special la fabricarea explozivilor.

Arama: Avem rezerve care se cifrează la circa 9 milioane tone. Nu se exploatează însă decât circa 1.200 tone anual (1935).

Se găsesc: pirită cuprifere (4%) în județul Tulcea (Alten-Tepe, Hortachioi, Ceamurlia), în Banat (Oravița, Ciclova, Sasca, Cărbunari, Moldova), la Căzănești, Almaș, Zam (pe valea Mureșului), în Bihor (Băița, Capnic), în Carpații orientali (Sandominic, Ciuc și Pojorâta din C.-Lung), în Carpații Sudici la Baia-de-Aramă și Valea-lui-Stan.

Mine cu pirită în general slabe se găsesc la Baia-Spriei, Baia-Mare, Capnic, Băiuț, Strâmbu, Rodna-Veche.

Piritele aurifere sunt de asemenea bogate în cupru (15—10%), mai ales acele din regiunea Zlatna.

Producția actuală nu satisface consumul intern și cu atât mai mult nevoile pentru războiu, care sunt foarte mari. Actualmente sunt în funcțiune uzine de rafinare numai la Zlatna, Firiza-de-Jos, Baia-Spriei și Baia-Mare. Restul necesarului se importă din Jugoslavia, contra petrol.

Extragerea aramei din piritele aurifere (cele mai bogate) făcându-se prin procedee foarte scumpe (electroliza), rentabilitatea pentru consumul de pace este mică.

Cum pentru fabricațiunile de război importanța acestui metal este enormă, va fi nevoie ca Statul să încurajeze și să ajute dezvoltarea industriei lui extractive pe o scară cât mai întinsă, asigurându-i debușuri atât în industria de război, cât și pe restul pieței interne (prohibind importul aramei).

Zincul se găsește în regiunile Cărlibaba, în Banat, la Baia-Mare, Capnic și în general în unele pirite aurifere (procente foarte mici).

Producția actuală de circa 200 tone este foarte mică și va trebui mult amplificată, bine înțeles cu sprijinul Statului. (Azi se importă 4—5.000 tone).

Plumbul se exploatează la Baia-Sprie, Capnic, Herja, Băița, Baia-Mare și Rodna.

Producția se ridică la 6—7.000 tone, suficientă pentru nevoile actuale.

Mercurul apare în cantități mari în regiunile aurifere și argintifere din Apuseni și din regiunea Baia-Mare. Se exploatează la Valea-Dosului (Dumbrava-Hunedoara).

Producția a atins și 3.500 tone (1927), acuma a scăzut sub 150 tone.

Aluminiul se găsește în minereul de bauxită în cantități considerabile. Zăcămintele dela Remet, Pietrosul, Pădurea-Craiului (Bihor), sunt evaluate la 30—40 milioane tone cu circa 50% metal. În prezent nu se exploatează decât la Dobrești-Roșa (Bihor). Producția anuală de 6.000 tone este foarte mică față de nevoile pe care le avem (în special pentru industria aeronautică).

Materiile prime secundare, necesare tot fabricațiunilor de războiu, însă în cantități mici care eventual se pot stoca ușor,

sunt: manganul, nichelul, cromul, titanul, tungstenul, vanadiul, molibdenul, antimoniul, dolomia, potasiul, grafitul, etc.

Manganul vine după fier ca importanță pentru industria metalurgică și se găsește în Munții Bargăului, la Cârlibaba, Vatra-Dornei (Iacobeni), Pucioasa, Ciocănești, Cârlibaba), în Maramureș (Poeni, Vișăul-de-Sus), în regiunea Lăpușului (Mașca, Răzoare, Durușa), la Baia-de-Arieș (Turda), în Munții Codrului (Vașcău, Moneasa).

Se exploatează deocamdată la: Moșca și Răzvan (Someș), Delinești (Caraș), Arșița, Aur și Roza (regiunea Iacobeni-C.-Lung).

Nikelul a fost semnalat în unele regiuni din țară (Bădeni-Muscel, Zlatna, Vințul-de-Jos, Oravița și Teregova, Dubara și Ogradina Banat). Nu se exploatează.

Cromul se găsește în regiunea Dubara, Ogradina (Severin); în Banat (lângă Dunăre). Nu sunt instalații pentru prelucrarea lui.

Titanul, tungstenul, vanadiul, antimoniul, necesare la fabricarea oțelurilor speciale, nu au fost încă exploatare deși s'au semnalat zăcămintele¹⁾.

Astfel, concentrațiunile numeroase de titan se găsesc în aluviunile dela Pianul-Românului (rutil), la Tișovița (Banat).

Tungstenul a fost semnalat la Baia-Sprie, la Băița (Bihor), Teregova (Banat).

Vanadiul se întâlnește sub formă de eflorescență pe filoanele de plumb, cupru, bismut.

Molibdenul se exploatează în cantități mici la Băița (Bihor).

Antimoniul ar putea fi exploatat la Bulza (Severin), la Baia-Sprici și Capnic.

Potasiul nu a fost încă semnalat. E posibil să existe în apele sărate ale Dobrogei, sau acele din regiunea petroliferă.

Dolomia, întrebuințată la desfosforarea oțelurilor, la captușirea cuptoarelor Bessemer și a cubilourilor, este răspândită și la noi în calcarele triasice din județul Ciuc, la Bicaz, C.-Lung, la Cârlibaba, Rodna-Veche, Baia-de-Arieș, etc.

Grafitul, întrebuințat ca amestec în materia refractară, pentru captușirea creuzetelor, etc., se găsește și la noi în cuiburi de grafit

---

¹⁾ *Apărarea noastră națională și bogățiile României* (1936) de d. General Rudeanu.

la Baia-de-Fier, Novaci, Polovraci (Gorj), în Munții Vulcanici, Parâng.

În timpul războiului, Germanii au studiat exploatarea lui la Baia-de-Fier, pe Muntele Lăpușa-Mușetoaia, la Zănoaga (lucrarea citată a d-lui General Rudeanu).

În rezumat putem spune că dacă pentru economia de pace unele bogății ale subsolului nostru sunt insuficiente (în deosebi cărbunele și fierul), pentru timp de război putem găsi aproape toate metalele și elementele simple de care avem nevoie.

Neexploatarea unora dintre ele este datorită în special greutăților de extracție, sau micilor cantități în care se găsesc. Cum însă nevoile industriei de război existente sunt din ce în ce mai mari, este absolut necesar să se realizeze posibilități de extragere, chiar dacă deocamdată măsurile luate nu ar fi perfect rentabile.

LT.-COLONEL C. VERDEȘ

CĂRȚILE POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

D. profesor N. Cartoian este fără îndoială cel mai harnic și mai meritos continuator al lui Hasdeu și Dr. Gaster. *Cărțile populare în literatura românească*¹⁾ se revendică dela *Cuvente den bătrâni* (1878, 1879) și *Literatura populară românească* (1883). Primul volum al operei d-lui Cartoian studia epoca influenței sud-slave. A trebuit să treacă aproape zece ani ca să apară cel de al doilea volum, cuprinzând istoria textelor literaturii populare din epoca influenței grecești. Cetitorul care parcurge acest bogat volum înțelege lesne pricinile pentru care redactarea lui a întârziat atâția ani. De altfel, autorul însuși a socotit necesar să amintească, în prefața volumului II (p. 1—3), principalele dificultăți cu care a avut de luptat. Numărul imens de manuscrise (5637 codice), dintre care o bună parte neinventariate, « adesea rău scrise, fără titlu sau cu titlul schimbat, cu paginile dela început și dela sfârșit uneori pierdute »; bogatul material folkloristic publicat în revistele noastre de specialitate sau risipit într'o sumă de periodice; cercerările critice tipărite de către savanții străini și care, în majoritate, lipsesc din bibliotecile românești — iată câteva, numai, din greutățile întâmpinate de autor. Este drept că drumul fusese tăiat de cei doi iluștri pionieri, Hasdeu și Gaster; în deosebi de Gaster. Dar unele din ipotezele generale de lucru ale acestor predecesori de geniu fuseseră controversate sau chiar respinse de cercetătorii cari i-au urmat. Bunăoară, fai-

---

¹⁾ Vol. I, Editura Casei Școalelor, 1929, VIII + 271 pagine gr. în 8° + 15 planșe. Volumul II, Fundația pentru Literatură și Artă « Regele Carol II », 450 pagine gr. în 8° + 15 planșe, 1938.

moasa ipoteză bogomilică a lui Hasdeu a fost radical corectată de regretatul Dem. Russo ¹⁾. Pe de altă parte, pozițiile teoretice ale folklorului, etnografiei și literaturii populare s'au modificat, din vremurile când scriau Hasdeu și Gaster și până astăzi. De această modificare teoretică a trebuit să țină seama d. Cartojan, așa cum dovedește numeroasele sale referințe la studiile folkloriștilor și etnografilor străini.

« Oricât de grea a fost această muncă », mărturisește autorul în *Prefață* (p. 2), « ea ne-a dat totuși satisfacția de a fi descoperit

---

¹⁾ În *Studii bizantino-române* (Buc. 1907) și *Studii și critice* (Buc. 1910). Totuși Hasdeu intuise just structura « persană » (iraniană) a unor anumite texte cosmologice și eschatologice; care, deși își găsesc precedente și confirmări în literatura patristică (nefiind, deci, eretice, « bogomilice ») au cu toate acestea obârșie iraniană. Nu trebuie scăpat din vedere, în asemenea cercetări, că influența iraniană s'a exercitat asupra Orientului apropiat și asupra Greciei mult înainte de creștinism, și elemente constitutive ale cosmologiei sau eschatologiei iraniene au fost asimilate de *lumea mediteraneană în întregime ei*. Faptul că un element care se socotea manicheist (« bogomilic ») se regăsește într'un text patristic, nu infirmă originea lui iraniană. Influența iraniană a fost puternică și continuă în Balcani; cf. George Cantacuzino, *Colonizarea orientală în Illyricum* (Academia Română, « Mem. Secțiunii Istorice », 1928); R. Reitzenstein, *Weltuntergangsvorstellungen: eine Studie zur vergleichenden Religionsgeschichte* (« Kyrkohistorisk Arsskrift », Uppsala, 1924). Și chiar pe aici, prin Balcani, au « traversat » ideile eschatologice și apocaliptice iraniene, ca să ajungă în Rusia și de acolo până în Scandinavia. Este interesant de remarcat, cu acest prilej, că fiecare popor european (sau, mai exact, grup de popoare conlocuitoare) și-au asimilat din vastul rezervoriu iranian anumite « motive »; Scandinavii, bunăoară, și-au asimilat viziunea apocaliptică a sfârșitului lumii (*ragnarök*); popoarele balcanice, și românii, au păstrat cu mai multă ferveare legende cosmologice (originea dualistă a Creației; făpturi « bune » și « rele », etc.), și o anumită atitudine misoghină; dimpotrivă, dintre ideile de origină iraniană care au pătruns în Occident și chiar până în Nordul anglo-saxon (cf. T. I. Arne, *La Suède et l'Orient*, « Archives d'études orientales », vol. VIII, 1914; F. Macler, *Arménie et Islande*, « Revue d'histoire des religions », 1923, pp. 236 sq.), cele referitoare la teologie (universalitatea comunității umane, *ecclesia*) și la simbolică rituală (romanele ciclului *Table Ronde*) au avut mai mult « succes » (cf. E. Anitchkof, *Joachim de Flore et les milieux courtois*, Roma 1931, p. 116 sq.). Cu alte cuvinte, fiecare grup etnic și-a asimilat ceea ce era conform cu structura sa mentală și cu nivelul său spiritual propriu. Nu trebuie uitat, de asemenea, că în Balcani ideile iraniene au găsit adepți în masele rurale, în timp ce în Apus ele au influențat atât pe țărani cât și anumite clase culte, aristocratice.

în literatura noastră românească circulația unor texte necunoscute până la noi, precum: romane cavaleresti din evul mediu, ca bunăoară *Imberie și Margaronă*, o prelucrare grecească a celui mai frumos roman al Franței medievale, *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*, sau romanul *Troiei* al truverului normand din veacul al XII-lea, Benoist de Sainte-Maure, în prelucrarea judecătorului din Messina Guido delle Colonne, sau texte de natură religioasă ca: *Protoevanghelia lui Iacob, fratele Domnului*, sau legende de origine bogomilică cu rășfrângeri adânci în colindele populare, precum *Lupta arhanghelului Mihail cu Satana*, sau *Disputa Mântuitorului cu Satana*, ori *Indice de cărți populare oprite de Biserică*». Și, încă, autorul nu amintește decât câteva dintre rezultatele cercetărilor sale. Bogăția acestei cărți nu poate fi apreciată decât parcurgând listele manuscriselor studiate până în cele mai mici amănunte, urmărindu-se filiația și variantele unui text popular. La toate acestea se adaugă informația critică, într'adevăr internațională. Autentic urmaș al lui Hasdeu și Gaster, d. Cartoian folosește, pentru reconstituirea istoriei cărților populare din literatura română, publicații în vreo 8—9 limbi europene, în deosebi studii scrise în limbile slave și în greaca modernă. Asta nu înseamnă, firește, că bibliografia critică citată este exhaustivă ¹⁾.

---

¹⁾ Intreaga lucrare ar fi avut de câștigat, bunăoară, prin cunoașterea ediției Penzer a traducerii lui Tawney, *Kathāsaritsāgara (Ocean of Story, London 1924—1928, 10 volume)*. De pildă, ar fi descoperit (vol. V, p. 120 sq.) o versiune *princeps* a uneia din poveștile care alcătuiesc cadrul inițial al colecției *O mie și una de nopți*. Tot atât de importantă, traducerea lui Penzer a celebrei cărți populare napolitane *Il Pentamerone* (2 vol., London 1932), traducere comentată și adnotată. Studiul fundamental al lui Przulyski, *Prologue-cadre des Mille et une Nuits et le thème de svāyamvāra* (« Journal Asiatique », 1924, p. 101—137), a scăpat atenției emeritului autor. De asemenea, unele lacune în informația privitoare la manuscrisele din fondul Gaster. Mss. 89 și 172 din acest fond, pe care d. Cartoian le înseamnă la rubrica bibliografică dela pag. 80 a cărții sale, au fost traduse în limba germană de Gaster și publicate în lucrarea lui Robert Eisler, *ΙΗΣΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣΑΣ. Die messianische Unabhängigkeitsbewegung vom Auftreten Johannes des Täufers bis zum Untergang Jakobs des Gerechten, nach der neuerschlossenen Eroberung von Jerusalem des Flavius Josephus und den christlichen Quellen dargestellt* (Heidelberg, 1928—1929), vol. I, p. 430—461. Rezumatul și extrasul din Flavius Joseph, în Eisler-Krappe, *The Messiah Jesu and John the Baptist* (London, 1931), p. 597—602. În privința părții « teoretice », d. profesor

Dar ținând seama de tradiția culturii românești și de ce se poate realiza în cadrele unei «culturii mici», cum este a noastră, efortul d-lui Cartoian întrece orice laudă ¹⁾).

Mărturisim din capul locului că, în ceea ce ne privește, ne interesează mai puțin istoria difuziunii unui motiv folkloristic sau al unei cărți populare, decât *sensul* pe care îl poate avea prezența, frecvența sau absența unei asemenea cărți în literatura noastră populară. Nu doară că nu am aprecia cum se cuvine munca aceasta considerabilă de colaționare a manuscriselor, de urmărirea a motivelor, de clasificare a variantelor. Ea este nu numai vrednică de toată stima, dar și absolut indispensabilă. Atât timp cât nu e desțelenit terenul, nu se poate risca nicio interpretare definitivă. Am făcut însă această mărturisire, ca să justificăm tot ce vom spune în paginile care urmează. Unde cetitorul nu va găsi o expunere amănunțită a cercetărilor d-lui profesor

---

Cartoian pare că adoptă ipoteza lui Murko relativ la originea creației folklorice și metoda de lucru Kaarle Krohn-Antti Aarne relativ la difuziunea motivelor. E de mirare că anumite încercări de explicare a originii poveștilor nu sunt nici măcar pomenite. Nu ne gândim, bunăoară, la ipotezele antropologice ale regretatului P. Saintyves, *Les contes de Perrault et les récits parallèles* (Paris, 1923), deși nici ele nu sunt atât de neverosimile pe cât par la prima vedere. Dar măcar criticile profesorului Albert Wesselski (*Märchen des Mittelalters*, Berlin 1926; *Versuch einer Theorie des Märchens*, Reichenberg i. B., 1931) și C. W. von Sydow (cf. A. Taylor, *A theory of European Märchen*, «Journal of American Folk-Lore», vol. 44, nr. 1) trebuiau ținute în vedere. Se știe că savantul dela Praha, ca și colegul său dela Lund, aduc serioase critici metodelor școlii finlandeze. Probabil, însă, că d. prof. Cartoian a evitat să participe la controversa teoretică din jurul originii și difuziunii poveștilor populare, d-sa mulțumindu-se să aplice acele metode moderne care îi valorificau mai spornic materialul documentar de care dispune.

¹⁾ Cu atât mai supărătoare par unele greșeli de tipar și câteva scăpări din vedere, care contrastează izbitor cu erudiția și preciziunea acestei magnifice opere. Le menționăm aici ca să poată fi corectate la o a doua ediție. Pagina 284, rând 12, «conducătorul sidelor» (?) trebuie corectat în «șeful magicienilor» (*siddhas*, vraciu, mag, înțelept; *siddhi*, «putere magică», virtute miraculoasă). Pagina 152, rândul 3 de jos, «a XII jātaka din colecția sanscrită Palia» (?), este o inadvertență. *Jātaka*, sunt colecții de texte buddhiste redactate în limba *pāli*, nu în sankrită. Pagina 153, rând 4 de sus, «*jātaka matā*» trebuie corectat în *Jātaka mālā*. Nici indexul nu e perfect; lipsesc, bunăoară, trimiterile la *Jātakas*. Unele trimiteri sunt greșite; d. ex. Richard Burton, pag. 307, nota 2 — unde acest nume nu se găsește.

Cartojan, ci numai desbaterea anumitor aspecte teoretice ale rezultatelor la care a ajuns meritul autor.

Tot ce este *istorie*, firește, interesează. Circulația unei variante de legendă interesează pe istoric tot atât de mult ca și circulația unei teme metafizice. Tot ce se petrece în timp, tot ce *devine*, lăsând urme și documente, solicită cu o egală justificare atenția istoricului. Cărțile populare sunt documente care au circulat, s'au transformat, trecând dela un neam la altul, dela un veac la altul și toate vicisitudinile istoriei lor interesează pe cercetător. A afla etapele prin care cartea *Hézar Afsâneh* a devenit *Halima*-ua noastră este, de sigur, un lucru instructiv și pasionant. Reconstituirile acestea nu conduc, însă, la anumite concluzii teoretice? Faptul, bunăoară, că un neam primește și asimilează numai anumite legende și cărți populare, respingând sau uitând altele, nu e destul de semnificativ ca să se țină seama de el în înțelegerea structurii spirituale a aceluia neam? Sârbii au cunoscut și au tradus celebrul roman al lui Tristan (Tryščam). Versiunea sârbească s'a pierdut, dar s'a păstrat o traducere rusească din sec. XVI. De ce a fost uitat romanul acesta magnific de lumea slavă? De ce n'a lăsat urme în literatura românească populară? Este drept că influența occidentală a fost zăgăzuită prin ocuparea peninsulei balcanice de către Turci. Dar romanul lui Tristan apucase să fie tălmăcit. Difuzarea lui n'a fost sufocată de către stăpânirea otomană, căci atâtca cărți populare circulau atunci în toată peninsula balcanică, nestingherite. Să se explice oare «insuccesul» legendei lui Tristan prin marile deosebiri care existau între societatea balcanică și societatea aristocratică descrisă în romanul breton? Dar, așa cum vom vedea îndată, asemenea deosebiri nu constituie o piedecă în adevăratul înțeles al cuvântului. Puterea de adaptare și localizare a meșterilor povestitori este excepțională. De asemenea, nu se poate vorbi de o rezistență față de romanele cavaleresti din partea acelor popoare care n'au cunoscut cavaleria și organizarea feudală. Volumul II al d-lui Cartojan stă mărturie de câte romane cavaleresti occidentale au fost cetite și răspândite în țările românești, după traduceri neo-elene. De ce tocmai romanele din ciclul breton n'au «prins» la Slavi și la Români? Nu încapе îndoială că au fost Români cari au cunoscut romanul lui Tristan; Români din Croația

sau din Serbia. De altfel, textele populare ca și creațiile orale, parcurg distanțe uluitoare. Moltke Moe ¹⁾ a arătat de multă vreme cum un motiv indian, în speță buddhist (« animalele recunoscătoare ») a ajuns în Europa pe calea textelor și în Norvegia pe cale orală. Dar, firește, nici în Europa, nici în Norvegia, nu și-a mai păstrat profilul său buddhist; s'a localizat, a devenit atât de « autohton », încât a păcălit pe cercetători prin spontaneitatea lui . . .

Rezultatele analizelor d-lui Cartojan ridică la tot pasul asemenea probleme, care depășesc literatura populară propriu zisă, și trebuiesc desbătute cu mijloacele altor discipline (istorie, sociologie, filosofie a culturii). Incheind primul volum din *Cărțile populare*, d. Cartojan observa că literatura populară scrisă din epoca influenței sud-slave, « a avut la început un caracter religios, a căpătat apoi în sec. XVI un caracter eroic și a dobândit, în sfârșit, în sec. XVII o pronunțată notă didactică » (vol. I, p. 265). Concluzia aceasta interesează, firește, istoria sufletului românesc. Mai ales că d. Cartojan adaugă (*ibid.*, p. 266) că textele populare erau foarte răspândite în toate clasele sociale. E vorba, deci, de un fenomen la care participă poporul românesc în întregimea lui. Dar schimbarea aceasta de « gust » dela un secol la altul, verifică în același timp un proces de laicizare a fantasticului, proces care e mult mai general și care se întâlnește în cadre mult mai largi decât istoria cărților populare. Ceea ce am numit, cu oarecare aproximație, laicizarea fantasticului, este numai un aspect din fenomenul general al *degradării fantasticului*. Dela *religios* se trece la *epic*, apoi la *didactic*; aceasta, în decurs de trei secole, în lăuntrul unei literaturi populare. Dar, tot ce e « fantastic », tot ce aparține extra-raționalului — religie, magie, mit, legendă — începe să se degradeze îndată ce intră în « istorie », îndată ce participă la « devenire ». Toți cercetătorii sunt de acord că legendele populare au la originea lor un sâmbure care nu mai aparține « literaturii », ci mitologiei sau religiei; cu alte cuvinte, o preistorie care se cere explicată cu alte metode decât cele ale literaturilor populare comparate. Un mit, bunăoară, sau elemente dintr'un mit (produs, la rândul lui, al unui ritual sau al unei concepții metafizice pri-

---

¹⁾ *Samlede Skrifter*, vol. I (Oslo, 1925), p. 189 sq., p. 296.

mordiale) dau naștere, la un moment dat, unei legende. Dela *mit* la *legendă*, procesul de laicizare, de degradare, este evident. Indată ce legenda aceasta începe să circule, să « trăiască », participând la « istorie » — începe de asemenea să se transforme neîncetat, depărtându-se cât mai mult de sâmburele ei fantastic, căpătând tot mai multe elemente locale, etnice, *concrete*.

Romanul lui Alexandru Machedon bunăoară, are înapoia lui o bogată și complicată preistorie. O « mistică » solară și regală, creatoare de Eroi în luptă cu monștri, Eroi porniți în căutarea Apei Vietii, a Plantei vieții fără de moarte, etc. Lucrurile sunt prea complicate ca să le putem aminti aici ¹⁾. Este în orice caz sigur că primele redacțiuni ale romanului *Alexandria* cuprind un amestec ciudat de legende străvechi, de fragmente mitologice irecognoscibile ca atare, de amintiri istorice, etc. În învălmășala aceasta între mit și istorie, s'au păstrat totuși destule elemente concrete; grecoitatea, politeism, călătoria lui Alexandru în India, luptele lui cu Porus, etc. Incepând însă să circule și fiind asimilat de popoare felurite, veacuri de-a-rândul, *Alexandria* se depărtează neconținut nu numai de sâmburele ei primordial (preistoria romanului), dar și de forma sa grecească. Intrat în « istorie », *Alexandria* își alterează tot mai mult esența sa fantastică, localizându-se și « etnicizându-se » neconținut. Procesul acesta a fost bine rezumat de d. Cartoian în vol. I (p. 210). « Astfel, în prelucrarea persană a romanului lui Alexandru cel Mare, Alexandru — Iskender — a devenit un adevărat erou național; este fiul lui Darie, « Darab », și al fiicei lui Filip, iar la capătul războaielor sale, după victoria asupra lui Por, întreprinde un pelerinaj la Kaaba. În redacțiunile medievale ale Occidentului, romanul a dobândit un pronunțat colorit feudal. Alexandru e înconjurat de cei 12 pairs, de amiralul Babilonului și de o întreagă curte de vasali, șambelani, duci; — ba și un jongleur își face apariția în acest colț de lume medievală. În redacțiunea noastră, Alexandru împărat poartă pe cap, ca și domniile noștri, « gugiuman » cu stemă de aur și pene « albe de stratocamil », se îmbracă în « caftan de aur », este înconjurat de « voievozi, vornici, vistieri și căpitani » și nu-i lipsește,

---

¹⁾ Am desbătut această problemă, a Eroului în căutarea Apei sau Plantei Vieții, în volumul nostru de apropiată apariție, *La Mandragore*.

firește, nici vraciul ». Ba uneori se schimbă, din cauza trecerii dela o religie la alta, chiar caracterul eroilor. În versiunea românească a romanului Troiei (tălmăcire după Guido delle Colonne, printr'un intermediar necunoscut, probabil grecesc) se vorbește despre « spurcata Elena » și « necuratul Paris » ¹⁾).

Procesul acesta de localizare și etnicizare al produselor folklorice este, de altfel, universal și nu poate fi considerat drept o caracteristică exclusivă a mentalității populare. Călătorii greci în Orientul antic, care erau erudiți și cosmopoliți, descriau mitologiile asiatice în conformitate cu clasificările și onomastica mitologiei helene; vorbeau, deci, de Hercule, de Apollon, de Hera. Arrian găsea în India « gymnosofiști ». De altfel, cum ar fi putut vorbi, bunăoară, traducătorul român al *Alexandriei* despre armata lui Alexandru, cu ce termeni tehnici care să poată fi înțeleși de publicul căruia se adresa? Este interesant de observat, cu acest prilej, că alterarea profilului originar al unei legende se împlinește și prin alte procese, paralele sau chiar contrarii, localizării și etnicizării mai sus menționate. Se întâmplă, bunăoară, fenomenul des-individualizării personajului istoric al unei legende, transformarea lui din personaj istoric în Erou. Caracterele precise, personale, se șterg, în memoria populară — fiind înlocuite cu virtuțile Eroului; ceea ce era *individual*, devine *tip*; *întâmplările* își pierd culoarea și rezonanța lor autentică, devenind *categorii*. Este important de remarcat că memoria populară nu păstrează mai mult de 300 ani nicio *amintire istorică*; totul se des-individualizează și se obiectivează; episoadele devin etapele unei aventuri tipice; adversarii se confundă cu forțele întunerecului personificate în « monstru », în « păgân »; eroul este investit cu toate virtuțile și prerogativele Eroului mitic. Faptele ca și personajele istorice devin cu timpul

---

¹⁾ Vol. II, p. 330. Este interesant de observat cât de mult se schimbă viziunea lumii și valorificarea vieții, dela o cultură la alta. Tot ceea ce glorifică vechea Eladă — eroicul, destinul, frumusețea — este nu numai neînțeles, ci și violent atacat de scriitorii creștini. *Romanul Troiei*, a cărei filiație a precizat-o d. Cartoian (II, p. 321 sq.) se încheie astfel: « Vedeți, fraților, ce a făcut spurcata Elena și cu necuratul Paris. Acestea agonisesc dragostele muiereshi și încă muierea cu bărbat și cu copii precum a fost aceea. Iată ce bine și ce cinste au adus Paris lui Priam împărat tătâni-său și maică-si Ecubei și tuturor fraților și nu numai lor, ci s'au pricinuit din fapta lor moarte și pierzare la o lume de oameni despre amândouă părțile... ».

impersonale. Iși pierd toate elementele concrete, contingente, specifice; într'un cuvânt, își pierd structura lor « istorică », asimilându-se unor *stări* sau unor *tipuri* impersonale ¹⁾.

Procesele acestea *a*) degradarea fantasticului, trecerea dela sămburele primordial mitic, la legende și povești în neconținută devenire și alterare (coloare locală, etnicizare, etc.), și *b*) transformarea elementelor istorice (personaje, întâmplări) în categorii folklorice — explică în bună parte fenomenul literaturii populare. La o cercetare mai atentă, se poate vedea că « direcțiile » acestor procese sunt contrarii; degradarea fantasticului se împlinește printr'o tot mai profundă « coborîre » în concret (dela nivelul principiilor, în nivelurile profane ale dramei, episoadelor, coloarei locale, etc.); dimpotrivă, transfigurarea elementelor istorice (personale) în categorii folklorice (impersonale) se realizează printr'o depărtare progresivă de nivelul întâmplărilor imediate și o apropiere pronunțată de nivelul categoriilor și realităților impersonale, imutabile. Creațiile populare — fie ele exclusiv orale, fie texte scrise — se găsesc oarecum la « mijloc », între nivelul principiilor pure (simbol, metafizică și magie — care stau la obârșia oricărui produs popular) și al realității imediate, istorice (evenimente și oameni cari sunt uneori păstrați de memoria populară și proiectată în categorii mitice).

Nu e locul aici să examinăm în de aproape dinamica acestor două procese ale creației folklorice. Destul să spunem că nicio creație folklorică nu se explică exclusiv printr'unul din ele. Trebuie să remarcăm, de asemenea, că în orice produs folkloric, oricare ar fi fost « direcția » care i-a dat naștere, supraviețuiesc elemente teoretice de o vechime și o valoare incontestabil mai mare decât ar fi capabil individul sau grupul etnic care a « creat » acel produs folkloric. Să lămurim afirmația aceasta prin câteva exemple. Cavalerul Dieudonné de Gozon, care a fost al treilea Mare Maestru al Cavalerilor Sfântului Ioan din Rhodos între 1346—1353, a rămas

---

¹⁾ Vezi articolele noastre: *Urme istorice în folklorul balcanic și Folklor și Istorie* (« Cuvântul », Martie 1938), discutând lucrarea d-lui Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud* (București, « Balcanica », 1938). Cf. remarcabilul studiu al d-lui P. Caraman, *Contribuție la cronologizarea și geneza baladei populare la Români* (« Anuarul Arhivei de Folklor », I, 1932; II, 1933).

celebru pentru faptul că a omorât balaurul din Malpasso. Dar această luptă a Cavalerului cu balaurul nu e menționată în documentele contemporane, și începe să se vorbească despre ea, la Rhodos, pe la 1521, deci o sută și șaptezeci de ani după moartea eroului. Pe de altă parte, legenda unui anonim care a ucis un asemenea balaur circula în insula Rhodos pe la 1420, și este menționată de Buondelmonti în a sa *Liber Insularum*¹⁾. Fapt este că acestui personaj istoric, Cavalerul de Gozon, i s'au atribuit *necesar* lupta și biruința care sunt obligatorii pentru categoria din care făcea parte: *eroii-sfinți*. Cavalerul de Gozon a « imitat » gestul Sfântului Gheorghe — întocmai după cum Sfântul Gheorghe a asimilat, în legenda sa, străvechea temă mitică a luptei Eroului cu monstrul²⁾. Avem deaface, în acest exemplu, cu ceea ce numeam mai sus transpunerea în termeni impersonali (mitici, metafizici) a unor întâmplări sau oameni cari au participat cândva la contingență și istorie. În legenda Cavalerului de Gozon supraviețuște o anumită *teorie* (obligativitatea Eroului de a trece prin *probe* dificile în realizarea sa) care, departe de a fi creația colportorilor legendei, nu mai e nici măcar înțeleasă de ei. Intreaga « teorie » în legătură cu Eroul, Monstrul, lupta pentru nemurire (Planta Vieții fără de moarte, etc.), a fost uitată; ea s'a păstrat ca *sopravivenza*, ca « superstiție » (în înțelesul etimologic al acestui cuvânt: *super stat*, ceea ce stă deasupra, ceea ce rămâne, se păstrează). Dar, deși locuitorii insulei Rhodos nu mai înțelegeau sensul primordial (« teoria ») al acestei *sopravivenza*, funcțiunile lor mentale continuau să lucreze (întocmai cum lucrează și astăzi în anumite colectivități) în conformitate cu străvechea normă. Conceptul Eroului s'a întunecat, firește, dar și-a păstrat totuși câteva din notele predominante: lupta cu un monstru care păzește o comoară sau cere o jertfă periodică, etc.

A doua serie de exemple, privind legendele în care se mani-

---

¹⁾ Cf. F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (Oxford, 1929), vol. II, p. 648; W. R. Halliday, *Folklor studies, ancient and modern* (London, 1924, pp. 132—155, în special pp. 145—146); articolul nostru mai sus citat, *Folklor și Istorie*.

²⁾ Cf. excelentul capitol din *Cărțile populare*, vol. II, pp. 157—166, asupra Sfântului Gheorghe. Motivul luptei Eroului cu Monstrul, în cartea noastră *La Mandragore*.

festă degradarea elementului fantastic (magie, ritual) și metafizic (cosmologie), este și mai lămuritoare. Cum a arătat d. Cartoian în volumul I al operei sale (p. 38 sq.), există în literatura noastră populară elemente de cosmogonie dualistă, de origină iraniană. Intr'o notă ¹⁾ am avut prilejul să amintesc că elementele acestea de cosmogonie iranică nu sunt nici ele originare din Persia, ci își au obârșia în India, unde au fost împrumutate de indo-arieni dela populațiile autohtone puternic influențate de cosmogoniile maritime ale Australasiei și Indoneziei. Iată deci, în folklorul românesc și balcanic, urme precise de cosmogonie austro-asiatică și indiană, contaminată de dualismul iranian ²⁾. Este vorba, aici, de supraviețuirea unor motive arhaice, dacă nu chiar de-a-dreptul « primitive » (deși etnologia ne învață să folosim cu multă precauție acest termen).

Lucrurile nu sunt însă întotdeauna atât de simple. În literatura populară românească — și, firește, în orice literatură sau religie populară — se întâlnesc adesea elemente care, la prima vedere, par *primitive*, deși ele sunt, de fapt, derivate din religii istorice de tip dogmatic. În loc de *primitiv*, s'ar putea mai de grabă vorbi de *infantil*. Așa este, bunăoară, cazul celor patru *elemente* din care a făcut Dumnezeu pe Adam (Cartoian, vol. II, p. 39): rouă, soare, vânt, piatră — și care nu sunt decât amintirea celor patru elemente cosmologice, apă, foc, aer (eter) și pământ, ale lui Empedocle și ale gândirii mitice gre-

¹⁾ *Un volum de Cercetări Literare* (« Vreamea », 3 Iulie 1934). Ne propunem să desbatem această problemă într'un studiu special.

²⁾ O a doua ipoteză care s'ar putea emite relativ la « protoistoria » acestei cosmogonii iraniene, este eventuala sa obârșie semită (*âpsu* babilonian, Tiamat, etc.). Probabil că iraniienii au cunoscut motivul mitic al Apei primordială (*âpsu*) prin semiții. Dar semiții, popor continental ca și indo-ariienii, nu puteau crea o cosmogonie acvatică. Sumerienii, dela cari e probabil că au primit acest motiv toate popoarele semite, au fost în strânsă legătură cu civilizațiile pre-ariene din India (cf. cartea noastră *Yoga*, p. 294 și urmare; Gilbert Combaz, *L'Inde et l'Orient antique*, Paris 1937, vol. I, p. 228 sq.; Coomaraswamy, *Yaskas*, part. II-a, Washington 1931, *passim*). Preistoria Mediteranei revelează prezența tot mai insistentă a elementelor « oceaniene ». În afară de studiile lui Rivet, citate în *Yoga*, p. 293, nota 2, vezi acum în urmă, Charles Autran, *Tyr Egéenne* (Paris 1938, 2 fascicole), în care sunt amintite o seamă de cercetări recente asupra străvechilor relații între lumea egeeană și populațiile dravidiene (care, adăugăm noi, au păstrat numeroase elemente de cultură maritimă).

cești în general ¹⁾). Tetrada aceasta cosmogonică, justificată și prin cele 4 litere ale numelui « Adam », s'a păstrat în cărțile populare transmisă de cine știe ce speculații în legătură cu omologia micro-macrocosmos. Dar, firește, avem aici de a face cu un exemplu de infantilism: conservarea alterată și fără sens a unei teorii filosofice « culte ».

Măi interesantă este această amintire a unei cosmo-antropologii arhaice într'un vechiu text de rețete populare scris în 1744 (Cartoian, vol. II, p. 111). Iată rețeta: « Când să încuie omul sau dobitocul, scrie aceste cuvinte pe un taler nou: *Fison, Gheon, Tigru, Eufrat* și să le speli cu apă neîncepută și să bea că-i va trece, iară dobitocului să-i torni pe nas ». D-l Cartoian adaogă: « Cuvintele din această rețetă sunt numele celor 4 râuri care, după Biblie, izvorăsc din raiu. Pentru mentalitatea populară pomenirea acestor nume are darul de a curăța trupul, precum apele biblice curăță de impurități grădina raiului ». Prezența elementului « cult » (biblic) este aici evidentă. Ceea ce păstrează, însă, în textul nostru o valoare strict magică — a avut, pe vremuri, o semnificație cosmologică precisă. Cred că nu e vorba de « pomenirea » celor patru nume de fluvii; înscrierea lor pe un taler nou este un act magic concret (omologarea corpului cu Cosmosul). Rețeta aceasta aparține unei medicine și unei antropologii foarte vechi, și, amă-nunt important, *culte*. Nu e nimic « primitiv » în această vastă sinteză mentală în care fluviile care înconjoară Pământul își au prototipul lor în Eden ²⁾ iar corpul uman este organizat întocmai ca un Cosmos. Avem de aface aici cu o antro-po-cosmologie foarte coerentă, din care derivă toate tehnicile umane, medicina ca și

---

¹⁾ Ettore Bignone, *Empedocle* (Torino, 1916, pp. 326—328, etc.); P. M. Schuhl, *Essai sur la formation de la pensée grecque* (Paris, 1934), pp. 296—305. Asupra celor patru elemente în cosmogoniile indiană, iraniană și grecească, vezi studiile profesorului J. Przulski, *L'influence iraniennne en Grèce et dans l'Inde* (« Revue de l'Université de Bruxelles », no. 3, Février-Avril 1932, pp. 283—294); *La théorie des éléments et les origines de la science* (« Scientia », Juillet 1933); *Les sept Puissances divines dans l'Inde et l'Iran* (« Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses », 1936, pp. 500—507); *Les sept Puissances divines en Grèce* (Ibid., 1937, pp. 255—262).

²⁾ Cf. cartea noastră *Cosmologie și alchimie babiloniană* (București, 1937), p. 22 sq.; Giuseppe Ricciotti, *La Cosmologia della Bibbia a la sua trasmissione fino a Dante* (Brescia, 1932), p. 73 sq.

arhitectura. Coloana vertebrală a omului este omologată axei lumii, vânturile cosmice corespund răsufllărilor, etc. ¹⁾). Este firesc, deci, ca cele patru fluvii care își au obârșia în Paradis, și care înconjoară pământul — să aibă o funcție purificatoare și înlăuntrul corpului omenesc, care nu este, cum am văzut, decât o *imago mundi* ²⁾). Intreaga « teorie » a fost, însă, uitată în textele medicinale populare, păstrându-se numai schema și « magia »...

Un proces de « infantilism » întâlnim și în credințele relative la Lemnul Crucii. Intr'un manuscris dela Academia Română s'a păstrat această legendă de origine orientală, care a avut un mare succes în Evul mediu occidental și la toate popoarele balcanice. « După ce Adam a fost îngropat cu cununa pe cap, din cunună a crescut un pom înalt și minunat, care, din tulpină, s'a despărțit în trei crăci mari. Acestea s'au împreunat, pentru a se despărți și a se împreuna iarăși din nou, și aceasta până în șapte rânduri. Din acest pom s'a făcut crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul » (Cartoian, vol. I, p. 123). Nu putem intra aici în cercetarea acestei legende, a cărei valoare metafizică întrece cu mult semnificațiile ei populare. Se observă lesne, însă, fundamentul ei teoretic: din capul lui Adam (cununa este un element tardiv, etiologic) a crescut pomul crucii pe care s'a răstignit Mântuitorul; păcatul primului om a fost spălat prin patima Fiului Omului; rodul acestui păcat a servit ca instrument de tortură lui Iisus. De altfel, așa cum ne spune Evanghelia lui Nicodim (Cartoian, vo. II, p. 77), Iisus a fost răstignit chiar deasupra « căpățanei lui Adam », care era îngropat pe Golgotha; « și îndată a ieșit sânge și s'au botezat Adam cu sângele lui Hs. ce au curs pe căpățana lui, ce zăcea acolo ». Cartea siriacă *Peștera Comorilor*, necunoscută d-lui Cartoian, explică această coincidență: Adam a fost creat

---

¹⁾ *Cosmologie și alchimie babiloniană*, p. 48 sq.; Dr. Jean Filliozat, *La force organique et la force cosmique dans la philosophie médicale de l'Inde et dans le Véda* (« Revue Philosophique », Nov.-Décembre 1933, p. 416 sq.); Paul Mus, *Barabudur* (Paris, 1935), vol. I, p. 441 sq.; Maryla Falk et J. Przuluski, *Aspects d'une ancienne psychophysiologie dans l'Inde et en Extrême-Orient* (« Bulletin of the School of Oriental Studies », London, vol. IX, pp. 723—728).

²⁾ Cosmo-antropologia iraniană rezumată de West, *Grundriss d. iranische Philologie*, II, p. 105 sq. Comentarii și corespondențe, Reitzenstein-Schaeder, *Studien zum antiken Synkretismus* (Leipzig, 1926), p. 205 sq.

în centrul pământului, pe același loc unde s'a ridicat mai târziu crucea lui Iisus ¹⁾). Golgotha era un « munte magic », un Centru al Universului. Ni se va îngădui să cităm, în legătură cu aceste idei străvechi, câteva rânduri dintr'o lucrare mai veche a noastră: « Iisus, pătimind în vârful muntelui cosmic, pe locul unde a fost creat Adam, în centrul existenței, răscumpără, prin sângele Său, păcatele întregului neam omenesc, și-l mântuie. Patimile lui Iisus Christos s'au desfășurat *peste tot pământul*, căci Golgotha, fiind vârful muntelui cosmic, cuprinde magic planeta întreagă. Agonia a început și a sfârșit în *realitatea absolută*, în centrul existenței (orice altă zonă, fiind profană, neconsacrată, participă la devenirea semnificativă, la « istorie » nu la ontologie, la « eveniment » nu la categorie) ²⁾).

Fără îndoială că referințele la « căpățâna lui Adam », pe care le întâlnim în literatura populară, sunt *sopravvivenze* din magnifica antropologie și soteriologie care a dominat întreaga lume veche și începuturile creștinismului. Se păstrează, aici, urme, fragmente, amintiri, dintr'o teorie coerentă, care nu are nimic « primitiv » în ea. Este adică un exemplu de infantilism. Intocmai ca și cele « șapte rânduri » ale pomului crescut din capul lui Adam, și care nu sunt decât cele 7 caturi ale coloanei Cerului, cele 7 creștături ale Pomului Vieții, cele 7 etaje ale Templului cosmic ³⁾). Modelul Pomului Vieții s'a transmis și a fost conservat de memoria populară, deși semnificația cosmologică a acestui arbore a fost, de cele mai multe ori, uitată.

În toate aceste exemple — cele 4 nume ale lui Adam, cosmo-medicina (numele fluviilor paradisului și valoarea lor purgativă), lemnul crucii tăiat dintr'un arbore mitic cu 7 caturi, Crucea înălțată pe locul unde zace căpățâna lui Adam — dovedesc că în folklorul și cărțile populare românești și balcanice, s'au păstrat, *degradata*, urme din cosmologii, antropologii și tehnice arhaice.

¹⁾ A. J. Wensinck, *The Ideas of the Western Semites concerning the Navel of the Earth* (Amsterdam, 1916), p. 32.

²⁾ *Cosmologie și alchimie babiloniană*, pp. 34—35.

³⁾ Uno Holmberg, *Der Baum des Lebens* (« Annales Academiae Scientiarum Fenicae », Helsinski, 1923), p. 36 sq., etc.; Holmberg, *Finno-Ugric and Siberian Mythology* (Boston, 1927), p. 338 sq.; *Cosmologie și alchimie babiloniană*, p. 42 sq.

Fenomenul acesta este însă universal. O bună parte din produsele folklorice își au obârșia în degradarea unei *teorii* (simbol, mit, magie, etc.) arhaice. După cum arată d. Cartojan, cărțile populare românești au influențat la rândul lor creația populară orală (ghicitori, basme, colinde, etc.). S'a spus, de mult, că izvorul creațiilor populare este *cult*. Afirmatia aceasta trebuie precizată; nu e vorba numai despre o origină cultă, livrescă, a unei bune părți din produsul folkloric — ci de descendența teoretică, « metafizică » (simbol, cosmologie, mit), a acestui produs. Chiar când punctul de plecare al unei anumite legende sau credințe este identificat într'un *text scris*, ideea precede cu mult data când a fost redactat textul, și își găsește izvorul într'o « teorie » arhaică, manifestată sute și chiar mii de ani înainte prin formule arhitectonice (simbolismul templelor, etc.), iconografice, rituale, etc. Bunăoară, d. Cartojan identifică *peștera nativității* în Protoevanghelia lui Iacob (vol. II, p. 69), de unde a trecut în scrierile patristice, în imnografie și pictura bisericească. Formula metafizică a nativității în peșteră (căci, într'adevăr, este vorba aici de o întregă metafizică, chiar când ea e păstrată sub forma unei « supersîtiții ») precede însă cu cel puțin o mie de ani textul Protoevangheliei lui Iacob ¹⁾. Același lucru se poate spune despre legenda originii viței de vie din sângele Domnului Hristos (Cartojan, vol. II, p. 94 sq.), una din cele mai frumoase creații folklorice, în care se găsesc contopite o seamă de motive arhaice...²⁾.

Nu ne-am putut opri decât în trecut asupra câtorva din problemele pe care le ridică literatura populară românească și, în general, produsele folklorice. Oricât de neîndestulătoare ar fi comentariile noastre, ele au atras în deajuns atenția, socotim, asupra procesului de degradare a « teoriei » și « fantasticului », precum și asupra procesului contrar, de des-individualizare și încorporare în impersonal a personajelor și evenimentelor istorice. Se observă de asemenea că memoria colectivă păstrează uneori amănunte precise dintr'o « teorie » devenită de foarte mult timp ininteligibilă. Lucrul acesta nu trebuie să ne mire. Memoria co-

¹⁾ Cf. P. Saintyves, *Essai sur les grottes dans les cultes magico-religieux et dans la symbolique primitive* (Paris, 1918).

²⁾ Problema aceasta e prea complicată pentru a putea fi cercetată în câteva rânduri. Anumite aspecte sunt urmărite în cartea noastră *La mandragore*.

lectivă păstrează sub formă de « ornament » sau element « decorativ » simboluri arhaice de esență pur metafizică ¹⁾. O bună parte din ornamentația populară este de origine metafizică; pentru că simbolurile primordiale — care au devenit, prin degradare, simple motive decorative — au întotdeauna sensuri metafizice precise (Viață, Renaștere, Inițiere, « realitate » și « devenire », etc.). Se știe, bunăoară, că vechiul simbol al Vieții fără de moarte (Pomul Vieții) s'a transmis sub formă de motive ornamentale chiar în decorația farfuriilor de faianță ²⁾. Memoria populară păstrează în deosebi simbolurile care se referă la « teorii », chiar dacă aceste teorii nu mai sunt înțelese. Gustul popular pentru « abstract » este, de altfel, tot mai hotărât pus în lumină de ultimele cercetări ³⁾. Amănunte care nouă ni se par întâmplătoare și lipsite de semnificație, sunt, pentru mentalitatea populară, încărcate de sensuri multiple, și ca atare, ele sunt prețuite și conservate chiar când semnificația lor originară s'a întunecat.

MIRCEA ELIADE

---

¹⁾ Vezi câteva exemple în Franz Boas, *Primitive Art* (Oslo, 1927), p. 88 sq.

²⁾ Ananda Coomaraswamy, *Yaskas*, part II (Washington, 1931), *passim*.

³⁾ Joseph Strykowski, *Spuren indogermanischen Glaubens in der Bildenden Kunst* (Heidelberg, 1936), *passim*; Walter Andrae, *Die ionische Säule* (Berlin, 1931), *passim*; Crawley, *The Tree of Life*, etc.

NOTE DESPRE STIL

Vocabularul critic este supus, ca limba însăși, aceluiași mișcări de istovire și de împrăștiere; având vârste proprii corespunzătoare vârstelor vieții, e copilăros, nou și plăcut, e matur, puternic și stăpânit, e bătrân, pietrificat și neputincios. Dacă, în cadrul procesului limbii care îl cuprinde, un grup de termeni critici și-a încheiat soarta, apare o nouă generație lexicală care va reface pe socoteala ei ciclul vârstelor. Ascunsă ca o turbină de apă, cu mereu aceleași spițe, numai schema mișcării stă locului sub terminologia curgătoare.

Putem observa aceasta chiar în cuprinsul literaturii noastre. G. Ibrăileanu, d-nii M. Dragomirescu și H. Sanielevici, deși de școli diferite, au mânuit, în afară — se înțelege — de cuvintele strict personale care n'au intrat în circulația comună, un același vocabular critic, folosit la noi mai întâi de Maiorescu. Neluând în seamă adaosul lexical adus limbajului fiecăruia de interesul sociologic la unul, de interesul nomenclatural-estetic la altul și de cel antropologic la al treilea, adaos care nu le aparține atât lor cât specialității din care provin, ei s'au slujit, când a fost vorba să studieze un scriitor, ca și Maiorescu, de termenii clasici. Au arătat « ideile » aceluși scriitor, i-au recunoscut « sinceritatea », s'au încântat de « naturalețe » și « adevăr », neuitând să constate « unitatea » operelor, să le semnaleze « gradația », să laude « compoziția » și să analizeze « stilul ».

Dar până când s'a servit critica românească de acest dicționar horațian? Până la d. E. Lovinescu? Nu credem să se poată răspunde întocmai. D-sa, de nenumărate ori, a vorbit limbajul consacrat, de mai sus, a prețuit autorii după criteriile clasicismului la care școlise în tinerețe, aceleași cu normele tradiției franceze

urmată mai târziu; cu toate că în ultimii ani de activitate, dorindu-se și fiind criticul literaturii noastre moderniste, cu care vine în atingere intimă, și sub a cărei influență rămâne, continuă să ceară dela scriitori cam aceleași caractere, numindu-le însă pe câteva și altfel, iar pe altele ne mai cerându-le de loc și prin urmare ne mai numindu-le în niciun fel. Zice « stil », cum zicea toată lumea, dar « sincerității », « naturaleții » sau « adevărului » îi mai spune din când în când și « autenticitate », « unității » — și « organicitate », vorbește din ce în ce mai rar de « idei » și nu mai vorbește de loc de « gradație » și « compoziție » decât în deriziune. Așa că, orice s'ar mai putea adăuga, dicționarul clasic al criticei, fără să dispară, intră, prin acțiunea d-sale, în plină criză. De aceea mișcarea, de care ne interesăm, se află de fapt dincoace de critica sa, d. Lovinescu fiind, din acest punct de vedere, factor de tranșiție.

Astăzi în adevăr, a stăruii în vechile expresii, care au fost ale criticei de totdeauna și de până ieri, se consideră ca semnul unei întârzieri regretabile. Nici în derădere nu mai întrebuițează nimeni cuvinte ca « idei », « compoziție », « gradație »; iar dacă, din când în când, mai întâlnim pe acela de « stil », tendința e de a-l discredita, a-l izgoni din studiul literaturii ca sunet vacant; se încearcă adică punerea lui în disponibilitate, de care să beneficieze alți cercetători ca, de pildă, filosofii culturii, cari l-au adoptat mai de mult, după cum disponibilitatea termenului de « compoziție » l-a lăsat pe acesta numai pe seama criticilor muzicali și plastici. În sfârșit, în așa fel n'a fost cruțat niciunul din cuvintele vechi, încât, chiar dacă numai câteva au fost mai stăruitor persecutate, ele s'au retras împreună, solidare ca un val, lăsând locul altora noi. Așa dar mișcarea vocabularului critic s'a petrecut sub ochii noștri.

Este adevărat însă că desuetudinea, în care au trecut unele cuvinte ale grupului clasic, n'a cuprins însuși înțelesul lor; cam în felul valurilor care, dacă se înlocuesc, nu însemnează că aduc diferențe substanțiale. Căci, oricât s'a putut simți voința de lichidare a vechilor concepte, spunând « ideilor » — « intuiții », « unității » — « organicitate » și « adevărului » — « autenticitate », nu s'au introdus noi concepte, ci numai variații lexicale. Suprarealiștii, ca să rămână autentici, au ținut cu tot dinadinsul să-și filmeze

devenirile turburi ale conștiinței; dar acești ultimi revoluționari în poezie, cu « automatismul » psihic, serveau, fără să știe, pe nimeni altul decât pe legiuitorul « sincerității » și « adevărului » în artă; combăteau pe Boileau cu el însuși, descumpănindu-i sistemul, cultivându-l, cu alte cuvinte, pe o singură latură și în potriva celorlalte.

Încât pe drept cuvânt putem crede că, în cea mai mare măsură, timpul nostru a asistat la o mișcare de cuvinte: terminologia critică s'a priment.

* * *

Cât privește « stilul », vremea noastră, odată cu denumirea, a lepădat și înțelesul. Așa s'ar părea. Scriitorii au scăpat de o grijă suplimentară și, dacă i-am crede, chiar păgubitoare, iar criticii s'au ușurat de un prisos al vocabularului: aceștia ne mai simțindu-se obligați să judece scrisul propriu zis, cei dintâi cultivă idealul artistic de a scrie cum se întâmplă. Cu toate acestea, nici utilitatea critică a ideii de stil n'a dispărut și nici stilul însuși în chiar operele cele mai repute ca fără stil.

Există un romancier contemporan care să-și supravegheze penița mai puțin decât d-na H. Papadat-Bengescu? E vorba, firește, de romancierii de vază. În ultima sa operă, marele roman *Rădăcini*, bunul gust al cititorului rămas în urmă, al nostru, care continuăm să credem în prejudecata stilului, suferă pe fiecare pagină de mai multe ori. Ca să se străbată cele aproape o mie de pagini, câte are romanul, e nevoie de rezistența cititorului de profesie, răsplătită altfel din plin. D-na Bengescu scrie incorect, fără stil și totuși criticul se vede silit a-i lăuda chiar stilul în aceeași măsură ca, de pildă, simțul preciziei analitice, atât îl servește de bine să pătrundă în miezul glorios al operei.

Neținând seamă de vechi reguli de gramatică, de uz și armonie, autoarea mănuește arbitrar prepozițiile, nu ocolește solecismul, trece liniștită peste cacofonii și repetă același cuvânt, fără nicio preocupare stilistică, lăsându-și scrisul să se miște în deplină libertate orală. Cu puțină atenție la lectură, putem dobândi convingerea că oralitatea este cea dintâi condiție a felului romancierei de a scrie.

Lipsa de supraveghere în scris e de natură conversativă. Convorbitorii, de oriunde, au mijloace proprii de a-și acoperi tot felul

de incorecțiiuni. Repetarea unei vorbe în aceeași frază, la diverse reuniuni obișnuite, nu impresionează neplăcut, deoarece cuvântul spus indică totdeauna numai aproximativ un anumit gând, fiind aruncat în conversație ca simplă schiță, pe care o completează gestul, mimica și cu deosebire intonația. Despre o bătrână, care dorește să moară mai repede, autoarea scrie: « Deocamdată mai era puțin timp și între timp Domnul poate se va milostivi... ». Nu trebuie decât o variație de ton, specific conversativă, pentru ca repetiția *puțin timp și între timp* să înceteze de a fi supărătoare.

Când se stă de vorbă, de asemeni cacofoniile sunt reduse la inexistență prin despărțirea cuvintelor, care o produc, cu câte un interval de scurtă tăcere. În *Rădăcini*, găsim câteodată chiar semnul grafic al intervalului necesar: «...prezența lui aci îl sufoca, — ca uneori noaptea când era mic...».

Nici solescismul nu devine, în conversația care înaintea re- pede, mai observat ca și întrebunțarea greșită a prepozițiilor. În privința acestora, d-na Bengescu s'ar zice că are un dicționar propriu: *din* însemnează *din cauză că, fiindcă* («...nu numai gâtlejul ci și grumazul o usturau din arsură și din piper.»), *către* este *față de* («...devotamentul exclusiv dar absurd al lui Nory către sora ei...»), *pe* — *pentru și asupra* («...pleacă la țară pe o săptămână» sau «...Nory nu știu cum să iasă din camera Diei: — pe care cuvânt sau care tăcere»), *la* — *în* și așa mai departe. Scriitoarea, după cum se vede, atribue prepozițiilor românești sensul celor franțuzești.

Tendința de a face limba noastră să primească formele limbii franceze atât ca vocabular (*a agasa, randevuu, epatant, atuu, tupeu, a tachina, șarmant, tranșă, șansă, frison, șicană*, etc.) cât și ca sintaxă («...așa e omul făcut să poarte pică pentru odată mai mult ca pentru mereu», «...tăcu cașicum nimic nu-i era nimic», «...Nory în fond nu jură decât pe dumneata», «De ce nu o mai temea?», «...respecta pe Dia și temea pe Nory...» etc., etc.), deși există într'o măsură neliniștitoare, noi nu o semnalăm ca apucătură reprobabilă, adică nu o privim în sine, ca posibilitate de a ne falsifica limba literară, deoarece limba noastră a ieșit mereu teafără din alte încercări tot atât de grele. Cum s'a scuturat de anumite turcisme și grecisme, pe care le mai cunoaștem azi din

dicționare, dar și din N. Filimon, așa se va ușura într'un timp oarecare de ultimele viituri. De aceea nici nu stăm să facem din ele vreo vină autoarei, după cum nimeni nu se gândește să deschidă un proces asemănător autorului *Ciocoilor vechi și noi*.

Cu atât mai mult nu vom aluneca într'acolo, cu cât amândoi romancierii au avut în vedere s'au, în orice caz, au izbutit să ne dea documentul însuși, neștirbit, al societății românești la date diferite. Din Filimon și din d-na Papadat-Bengescu, se va putea afla totdeauna cum trăia, dar și *cum vorbea*, « protipendada » Bucureștiului dela 1820 sau « la haute volée » dela 1935. Mai nainte dar de a obiecta romancierei franțuzomania, să se conteste că bucureștenii (și astăzi nu numai cei de deasupra, chiar cei de rând ca și orășenii din provincie în general) vorbesc cârpit, ca eroinele *Rădăcinilor* și ca autoarea însăși, scutind totodată romanul de nevoia documentară. Fără astfel de ușurări prealabile, discuția nici nu devine cu putință.

Și cum peste îndatoririle genului, una socială și alta artistică, nu se poate trece, vom lăsa limba să se apere singu ră, cu propria-i vitalitate, după cum o va lăsa și criticul de peste o sută de ani, când e probabil ca el să dea piept cu anglomania aceleiași societăți și a scriitorilor de atunci. Nu asistăm noi înșine la deslocuirea obiectului de a se ciripi franțuzește prin acela de a mormăi englezește? D-na Papadat-Bengescu, atentă cum s'a dovedit la apucăturile lumii bune, chiar notează strigătul unei eroine după cineva cu « hallo ! » și pune în gura aceleiași, la o răscruce de viață, un « That is the question ! ». Că e bine sau rău, că e frumos sau urît, că e folositor sau vătămător dacă s'a vorbit la noi o greco-română, dacă se vorbește o franco-română și dacă se va vorbi o anglo-română, aceste chestiuni privesc răspunderea societății bucureștene și nu a scriitorilor, cari își împlinesc doar menirea de a o reflecta întocmai.

Așa fiind, noi nu vom ține de rău pe scriitoare pentru felul incorect cum se conversează în Bucureștii zilelor noastre, ci — dorind să rămânem exclusiv pe tărâmul literar, continuăm a scoate semnificația artistică a acestei nesupravegheri. Cu alte cuvinte, înfățișarea conversativă a scrisului d-nei Bengescu ne apare încă odată, acum însă în ceea ce are istoric și documentar, din ușurința de a încredința tiparului nepăsarea sa stilistică. Franțuzo-

mania, atât de mult desbătută, e reductibilă în cele din urmă la condiția de oralitate urbană.

Reluând așa dar chestiunea noastră, identificăm peste tot în *Rădăcini* forme orale. Lăsând de o parte amănunțele, cum ar fi întrebuițarea familiară a substantivelor (*conacu, boeru, misteru*, etc.) și obiceiul de a reveni întăritor asupra unui cuvânt (« Pe ea Nory... », « Ea Dia... », «...el Coti... » etc.), care au totuși, dimpreună cu cele ce urmează, însemnătatea lor, vom cita ca mai semnificative câteva exemple de topică orală, iar altele de elipse caracteristice convorbirii.

Astfel, despre o eroină, anume Nory Baldovin, care intrase pe neașteptate în camera surorii ei — Dia, pe care o surprinde citind scrisori tainice, ni se spune: « Constată că a fost indiscretă, cu sentimentul unei vinovății nu a ei, a Diei, care avea îndeletniciri misterioase ». Dacă n'am ști mai dinainte despre ce este vorba, acest citat, ca frază scrisă, n'ar avea niciun înțeles. Ca să înțelegem e nevoie de ajutorul unui artificiu de intonație, care — căzând pe « a Diei », să atragă luare aminte că « nu a ei » se referea la Nory. Altă dată aceeași Nory, intrând din nou la Dia, observă că firul telefonului încă tremura; autoarea ne informează: « Dia vorbise abia la telefon ». Ce poate însemna aceasta? Nu, nici vorbă, că Dia tocmai atunci terminase de vorbit la telefon. Și totuși înțelesul urmărit de scriitoare nu e altul; numai însă că în loc să-l exprime în scris (« Dia abia vorbise la telefon »), îl exprimă oral (« Dia vorbise abia la telefon »), fiind nevoie, în vederea limpezimii, de o anume intervenție vocală a cititorului. În sfârșit, ca ultim exemplu, că d-na Bengescu dă cuvintelor în frază ordinea vorbirii și nu a scrierii, ajutându-se conversativ de anume intonații, cu totul indispensabile clarității, avem fragmentul: «...o boală misterioasă, fără nume, nebănuită de însăși pacienta pe care ea s'o ghicească, tot ea s'o lecuiască, care să-i aparțină cum aparține *descoperirea inventatorului* ». După topica scrisului și nu a graiului, ar fi trebuit, se înțelege, să avem: «...cum aparține inventatorului *descoperirea* ».

Formele eliptice, pe care în convorbire le clarifică totdeauna gestul, mimica, dar mai cu seamă inflexiunea vocii, sunt de asemenea foarte numeroase. Dispărând o studentă dintr'un Cămin, intendentă « dase un telefon directoarei care lipsea, *la teatru*

așa că abia după 48 de ore se luase măsura inițială de a aviza pe Domnișoara Baldovin, găsindu-i-se adresa cu oarecare anevoință. *Fetele* avusese ideea și tot ele știuse « ceva cu Isvor ». Totodată... Cuvintele subliniate de noi sunt acelea care, spre a înțelege deplin, cer dela cititor un accent deosebit. Dar elipsele orale câteodată chiar se îngrămădesc: « Caracterul în schimb îi era oarecât alterat, era mai puțin egală, o ușoară înrăire, uneori desgust; o violență a mâinii pe o clanță de ușă sau pe un ivăr de sertar... un accent între dunga subțire a sprâncenelor trase drept, un tăiș în privirea lucidă, o rigiditate exagerată, cașicum stăvilea o iritare, uneori vădită și în tremurul nărilor ». Fraza gesticulată sau mai adesea vocalizată, de tip oral, este prin urmare caracteristica dintâi a scrisului d-nei Papadat-Bengescu. Toată acea lipsă de stil, de care au vorbit criticii d-sale, ține de oralitatea cititului, în vederea căreia chiar se pare că autoarea și-a scris romanul, dacă atribuim însemnătatea cuvenită înștiințării ce ni se face la sfârșitul cărții: « Acest roman a fost citit în ședințele duminicale ale Cercului Sburătorul din 1937—1938 ».

Privind astfel lucrurile, ajungem să prețuim, dincolo de felurile incorecțiuni produse de amestecul celor două moduri de expresie, scris și vorbit, o anumită mlădiere a scrierii, o vioiciune, o spontaneitate și în același timp o viteză, care duce în adâncimea de conștiință a personajelor. Iar acolo, în ascuns, unde intențiile unui personaj abia se schițează, pentru a se retrage dela sine, unde gândurile se învălmășesc inextricabil, se luptă între ele, se înving, pentru ca numai câte unul să ridice capul în lumina deplină a cuvântului, unde totul este proces acoperit, abur mișcător și desăvârșită indeterminație, efortarea de a exprima ceea ce în definitiv rămâne în fiecare din noi neexprimat — realizează simple începuturi de fraze, alăturări de fragmente, uneori numai de cuvinte, într'o lipsă de stil care este totuși procedeele artistic cel mai potrivit cu împrejurarea.

Odată, după o analiză a unor astfel de gânduri, oarecum embrionare, chiar ni se spune că personajul respectiv își ascultase « glasul cel nearticulat, interior... ». Incânt e limpede că avem de vorbit, în acest caz, nu despre incapacitatea de a scrie curent, ci despre o voință artistică de un tip deosebit. Cine va avea curiozitatea să se oprească asupra înfățișării de stil veleitar, care nu tra-

duce decât veleitățile cele mai ascunse ale lumii prezentate în *Rădăcini*, unde unei Aneta Pascu (o subnormală, o mitomană erotică, o dementă și în același timp amnezică) i se analizează chiar momentul când începe a-i «bâzâi în tenebre conștiința informă», acela va putea observa armonia specifică a ceea ce se numește la d-na Bengescu «lipsa de stil». Iată astfel pe fosta locatară la o anume Mari, unde cunoscuse pe un Lică, de care se îndrăgostise fără a-l fi văzut, numai din descrierea gazdei, iată adică pe Aneta Pascu în plină frământare amnezică: «Aneta a prins în sfârșit din sbor pe Mari și pe Lică și îi ține strâns... Apoi iată că Mari scapă pe ușă, Lică se repede după Mari... Aneta prinde pe Lică... care scapă totuși, fuge... Apoi fuge și ea prin ploaie... Totuși s'a plimbat frumos pe Calea Victoriei, până când la colțul Capșa, a început ploaia... Ce-a făcut ea atunci când a început ploaia... și mai înainte ce-a făcut?...» Obsedată de un logodnic imaginar, pe care și-l vede posibil în Lică, Aneta uită totul din cauza unui simplu cuvânt care, spus de servitoare, a turburat-o: «...Aneta avea superstiții, semne... erau anume cuvinte care credea că aduc nenoroc... Deunăzi pierduse urma lui... Urma cui... Urma... o pierduse din pricina cuvântului: — Ia seama domnișoară! — spus de fata din casă. — Ia seama domnișoară! spusese... și Anetei i se întâmplase... Ce i se întâmplase?... I se întâmplase ceva...».

În așa măsură ține autoarea să introducă pe cititor în conștiințele omenești ce analizează și care par dela un timp a se auto-analiza, ca ființe ce nu mai depind de un romancier, că pierde însăși noțiunea de lucru scris. Și aceasta nu este numai o impresie neverificabilă. Putem s'o întemeiem obiectiv cu intervențiile autoarei de a conduce narațiunea — atât de rare, încât — strânse la un loc — nu ocupă o sută de pagini din cele o mie ale romanului; restul fiind tot atât de rare dialoguri față de textul care se conformează devenirilor obscure ale sufletului. Așa că peste tot, mai mult decât scrie, d-na Papadaț-Bengescu transcrie întocmai «glasul cel interior, nearticulat...» al fiecărui personaj în parte: materia psihologică îi comandă felul exprimării. Cu romanele sale, ne aflăm de cele mai multe ori în acea regiune a conștiinței, despre care Valéry, sub titlul *L'amateur de poème*, mărturisea: «Dacă privesc pe neașteptate adevărata mea gândire, nu mă pot

liniști (*je ne me console pas*) trebuind să îndur acel glas lăuntric (*cette parole intérieure*) fără persoană și fără origine; acele figuri efemere; și acea infinitate de porniri întrerupte prin ușurința lor proprie, care se preschimbe una într'alta, fără ca nimic totuși să se schimbe cu ele. Incoerentă fără să pară, nulă dintr'odată după cum este și spontană (*nulle instantanément comme elle est spontanée*), gândirea, prin natura ei, n'are stil ». Așa dar exactitate psihologică este numele adevărat al incorectitudinii scrisului, la d-na Bengescu.

Iar acum, când cunoaștem condițiile înseși, una de oralitate și alta de interioritate, ale acestui fel de scriere, mergând mai departe pe indicațiile stilului, unde am ajunge? Am fi conduși către preferința autoarei pentru psihologia cazuală, am cunoaște în amănunt anomalia Anetei Pascu, din a cărei mitomanie erotică se scot cele mai glorioase pagini ale romanului, am asista la desbaterea intimă, la spectacolul subtil și monstruos totodată de androginism moral, de indeterminație tragică între instinctele bărbătești și instinctele femeiești, declarate în aceeași conștiință a băiețoasei Nory Baldovin, am inspecta o adevărată clinică, în care în loc de buletine zilnice ni se dau pagini și pagini de roman, am deosebi în special două secții preferate de autoare și anume una psihiatrică, iar cealaltă fiziologică, am învăța nume de suferințe și suferinzi, o simptomatologie, dar mai ales o lume în care raporturile sociale sunt comandate în nefirescul lor de felurite sminteli, care de care mai grave; în sfârșit am participa la paralelismul, la întretăierea, la învălmășirea și desfacerea unor destine omenеști, al căror patetism necomentat este însuși semnul creației.

Intr'un cuvânt, a considera cu atenție scrisul neîngrijit al d-nei Papadat-Bengescu însemnează a-i recunoaște, dacă nu chiar a-i admira, puterea stilului și nu numai existența, precum mai însemnează a-i descoperi însăși materia de vieată cu care își nutrește opera, materie degradată, insană și respingătoare, dar cu atât mai impresionantă cu cât din calitatea ei extinctivă împuternicește făpturi de neuitat, pline de vitalitate artistică.

Cât privește ordinea de idei dela începutul acestor note, încercarea noastră, de a cerceta exclusiv stilistic un autor știut ca nestilist, poate lămuri că ideea de « scriitor valoros, dar fără stil » e absurdă, că desprețul de modă nouă al criticilor față de cuvânt nu-i atinge înțeleșul și realitatea, care este una și aceeași, în operă,

cu oricare alta, fie aceea chiar « autenticitatea »; și că prin urmare în lăuntru unei opere se poate intra prin oricare din elementele ei, chiar prin acela care se socotește azi a fi exterior și deci neglijabil. Un filosof răspundea, celor ce nu îi luau în seamă o anumită carte, că în sistemul lui se poate pătrunde prin toate volumele câte a scris, după cum, prin oricare din cele șapte porți ale Tebei, se ajungea în centrul cetății. Nu altul este cazul opereii literare: privind-o în stilul ei, o privim în tot nucleul substanțial însuși ca și în toată bogăția zisă interioară. Se pare dar că ideea de stil, deși astăzi i se trece sub tăcere denumirea, n'a putut fi izgonită nici ea, după cum văzurăm, chiar de scriitorii care depun o silință anume.

* * *

Cu totul interesant, din acest punct de vedere, este scriitorul, ale cărui sugestii, reluate și interpretate de mai tineri, adesea înțelese pe jumătate, au făcut posibilă o nouă discuție asupra stilului. E vorba de d. Camil Petrescu. Mișcarea de a înlocui, la noi, vechiul vocabular critic, despre care am amintit începând aceste note, credem că, în mare măsură, a pornit dela d-sa. În orice scriere, în versuri, romane, teatru și eseuri, d. Camil Petrescu este, deși felurimea activității lui ar trebui să se împotrivescă, identificabil pretutindeni. De sub înfățișarea eterogenă a acestei activități, radiază dintr'un centru, care nu poate fi localizat, o putere de încredințare că cititorul nu e înșelat, o dogoare continuă care dă bănuiala unei incandescențe ascunse, o vădire de viață arzătoare, a cărei prezență, la scriitori, se numea altă dată « sinceritate », « naturalețe » sau « adevăr », dar căreia d. Camil Petrescu i-a zis « autenticitate ».

Pe baza acestei realități personale a scris în cele mai deosebite genuri și, transformând-o în concept, pe care l-a derivat și din filosofia vitalistă, a făcut între altele critică literară. Propriu zis, nu s'ar putea spune decât aproximativ — unde, în ce cărți anume, și-a deosebit d-sa preocupările atât de felurite. Căci volumului de eseuri critice (*Teze și Antiteze*, 1935) i-a dat ca subtitlu « viața romanțată a unui deceniu literar »; iar unuia din romane (*Patul lui Procust*, 1933) i-a lărgit rostul cu diverse desbateri, dintre care una filosofică și alta critică, aflându-se astfel cam în situația lui Marcel Proust, care nu zicea scrierilor sale « romane » decât cu greu.

Ca să știm așa dar ce însemnează « autenticitatea », ne putem adresa mai întâi romanului amintit. Intr'o notă de pagină, autorul sfătuiește pe Doamna T. să scrie, pentru a salva dela pierdere « un complex de experiență ». La întrebarea acesteia « cum să scrie ? », i se răspunde : « Luând tocul în mână, în fața unui caiet, și fiind sinceră cu d-ta însă-ți până la confesiune ». Talentul nu trebuie să existe ca preocupare, deoarece « niciunul dintre marii scriitori n'a avut talent ». Teama de lipsa « stilului frumos » atrage numaidecât : « Stilul frumos doamnă e opus artei... Ea ca dicțiunea în teatru, ca scrisul caligrafic în știință »; cât privește scriitorul, el « e un om care exprimă în scris cu o liminară sinceritate, ceea ce a simțit, ceea ce a gândit, ceea ce i s'a întâmplat în viață, lui și celor pe cari i-a cunoscut, sau chiar obiectelor neînsuflețite. Fără ortografie, fără compoziție, fără stil, și chiar fără caligrafie ».

Cum bine se înțelege, d. Camil Petrescu răspundea tendinței estetizante cu recomandarea dârză a lucrului artistic spontan. Grija scrisului frumos e « calofilism », iar exprimarea directă sau spontană — « autenticitate ». Poziția se precizează mai ales în *Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu și amărăciunile calofilismului* (v. *Teze și Antiteze*) ; se laudă în operă « contactul original cu viața », adică ceea ce rămâne nefalsificat de exprimare, valoarea artistică a « autenticității »; se respinge felul academic, rece, abstract, « înfrumusețat »; și se justifică în cadrul culturii noastre mișcarea de a instaura o estetică a vieții concrete: căci acțiunea junimismului ne-a dus la « sacrificarea autenticului, a pateticului, a străfundurilor psihologice, aproape dureroasă. S'a supraevaluat o caligrafie stilistică al cărei farmec stăpânește astăzi toată intelectualitatea ieșită din școala românească ». Aceste îndrumări, în contra caligrafiei stilistice, au fost și sunt încă urmate.

Insuși d. Camil Petrescu, cel dintâiu, s'a condus în opera sa de scriitor de regula nouă; a părăsit preocuparea de stil, îngrijindu-se numai de adevărul cuprinsului. Să deschidem romanul, din care am scos teoria literară de mai sus, dar nu în anume locuri, ci la întâmplare: « Mi s'a oprit o clipă sângele sub piele; am avut pentru mine însă-mi un gest de dezolare. Mi-am spus, vorbind în gând ca un desen pe aceeași culoare, că pentru nimic în lume nu aș putea să cer lui D. un serviciu, acum după ce fusesem prietenoasă cu el ». Iar altundeva : « . . . trebuie să mă întrerup (dintr'o

lectură *n. r.*). Mă trag gândurile ca o apă. E ceva care răspunde din mine. Propria mea viață și toate întâmplările pe care le știu trecute se desfac din nou ca un strigoiu care ar ridica o lespede pusă deasupra lui. O lacrimă adevărată provoacă totdeauna alta, în alți ochi, pe deasupra rațiunii, instinctele se cheamă, și înțeleg acum că și amintirile altora și ale tale își răspund din inconștient, cum își răspund paznicii sau câinii din noapte. În camera asta ca o insulă în căldura zilei, gol, aș vrea să fumez mereu și să gândesc cu o voluptate de neîntrerupt. În 1926... în 1926... Dar nu trebuie să cetesc mai departe ».

Alegând orice altă pagină din *Patul lui Procust*, cine se va putea gândi că autorul și-a îndrumat mereu confracții să desprețuiască stilul? Putem coborî chiar la înțelesul de « frază » al stilului, părăsind pe acela de expresivitate, singurul adevărat, și totuși mai niciodată scriitorul nu e incorect. Spre deosebire de d-na Papadat-Bengescu, al cărei scris nu se ferește de urîtenia elementară, nemotivată, d. Camil Petrescu, fiindu-i egal în forță analitică, este delectabil în orice privință, chiar aceea a scrisului propriu zis, până într'atât un puternic instinct artistic subvine la nevoia stilistică în care teoria îi lasă literatura. De aceea, mai cu seamă, am putut afirma că este cu totul interesant. El reprezintă, la noi, din acest punct de vedere, cazul literar André Gide, care în *Journal des Faux-Monnayeurs* teoretizează stilul « fără interes de suprafață, fără niciun relief », exprimarea « plată », felul « banal », pentru ca în romane instinctul expresivității, pe care și-l respinge, să apară totuși și în frază. Scriitorului nostru i se potrivește așa dar vorba criticului Yves Gandon despre Gide: « André Gide ou le style sans style », după cum aceeași vorbă am văzut că se potrivește oricărui scriitor original.

* * *

În pură teorie, nici nu este nevoie de instinctul care salvează, deoarece factorul moral atât în aspirația la « stil » cât și în aspirația scriitorilor originali la « fără stil » rămâne tot voința artistică. Iar cât privește pe neînzestrați, această voință, fie într'un sens, fie în celălalt, devenind aparentă, e deopotrivă de urîță și se numește, la ei, sau stilistică, sau incorectitudine simplă. Rătăcirile, mai toate, în această chestiune, vin din confundarea

stilului cu stilistica: unul scrie numai cu preocuparea de a fixa tipuri de oameni și face stil fără să vrea, altul însă își lustruște cuvintele, împodobeste frazele cu adaosuri dinafară, le cultivă, le grădinaște și face numai stilistică. Meșteșugul acestuia nu e nobil. Impotriva lui se reunesc toți oamenii de gust. Dar nu urmează nicicum că desinteresarea artistului de formă e mai nobilă decât interesarea peste măsură.

Chiar Stendhal, dela care ne-a venit noua conduită, asculta de norma literară a « codului civil » cu remarcabil discernământ. Se poate spune că el însuși făcea stil, așa cum nu descoperise în textele de legi; era adică expresiv cu metodă și nu numai metodic arid. Expresivitatea lui însă o vom găsi în cadrul larg al capitolelor de roman, care au titluri proprii ca *Les ciseaux anglais* (d-na de Rênal, în timp ce lucra la un covor în fața câtorva musafiri, simțindu-se apăsată pe picior de Julien Sorel, scapă din mână « les ciseaux anglais », care se strică) și *Le vase du Japon* (Sorel, supărat de purtarea d-șoarei de la Mole, cerându-i-se o broșură și vrând s'o ia, sparge un vechiu porțelan), titluri care în text scânteiază de anumite semnificații. Stendhal frazează cu capitole, folosindu-se de mari curbe expresive, de un stil boltit larg pe deasupra vederii noastre de cititori. Școlarul « codului » știa să tragă și « la fit ».

Ceva similar, adică o frumusețe care, fiind prea mare, nu se vede dintr'odată, se poate observa la Proust; dar nu în legătură cu trăsăturile de expresivitate, ci cu fraza însăși, considerată ca unitate gramaticală. Alături de Tolstoi, Dickens și Balzac, care, ca să fie mari romancieri, n'au avut nevoie de « stil » (cum argumentează cei ce vor să arate superfluitatea acestei noțiuni), am întâlnit deseori numele lui Proust ca unul care, fără să-și strice neobișnuita faimă, a putut lungi frazele pe pagini întregi, schițând adevărați monștri târători ai sintaxei, de tip plesiozauric. Orice exemplu ar fi de prisos. Cititorii cunosc prea bine acele fraze proustiene, cuprinzând fiecare câte o scenă, un dialog și pe deasupra un lung parentez, — care umple spațiul privirii cititoare, îl depășește, înlesnind astfel imaginea de reptilă enormă, ale cărei extremități nu se mai văd. Cu toate acestea, ca să resimțim plăcerea de lucru încheiat, de armonie care rezultă din cumpănirea în sine a unei mari unități complexe, e nevoie de puțină încordare; e nevoie, am spune, de o distanță revela-

toare, dacă n'ar fi mai nimerit că stilul proustian se boltește peste puterea atenției comune, căreia îi rămâne străin, necunoscut și deci inexistent, cam în felul rotirii astrelor, pe care de asemeni nu le auzim și totuși muzica lor există. Nu; Proust nu este în niciun chip aliatul scriitorilor neînzestrați, care vor să-și sprijinească neînzestrarea cu el, după cum nici autorii noștri originali, care s'au manifestat împotriva degenerării ideii de stil și nu a stilului însuși, nu le pot veni în ajutor.

« A deprecia « scrisul », afirmă Rémy de Gourmont în *Du Style ou de l'écriture* (v. *La culture des idées*, 1910), este o precauție pe care și-o iau din când în când scriitorii nuli; o cred bună; ea e semnul mediocrității lor și mărturisirea unei tristeți. Nu fără necaz renunță neputinciosul la femeea frumoasă cu ochii prea limpezi... Totuși unii dintre acești bieți oameni se mândresc cu propria-le indigență; ei declară că ideile lor sunt destul de frumoase ca să mai aibă nevoie de un vestmânt, că imaginile cele mai noi și cele mai bogate nu sunt decât voaluri de vanitate aruncate peste neantul gândirii, că ceea ce importă, în cele din urmă, este fondul și nu forma, spiritul și nu litera, lucrul și nu cuvântul... Trebuie să plângem pe cei dintâi și să desprețuim pe cei din urmă și să nu le răspundem decât poate atât: că există două literaturi și că ei fac parte din cealaltă ».

VLADIMIR STREINU

ASPECTE LIRICE CONTEMPORANE

1. Octavian Goga: *Din larg*, poeme postume. 2. Tudor Arghezi, *Hore*, versuri; amândouă la Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II », București, 1939.

În literatura noastră, cu numeroase interferențe ale politicii cu arta, nici un scriitor nu se caracterizează parcă mai bine ca om de acțiune, decât Octavian Goga. Într'adevăr, fiecare din culegerile sale de poezii reprezintă câte o etapă dintr'un program de înfăptuiri. Astfel, cu *Poezii* (Budapesta, 1905), foarte tânărul poet își propunea să deștepte interesul intelectualității conducătoare din Regat, răscolind suferințele provinciei robite. Puține cărți și-au realizat cu atâta exactitate menirea: însuși Titu Maiorescu, aproape retras din mișcarea literară, se face susținătorul cărții pentru obținerea unui premiu academic, derogând pentru prima dată de la severele sale principii estetice, care respingeau nota națională și socială. Cântărețul durerilor Ardealului repurtase din primul ceas o izbândă răsunătoare, care avea să-i netezească etapele succesive ale ascensiunii sale politice. Cu prilejul recepției sale la Academie, întâmpinătorul său, G. Bogdan-Duică denumea acest prim volum de versuri, o monografie a satului ardelenesc; norocosul termen se regăsește în notele autobiografice rostite de poet în fața Seminarului de literatură al d-lui prof. D. Caracostea. Era de bună seamă o galerie neuitată de portrete, în care dascălul, dascălița, lăutarul și alte figuri se proiectau luminos, accentuând însă fundalul întunecat al clăcașilor, spre a stârni adeziunea pentru suferințele milenare ale țărănimii ardelenice. A doua culegere, « Ne chiamă pământul » (1909), urmărește aceeași voință programatică, în tonuri tot așa de sumbre și cu un patetism de aceeași intensitate. Octavian Goga intrase în conștiința publică,

pentru care chestiunea Românilor de peste munți nu era o problemă de actualitate, ca poet al iredentismului. Evenimentele ce aveau să se grăbească, găseau sentimentul obștesc în mare măsură modificat prin apelul mesajului său răsunător. « Din umbra zidurilor » este cartea de popas între cele două trâmbițări repetate și evenimentele războinice. Exponentul social al țărânimii își păstra crezul, în vigurosul imn « Carmen laboris », de uneori gnomică factură:

« E răzimată lumea toată
Pe palme aspre de plugari ! »

În noul decor al vieții urbane, recunoaștem perspectiva normativă, atât de scumpă semănătorismului, care postula oarecum axiomatic superioritatea etice rurale (« Cântăreților dela oraș »). Consecvent cu principiile sale cardinale, poetul se împotrivesc seducției marelui metropole occidentale, văzând în turnurile catedralei Notre-Dame,

« ...două brațe blestemând Gomora ».

Pe cât este de interesant a urmări impresiile pe care le produce un centru de civilizație mai înaintată asupra indivizilor proveniți din desvoltări sociale întârziate, impresii mai adesea de eficace covârșire, pe atât de remarcabile sunt reacțiunile de refuz ale structurilor închise. Dintr'o astfel de alcătuire sufletească, Octavian Goga a opus un deliberat *non possumus*, polarității urbane a Apusului, de sigur din voința militantului, de a păstra necorupte realitățile noastre morale, de structură țărănească. Din ciclul de sonete pariziane, reproducem pe cel mai puțin notoriu, care aduce o serie coerentă de imagini din memoria afectivă, rurală:

« În zorii albi, senină dimineată,
Tu-mi pari o fată mândră dela țară,
Venită la oraș întâia oară
Cu gând curat și rumenă la față.

Te prinde însă 'n blestemata-i ghiară
Te sbuciumă vârtejul de viață,
Din mii de guri minciuna lui te 'nvață,
Stropindu-te cu tină și ocară.

Insulte cad, batjocura te arde,
 La orice pas culegi o nouă vină
 În rătăcirea ta pe bulevarde.

Așa pe rând te 'ntuneci și spre sară
 De praf, de fum și de păcate plină,
 Tu te prăvali sfârșită și... murdară...»

(*Paris*, II, «*Ziua*»)

O asemenea poezie se cuvine considerată ca un semnificativ document sufletesc, fără să pierdem din vedere că ea fixează o atitudine, cu care poetul se simțea dator cetitorilor săi de pe cele două versante ale munților, ațintiți cu privirea către mesagerul plecat în străinătăți, dar nu înstrăinat. Adeseori, omul public — fie el chiar poet, însă de răsunet social — nu corespunde în întregime imaginii pe care și-o transmite cu bună știință, spre a se întipări audienței publice; omul de acțiune este, prin definiție, un om de atitudine care își știrbește din complexitatea sa, tot ce s'ar putea interpreta ca o șovăire sau o oscilare: numai prin identitate, el își păstrează autoritatea. Sub acest unghi trebuie privite anumite reacțiuni din poezia lui Octavian Goga, sortite să-i confirme personalitatea de luptător. Poate că din această constrângere disciplinară a avut să sufere poezia sa intimă, din care își nutrise începuturile poetice. De câte ori retorul pătimirilor obștești și-a întors privirile în interior, ca să-și scruteze neliniștile subiective, nu mai găsea accentul major, al retoricei pasionate. Neutralitatea, cu nehotărârile ce exasperau pe intervenționist, i-a prilejuit poetului național un alt moment de acțiune asupra publicului. Alternându-și clocotitoarele îndemnuri publicistice și oratorice cu cele lirice, omul de acțiune nu s'a sfiit să proclame caracterul ocazional al versurilor sale. În rândurile de prefață care însoțesc «*Cântece fără țară*», mărturia este categorică: «*Criticii le pot judeca deci în toată liniștea meseriei lor, vânduții și ipocriții pot cere răstignirea, oamenii cinstiți însă n'au dreptul să le arunce în foc până în prima zi a mobilizării românești*». În scopul propagandei intervenționiste, poetul aduna, din folklorul războiului, jelaniiile ostașilor mobilizați sub pajura străină, cu două capete. Poezia sa, chiar când își scade temperatura profetică, după

« Poezii » și « Ne chiamă pământul », nu încetează de a-și uita rostul public: ea este rând pe rând un apel sau o mustrare.

Odată cu neutralitatea și războiul, dar mai ales după întregire, omul public e purtat către primele locuri de conducere, strămutându-și vigoarea temperamentală în activitatea politică. În vicisitudinile vieții publice, adversarii, oricând iritați de proveniența literară a conducătorilor, îi aruncă din când în când în față batjocura de « fost poet ». În realitate însă, Octavian Goga a compus poezii până la sfârșit; nu era dintre acei scriitori ocazionali, ajunși prin politică și care aveau să se lepede de « păcatele tinereții »; dimpotrivă, blazonul său rămâne poezia și omul politic aduce în acțiunile sale publice stilul de viață al omului de litere.

De altă parte, stilul de viață publică, mai în genere și acela al lui Goga în particular, nu comportă mărturiile intime. Cu greu am putea descifra, din literatura publicistică sau oratorică a mariilor oameni publici, frământările lor lăuntrice. Există un stil al acțiunii, tot atât de impersonal ca și de pragmatic; în alinierea ordonată a gândirii scrise sau rostite, de pe tribuna presei sau a politiceii, omul cu sbaterile lui lăuntrice rămâne impenetrabil. Ne-am făcut astfel icoana unui Titu Maiorescu aulic și rece; cu prilejul retragerii sale din universitate, când, în numele delegației de colegi, d. N. Iorga, neizbutind să obțină înduplecarea mândrului septuagenar, l-a învinuit de dispreț, « omul se ivi. — Și crezi d-ta că noi n'am avut inimă? — Dacă ați avut-o, e păcat că până astăzi n'a știut-o nimeni. . . » (N. Iorga, *O viață de om*, II, p. 122). A trebuit să apară însemnările zilnice ale « olimpiianului » ca să se vadă cât de sbuciumată a fost viața intimă a sa și cu prețul câtor efortări de voință și-a dres masca.

Nu am stăpâni mărturiile de viață interioară a lui Octavian Goga, din ultimele două decenii, dacă ne-ar fi lipsit publicația poemelor sale postume. Ascuns cu modestie după inițiale, alcătuitorul ediției este d. D. Ciurezu, poetul care s'a bucurat de înțelegerea prietenoasă a marelui defunct. Din cele câteva rânduri ce aduc și un meritat omagiu pietății d-nei Veturia Octavian Goga, aflăm de asemenea că poetul dorea apariția volumului ca « un final de realizare senină » a operei sale. A comunicat prietenilor săi această intenție și le-a împărțit planul de grupare a mate-

rialului. « Tot ceea ce este cuprins în acest volum a fost rânduit de mintea și mâna lui Octavian Goga ».

Ca o prelungire firească a « Cântecelor fără țară » urmează poeziile de război și pribegie, până la biruința finală. Dramaticii ani 1917 și 1918 i-au inspirat poeziile grupate în ciclul « Război », unde și-ar fi găsit locul mai nimerit și « Cântecul cămășii », monolog al unei cămăși țărănești, care a dat « asalt, în câmp la Mărășești ». În poet răsuna mila pentru invalizi (« Vorbesc tăcerile », *Vae surdis*) și pentru cei morți în luptă, ale căror morminte, movile la tot pasul, au schimbat fața netedă a șesurilor (« De profundis »). E în această din urmă poezie ca un ecou din cadența amplă și aspră a « Clăcașilor », din suflul ei retoric :

« Sunt morții noștri încleștați sub glie,
 Nenumărate trupuri sdrențuite
 De fier și plumb, de-a cailor copite
 În furtunoasa luptelor năvală.
 Sunt cei căzuți în clipa triumfală,
 Biruatorii câmpului de plângeri,
 Care murind zâmbeau în agonie;
 Sunt măcinișul negrelor înfrângerii,
 Bieți mucenici ce 'n hora de obuze
 Cu pieptul gol au vrut să 'nfrunte valul
 Și-au fost striviți cu blestemul pe buze;
 Sunt umbrele ce-au asvârlit spitalul
 Din patul lui subt huma milostivă,
 Ologi și ciungi mușcați de mitralieră
 Cu chipuri reci și strâmbe de durere.
 Sunt gloata tristă, morții fără lupte,
 Cei înghețați de frig în strae rupte,
 Cei oropsiți de foame și de boală . . .

Toți înfrățiți în neorânduială;
 I-acopere pământul deopotrivă ».

Nota socială nu lipsește în același ciclu, amintindu-se de « prostimea » săracă, păzitoare de moșie, pe care se sprijină « boierii » (« Poveste veche »).

Profetismul se manifestă de asemenea, vestind întregirea, după pacea dela București (« Ceahlăul »).

În astfel de împrejurări, cântărețul are o misiune, el este « al tuturor » și nu-și simte disponibilitate de iubire (« Afară trece moartea »).

Acestui grup interesant, de prea rare poeme de război, i se alătură ciclul « În sat », reamintind pe poetul social. Ca și cimitirele de război, din « de Profundis », care adăpostesc în măruntaele lor vulcani, și țințirul din satul natal e un relicvar de revolte ațipite, dar nestinse:

«...În țințirim dorm munți de lavă
 Închiși sub lespezi de mormânt.
 Un cuib de ură și otravă
 E 'n orice bulgăr de pământ
 Țărâna tremură și 'nvie,
 Căci fiecare fir de lut
 Dospește 'n el o vijelie
 Din câte 'n suflete-au bătut.
 Sunt morții care se strecoară
 Și prin unghere țin sobor.
 Grozavă oaste de schelete,
 Nebiruiți rătăcitori,
 Ei sfânta răzbunării sete
 Și-o 'mpart în drum la trecători.

În țințirim în nopți albastre
 Când stelele pe cer s'aprend,
 Răsună plânsetele noastre
 Și zarea 'ntreagă o cuprind.
 Infiorată lumea geme,
 De bocet jalnic de femei,
 Ce spun din gura lor blesteme
 Când duc la groapă ghiocei...»

(«În țințirim »).

Se deslușește lesne, în asemenea caracteristice versuri, permanența vânei sociale. Ba chiar, întrebarea ce se iscă este dacă nu cumva inspirația socială precumpănește pe cea națională. Fără

să încercăm a deslega problema, ne mulțumim să relevăm statornicia puternicului filon social, care străbate până în ultimele compuneri ale poetului.

Însăși arta sa poetică pare a respinge sensul gratuit al artei. În acest sens vorbește tâlcuitoarea poemă cu titlul « Poetul », care, în câteva versuri de leit-motiv, definește prin eliminare :

« El nu-i canar de colivie
Nici câine paznic de ogradă,
Nici cal de ham, bun de corvadă,
Nici vultur de menajerie... »

Ce este, așa dar, poetul? El are menirea poruncitoare să scuture « lanțurile de robie ».

Destinul său poetic, în deosebi, a stat sub semnul misionarismului :

« Am fost logodnicul durerii,
Cobzarul cu aceleași strune,
Ce-și țese cântecu 'nvierii
Din stihuri de îngropăciune.

În noaptea mea înviforată
Drumeț îndrăgostit de soare,
Am fost o harfă spânzurată
Pe-o strașină de închisoare.

Zidit din lacrimi și dezastre
Eu am vestit o lume nouă
Voi mi-ați dat vaelele voastre,
Eu v'am dat inima mea vouă.

În zile lungi de pribegie
Biet rob lovit de biciul urii,
Eu am purtat de-o veșnicie
Prea mult blestem în cerul gurii.

Mirarea deci să nu vă prindă,
Că azi sub tâmpla mea căruntă
Nu e nici zumzet de colindă,
Nu sunt nici chiote de nuntă ».

(« Am fost... »).

Exponent al simțirii colective, depozitar al revendicărilor de clasă, vestitor de « lume nouă », poetului îi sunt interzise bucuriile personale.

Aceeași mărturie o întâlnim și în poezia « In mine câte-odată »:

In mine câte-odată eu simt: se face noapte,
Din netrăite vremuri vin neguri să mă prindă,
Strigări necunoscute și cântece și șoapte
La casa mea colindă.

In mine câte-odată țărani cu zeghea sură
Și glume și ispite și tot ce știe satul,
S'amestecă de-avalma roind în băătăură
Și vin să-și țină sfatul.

In mine câte-odată grea liniștea se lasă
Miroase-a izmă creață și-a flori de iasomie
In vreme ce un popă cu barba cuvioasă
Slujește-o liturghie.

Din aceste două poezii, care luminează de altfel întreaga sa producție lirică, se vede în ce măsură cântărețul Ardealului era conștient de misiunea sa socială. Ea nu avea să se încheie cu împlinirile naționale, deoarece în esența profetismului stă un sâmbure de permanentă nemulțumire, față de datele realității. Ca un alt document moral al acestei insatisfacții, se cuvine citată în întregime poema « Profetul »:

« Am fost prooroc pe drumul din pustie
Când zilele mureau nemângâiete,
Am fost prooroc, izvor de apă vie,
Toți m'au băut de friguri și de sete.

Un vaer surd din veacuri depărtate
Venea la mine 'n noapte să mă cheme,
Și mă găsea cu buze 'nfrigate
Din plânsul vostru împletind blesteme.

Iloți flămânzi de pâine și de soare,
In carnea mea eu v'am dospit fiorul,

Și despicând a vremilor vâltoare
Prin graiul meu vorbea Mântuitorul.

Insângerat v'am răscolit cărare
Cu inima, cu pumnul și cu dinții,
M'am îmbrăcat în neguri și pierzare
Ca să vă dau limanul biruinții.

Când valul meu s'a revărsat pe uliți
O clip'abia, din larga lui năvală,
Din mii de guri, din strigăte și sulți,
I-am auzit cântarea triumfală.

O sgură neagră i-a rămas în urmă.
Ce mic e azi alaiul tuturor!
Străină mi-e biruitoarea turmă
Cu tot noroiul unde-și joacă hora.

Un chiot strâmb îmi urlă la fereastră,
Norocul lui mă mustră și mă doare.
Nu-i visul meu în fericirea voastră,
Eu, am vestit o altă sărbătoare.

Mă 'ntorc din nou spre culmi de-odinioară.
Ca să nu-mi sfarm o sfântă profeție,
Cu ce mai am din vechea mea comoară
Lăsați-mă să plec iar în pustie...»

Drojdia amărăciunii, inerentă chemării mesianice, trezește în poet setea poeziei necontingente, aspirația către « culmi »:

— Neprihănită, mândră poezie,
Lumină albă pururi adorată,
Ascultă-mă cu ruga mea târzie,
Și fă pe veci în minte să-mi tresalte,
Strălucitoare, rece și curată,
Singurătatea culmilor înalte...

(« Din larg »).

Nota depresivă stăruie însă, în compunerea tematică « Iisus pe valuri » sau în bucăți fragmentare, ca « Tristia ».

Poetul « gliei », recunoscând în pământ « stăpânul său de-o viață », căruia i-a fost « slugă, ucenic și frate », nu mai găsește « Post bellum » vechile temeuri de adorare și se dorește, în accente cu reminiscențe din graiul bisericesc al începuturilor, deslegat de stăpânirea lui :

« Pământ... pământ... ai otrăvite roade,
Nu-mi poți da astăzi cuminecătură...
Pământ... Pământ... Pe robul tău sloboade,
Căci ochii lui cei dornici de mister
Te părăsesc... s'au surghiunit în cer ».

O oarecare variație, în documentarul moral al volumului postum, aduc poeziile de sub semnul senin al căsniciei, care îl împacă pe poet cu orașul blestemat în tinerețe (« Paris »), acum îmbietor cu « mărețu-i cântec nupțial »; dar și aici intervine tema simbolică, a celor « două scânduri din două vase afărâmate », care « brăzdând nemărginirea merg înfrățite laolaltă » (« Din viață »); sau, cu « Trecutul », se strecoară

« ...muștrări din altă vreme
Din vremea când nu ne știam... »

Deslegat de îndatoririle sale mesianice, poetul se scrutează, fără să-și găsească însă destinderea și-și asemuește sufletul cu o

« ...peșteră uitată
Cu scorburi multe văduve de soare... »
(« De profundis »).

sau cu

« ...o mare 'nviforată... »
(« Sufletul »).

ori cu

« ...o casă din care-ai dus un mort... »
(« În noapte »).

Poezia sa testamentară, așa cum a fost prezentată cu prilejul primei publicări, deosebit de semnificativă pentru descifrarea măhnirilor omului de acțiune, care nu și-a găsit satisfacția în realizare, păstrând regretul neîmplinirilor.

« Imi cântă moartea la fereastră
 Ca o vecernie 'n surdină,
 Imi cântă 'ncet povestea noastră:
 Un joc de umbre și lumină.

Eu o ascult în noaptea mută,
 Din adâncimi îmi crește mare;
 Intreaga viață petrecută
 La căpătâiul meu răsare.

Și cum sub tâmpla mea fierbinte,
 O lume veche-mi reînvie,
 Nu câte-au fost îmi vin în minte,
 Ci câte-ar fi putut să fie. ».

(« Cântă moartea »).

Cu volumul « Din larg » se reconstitue fizionomia morală a lui Octavian Goga, în trăsăturile esențiale, verificându-se portretul clocitorului poet al Ardealului, care are capitolul său în istoria literaturii noastre. Incredințând versului, cu o nestrămutată credință, fiecare din simțirile sale, marele dispărut și-a învederat totodată pasiunea literară, care l-a însuflețit totdeauna. Editorii nu și-au împlinit numai o datorie pioasă, ci au contribuit la restaurarea unei figuri, intrată în istorie.

* * *

Poet ireductibil la o formulă, adică de o neprevăzută varietate, d. Tudor Arghezi stăpânește ca nimeni altul în lirica noastră, secretul înprospătării. În zadar s'ar căuta în poezia sa, semnul istovirii, pe care o atestă mecanicitatea, clișeul. Arta argheziană nu cunoaște repetiția și seria. Chiar în poemele ce se grupează firește în cicluri, cetitorul familiarizat simte că ele nu se organizează printr'o disciplină rațională, ucigătoare a poeziei. Ca în marea familie spirituă a lucizilor, prevăzuți cu candoare, cum sunt Hugo, Verlaine și Jammes, se deosebește în poezia argheziană o stare de naivitate, în care se scaldă impresiile, ca să se ivească apoi genuine și ne mai rostite. Poeții de acest tip ideal se folosesc de luciditate spre a alege, câtă vreme liricii intelectualisti din clasa Mallarmé-Valéry elaborează cerebral, actul « creației » fiind la ei o operație în ea însăși critică, pe întregul ei parcurs, iar nu doar la termenul final, cum s'ar cuveni.

Față de fenomenul poetic arghezian, o parte din critica universitară se înverșunează într'o atitudine de mărunță exegeză seminarială, urmărindu-i iregularitatea rimei și a ritmului, spre a-i dovedi lipsa de « conștiință profesională ». Am răsfoit de curând un asemenea « pensum », redactat cu tactul tălpii și cu neîngăduința elementară a urechii, de unde am aflat că marele poet greșește mereu rima, nimerind-o aproximativ, și scrântește măsura la tot pasul: se pare însă că novicele studios nu este deprins cu noțiunile de asonanță și ritm frânt, nici cu bibliografia argheziană, spre a ști că debutantul de șaisprezece ani, care semna *Theo*, (*Liga Ortodoxă*, de sub conducerea lui Al. A. Macedonski, 1896), era un precoce virtuos al « instrumentalismului », un muzician poate prea dibaci. Iar în vremea când colabora foarte activ la « Linia dreaptă » (1904), cu ciclul de poeme « Agate Negre » și cu articole teoretice despre poezie, sub semnătura definitivă, d. Tudor Arghezi era un partizan fervent al rimei, care face versul fluid (d-sa scria « lcid ») și al metricei corecte, chiar în versul liber. Ar fi de dorit măcar pentru decența unor asemenea încercări critice, să nu le lipsească orientarea și informația, care i-ar feri de ridicol. S'ar vedea că după un uz și abuz de fluentă a versului, autorul « Litaniei », fără să se lepede de utilajul metricei regulate, se folosește când îi place, de licențele poetice, care au încetat de mult să fie scandaloase, înafară de incinta universității. Un alt temei de neînțelegere a poeziei argheziene este concretizat prin învinuirea de incoerență: argument, de altfel, ca și precedentul, atât de mult folosit, când împotriva romanticilor, de către pseudo-clasici, când contra simbolisților și descendenței lor. În prejudecata clasicistă și pedagogică a poeziei, poema e datoare să respecte treptele formale ale înțelegerii, să procedeze prin dezvoltări congruente și prin tranziții nelipsite, să înceapă cu o expunere și să se încheie cum se cuvine, concludent. Prin alte cuvinte, școala cere poeziei să se organizeze, cu o logică aparentă și exterioară, după condițiile cuvântării. De sigur, neconformitatea poeziei d-lui Tudor Arghezi la tradiția clasică și romantică (de oarece și pathosul romantic se organiza discursiv și retoric) nu e o notă diferențială, încadrându-se, ca și licențele poetice, în stilul actual al liricei. Prevăzut însă cu o structură antinomică, în care se sbat contraste și contradicții nerezolvate, în stare autentică și cu un foarte pu-

ternic temperament, în care pulsează svâcnirile vieții morale ilogice, poetul descumpănește mai mult mediul nepriceperii raționante, decât alți confrăți ai d-sale.

Totodată este uneori la d. Tudor Arghezi, manifestarea bucuriei malițioase, de a strica printr'o luxație versul, când i se pare prea cursiv sau de a-i colora violent substanța, când tonurile i se par searbede, cu un cuvânt eterogen; mai adesea e însă nevoia de a se exprima cât mai nefalsificat, cât mai sincer, indiferent de convențiile limbajului poetic. De altfel, după intuiția revelatoare a lui Paul Valéry, știm astăzi că « poezia pură » sau versul pur e un accident, între mai numeroasele versuri de umplutură. Insuși poetul « Cuvintelor potrivite » pare a fi conștient de condiția precară a poeziei, care nu realizează frumusețea decât intermitent: de aceea, accidentele sale norocoase sunt sortite să-i poarte pecetea temperamentală, oricât ar părea de curioasă și variabilă.

Ne vom opri asupra unei foarte frumoase poeme de toamnă, din noua culegere: *Frunză palidă, frunză galbenă*. Din examinarea ei analitică, se va vedea că poetul nu se îngrijește să obțină o atmosferă unitară.

Frunza când moare
Se face floare.
Au adunat lună și lumină
Pomii 'n grădină
Și scutură soare.

Ați fost niște trupuri
Și v'ați făcut fluturi.
Nucule, suflete scuturi.

Dafini, duzi și migdali
Erau plini de papagali.
Le-au căzut aripi și pene,
Fulgii, alene
Și pe 'ndeletele.
Le-au rămas în arbori scheletele...

S'ar părea la început că e o împlinire a vegetației, prin absorbția luminii nocturne și solare.

Dar, după ce s'a pregătit sufletește pentru o încântare, cetitorul e brusc îndemnat să participe la desfrunzirea pomilor. Incântarea stăruie totuși, prin repetarea câte unei note suave: «Frunza când moare—Se face soare»; și: «Ați fost niște trupuri—Și v'ați făcut fluturi». Înainte de a se desgoli scheletele arborilor, asistăm de asemenea la o viziune fericită a sfolierii, sugerată prin policromia frunzelor, în felul fulgilor de papagal. Senzația vizuală a spectacolului se aliază cu voluptatea molatică, a căderii lente.

Dar iată și partea a doua a poemei:

« Miroase a piatră și ceară
 Și ziua intră în seară.
 În ceața mânjită cu humă
 Se micșorează carul cu paie de brumă
 Pe fâgașele înnoptate,
 Catafalca vânător.

În mocirlă și apă
 Calcă momăia ciungă și șchioapă.

Azi n'are n'ceput deslușit
 Și pare o zi de sfârșit.
 Măine va fi, nu va fi... Iată
 Umbra. Strânge orele și zilele aplecată ».

Dintr'odată, aproape fără tranziție, decorul transfigurat lasă locul unei dezolate înfățișări, de toamnă mortuară, cu viziunea grotescă a pășirii nesigure, în noroiu, care face din pieton o fantasmă desarticulată. Sunt așa dar două momente deslușite: unul, labil, cu prestigiu de fantastică splendoare, celălalt, de agonie, de durată indefinită, care desființează succesiunea timpului, în ore și zile.

Dintr'un unghi de privire didactic, poema, neasigurându-și tranziția logică, neavertizând expres pe cetitor de desfășurarea a două stări succesive și contrarii, n'ar fi «realizată». Și cum limbajul pedagogic se exercită cu siguranță și severitate, poezia ar fi proastă. Să privim însă esența «tranziției». Este ea un element substanțial al poemei, sau numai o convenție a «discursului poetic», clasicizant? La drept vorbind, nici nu poate fi vorba de «esența» tranziției, deoarece ea nu are o existență esențială, ci

numai una convențională. Ca atare, ea poate lipsi, fără ca substanța poemei să sufere. Iar cetitorul orientat va ști să umple hiatul logic al poemei, prin intuiție. El va înțelege că nu e vorba de o incoerență interioară a viziunii poetice, ci doar de o simplificare a mecanismului poemei, dacă nu chiar de o desmecanicizare a ei, prin suprimarea articulației logice dintre două momente sufletești diferite. În realitate, tranziția nu lipsește cu totul: « . . . ziua intră în seară » împlinește condiția unei indicații suficiente, pentru desfășurarea unei alte viziuni, în contrast cu cea dintâi. Subliniată, apăsată, după oportunitatea didactică, ar fi dăunat frumuseții poemei.

Limbajul este luminos și pare simplu în tabloul dintâi, dar vădește un mare rafinament, prin metafora rezumativă a gamei policrome: « Dafini, duzi și migdali,—Erau plini de *papagali* ». Cu asemenea aparentă simplitate, despuiată de podoabe (afară de metaforele: « *Catafalc vânător* » și « *Momăia* ciungă și șchioapă »), partea a doua a poemei imprimă atmosfera de dezolare și de abolire a timpului.

Am stăruit la rândul nostru didactic, împotriva didactismului, asupra unei poeme, a cărei examinare atentă introduce însă în atelierul poetului. Cu asemenea versuri, de scurtă « respirație », uneori, — adică neretorice, — metru popular, alteori, poetul se joacă cu elementele, mișcând stihiiile și foșnetele lor nelămurite:

« Cu urechea la pământ
Ascult lunecând în foi
Lungi, de cârji de popușoi,
Graiul din ape și vânt.

I-aud undele-așternute
Ca un giulgiu de hârtie,
Pasul cum îi întârzie
Sufletul să i se mute. . . »

(« Iarba trează »)

În vederea exprimării puterilor elementare și a rînicilor vietăți, d. Tudor Arghezi preconizează o artă mai simplă a cuvântului, o singură coardă la liră:

« . . . Sculele mele cântate
Pune-le 'n vatră pe foc.

Vreau un singur paiu, *în loc*
De multe 'ncrucișate.
 Dintr'o strună de o sfoară
 Voiu să mă căznesc să scot
 Geamătul și-aleanul tot,
 Pâcla grea și ceața rară.

Treceți toate pe o coardă,
 Iarbă trează, floare moartă ».

(*ibid.*)

sau într'o altă împrejurare, graiul simplu, naiv pentru slăvirea Domnului:

« Doamne, vreau să-ți mulțumesc...
 Dar în graiul omenesc
Slova vorbelor tocită,
Vorba slovei prihănită,
 Înțelesul otrăvit
 Le-a mușcat și 'mbolnăvit.

Un strigoi
 Pune 'n negreală noroi.
 Pravila de baștină
 S'a pierdut în mlaștină.
 Ochii mici ai literii
 Sticlesc ca ai viperii.
 Voie dă-mi să spânzur graiul
 Și să-ți mulțumesc cu naiul.
 Cântecul care mă doare
 Frate-i cu tăcerea mare,
 Cu îngerii, cu lăstunii
 Și cu șoapte rugăciunii... »

(« Colind »).

Oarecum ca și în mistica de stil bizantin, din interpretarea d-lui Lucian Blaga, Dumnezeu se reveală sufletelor simple, care stau de vorbă cu divinitatea, gospodărește:

« Seara stau cu Dumnezeu
 De vorbă 'n pridvorul meu.
El e colea, peste drum,
 In altarul lui de fum,
 Aprinzând între hotare
 Mucuri mici de lumânare.
 Din cerdacul meu la el
 E un sbor de porumbiel... »

(« Denie »).

dar se refuză altora, de sigur sufletelor complicate, care dramatizează neliniștile lor individualiste :

« De zeci de vieți îl chiamă
 Pe cel fără vârstă, fără țarm, fără vamă,
 Din singurătate.

Are să vie vântul, poate,
 Cu sulurile desfășurate.
 Poate o umbră albă
 Cu luna în salbă.
 Poate veni pasărea înstelată
 Cu aripa tăiată,
 Acvilă, drumeață
 Prin țărână și ceață.
 Poate vântul mării, pribeag pe talaz.

Nu venise până la amiaz'.
 N'a venit nici până la toacă.
 Strigătul în pustiu începuse să tacă.
 Păianjenii, preoți și arhierci,
 Puricând odăjdiile de scânteii,
 In arcu streășinii dela cerdac,
 Le cârpeau cu ață și ac.
 Intr'un plop cu turla subțire
 Corbii-și alegeau mănăstire.
 Mișunau omizile 'n albiu uscate
 De ape adevărate.
 Luna spartă

Căzuse într'o scorbură moartă,
Ca un urcior de lut.

Când a venit? Când a trecut?

Nu era vânt,
Nici pasăre, nici de cer nici de pământ,
Nici om, nici vis,
Era ca un lucru scris,
Făptură de șoaptă și scamă,
Se urzește, se destramă.
Ca o licărire de icoană.
Avea inel, cu o broboană
Ca o măceașă, privire amară
De căprioară.
Zâmbetul întristat.

L-ai așteptat și-ai adormit.
A venit. A plecat ».

(« A venit »).

E una din cele mai pătrunzătoare poeme ale d-lui Tudor Arghezi, mărturisind setea de dumnezeire, care-i străbate întreaga operă, cu un întins registru sufletesc.

În universul arghezian, de altfel, revelația este panteistică, Dumnezeu dăruindu-se și găzelor și firului de iarbă, care la rândul lor îl vestesc, preamărindu-l.

«Șchiopătând la ușa mare
Cu-o metanie și-o cruce,
Greerele îți aduce
Doamne, binecuvântare

Gânduri line,
Spice coapte,
Doniți pline
Cu miere, cu must și lapte.

Să-ți aducă binele
Clipele: albinele.

Ca balta și miriștea
 Să-ți răspundă liniștea.
 Bună pază,
 Scăpărată dintr'o stea,
 Preacurată albă rază
 Candelă casei să stea...»

(« Urare »).

Toată firea, sub constelații, e un altar, de închinare a Domnului:

« Iese-o vatră și se varsă,
 Mare, din negura arsă:
 Aur crud, fierturi de jar,
 Dintr'un fund ca de altar.

Trestiile prin unghere
 Par aprinse la 'Nviere.
 Intr'o scorbură de strană
 Șade-o maică 'ntr'o icoană.

Sălciile se închină,
 Babe mici, din rădăcină,
 Și fieștecare trunchi
 De răchită stă 'n genunchi.

Geme 'n papuri câteodată
 O cădelniță 'ngropată
 Și din bălți adânci, arar,
 Toacă 'n gol un clopotar.

Unde cauți, rugă, șoapte.
 Și biserici, zi și noapte ».

(« Iese vatra »).

În această zare creștinească, moartea se spiritualizează, ca o treaptă ultimă de ascensiune, fie că e vorba de doi copii, cari

«...pe un drumeac stingher
 S'au pierdut, intrând în cer ».

(« Doi copii se duc »).

sau de un unchiaș plugar, lăutar și psalt :

« Moșul, nedeprins cu somnul,
Adormise întru Domnul ».

(« Moștenire »).

Din citatele noastre antologice, justificate de dorința răspândirii unei imagini nefragmentare a marelui poet, se desprinde o impresie de ingenuă naivitate a creatorului. Ea rezidă, originar, în structura autorului, în nesecata sa receptivitate, care nu « ierarhizează », spre a selecta « motivele » poetice. Orice îl impresionează, e susceptibil de a se strămuta în act liric. Buruiana, ca și floarea, lăcusta, ca și albina, pot fi privite pentru întâia oară, cu o candoare sărbătorească. Tot ce vedem cu o simțire genuină, nu este oare un miracol? Numai explicația rațională ucide minunile. În bobul de rouă, minuscul curcubeu, se irizează sclipirile de inefabile nuanțe ale spectrului solar: de ce le-am numi pe numele lor și le-am reține, după mnemotehnică științei optice — *rogvaiv*? După cum acest îngrozitor nume sintetic, compus din inițialele colorilor spectrale, roșu, oranj, galben, etc., închide ochii asupra miracolului din stropul de apă, astfel poezia explicită și tematică trece alături de izvoarele vii ale lirismului. Tehnic, după ce trăește în viziunea originară, poezia se realizează prin stricarea convențiilor verbale, care au cuplat cuvintele, prin folosință obișnuită, prozaic. A fi artist înseamnă a desperechia cuvintele de prea multă vreme legitim însoțite, ale căror cununii s'au veștejit de tot și a născoci raporturi verbale noi, de aceeași prospețime ca și simțirile fragede pe care au să le exprime. Geniul verbal al d-lui Tudor Arghezi este corespondentul multiplu al simțirii sale genuine. Nedumeriții se întrebă dacă este și corespondentul exact, sau altfel zicând: cuvântul, la acest mare meșter, e oare echivalentul exact al simțirii? Pentrucă sunt nasuri subțiri, care nu-i sufăr uneori mireasma, sau urechi delicate, care nu-i prețuesc răsunetul... Acești profani rafinați l-ar dori pe d. Tudor Arghezi, cu un alt limbaj, mai convenabil, mai potrivit, de uzanță obștească.

Dar ce este oare noțiunea de echivalență sau de corespondență, în domeniul limbajului poetic? Trebuie să o contaminăm de conceptul identității, de pe tărâmul științelor exacte? Dacă lăsăm

așa dar de o parte convenabilitatea, ca o prejudecată etică, indiferentă în artă, ne rămâne să observăm că limbajul poetic nu e dator, ca cel științific, să dea raporturi verbale de identitate, pentru folosința tuturor, acoperind cu termeni identici, simțiri care nu sunt identice dela un ins la altul. Disparitatea impresiilor și a sentimentelor, pe care este drept că vorbirea obștească tinde a o nivela prin clișee verbale, artistul e mai dator decât oricine să o accentueze, cu instrumente originale de expresie. Expresia d-lui Tudor Arghezi e așa dar echivalentul simțirii sale, căreia-i urmărește cu fidelitate, relieful și accidentele. În ură sau iubire, în invectivă sau închinare, în slujire sau transfigurare, în abjecție sau suavitate, verbul arghezian e echivalentul stării sufletești care l-a stârnit. Raportul de necesitate dintre simțirea lirică și expresia poetică se săvârșește subiectiv, individual. Nu i se poate cere poetului să satisfacă structurile noastre etico-estetice, prin echivalențe obiective, de tip social. Poetul trebuie să fie el însuși, unic, cu reacțiuni de alt tip temperamental decât noi, ca să ne intereseze și să ne cucerească. Firește, această condiție presupune un climat cultural foarte evoluat, deoarece societățile de mai recentă formație nu admit decât tipul de artist exponențial, sciitorul reprezentativ. Din perspectiva artei individualiste, poezia d-lui Tudor Arghezi este fenomenul liric cel mai generos și fecund, primenitor prin excelență al impresiilor și al vocabularului.

În culegerea dăruită cu patru ani înainte (« Cărticică de seară », Cultura Națională, 1935), marele poet și-a învederat un nou izvor de emoții: simțirea puternică a domesticității, ca într'un viguros bucolism, regăsit pe căile propriei experiențe lirice, fără derivație cărturărească.

Cu « Hore », d-sa își revelează pentru întâia oară în poezie, un filon de bogată bonomie (nuanțată părintește, în « Cartea cu jucării »). Ca divinus bonom La Fontaine, dar cu deosebiri îngăduite de stilurile epocelor, d. Tudor Arghezi afabulează cu o nesecată vervă. În « Hora de băieți », cu o mare varietate în refrenuri, ia în răs selecția valorilor, « într'o țară care-a fost ». De aceeași inspirație, dar cu variație de ton, e « Hora de ucenici », satiră a învățământului în « țara lui Pierdevară », unde spiritul lui Păcală e luat în serios, de pe catedră. Răfuiala nu lipsește, în asemenea libere producții, ale duhului satiric, ca « Hora de

hâtru », unde se desfășoară grandios conștiința demiurgică a meșterului faur, care scapără scânteii în atelierul său, rupe din soare, ca să le restituie cerului, ca stele; încheierea e fantastică și de o cuceritoare bonomie :

A venit cerbul domnesc
La mine să-l potcovesc.
Opt potcoave mici, de aur,
Ciocănite-au fost de faur.

Am bătut colți pădureți
La turmele de mistreți.
Lupii mi-au cerut măsele,
Zimbrii frunți cu coarne grele.
A venit și Făt-Frumos
Buzdugan să-i fac mai gros
Și Ileana, doi cărcei
De argint să-i fac. Cercei.
Și prin fierăria noastră
Trecu și luna albastră.

Hâtrule, nu e niciun
Mijloc să te mai îmbun?
Taica ți-ar drege și ție
Vre-o chivără, vre-o tichie,
Când ai vrea în arătare
Să ieși mândru și călare.

În metrul scurt, de cinci și șase silabe, cu o săltăreață cadență, « Horă de șoareci » e exercițiul cel mai întins și totodată cel mai greu, a cărui suverană reușită vehiculează umorul gratuit, de o vioișie contaminantă.

Geneza bonomului fabulist, din mai vechiul pamfletar, e așa dar surprinderea hărăzită de marele poet, în noul său volum. Ar mai trebui să indicăm frumoasa poezie « Dacica », inspirată de un vas de lut, protoistoric, « Om de pământ », greu urnita, dar impunătoarea poemă a munților, făuriți de meșterul pământ, sumbra poemă a urii, « Strigoi pribeag », scăpărătorul « Bâlci în

Aldebaran», ș. a. Dar luarea aminte ne-a fost și așa prea mult furată de alte fermecătoare poeme, ca să ne fi rămas destulă zăbavă în preajma ciclului « Hore de copii », care dă coloratura cu adevărat nouă minunatului proteism al poetului și artistului. În cinstea acestui poet nou, încă odată neidentific cu chipurile-i din trecut, salutăm apariția « Horelor ».

ȘERBAN CIOCULESCU

O NOUĂ MARE LUCRARE A D-LUI DR. GH. BANU: L'HYGIÈNE DE LA RACE

Noua lucrare a d-lui dr. Gh. Banu este una de adâncă actualitate, care tratează o problemă din cele mai arzătoare și care face eforturile foarte onorabile de a pune la punct și a strânge laolaltă noțiuni și principii care circulă de un timp cam destrămate în coloanele revistelor sau în broșuri mai timide sau întâmplătoare sau parțiale.

Chiar dela început, d. Banu caută să precizeze noțiunile esențiale ale igienei raselor și ale eugeniceii, lăsând să se întrevadă în același timp și punctul său inițial de plecare.

« *Igiena socială* » — începe cartea — se bazează în primul rând pe « *igiena rasei* ». Aceasta, adăugă apoi imediat autorul, constituie o știință diferențiată, autonomă, o disciplină adusă la ordinea zilei de tendințele generale ale epocii noastre, pentru ca imediat să completeze că « *igiena rasei* » este de fapt un simplu capitol dintr'o altă știință mult mai vastă: *biologia rasei*.

Pe fiecare caută s'o definească în mod obiectiv, sprijinindu-se la tot pasul pe o bibliografie bogată și utilizată cu multă îndemânare.

De asemenea însăși *noțiunea de rasă* este supusă unui examen critic cu citații bogate, ajungând la necesitatea practică a recunoașterii rasei ca o *realitate biologică*, asupra căreia urmează a se aplica principiile de redresare, însă nu direct, ci prin componentele sale mai limitate, care sunt *etnurile* sau *națiunile*. Națiunea — spune autorul — este singura entitate concretă de astăzi asupra căreia se poate lucra direct în vederea *normalizării biologice*; grupe rasiale pure propriu zise nu există. « Noțiunii mult mai teoretice de rasă pură, noi opunem noțiunea de « *ethnic* » sau națiune, mai limitativă, dar sintetizând un aspect real, singurul concret, al vieții contemporane ».

În acest sens igiena raselor își găsește aplicație în sânul fiecărei națiuni, în care « eforturile vor tinde în mod logic să prezeve grupul etnic cel mai numeros, care, chiar prin aceasta, este de-

pozitarul calităților inalterabile ale rasei originare ». Astfel igiena rasei servește obiectivele eugenice, « transpunându-le pe un plan mai larg și utilizând mijloace mai eficace ».

În principiu aplicarea acestor mijloace are un caracter internațional, de ordin *dirijat*, care constituie un simptom al timpurilor. « Strânsa corelație care există între fenomenele economice și cele biologice se manifestă odată mai mult, paralel cu formula, aplicată aproape peste tot, a *economiei dirijate* ». Este vorba deci de « *redresarea dirijată a valorii colectivității* ».

Pentru definirea acestei colectivități, ca obiect al campaniei de igienizarea rasei, d. Banu examinează, în largi capitole separate, mijloacele de studiu al acestui material etnic și sub acest raport introduce în studiul igienei rasei elemente de ordin *demografic*, prin care caută să sintetizeze « aspectele statistice și dinamice ale populațiilor diverselor țări ». Este un punct de vedere propriu și, de sigur, foarte fecund, întru cât lărgeste sau, mai bine zis, întregește cadrul normal al subiectului. Prin aceste pasaje dezvoltate ale lucrării se studiază astfel situația cantitativă și calitativă a populației, ceea ce autorul face cu un lux de documentație remarcabil. Aici se studiază natalitatea, denatalitatea, mortalitatea, evoluția demografică în diferite țări, tendințele evolutive ale popoarelor, apoi, în ceea ce privește calitativul, predispozițiile familiare disgenice, ereditatea în manifestările criminalității, geniile, boalele ereditare care amenință puritatea rasei (debilitatea mintală congenitală, schizofrenia, psihoza maniaco-depresivă), etc.

De asemenea un mare capitol este rezervat eredității, « acest alt mare element fundamental, care explică și justifică igiena rasei ». Aici se discută totodată și complicata problemă a constituției, dându-se un rezumat al cunoștințelor în această materie.

În fine, tot în cadrul acesta de cercetare analitică, se situează și capitolul relativ la necesitatea și metodele de investigație practică în problemele rasiale, unde autorul examinează bazele de diferențiere a raselor (antropologice, biochimice), necesitatea statutului biologic-ereditar al populației, rolul medicului, etc.

Intrând apoi în expunerea propriu zisă a principiilor și metodelor de normalizare a rasei, d. Banu trece dela examenul strict obiectiv și pune aici o notă personală, selecționându-și materialul după criteriile proprii și construind un plan concret de luptă pe terenul rasial.

În această parte a lucrării se găsește adevăratul expozeu de program al îmbunătățirii rasei, așa cum îl vede d. Banu. Mijloacele de lucru, preconizate eclectic de d-sa în această direcție, sunt următoarele:

Certificatul prenupțial
Controlul preventiv al nașterilor

Lupta contra metisajului
 Lupta contra consanguinității
 Sterilizarea preventivă a degeneraților și criminalilor
 Lupta contra tuberculozei
 Lupta contra boalelor venerice
 Lupta contra alcoolismului
 Măsuri economice, fiscale și sociale
 Măsuri educative și de propagandă.

În fine, după o savantă expunere, documentată și elocventă, a acestor mijloace eminente de profilaxie rasială, autorul încheie lucrarea, tratând modalitățile de organizare oficială și privată a politicii rasiale, chemate să aplice metodele de mai sus.

În totalitate, lucrarea se împarte în 6 capitole, extrem de interesante. Ea concentrează un material destul de variat, pe care autorul face eforturile admirabile de a-l încheaga într'un singur tot, cu scopul de a încorpora într'o lucrare unitară atât mijloacele de studiu al rasei, cât și mijloacele de îmbunătățire. Sub acest raport, cartea d-lui Dr. Banu ia aspectul unui veritabil *Tratat* al unei noi discipline proprii.

Lucrarea prezintă de sigur unele mici neajunsuri, inerente fazei în care se găsește această știință, și pe care nu le voiu releva, pentru că nu vreau să slăbesc cu nimic valoarea unei lucrări așa de meritorii.

Cartea este prezentată în condițiuni excelente, tipărită admirabil, cuprinzând numeroase tabele și grafice, într'un cuvânt editura și-a dat osteneala să pună și prezentarea de acord cu valoarea intrinsecă.

Prof. Dr. G. K. CONSTANTINESCU

UN DIPLOMAT MORALIST: IOVAN DUCICI

Cartea d-lui Iovan Ducici, ambasadorul Iugoslaviei la București, recent apărută în traducere românească, poartă un titlu înșelător.

« Comoara împăratului Radovan » ar putea fi mai de grabă titlul unei cărți de folclor, decât al unui volum modern de eseuri. Judecând după acest titlu, bănuiam că avem de aface cu o culegere de povestiri sau legende populare. Cu atât mai vie a fost surpriza de a descoperi în d. Ducici nu un folclorist — așa cum ne lăsa să vedem titlul impropriu al lucrării sale — ci un scriitor de preocupări personale, a cărui operă reflectează întrebările unui om de azi, asupra celor mai esențiale probleme omenești.

Trebue să regretăm această alegere greșită de titlu, care nu exprimă nimic din cuprinsul cărții și care e de natură să-l înde-

părteze pe lector, dându-i impresia că se află în fața unei cărți de specialitate.

È un obstacol regretabil și din păcate nu este singurul obstacol. Ceea ce va face dificilă răspândirea cărții d-lui Ducici într'un cerc mai larg de cetitori, este traducerea defectuoasă a textului.

« Comoara împăratului Radovan » apare într'adevăr într'o românească nu numai incorectă, dar confuză, greoaie și lipsită de naturalitate.

De sigur d. Pisarov, traducătorul volumului, a muncit foarte serios la această lucrare, dar efortul său n'a putut înlocui o cunoaștere intimă a limbii în care traducea. Intreaga carte pare transcrisă cu dicționarul în mână. Ortografia, sintaxa și vocabularul suferă la fiecare pagină grave încălcări, ce merg uneori până la totală lipsă de sens. Ne întrebăm de ce editura n'a ușurat munca traducătorului, revizuiind în corectură, cel puțin greșelile flagrante. Ar fi fost o dovadă de respect față de o operă, care merita de sigur să fie prezentată în alte condițiuni publicului românesc.

* * *

Am făcut observațiile de mai sus nu pentru a-l descuraja pe cetitor, ci pentru a-l preveni.

Cartea d-lui Ducici, deși desfigurată prin traducere, păstrează calități de prim ordin. Ea ne dă puțința să cunoaștem un scriitor, care unește o mare cultură cu o sensibilitate nuanțată. Prin suplețea de spirit, prin degajare de ton, prin variație de gândire, autorul acestei cărți ni-l amintește pe Alain, cu care de altminteri are și anumită înrudire de atitudine.

E păcat că nu cunoaștem locul pe care d. Iovan Ducici îl ocupă în literatura patriei sale. E în genere păcat că suntem atât de puțin informați asupra acestei literaturi. O carte de nivelul intelectual al operei d-lui Ducici, nu poate fi un accident. Suntem în drept să bănuim că în cultura jugoslavă de azi, ea nu este o apariție izolată și că dimpotrivă face parte dintr'o mișcare literară organizată. Ar fi fost de dorit să ni se spună în ce măsură opera d-lui Ducici se încadrează în această mișcare. O carte este o ființă vie, care trebuie cunoscută în climatul ei propriu. Desprinsă din acest climat, ea își pierde ceva din propria ei individualitate.

Ne rămâne deci să judecăm lucrarea d-lui Ducici în ea însăși, fără să o raportăm la scara de valori a culturii din care face parte. Aceasta nu însemnează că lucrarea d-sale este pentru noi o apariție străină, greu de situat într'o anumită familie spirituală. D. Ducici este un scriitor jugoslav, dar preocupările sale, problemele pe care și le pune, spiritul în care le rezolvă, sunt incontestabil de tip occidental. Nu la întâmplare, am pomenit mai sus numele lui Alain. D. Ducici este un esseist în sensul francez al acestui termen. Esseul pentru d-sa este un gen în care meditația intimă

înlésnește drumul spre ideile generale. Un cetitor al lui Montaigne sau al lui Stendhal, se va regăsi cu ușurință și cu plăcere în lectura acestei cărți. Tonul ei liber și degajat se simte chiar și în greoaia traducere a d-lui Pisarov. Ironic, nuanțat, comunicativ, scrisul autorului are acea familiaritate franceză, lipsită și de asprime, dar și de indiscreție.

Memoria lui Montaigne este vie în cartea d-lui Ducici, chiar dacă observațiile d-sale despre moralistul francez nu arată o adeziune completă. Pentru d. Ducici, Montaigne este un « bătrân pesimist » (p. 51), un « mare singuratec » (p. 178) și un « dușman al societății » (p. 188). Niciuna din aceste caracterizări nu ni se pare justă, nouă care am văzut totdeauna în Montaigne, un spirit liber și generos, care a iubit vieța fără ipocrizie, și singurătatea fără amărăciune.

Regăsim în « Comoara împăratului Radovan » acel fermecător amestec de erudiție și confesiune personală, cu care ne-a deprins Montaigne.

D. Ducici este un om de cultură întinsă. Umanist, d-sa este familiarizat cu clasicii greci și latini, ceea ce nu-l oprește să cunoască la fel de bine autorii moderni.

În sprijinul ideilor și observațiilor sale personale, d. Ducici chiamă nu numai experiența unei vieți trăită în câteva țări și medii diferite, dar o mare erudiție, care-i servește la timp exemple și citate. Poate dela Montaigne a învățat să atenueze prin abundența citatelor, ideile prea îndrăznețe și să ascundă sub mantia lor respectabilă, gânduri proprii cutezătoare. Nu e pagină și aproape nu e rând, în care d. Ducici să nu se refere la un exemplu istoric, la un scriitor clasic, sau la un personaj ilustru — dar o face fără ostentație, fără artificiu, ba chiar fără să ne dea impresia unui spirit livresc exagerat, căci în totul scrisul său păstrează un ton fericit de conversație liberă.

Cât despre temele, pe care le tratează, ele sunt temele tipice ale moralistilor francezi. Cartea d-lui Iovan Ducici cuprinde opt capitole: despre fericire, despre iubire, despre femeie, despre prietenie, despre tinerețe și bătrânețe, despre poezi, despre eroi despre și proroci. Nu vi se pare că aceste capitole — poate cu excepția celui din urmă — rezumă întreg registrul de probleme morale, pe care eseștii francezi, dela cei mai vechi, până la cei de azi, le-au ținut în seamă? Nici Esseurile lui Montaigne, nici Maximele lui La Rochefoucauld nu ne vorbesc despre altceva.

Lucrarea d-lui Iovan Ducici nu tinde la o expunere sistematică a problemelor. Ca un adevărat esseist, d-sa prețuește mai mult libertatea tonului, decât rigoarea compoziției. În anumit sens, cartea d-sale este un jurnal intim, care nu consemnează fapte,

ci reflecții și observații, dar nu pierde prin aceasta caracterul intim.

E greu să arătăm într'o formulă care este poziția acestui scriitor față de viață. Diversitatea punctelor sale de vedere face dificilă o definire.

Sunt în gândirea sa aspecte grave, care indică o viziune mai mult tragică, decât împăcată, a existenței.

În chiar pragul cărții găsim o reflecție de acest gen.

* Orice cugetare profundă prezintă în adâncul ei întunecimi și tristeți, caci în nicio prăpastie nu se poate privi timp îndelungat fără a simți amețeală și groază » (p. 17).

« Amețeala » și « groaza » nu sunt totuși reacțiunile firești ale autorului acestei cărți. Spiritul său e moderat, simțirea sa stăpânită. Problema fericirii și a nefericirii o rezolvă prin împăcare, prin supunere la destin, prin acomodare. Poate că acest spirit acomodant își găsește pe alocuri prea ușor liniștea. Dacă d. Ducici n'ar fi în deajuns de sceptic, am crede că este uneori prea idilic ¹⁾.

La drept vorbind, d-sa nu este un metafizician, ci un moralist și un psiholog. Îl interesează mai puțin soluțiile finale, cât observațiile exacte. Sufletul omenesc, cu dramele și comediile lui, este pentru acest scriitor un spectacol, pe care îl urmărește cu anumită curiozitate ironică, dar nu răutăcioasă.

Semnificative în acest sens sunt capitolele despre iubire și despre femei. Fără ipocrizie, dar în același timp fără brutalitate, d. Ducici spune lucruri amare și incisive despre aceste eterne comedii. Unele din observațiile sale sunt, cel puțin aici, de o remarcabilă ascuțime psihologică.

D-sa observă, de exemplu, că misoginismul în literatură este o formă de sensualitate, ba chiar de pasiune — și adaugă apoi o constatare excelentă prin conciziune și justete:

« Numai acel scriitor care n'ar ataca femeia în pădure, nu o va ataca nici în carte » (p. 79).

Frivolitatea feminină provoacă foarte rar în scrisul d-lui Ducici accente de indignare. Dar și atunci ironia acoperă violența.

« Femeia este dela natură o creatură rea, vanitoasă și bolnavă. Singurul lucru ce-l are în mare măsură e puterea de a ne da câteodată iluzia că este cu totul altfel decât este » (p. 154).

¹⁾ Ni se pare, de exemplu, că d-sa rezolvă prea sumar și în orice caz prea optimist problema sărăciei, sub raportul fericirii, în pasajul de mai jos:

« Luxul altuia este fericire și pentru ochii celor săraci. A se delecta pe străzi frumoase și de fericirea ce curge pe ele, provoacă mai multă bucurie decât invidie. . . cu mare bucurie se trăiește într'un oraș luxos nu din cauza palatelor proprii, ci și din cauza celor străine » (p. 63).

Mai severă, deși nu pare, este următoarea remarcă, de o incisivă fineță:

« Pentru femeie mai mult prețuesc două bucurii decât o fericire » (p. 141).

D. Ducici nu este totuși un spirit sever. Este prea clar-văzător, pentru a fi. În iubire, d-sa nu ignorează coardele grave, dar le observă mai ales pe cele frivole. Crede mai puțin în Isolda, decât în Manon. Ironia sa nu reprobă, nu condamnă, nu răzbună; surâsul ei este amar, dar și îngăduitor. Nicio asprime moralizantă nu intervine în judecata acestui scriitor, care este un psiholog, dar nu un pedagog.

« Iubirea și morala nu sunt născute împreună, nici nu călătoresc în aceeași trăsură »¹⁾ — spune d-sa, rezumând astfel o întregă atitudine, nu numai lipsită de iluzii și de ipocrizie, dar dovedind un fel de complicitate amuzată, care la-r fi încântat pe Stendhal.

Iată încă un nume, pe care nu-l invocăm la întâmplare, căci cel puțin în capitolele despre iubire, cartea d-lui Iovan Ducici este stendhaliană. Sunt nenumărate notații, pe care nu ne-am mira să le găsim în « De l'amour » sau în « La vie de Henri Brulard », căci tonul lor liber, curiozitatea psihologică pe care o dovedesc, lipsa lor de ipocrizie și mai ales anumită ușurință de spirit, ne aduc aminte de Stendhal²⁾.

Nu este în intenția noastră, să comentăm capitol cu capitol lucrarea d-lui Ducici. O astfel de carte este prețioasă pentru toate lucrurile la care te invită să meditezi. Să spunem doar că d. Ducici este un tovarăș excelent de meditație, al cărui scris este o adevărată convorbire variată, sugestivă, plină de vederi interesante, nu numai asupra temelor principale pe care le tratează, dar în genere asupra tuturor ideilor și faptelor ce pot răsări în mod firesc în drumul unui condei atât de viu.

Considerațiile sale despre literatură și artă ar merita ele singure să facă obiectul unui articol. Chiar atunci când nu suntem de acord cu autorul (de exemplu în privința lui Ibsen (p. 311) a cărui importanță în istoria teatrului universal o exagerează, sau în privința lui

¹⁾ Ne-am permis să corectăm acest citat, care în textul tradus sună astfel: « Iubirea și moralul nu sunt născuți împreună. . . ».

²⁾ Să observăm totuși că d. Ducici este nedrept cu scriitorul francez, în portretul în care-l schițează incidental:

« Un alt mare scriitor, Stendhal, care nici la tinerețe n'a fost iubit din cauza burtii prea mare și a picioarelor prea scurte. . . » (p. 260).

S'a exagerat mult așa zisa urâtenie a lui Stendhal, pe care portretele lui o desmint și care în niciun caz nu l-a împiedicat să aibe o bogată și destul de norocoasă vieață sentimentală. « Jurnalul » lui (jurnal în care nu minte niciodată) aduce în acest sens indicii și probe irecuzabile și fermecătoare, chiar când sunt licențioase.

Balzac (p. 316) cu care este poate injust), opiniile d-lui Ducici sunt incontestabil interesante prin accentul lor personal și prin vasta cultură pe care se sprijină.

D. Ducici este un scriitor cu respectul marilor valori umane. Intr'o vreme în care faptele și sistemele se îndârjesc să exalte în om tot ce e mai tenebros și mai iresponsabil, o carte scrisă cu luciditate și îngăduință despre destinul omenesc, fără niciun fanatism și fără nicio brutalitate, este un act nobil.

« Să întoarcem pe om la el însuși; să-l îndreptăm spre adâncirea personalității lui » — spune d. Ducici undeva și aceste cuvinte reprezintă poate concluzia frumoasei sale cărți.

MIHAIL SEBASTIAN

LA O RETIPĂRIRE A POEZIILOR LUI ST. O. IOSIF ¹⁾

Ediția « definitivă » a Poeziilor lui Șt. O. Iosif este prea recentă pentru a ne fi îngăduit o cercetare amănunțită a sa. Ea constituie însă un eveniment, care merită să fie semnalat fără întârziere. Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II » face prin retipărirea unei selecțiuni din opera lui Iosif, un act de restaurare critică. Ea readuce în actualitate un poet uitat și ne invită să-l recitim, și în cadrul epocii sale, dar și în lumina sensibilității literare de azi.

Șt. O. Iosif încetase de mult să mai fie un poet viu în conștiința cetitorului de literatură. Dacă numele său figura încă în anumite dezbateri literare și critice, aceasta se datora mai mult unor considerații străine propriu zis de opera sa. Un « caz Iosif » a fost poate mereu menținut în actualitate (când prin anumite regretabile indiscreții asupra dramei lui familiare, când prin anumite violente și întârziate « revizuri » critice) dar poetul Iosif era efectiv scos din circulația valorilor literare.

Nu era numai o uitare literară: era o excludere materială. Intr'adevăr cărțile lui Iosif deveniseră de negăsit. Edițiile vechi erau de mult epuizate, iar cele noi (câte vor fi fost) obscure, întâmplătoare, ținute la marginea actualității.

« Am socotit întotdeauna că poezia lui Șt. O. Iosif are dreptul la o justă reparațiune » scria mai de mult într'una din frumoasele sale « mențiuni critice », d. Perpessicius, care n'a încetat de altfel niciodată să cultive cu devoțiune memoria lui Iosif.

¹⁾ Șt. O. Iosif: Poezii. Ediție definitivă, îngrijită de Șerban Cioculescu. Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II ».

Această «justă reparațiune» este astăzi înfăptuită în modul cel mai strălucit prin volumul apărut la Fundație, sub îngrijirea d-lui Șerban Cioculescu, în colecția edițiilor definitive.

Ceea ce ne oferă acest volum — și d. Cioculescu ne-o spune lămurit în prefață — nu este opera completă a lui Șt. O. Iosif. Termenul de ediție «definitivă» trebuie luat aici nu numai în sens material — adică în sensul că textul tipărit reprezintă forma ultimă de redactare — ci și în sens de alegere critică.

Intenția editurii și a d-lui Cioculescu nu a fost să retipărească tot ce a scris Iosif în poezie, ci tot ceea ce este artisticește valabil, «definitiv» valabil în opera sa poetică, cel puțin în raport cu limitele ei firești. La finele volumului ni se dă o tablă a pieselor îndepărtate din această culegere, iar în prefață ni se explică, cel puțin pentru unele din ele, motivele pentru care nu au fost retipărite.

«Ne-am restrâns așa dar la o alegere din lirica și epica autorului...».

«In scopul publicării selective am avut înainte de orice în vedere propriul discernământ al poetului...».

«Am respectat în linie generală, criteriul de alegere al lui Iosif...».

«Criteriul nostru selectiv nu s'a raportat la un discutabil ideal de frumusețe, ci la măsura obișnuită a talentului lui Șt. O. Iosif».

Iată lămuriri destul de precise pentru a fixa caracterul ediției și obiectivele ei. Nu un spirit de bigotism literar stă la baza retipăririi lui Șt. O. Iosif, ci un spirit de justiție critică. Poetul este redat unor generații de lectori, care au cunoscut în lirica românească modernă momente de simțire și de tehnică mult evaluate față de data producției lui Iosif. Această confruntare este cea mai dificilă încercare, din câte posteritatea o rezervă unui poet, dar ediția selectată, pe care ne-o prezintă Fundația «Regele Carol II» face ca acest examen să se dea în condiții critice optime.

Cel puțin un cuvânt de întâmpinare trebuie spus, înainte de a trage toate concluziile, pe care evenimentul retipăririi lui Șt. O. Iosif le va prilejui.

M. SB.

O CARTE ASUPRA DESTINULUI OMENIRII ¹⁾

Operă, de mari dimensiuni, deosebit de prețioasă atât prin problema pe care o desbate cât și prin spiritul care o însuflețește, ultima lucrare a d-lui prof. P. P. Negulescu vine să îmbogățească patrimoniul gândirii filosofice românești aducând o contribuție hotărâtoare la clarificarea celei mai pasionante și mai vitale che-

¹⁾ P. P. Negulescu: «Destinul omenirii». Biblioteca de filozofie românească. Editura fundației pentru literatură și artă «Regele Carol II».

stiuni de actualitate. Scoțând în evidență cu o rară erudiție pri-mejdiile pe care le creează pentru omenirea civilizată precumpă-nirea ce se accentuiază astăzi din ce în ce mai mult a forței asupra rațiunii, această lucrare prodigioasă atacă în miezul ei însăși marea problemă a viitorului omenirii.

Chestiune extrem de dificilă și de spinoasă, care necesită pentru a fi satisfăcător rezolvită un *spirit suficient de bine* orientat în toate ramurile activității umane și un câmp de informație suficient de întins. Pentru cine cunoaște însă de ce vast aparat de documentare obișnuiește să facă uz în lucrările sale d-l prof. Negulescu, îi va fi ușor să înțeleagă că d-sa era la noi cel mai indicat pentru a întreprinde această delicată operă.

Acum ca și altădată, scrupulozitatea sa critică și probitatea sa intelectuală e fără egal. Impresionant exemplu de aleasă ținută spirituală, care capătă semnificație și valoarea unui simbol într'o epocă în care aceste virtuți esențiale amenință să devină tot mai rare.

Nota personală a operii d-lui prof. Negulescu a constituit-o în permanență simțul său profund al nuanțelor și al măsurii, inegalabila sa însușire de a deosebi ceea ce e esențial de ceea ce e accidental, dialectica fină a gândirii sale și mai cu seamă clasică sa obiectivitate, care îl situează printre gânditorii de elită ai națiunii noastre.

Prin însăși natura subiectului său, prezenta lucrare presupunea întrunite toate aceste însușiri fundamentale, fără de care încercarea de a duce la bun sfârșit dificila sa întreprindere ar fi rămas nerodnică.

Problema destinului omenirii este poate cea mai grea pe care și-o poate pune un gânditor. Abordarea ei nu este însă lipsită de seducție pentru o minte clar văzătoare și un filosof, de talia d-lui prof. Negulescu, înzestrat cu o excepțională putere de sinteză și cu o cultură într'adevăr enciclopedică, era natură să se simtă atras de imensele ei dificultăți.

Tabloul lumii contemporane, în vâlmășagul ei de fapte și de tendințe contradictorii, e departe de a prezenta observatorului obișnuit o cât de vagă indicație asupra sensului în care ar putea să se desfășure evoluția ei viitoare. Ba sunt numeroase motivele care duc la a se crede că intensiunea mare a spiritelor, care caracterizează starea actuală de lucruri, firul acestei evoluții poate fi rupt cu ușurință, iar consecințele acestei întâmplări ar putea fi catastrofale. În aceste condiții a arăta care anume ar fi viitorul omenirii este o încredere care pare a depăși posibilitățile normale de investigare și observație.

Cu toate acestea încercările de a răspunde la această grea problemă n'au lipsit, imensele dificultăți legate de ea atrăgând spiritele cele mai reprezentative și mai bine înzestrate din occident.

Concluziile la care s'au oprit însă majoritatea cercetătorilor, cuprind un însemnat coeficient de eroare, provenit în mare parte de acolo că nu întotdeauna acei cari s'au dedicat acestei delicate opere au fost însuflețiți de o obiectivitate completă. Introducând în discuție preocupări și scopuri străine de interesul strict științific, ei influențau într'un mod sensibil însăși asupra adevărului ce se cerea urmărit.

Meritul inițial al cercetărilor d-lui prof. Negulescu constă în aceea că, situându-se în afara oricărui interes particular și nemărind să slujească decât adevărul, a reușit să se mențină în tot timpul în limitele perfecte obiectivității. Acest fapt singular conferă lucrării d-sale valoare neprețuită, situând-o printre cele mai de seamă contribuții ale timpului nostru la clarificarea marelui probleme a viitorului omenirii.

Punctul de plecare al gândirii d-lui Negulescu îl constituie problema crizei contemporane, care prin aspectele ei deosebit de neliniștitoare, prin contradicțiile ei din ce în ce mai grave, a făcut să se clatine încrederea omenirii în puterea ei de creație și în eficacitatea instituțiilor ei seculare, precum și în valoarea ideilor și a principiilor cari au constituit în trecut pârgăhia de rezistență a progresului ei, dar care astăzi par că au devenit deodată nepuțințioase de a mai sprijini acest progres.

Înfățișând această chestiune sub multiplele ei aspecte și dezvoltând toate consecințele ideologice și practice care îi sunt implicate, d-sa prezintă tabloul impresionant al lumii contemporane aflată în plină confuzie și desorientare, la una din cele mai hotărâtoare răscruci ale istoriei.

Obiectul volumului de față îl formează exclusiv această chestiune. În planul de lucru al d-lui Negulescu el are însă rolul limitat de introducere la marea problemă a viitorului omenirii pentru a cărei înfățișare d-sa va face să urmeze la scurte intervale încă două volume. Problema crizei contemporane este astfel examinată nu în ea însăși ci întrucât ea se leagă de cealaltă mare problemă a viitorului omenirii. Se înțelege că supunând unei analize atât de speciale fenomenul crizei contemporane, observațiile pe care d-l prof. Negulescu le face asupra onora din manifestările ei sunt deosebit de prețioase.

D-l prof. Negulescu nu are absolut nicio idee preconcepută și nu este partizanul declarat al niciuneia din concepțiile politice, economice sau sociale care aspiră astăzi într'un fel exclusivist și intolerant să capete rolul ascendent în cetate. Cu libertatea de gândire care îl caracterizează, d-sa a refuzat să se înfeudeze poncifelor ideologice contemporane care vor să îmbrace întreaga viață a societății în cămașa de forță a unor principii fixe dincolo de care să nu mai existe niciun progres. Reacțiuni brutale ale

crizei contemporane, care a făcut să se nască un adevărat « război al ideologiilor », nouile formule de viață care « se înfruntă astăzi cu dușmănie și se ciocnesc cu violență, nu numai în meditațiile solitare ale oamenilor mai reflexivi, ci și în manifestările publice ale celor mai întreprinzători », sunt succesiv examinate de d-sa cu o obiectivitate care nu lasă nimic de reproșat și care e cea mai bună garanție a descoperirii adevărului.

Diferitele aspecte psihologice și etice ale crizei contemporane, care au luat în cele mai multe țări de veche tradiție culturală o amploare neobișnuită, au adus în mod necesar în câmpul de cercetare al d-lui prof. Negulescu întrebarea dacă lumea contemporană trece astăzi printr'o criză de structură sau numai printr'o criză de adaptare. « Unde rezidă cauza esențială a neajunsurilor de care suferim, se întreabă d-l prof. Negulescu, în organizarea însăși, politică, economică și socială a lumii contemporane, care este, poate, esențial și iremediabil rea, sau numai în lipsa de adaptare a acestei organizări, care nu poate fi considerată ca rea, de vreme ce a putut aduce omenirii, în trecut, servicii atât de mari, cu noile împrejurări create, de aproape un sfert de veac, de către războiul mondial? ».

De felul cum se răspunde la această întrebare capitală depinde dacă atitudinea care urmează a se lua în fața neajunsurilor lumii prezente e una revoluționară, reclamând radicala și urgenta transformare a instituțiilor existente, sau dimpotrivă una pașnică, arătând că singura cale de reconstrucție a lumii contemporane este de a crea condițiile normale de viață pe care împrejurările excepționale produse de revoluție nu le-ar putea oferi.

Pentru ca să fie adevărat că e vorba de o criză de structură iar nu de una de adaptare, ar trebui, observă d-l prof. Negulescu, ca relele de care suferim să se dovedească peste puțină de înlăturat fără o prefacere adâncă și radicală a întregii structuri a societăților contemporane.

Timpul nostru nu a fost lipsit de numeroase încercări revoluționare născute din nevoia de a soluționa contradicțiile lumii prezente. Rezultatele la care ele au ajuns nu îndreptătesc însă întru nimic speranța de a vedea în ele un mijloc eficace de a ameliora condiția umană. Dimpotrivă drumul lor este presărat de contradicții și mai izbitoare, de situații și mai insolubile decât acele pe care au căutat să le înlăture.

Ineficacitatea practicei revoluționare a probat-o cu prisosință exemplul revoluției ruse, în care contradicțiile produse de revoluție au creat o stare endemică de criză, a valorilor și a instituțiilor, semnul cel mai vizibil al insuficienței principiilor ei călăuzitoare și a lipsei lor de valoare constructivă.

Mai puțin radicale, celelalte încercări revoluționare ale tim-

pului nostru, fascismul și național-socialismul, n'au întârziat totuși să creeze vieții umane situații cu totul incompatibile cu necesitățile normale de dezvoltare și progresare a culturii și societății.

Revoluția fascistă are, este drept, asupra acelei național-socialiste avantajul de a fi rămas credincioasă catolicismului, ceea ce face ca ea să aibe în biserică un aliat iar nu un adversar, ferind-o astfel într'o măsură apreciabilă de riscul unei opoziții prea violente cu principiile și normele culturii occidentului.

Dincolo însă de aceste deosebiri (care sunt, firește, esențiale, dar care nu exclud totuși asemănările), rămâne ca un element comun faptul că ele s'au înălțat aproape în întregime pe negarea și ruina personalității și libertății, iar în domeniul politic pe folosirea forței ca primoratio și ca izvor ultim al autorității și legitimității puterii lor.

Născute prin forță, revoluțiile contemporane au produs în interior contradicții rezultate din abuzul forței, care e prin natura ei oarbă. Forța, care pare să le asigure încă puterea, constituie în același timp o permanentă sursă a slăbiciunii lor.

Din acest cerc vicios nicio scăpare nu este posibilă. Lipsa libertății înseamnă lipsa personalității, iar lipsa personalității înseamnă triumful forței brutale, a violenței asupra rațiunii, a cantitativului asupra calitativului, a materiei asupra sufletului.

Obiectivul mărturisit sau nemărturisit al tuturor mișcărilor revoluționare contemporane fiind acela de a goli omul de viața sa intimă, de experiența sa personală, de a-l atomiza și standardiza, sub motiv că în felul acesta devine mai bun și folositor societății, s'a ajuns la rezultatul că omul a devenit, în mijlocul furtunilor revoluționare, mai slab și mai neputincios sufletește, ceea ce e în totală contradicție cu pretențiile instituțiilor revoluționare care au crezut că stă în puterea lor să insufle omului o nouă dinamizare a voinții lui de putere.

Credința naivă a revoluționarilor din toate timpurile a fost aceea că e de ajuns să se schimbe instituțiile pentru a schimba omul. De fapt adevărul este tocmai invers. Veritabila înnoire a societății trebuie întreprinsă dinăuntru în afară, adică trebuie schimbat mai întâi omul și schimbarea instituțiilor vine apoi dela sine. Este tocmai ceea ce, în cuvinte admirabile, arată d-l prof. Negulescu în prima parte a lucrării sale.

Incerările revoluționare ale timpului nostru nu au putut oferi o soluție eficace a neajunsurilor ridicate de criza contemporană. Adevărata soluție trebuie căutată în altă parte decât în mijloacele precare pe care ele le-au preconizat și folosit. Omul, pe care l-au creat instituțiile revoluționare, opresive și tiranice, nu mai are nimic uman în el. Dimpotrivă, tind să se desvolte în el forțe care

nu pot duce, în mod necesar, decât la ruina completă a personalității. Personalitatea este floarea cea mai aleasă a libertății. Acolo însă unde libertatea lipsește, nu apar decât ființe mediocre, oameni fără valoare, fără suflet, fără demnitate. Regimurile revoluționare, având în vedere doar schimbarea exterioară a instituțiilor, iar nu perfecționarea morală și spirituală a omului, au fost întotdeauna bogate în tirani dar sărace în personalități. « Atât este de adevărat, observă d-l prof. Negulescu, că nu arareori și nu fără cruzime, natura omenească își bate joc de reformatorii naivi și grăbiți, cari cred că pot face fericirea popoarelor schimbându-le, la repezeală și pe căi violente instituțiile ».

Ceea ce lipsește mai mult în societățile revoluționare de astăzi este omul. Această stare de lucruri îl face pe d-l prof. Negulescu să afirme că pentru timpul nostru, « problema de căpetenie rămâne, oricum am întoarce lucrurile, aceea a oamenilor. Dela ei trebuie să înceapă îndreptarea pe care o dorim cu toții și pe care unii, fascinați de strălucirea aparentă a ideologiilor ce li se propovăduiesc, o caută pe căi greșite. Calea cea bună nu ne-o poate descoperi, cred, nici astăzi decât tot felinarul străvechi, cu care Diogene, sub cerul luminos al Greciei antice, căuta în plină zi ceea ce i se părea că era mai anevoie de găsit ca orișice în lumea în care trăia, adică... oamenii ».

Ajunsă la această concluzie, prima parte a lucrării d-lui Negulescu se oprește aci, urmând ca în cea de a doua parte să trateze marea problemă a factorilor și a modalităților progresului de care este legată însăși problema centrală a cărții, aceea a destinului omenirii. « Concluziile asupra dezvoltărilor sale viitoare, vor părea, poate, unora dintre cititori prea utopice, iar altora prea optimiste. A discuta, în introducerea acestei lucrări, îndreptățirea concluziilor ei, ar fi absurd. Mă mărginesc dar să atrag atenția cititorilor imparțiali că orice încercare de a anticipa, cu închipuirea, viitorul omenirii este expus, într'o măsură oarecare, să ia un colorit utopic. Cât despre optimism, cred că este ceea ce îi trebuie mai mult lumii descurajate de astăzi. Ceea ce nu înseamnă, firește, că trebuie să i-l dăm cu orice preț, chiar și fără nicio îndreptățire. Imi permit numai să sper că nu acesta e cazul optimismului la care am ajuns eu ».

Celelalte volume ne vor oferi cu siguranță cheia acestui optimism și ne vor ajuta să ne însușim o concepție de viață mai în armonie cu cerințele personalității umane și condițiile ei de dezvoltare în viitor. Până atunci să reținem ca un bun definitiv câștigat ideea că, pentru a scoate lumea prezentă din greul impas în care se află, mai înainte de o reformă a instituțiilor este urgentă nevoie de o schimbare a omului. Ideea deosebit de prețioasă și de utilă, de a cărei satisfăcătoare aplicație la împrejurările con-

crete ale societății contemporane, va depinde însăși soluționarea gravelor neajunsuri de care ea suferă.

CONSTANTIN MICU

PROBLEMATICA CULTUREI

În gândirea latină și în special în gândirea franceză, care este sursa incontestabilă a mentalității filosofice a țărilor latine, cuvintele cultură și civilizație sunt aproape sinonime.

În vocabularul filosofilor Ruși și Germani, cuvântul cultură înseamnă dezvoltarea spirituală a umanității, iar cuvântul civilizație indică o dezvoltare materială a progresului omenirii.

1. În prima alternativă, raportul ideologic și realizator este direct, și, dezacord sau rivalitate nu pot exista între cele două mari atribute omenești, iar cultura rămâne în serviciul civilizației, a acelei adevărate civilizații pe care oricine care este liber în judecata sa, nu poate decât să o dorească și să o cultive.

Despre această civilizație care e a Grecilor, Seneca spunea: « Morala lor are caracterul unei ascese prin care, în loc să lucreze pentru a cuceri natura ca să extragă din ea, desfătare și bogăție, ei se exercitează să știe și să se poată astfel lipsi de aceste plăceri superficiale și fără rost care supun sufletul, corpului, sclavul devenind astfel stăpânul ».

2. În cea de a doua alternativă, raportul între cultură și civilizație constituie o problemă. Și aceasta este problema cea mai acută a momentului istoric prin care trecem.

Vom încerca, folosindu-ne de câteva simptome foarte evidente și foarte caracteristice ale timpului, să enunțăm această problemă, să-i analizăm sensurile și să vedem ce soluții s'ar putea găsi pentru ca cu un ceas mai de vreme, să căutăm calea pe care ne găsim și unde ne duce această cale.

Spengler spunea, și teza nu este nouă, că destinul culturii este de a produce civilizația, iar civilizația duce la moarte. Carlyle se revolta cu o putere profetică, contra civilizației moderne care înăbușe sufletul omului.

Este cunoscută ura simbolistilor, romanticilor și a catolicilor dela sfârșitul secolului al XIX-lea, contra civilizației moderne.

Este revolta sufletelor de artiști și religioase, care, ridicându-se contra unei civilizații materialiste și cantitative, își căutau un refugiu către patria spirituală a evului mediu și către vechile culturi exotice ale îndepărtatului Orient.

Ori, se pare din cele ce observăm peste tot, atât în țările germanice, slave, cât și în cele latine, că azi scopul vieții a sfârșit

de a se mai concentra într'o cultură spirituală superioară aristocratică și calitativă și că un nou scop s'a născut, un scop îndreptat strict către vieța însăși, în realizarea ei, în vigoarea și în satisfacția ei, o voință puternică ne împinge către practic, către putere, îmbogățire, voluptate, către organizarea vieții.

Exact contrariul stărilor sociale când cultura înflorea în toată splendoarea ei și când voința de a trăi era limitată printr'un anume ascetism, prin sacrificiu și prin victorii obținute asupra celor ce vieța ne da ca ieftin și comun.

Această acțiune intensă a individului modern de a stăpâni vieța, a stoarce din natură maximum de bogății și avantajii pentru binele său trupesc și material, a căpătat în zilele noastre, prin dezvoltarea miraculoasă a tehnicei, o așa de mare putere, o atât de mare proporție, încât omul, în ce privește valoarea sa spirituală și inteligența sa creatoare, a fost depășit de opera sa asupra căreia nu mai poate avea niciun fel de control.

Iată problema raportului dintre cultură și civilizație: un dezechilibru mondial care turbură actualmente toate societățile civilizate, dezechilibru între om și opera sa tehnică.

Cultura moare sub greutatea înăbușitoare a civilizației.

Sufletul omului, cugetarea și libera judecată sunt copleșite de greutatea conformismului. Națiunile își pierd mândria deoarece componenții lor sunt reduși, prin manoperi de laboratorii cerebrale, la prototipi rudimentari, adevărate animale primitive, mulțumite să aibă asigurate funcțiunile de asimilare, reproducere și eliminare.

Isprava civilizației moderne este extrem de gravă. Dintr'o cultură care a ridicat omul până la degetul lui Dumnezeu, ca să primească suflul divin al clasicismului greco-roman și al Renașterii, s'a născut, prin ațâțarea poftelor vulgare ale maselor și demagogilor, sub imboldul dinamic al materiei, ajutată de tehnică, această civilizație care ne năpădește prin evenimentele ce decurg din ea și asupra cărora orice control devine iluzoriu.

În asemenea împrejurări, nu este departe chiar când legile naturale violente prin dorințele neconsiderate ale omului, își vor lua dreptul de a stabili echilibrul prin acele mijloace teribile și implacabile de care dispune.

Priviți înapoi în istoria omenirii și veți întâlni asemenea momente de readaptare naturală, unde singur sângele a fost regenerat.

Acul ceasornicului care indică mersul istoriei omenirii se apropie de ora întunecului care se lasă. Este ora când omul aprinde luminile.

Reiese din cele spuse până aci că actuala civilizație a făcut mai mult rău decât bine societății moderne.

Să analizăm această afirmație și să vedem ce ne spune istoria civilizațiilor trecute și ce ne spun spiritele critice moderne, libere, și cu o judecată lucidă, acele puține câte mai dăinuiesc azi, când conformismul ne impune tirania sa și când aproape orice autonomie este amenințată.

Luciditatea minunată a gândirii elene a prevăzut întotdeauna pericolul ce-l prezenta tehnica și mașinismul, pentru spiritul și libertatea gândirii omului.

La Greci și Lacedemonieni, artele mecanice sunt oprite ca servile, artelor liberale, și, oamenii liberi refuză să le practice.

La Epidore, infamia atașată treburilor manuale obligă Statul să le constituie într'un serviciu administrativ încredințat sclavilor publici.

Platon și Aristot declară că în cetatea liberă un artisan nu poate fi cetățean: tot ce este artisanal sau manufacturier, deformează sufletul și în același timp corpul. Cei ce exercită aceste meserii nu urmăresc decât a satisface ceea ce este inferior în om — pofta de îmbogățire și ca atare sunt împiedicați de a se ocupa de orice altceva care nu este proprietatea lor personală și câștigul lor zilnic. Sunt astfel împiedicați de a se mai ocupa de cercetări științifice sau în general de tot ceea ce este frumos și bun. Prin pofta lor vorace de aur și de argint, ei sunt gata a întrebuița orice mijloace, pe cele mai bune, ca și pe cele mai rușinoase, dacă aceste mijloace pot să-i facă mai bogați.

Astfel, disprețul pe care-l cultivau anticii pentru industriași se extinde și asupra comercianților. Contrariul vieții liberale care se ocupă cu speculațiuni studioase (otium), afacerile nu au de cele mai multe ori decât o valoare negativă (neg-otium).

Și Aristot declară că viața contemplativă este superioară formelor celor mai înalte ale activității practice, este finalul suprem al acțiunii, acțiunea nefiind decât umbra sa.

Pentru Eudem, marele merit al lui Pythagora este acela de a fi făcut din matematici o disciplină liberală, studiindu-le din punct de vedere imaterial și rațional.

Archimede, genialul tehnician, inventatorul atâtor mașini de războiu nefericit încercate de Romani, n'a ajuns niciodată să se convingă de legitimitatea lucrărilor sale de mecanică.

Plutarc ne spune despre el în viața lui Marcellus:

« Archimede a avut inima atât de sus și înțelegerea atât de profundă pentru acele lucrări ale sale, unde era un tezaur ascuns și atâtea invențiuni geometrice, încât nu a lăsat nimic scris despre felul de a se construi atâtea mașini de războiu prin care căpătase glorie și renume. Aceasta pentru că nu voia ca această știință și arta sa de a inventa și construi mașini menite să fie de o utilitate distructivă, josnică și mercenară, să rămână vie după moartea lui.

El și-a întrebuițat dimpotrivă spiritul și studiile sale pentru a scrie numai lucruri a căror frumusețe și subtilitate să nu fie în niciun chip amestecate cu necesitatea.

Vedem astfel la Greci o perpetuă preocupare de a pune în opoziție *servilul* cu *liberalul*, *tehnicul* cu *știința*.

Înțelepciunea greacă prevedea, prin metodele ei admirabile de judecată, posibilitățile dezastruoase de distrugere ale mașinilor și tehnicii, asupra culturii și spiritului omului.

Ei au ținut înnăbușite și distrus nenumărate descoperiri, nenumărate invențiuni, care consacrau triumful inteligenței, exprimând victoria omului asupra materiei: — mașina cu aburi (mingea lui Eole), turbina cu aburi, hodometrul, orga și pompa lui Ctesilios, moara cu apă, păsări automate care cântau, un altar pe care când se punea focul, ușile templului se deschideau, și nenumărate mașini de războiu.

Dar cei vechi știau că sunt invențiuni rele și care pot fi întrebuințate în scopuri stricătoare atât corpului cât și sufletului uman. Medicul care a scris tratatul despre Articulațiuni, din colecția Hipocratică, observă, vorbind despre aparatele inventate pentru reducerea luxațiunilor rebele, că « Sunt atât de puternice, încât dacă ar fi întrebuințate *pentru a se face rău*, s'ar dispune cu ajutorul lor de o forță irezistibilă ».

Instrumentele de tortură din timpul Inchiziției, sunt în adevăr, imitațiuni directe ale aparatelor lui Hipocrat.

Așa dar, cei vechi, prin sagacitatea lor, înnăbușeau pe cât puteau progresul mecanice și al tehnice, pentru a salva spiritul și cultura superioară care indică și înnobilează pe om. Au fost și au rămas aristocrați în adevăratul înțeles al cuvântului.

E interesant ce s'a întâmplat cu una din acele invenții, neîntrebuințată decât ca o jucărie distractivă de către Greci și care trei secole mai târziu apărând, a fost cântată astfel de un poet Anti-philos din Bizanț. Este vorba de moara de apă.

« O, voi gospodine, scoteți-vă mâinile din puiă, dormiți îndelungat, chiar dacă cântecul cocoșului vă vestește ziua, căci Demeter a însărcinat Nimfele cu munca pe care-o făceau mâinile voastre. Ele se aruncă din susul unei roți pe care o învârtesc, care prin roți cu dinți mișcă grelele pietre din morile lui Nisyra. Vom gusta vieța epocii de aur și vom putea să ne bucurăm fără trudă de muncile lui Demeter ».

Dar ce s'a întâmplat în urmă? În Evul Mediu a fost instituit monopolul morăritului și țărani ca să scape au revenit de cele mai multe ori la pietrele din casă, contra cărora nobilii au deschis o luptă pe cât de aprigă, pe atât de crudă. Vă puteți închipui oroarea unui astfel de conflict în acele vremuri.

Astfel în 1331, călugării mănăstirii Sf. Alban au pavat podelele sălilor lor cu pietre de moară confiscate dela țărani. În 1381 a urmat o răscoală a țăranilor cari au distrus mănăstirea și și-au reluat pietrele. Au urmat procese și executări capitale care au durat până în 1713, adică 73 de ani înainte de data când s'a inaugurat la Londra prima moară importantă cu aburi.

În 1789, guvernatorul din Rennes protestă încă în termeni vehemenți în registrul său de revendicări, contra dreptului de morărit care a subzistat în Canada până în 1854. În 1896, acum 42 ani, țăranii prusieni se mai ascundeau încă ca să-și macine grâul lor cu mori casnice de mână.

Aveau dreptate Grecii. Este în mic și sub aspecte mai diferite cam ce se întâmplă în zilele noastre cu monopolurile și trusturile marilor industrii.

1. În antichitate jugularea mașinismului și a progresului tehnic industrial se făcea pentru salvarea libertății omului, a sufletului și a fericirii lui.

2. În Evul Mediu, pentru salvarea credinței.

3. Iar azi, dacă petrolul sintetic și televiziunea sunt oprite, altele sunt motivele și aceste motive analizate intim și strâns, departe de a salva omul, îl duc iremediabil către pieire.

Tendința tehnică și mașinistă a civilizației moderne ieșită dintr'o cultură care a murit, asasinează metodic omul modern, distrugându-i sufletul.

Se poate oare transpune travaliul la banda mobilă și producția în serie pe planul inteligenței, fără ca să se scadă nivelul acesteia? Putem oare să ne supunem, fără nicio reacțiune de apărare, la motorizarea gândirii?

Iată de ce spuneam mai adineauri că suntem debordați de evenimente pe care noi înșine le-am creat și de ce individul de azi se găsește în mijlocul unui dezechilibru născut între valoarea sa spirituală și inteligența sa creatoare de o parte, și, operile sale care i-au scăpat de sub control și guvernare pe de altă parte.

Proba sângelui e regeneratoare și Nietsche a spus-o, a crezut-o, dar n'a văzut-o îndeplinindu-se căci murise. Noi însă am trecut prin ea. Se pare că n'a fost desăvârșită, judecând rezultatele. Probabil că ne așteaptă alta mai complexă. Am putea să o evităm, am putea să-i luăm înainte, remediind, readaptându-ne condițiilor reale de viață conform constituției noastre fizice și psihice umane?

Fără îndoială că lumea, în mersul său către nu știu ce destin, se supune unor legi puternice și ineluctabile care depășesc cadrul de influență al voinții omului.

Totuși lucrurile nu par a fi întocmai astfel, și, a ne supune în chip cu totul pasiv acestor legi, într'o apatie de protozoar în care

omului îi place să se lase legănat, a ignora puterea voinții noastre de opoziție, de protestare contra unui determinism căruia i s'a exagerat importanța, a sta și a aștepta dela dirigenții noștri ca să rezolve ei problemele propriei noastre fericiri, chiar ale vieții noastre, este mijlocul cel mai sigur de a precipita catastrofa finală.

Care ar fi reacțiunea ?

Romanul de protestare vechi cât omul, inspirator al unei literaturi admirabile, vorbe, fraze, inacțiune, ca motor al maselor, s'a adevărit a fi util. A schimbat, a regenerat, însă prin violență și sânge. Omului de azi, nu-i mai sunt permise aceste mijloace și în erorile politice de azi, în haosul în care suntem învăluiți, în acel haos despre care Milton spunea :

« Haosul domnește ca un arbitru și judecata lui nu face decât să învenineze certurile care îi consolidează domnia. Deasupra lui singur « norocul » rămâne jude suprem.

Spiritualizarea omului prin cultură și religie, s'ar putea adăoga și îmbunătățirea rasei omului, ridicându-l din degenerarea fizică la care l-a dus civilizația tehnică și mașinistă modernă, prin aplicarea procedurilor biologice ale eugeniei. Dar aceasta este o altă chestiune pe care cu regret o scot din cadrul conferinței mele de azi. Ar fi prea lung, obositor și deci inutil.

Prin urmare, spiritualizarea omului prin cultură și religie este ceea ce trebuie făcut atât individual cât și colectiv, pentru ca omul pe de o parte să-și poată găsi o fericire mai în afară de materie și deci superioară, pe de alta să recunoască deasupra sa o sancțiune divină care, respectându-l ca om, să-i oprească tendințele sale egoiste, nocive prosperității societății.

Prin cultură științifică, omul poate cunoaște mijloacele de a cuceri, de a subjuga natura dispensându-se de bucurările josnice ce-i pot da aceste cuceriri, iar religia îi poate da bucuria renunțării și a sacrificiului, înălțându-i valoarea morală în schimbul unei idealizări a vieții terestre pentru o bucurie eternă. În primul rând îl face pe om mândru de omenia lui. Nicio altă politică, nicio altă filosofie nu poate înlocui această etică.

Nu libertatea de a face ce ne place, de a turbura liniștea altora, a arunca cu pietre în geamuri, ci libertatea gândirii noastre asupra adevărurilor primare, asupra noțiunilor curente, asupra prejudecăților impuse prin imitație sau prin hereditate, *libertatea sentimentelor* pe care să putem să ni le punem la adăpost de contagiunea pasiunilor din afară sau a presiunilor instinctelor dinăuntru, *libertatea judecării* și a hotărârilor ei, pe care să o putem feri de influențele exterioare, de interese sau de slăbiciuni, în fine *libertatea corpului* nostru în fața subjugărilor fizice.

Dobândirea unui *echilibru moral și fizic* care să ne dea victoria continuă a ființei noastre, asupra toxinelor morale și fizice care ne

amenință azi în mijlocul civilizației tehnice în care trăim. Aceasta este cultura adevărată spre deosebire de alte culturi moderne în curs, care seamănă mai mult nu cu o cultivare a omului, ci cu o *creșcătorie*.

În afară de familie, oricare ar fi conceptul modern, copilul este din ce în ce mai mult amenințat de relele ce-l asediază din toate părțile.

Copilul este viitorul umanității, al rasei, al patriei, de aceea singura soluție este menținerea instituției familiale, însă acest fapt este imposibil fără o spiritualizare religioasă.

Religia stă și a stat întotdeauna în bune raporturi cu știința. Întotdeauna știința înaintând, religia i-a cedat locul și s'a așezat din nou la marginile cercului de cunoștințe științifice. Căci forța ei stă în această nevoie de miraculos ce dăinuiește în fiecare din noi și care ne face să căutăm, oricare ar fi evoluția noastră culturală, în afară de noi și deasupra noastră un stăpân inexorabil al destinului nostru.

Raționamentul filosofic amestecat cu credința religioasă a existat în tot timpul, în toate civilizațiile. Forma intuitivă și forma rațională, deși complect diferite în esența lor, au păstrat întotdeauna oarecare raporturi și nu vor putea niciodată să se separe complect.

DAN BERCEANU

CRONICA GERMANĂ

POEZIA LUI THEODOR STORM

Între prozatorii clasici ai literaturii germane, *Theodor Storm* ocupă loc de frunte. Nuvelele sale au cunoscut succese puțin întâlnite, realizând sute de ediții și obținând cele mai strălucite calificative din partea criticii. Poezia, însă, îi era prea puțin apreciată — și *Theodor Storm* spunea cu melancolie și cu o reținută amărăciune:

« Știu că sunt cel mai mare liric de azi și că poeziile mele vor rămâne și-și vor face drum tot mai larg, pe când nuvelele mele vor fi de mult uitate ».

Intr'adevăr, după moartea lui *Theodor Storm*, poezia sa a început să fie din ce în ce mai cunoscută și istoria literară o așează alături de-a lui *Eichendorff* și-a lui *Morike*.

Lirica lui *Theodor Storm* cuprinde accentele cele mai variate. Bela suavele acorduri ale elegiacei « *Lucie* », până la « *Knecht*

Ruprecht »¹⁾, ea trece prin baladă, sarcasm, satiră sau chiar pamflet, însă peste aproape toate plutește o vagă și 'ncântătoare duioșie, care menține poezia la un înalt nivel liric, și-o clară muzicalitate, ca a lui *Novalis* sau a lui *Lenau*, le străbate întotdeauna:

Exmplificăm cu « *Hyozinthen* »:

« Fern hallt Musik, doch hier ist stille Nacht,
Mit Schlummerduft *) anhauchen mich die Pflanzen:
Ich habe immer, immer dein gedacht;
Ich möchte schlafen, aber du musst tanzen.

Es hört nicht auf, es rast ohn Unterlass;
Die Kerzen brennen und die Geigen schreien,
Es teilen und es schliessen sich die Reihen,
Und alle glühen; aber du bist blass.

Und du musst tanzen; fremde Arme schmiegen
Sich an dein Herz; o leide nicht Gewalt!
Ich seh dein weisses Kleid vorüberfliegen
Und deine leichte, zärtliche Gestalt.—

Und süsser strömend quillt der Duft der Nacht
Und träumerischer aus dem Kelch der Pflanzen.
Ich habe immer immer, dein gedacht;
Ich möchte schlafen, aber du musst tanzen »³⁾.

Dela această piesă — strict lirică —, trecem la alta, în care un amuzant intimism se 'mpletește grațios cu o nuanță de bonomă satiră: « *Von Katzen* » (« *Despre pisici* »); pentru simpatica-i duioșie, o redăm integral:

¹⁾ Knecht Ruprecht e un personajiu legendar, un fel de « Moș-Crăciun ».

²⁾ Schlummerduft... Observați cât de adânc sună acești « u », în specia primul, înaintea lui « m » dublu.

³⁾ (« Departe sună muzica; totuși aici e liniștită noaptea, cu adormitoare mireasma mă aburesc plantele: m'am gândit mereu, mereu la tine; aș dormi, dar tu trebuie să dansezi.

Nu 'ncetează, svâcnește fără 'ncetare; lumânările ard și viorile strigă, rândurile se desfac și se 'nchid, și toți sunt îmbujorați; numai fața ta e palidă.

Și trebuie să dansezi; brațe străine se 'ndoaie la inima ta; o, nu 'ndura silnicie! Eu văd alba ta rochie sburând pe lângă mine, și ușoara, gingașa figură,—

Și mai dulce izvorând fășnește mireasma nopții și mai visător din potirul plantelor. M'am gândit mereu, mereu la tine; aș dormi, dar tu trebuie să dansezi »).

* Vergangnen Maitag brachte meine Kratze
 Zur Welt sechs allerliebste kleine Kätzchen,
 Maikätzchen, alle weiss mit schwarzen Schwänzchen.
 Fürwahr, es war ein zierlich Wochenbettchen!
 Die Köchin aber — Köchinnen sind grausam,
 Und Menschlichkeit wächst nicht in einer Küche —
 Die wollte von den Sechsen fünf ertränken,
 Fünf weisse, schwarzgeschwänzte Maienkätzchen
 Ermoden wollte dies verruchte Weib.
 Ich half ihr heim! — der Himmel segne
 Mir meine Menschlichkeit! Die lieben Kätzchen,
 Sie wuchsen auf und schritten binnen kurzem
 Erhobnen Schwanzes über Hof und Herd;
 Ia, wie die Köchin auch ingrimmig drein sah,
 Sie wuchsen auf, und nachts vor ihrem Fenster
 Probierten sie die allerliebsten Stimmchen.
 Ich aber, wie ich sie so wachsen sahe,
 Ich pries mich selbst und meine Menschlichkeit.—
 Ein Jahr ist um, und Katzen sind die Kätzchen,
 Und Maitag ists! — Wie soll ich es beschreiben,
 Das Schauspiel, das sich jetzt vor mir entfaltet!
 Mein ganzes Haus, vom Keller bis zum Giebel
 Ein jeder Winkel ist ein Wochenbettchen!
 Hier liegt das eine, dort das andre Kätzchen,
 In Schränken, Körben, unter Tisch und Treppen,
 Die Alte gar — nein, es ist unaussprechlich,
 Liegt in der Köchin jungfräulichem Bette!
 Und jede, jede von den sieben Katzen
 Hat sieben, denkt euch! sieben junge Kätzchen,
 Maikätzchen, alle weiss mit schwarzen Schwänzchen!
 Die Köchin rast, ich kann der blinden Wut
 Nicht Schrauben setzen dieses Frauenzimmers;
 Ersäufen will sie alle neunundvierzig!
 Mir selber! ach, mir läuft der Kopf davon —
 O Menschlichkeit, wie soll ich dich bewahren!
 Was fang ich an mit sechsundfünfzig Katzen ¹ »).

¹) (« In trecuta lună Maiu, pisica mea a adus într'o zi pe lume șase pisicuțe dintre cele mai drăgălașe, pisicuțe de Maiu, toate albe, cu negre codițe. Intr'adevăr, era o drăguță lăuzie! Bucătăreasa însă — bucătăreșele sunt crude, și-omenia nu-i o iarbă de bucătărie —, aceea voia să înnece cinci din cele șase, cinci albe pisicuțe de Maiu, cu negre codițe, voia să le omoare această infamă femeie. I-am făcut-o! — Cerul binecuvinteze-mi omenia! Drăgălașele pisicuțe, ele creșteau și 'n curând se plimbau cu coada 'n sus prin ogradă și pe vatră; da, oricât de 'nvierșunată privea bucătăreasa, ele creșteau, și

E adevărat că *Theodor Storm* n'are o poezie majoră; sentimentele care îi străbat versurile n'au nimic din grandoarea puternicului suflu liric al lui *Ștefan George* sau *R. Maria Rilke*. Cu toate acestea, poezia lui *Storm* va interesa întotdeauna prin suava grație a unor piese ca: « *Die Kinder* » (« *Copiii* »), « *Ostern* » (« *Paște* »), « *Eine Fremde* » (« *O străină* ») sau « *Oktoberlied* » (« *Cântec de Octombrie* »), în care o subtilă artă miniaturală se desfășoară sub cele mai bune auspicii.

Sentimental — ca în « *Am Geburtstage* » (« *De ziua natală* »), baroc și livresc, adorabil fantezist — ca în « *Märchen* » (« *Poveste* »), străbătut de turburătoare nostalgii — ca în « *Geh nicht hinein* » (« *Nu intra* »), peisagist idilic ¹⁾, mereu atent la perfecțiunea formală a versului său și, uneori, voalat de-o cuminte tristeță — ca 'n « *O bleibe treu den Toten* » (« *O, rămâi credincios morților* »), *Theodor Storm* rămâne actual în dragostea cititorilor cari îi mai răsfoiesc pe *Verlaine*, *Samain*, *Eichendorff* sau *Fontane*.

Miniaturismul lui se evidențiază mai ales în acele perfect cizelate: « *Februar* », « *März* », « *April* », « *Mai* », « *Juli* », « *Regine* » și « *Ein grünes Blatt* », a căror strălucire de bijuterie are mult din farmecul scurtelor poeme japoneze.

Menționăm și faptul că *Storm* a scris cu plăcere versuri dialectale. Găsim în ele un succulent iz de pământ reavăn, de brazdă proaspăt răsturnată (vezi în special: « *An Klaus Groth* » (« *Lui Klaus Groth* »)).

Impresionante prin suflul lor tragic, sunt mai ales poeziile lui despre moarte (vibranta « *Einer Toten* » — « *Unei moarte* »; « *Ein sterbender* » — « *Un muribund* » și « *Graber an der Küste* » — « *Morminte la țărm* »).

În una din cele mai cunoscute poezii ale lui *Theodor Storm*: « *Lucie* », găsim sintetizată întreaga-i artă:

---

noaptea, în fața ferestrei ei, își încercau drăguțele glasuri. Eu, însă, cum le vedeam crescând, îmi lădam omenia și mă glorificam. — A trecut un an, pisicuțele 's pisici și e zi de Maiu! Cum să descriu spectacolul care se desfășoară acuma înaintea mea! Întreaga mea casă, dela pivniță până la pod, în fiecare cotlon e o lăuzie! Aici zace una, acolo cealaltă pisicuță, în dulapuri, în coșărci, sub masă și sub trepte, iar cea bătrână — nu, e nemaipomenit, zace în patul feciorelnic al bucătăresei! Și fiecare, fiecare din cele șapte pisici, are șapte — gândiți-vă! — șapte tinere pisicuțe, pisicuțe de Maiu, toate albe, cu negre codițe! Bucătăreasa turbează, oarbei furii a acestei muieri nu-i pot pune hore; să înnece vrea dânsa toate cele patruzeci și nouă! Mie însumi! ah, capul îmi fuge — o, omenie, cum să te păstrez! Ce să fac cu cele cincizeci și șase de pisicuțe! — ».

¹⁾ Ar putea fi comparat cu G. Coșbuc al nostru, însă minus dinamismul riguros al acestuia.

« Ich seh sie noch, ihr Büchlein in der Hand,
 Nach jener Bank dort an der Gartenwand
 Vom Spiel der andern Kinder sich entfernen;
 Sie wusste wohl, es mühte sie das Lernen.
 Nicht war sie klug, nicht schön; mir aber war
 Ihr blass Gesichtchen und ihr blondes Haar,
 Mir war es lieb; aus der Erinnerung Düster
 Schaut es mich an; wir waren recht Geschwister.

Ihr schmales Bettchen teilte sie mit mir,
 Und nächtens Wang an Wange schiefen wir;
 Das war so schön! Noch weht ein Kinderfrieden
 Mich an aus jenen Zeiten, die geschieden. ,
 Ein Ende kam; — ein Tag, sie wurde krank
 Und lag im Fieber viele Wochen lang;
 Ein Morgen dann, wo sanft die Winde gingen,
 Da ging sie heim; es blühten die Syringen.

Die Sonne schien; ich lief ins Feld hinaus
 Und weinte laut; dann kam ich still nach Haus.
 Wohl zwanzig Jahr und drüber sind vergangen —
 An wie viel anderm hat mein Herz gehangen!

Was hab ich denn nach dir gebangt?
 Bist du mir nah und hast, nach mir verlangt?
 Willst du, wie einst nach unsern Kinderspielen,
 Mein Knabenhaupt an deinem Herzen fühlen? »¹⁾

¹⁾ (« O mai văd încă, în mână cu cartea ¹⁾ ei, îndepărtându-se de jocul celorlalți către banca aceea, acolo, la peretele din grădină; ea știa prea bine că învățatul ar obosi-o.

Înțeleaptă nu era, nici frumoasă; mie, însă, îmi erau dragi palida ei față și părul blond; din a amintirii intunecime mă privește; noi eram cu-adevărat frățini.

Îngustu-i pătișor îl împărțea cu mine, și — noaptea — dormeam obraz la obraz; asta era atât de frumos! Imi mai adie o pace de copil din acele timpuri trecute.

Veni un sfârșit; — într'o zi, s'a 'mbolnăvit și-a zăcut în friguri multe săptămâni; apoi, într'o dimineață, s'a dus acolo, unde se duceau suav vânturile; înfloreau syringii.

Soarele strălucea; am alergat afară, în câmp și-am plâns cu glas tare; apoi am venit tăcut acasă. De sigur că douăzeci de ani și mai bine au trecut — către multe altele mi-a înclinat inima!

Oare de ce m'am îngrijorat astăzi de tine? Ești aproape și ți-i dor de mine? Vrei tu, ca odinioară după jocurile noastre de copii, să simți capul meu de băiat la inima ta? »).

¹⁾ Acest vocabul, ca și altele din prezenta traducere, am evitat să-l transpun printr'un deminutiv.

Deși materialul lexic al lui *Theodor Storm* nu are luxurianta bogăție din poezia unui *Ștefan George*, *R. Maria Rilke* sau chiar *Georg Trakl*, el e, totuși, suficient de variat și, de multe ori, am putea spune că și nou.

Menținându-se pe linia tradițională a unei lirice care nu vrea să fie cu orice preț inovatoare și care nu încearcă să rupă vechi tipare consacrate, *Theodor Storm* reușește, cu toate acestea, să dea o poezie personală, durabilă și oricând interesantă, menită să întregască peisajul literaturii germane cu un florilegiu din cele mai alese, vrednic de un *Eichendorff* sau de un *Lenau*.

MIRCEA STREINUL

RETROSPECTIVA LUCHIAN

Dacă expoziția retrospectivă Luchian, organizată sub patronajul Academiei Române, nu ne-ar fi prilejuit decât contemplația câtorva minunate pânze, în bune condițiuni de spațiu și lumină și tot ar fi trebuit să ne declarăm mulțumiți.

Dar adunarea laolaltă a unui mai mare număr de tablouri, asigură expoziției un climat, care permite oricărui vizitator, să fie purtat de vraja cromatică a lui Luchian.

Ce-i drept, că multe pânze ar fi putut lipsi, căci expunerea unora dintre ele nu folosește la nimic, doar la o contribuție documentară; dar nu putem să nu constatăm că unele pânze anodine, întrerup beatitudinea de culoare. Totuși trebuie să considerăm și greutatea inerentă organizării unor asemenea manifestațiuni, neprevăzutul și mai cu seamă capriciile unor colecționari, dintre cari unii promit și nu dau, alții dau, dar condiționează să fie expuse pentru o bucată importantă și altele mai slabe pe care le mai au. În sfârșit nici considerentele mondene nu sunt înlăturate.

În ajunul expoziției s'a pledat pentru o selecție, astfel ca nivelul expoziției să fie mai ridicat și mărturisim că d-nii Jean Al. Steriady și Virgil Cioflec n'au șovăit să îndepărteze vreo treizeci de pânze, circumstanțele nepermițând mai mult.

Intr'astfel ansamblul ne-a putut da măsura talentului pictorului. Expoziția a fost o sărbătoare pentru ochi, geniul lui Luchian era viu și arta sa n'a rămas fără ecou.

Am evocat cuvintele evanghelistului: « Veniți de luați lumină ! ».

Până la Luchian în pictura noastră lumină era un atribut, un efect sau un accident pentru cei ce pictau după canoanele așă zisului academism.

Pentru « plainairiști » lumina urmează capriciul vibrațiilor din aer, iar pentru intimiști lumina rămâne rezultanta unor contraste sau efecte.

Luchian condiționează opera de artă nu numai de senzație vizuală sau de sentiment, dar și de lumina interioară a sufletului său, de aceea el trece dincolo de ceea ce percepe ochiul, el înclină spre o stare de pură afectivitate și se îndreaptă spre o zonă de încântare, de transcendență chiar, cu aceleași mijloace de realizare, ca cele ale oricărui pictor, culoare, formă și lumină, cu deosebirea că, elanul său pornește dintr'o spiritualitate vădită.

« L'enchantement de dépasser le vision directe et le sujet donné ».

Firea aristocratică a lui Luchian, cultura sa, rafinamentul său, îl îndreptățeau la această ascensiune, dar el nu se încumetă decât după asceza la care a fost supus trupește și sufletește în urma unei crize organice, ce l-a ținut patului.

Până atunci el se mulțumea cu florile sporadice ale talentului său generos și creea cu intermitență.

În tinerețe s'a inspirat dela Grigorescu, mai târziu dela impresionistii francezi, uneori direct dela Degas, s'a complăcut și în fața pânzelor lui Manet și chiar ale lui Laermaus.

Picta din plăcere și nu era preocupat de nicio temă sau doctrină.

Din clipa în care suferințele l-au izolat de lumea exterioară, meșterul s'a resemnat destinului și s'a concentrat în el, meditănd plastic și ascultând de tainele sufletului său. Arta sa s'a dezvoltat prin eliminare spre sinteză.

Rodul acestei perioade nu este mare numeric și sunt unele pânze admirabile nerealizate complet, totuși calitatea lor este excepțională.

Luchian a fost un inițiat și arta sa rămâne pentru pictura românească un izvor viu de reîmprospătare, prin sinceritatea și originalitatea viziunii sale, prin intensitatea luminoasă a pânzelor sale, prin acea dematerializare la care a ajuns prin contribuția tuturor facultăților sale sufletești și intelectuale; apoi prin dragostea sa de a crea o artă, din ce a găsit mai propriu în neamul său; o ulcică, niște garoafe, câteva petale de anemone sau de trandafiri, conțin toată frăgezimea naturii noastre, cromatica sa ne sugerează toată melancolia duioasă a celor mai delicate poeme din folclor și pojghița sa de culoare « strălucind ca smălțul » ne dă senzația savuroasă a artei noastre populare, toate acestea bine înțeles prin retina, sensibilitatea și sufletul celui mai rafinat artist plastic român.

În acest scop i-au repudiat mijloacele ieftine; în toată opera lui de maturitate, nu veți găsi nimic ilustrativ, nimic descriptiv, nicio anecdotă, ci numai esență.

Încă din 1907, în peisajele pictate la Mănăstirea Brebu, Luchian este preocupat de o lumină și un cromatism în care se modulează

melancolia sa. Câteodată un verde măsliniu de rezonanță gravă sau un galben trist evocă aceste stări sufletești.

Curtea mănăstirii Brebu (colecția A. Blank), Casa lui Moș Gheorghe (Muzeul Simu), Turnul mănăstirii (Colecția N. Voinescu) etc., sunt dintre cele mai frumoase lucrări ale acestei perioade.

În peisajele denumite « Vara » (colecțiile Basarab Brâncoveanu și Poenaru Iatan), Luchian desfășoară o exuberanță tonală de verde intens, care sugerează puterea vegetației în plină creștere. Printre crăcile plopilor, un joc de pete albastre transpune azurul cerului imaculat de vară, iar lumina solară, intensă și incandescentă, se revarsă în abundență printre trunchiurile plopilor, reflectându-se în pete vii pe ziduri și pe sol.

Un mic peisaj din colecția d-nei Cioflec e pictat într'o grădină; jocul de verde al vegetației e mai prețios prin accente de galben și unele pete de vermillon, gardul e tratat prin pete largi și grase de griuri mai negricioase; pictorul ne-a dat echivalentul cromatic a unei naturi mai fragede într'o zi de primăvară ceva mai umedă.

În ghereta Filantropiei (pastel din colecția Dr. Dona) Luchian transpune tristețea iernii în accente și lumini potolite.

O cascadă de tonuri intense și luminoase, à la Van Gogh, găsim în peisajul « Moara » din colecția A. Blank. E un « pleinair » văzut sintetic, într'o tehnică care aduce câteodată la acea a lui Cézanne, cum ar fi planurile de iarbă și arbuști, ce se desfășoară în spre orizontul cu cer albastru ceva mai învăluit.

În primul plan clădirea morii e pictată în pete largi și grase, cu un acoperiș de brunuri în care se reflectează tonurile de verde ale unui copac, ce se înalță în apropiere.

Printre palmele roșii, se revarsă apa în torente cu spume albe și galbene, întregul tablou e ținut într'o sonoritate cromatică excepțională.

O altă minune de « pleinair » expresionist e peisajul « După ploaie » (colecția Mihai Popovici). Un cer încărcat de nori ce fug, în afară de o mică porțiune în care albastru cerului apare mai luminos. Umbra norilor se descrie pe dealurile orizontului, vântul leagănă copacii din centrul tabloului, provocând niște ondulațiuni de verde sonor și luminos.

Primul plan al vegetației e gras, lucid și auriu.

Nu mai avem a face cu un impresionist ce ne transpune vibrațiile difuzate ale luminii exterioare, ci cu un expresionist ce ne sugerează intens culoarea locală a lucrurilor văzute în plină lumină.

Un mic peisaj din Muzeul Simu conține toată frăgezimea unui luminiș, redat printr'un cromatism de tonuri vii variind între verdele profund și verdele veronesc, câmpul iradiind un gal-

ben încins, iar cerul acoperind zarea în nuanțe de « gris bleu și gris perle ».

În peisajul din Moinești (colecția Lazăr Munteanu) Luchian rămâne la un sentiment mai candid al naturii, pictorul vede și transpune ca un primitiv, păstrând intensă doar senzația cromatică.

În scara cu flori (colecția d-nei Cioflec), Luchian desfășoară o tehnică mai largă, pentru ca să răsară exuberanță din jocul policronic al florilor, variind în infinite nuanțe de verde, rose, lila și unele accente de vermillon sonor.

Armonia e susținută și de unele tonuri cărămizii brune sau pământoase ale ulcelor de flori, ce sunt răsfirate pe o scară de piatră scaldată în plină lumină solară.

Anemonele din Muzeul Toma Stelian (Donația d-nei Stănculeanu) sunt dintre cele mai frumoase flori pictate de meșter. Pe un fond brun se profilează cu multă vervă un joc fericit de pete roșii, violete, lila și galbene ale buchetului de anemone, pus într'un vas cu reflexe de verde intens și luminos.

În timp ce « Anemonele » Muzeului Simu sunt pictate la rece, în plină reculegere și ating un sintetism excepțional, pe un fond cărămiziu se profilează într'un vas alb, niște anemone realizate prin pete modulate în roșu, rose, lila; o floare purpură căzută jos lângă vas, dă armoniei pedala de profunzime cromatică.

Dar Crisantemele din colecția Blank și marele tablou al Trandafirilor din colecția Z... sunt cele două momente culminante ale acestui gen; în Crisanteme transpiră toată convulsiunea interioară a pictorului, pe când în Trandafiri e o clipă de detentă, un surâs la natură și lumină.

Și când Luchian trece la figura umană, atunci el se dematerializează complet. Expresia, lumina și culoarea sunt echivalentele combustiei sale interioare (vezi Autoportretele din colecțiile Quintus, Cioflec și Z., Moș Nicolae). (Muzeul Simu și colecția Danabassi)

Capul de copil (colecția Z.) e cea mai completă realizare a genului, atât ca expresie, cât și ca lumină și modelați în această pânză plutește ceva din misterul rembrandtian.

Luchian spre sfârșitul vieții s'a înălțat în viziune, a întrezărit o nirvană cromatică și cu toate că sleit de forțe, a atacat într'un elan suprem, ca strigătul lebedei, acea minunată compoziție « Lăutul » sau baia copilului.

A sintetizat ca și Gauguin, a încercuit în forme ample suprafețe de culoare pură și intensă, pentru ca să atingă un ansamblu vizual sugestiv și sonor, ce-i drept cu un caracter mai decorativ, căci a trebuit să sacrifice culorii, unele elemente ce dau mai multă plasticitate, dar care ar fi întrerupt în schimb ondulația luminoasă a tabloului.

Cu toate că pânza nu e complet terminată, căci Luchian era grav bolnav pe atunci (1913) totuși această operă se poate considera ca o lucrare de apogeu, genialitatea transpirând din ea și pânza rămâne testamentul lui Luchian.

Tonița, Ștefan Dumitrescu, Șirato și alții mai tineri au sesizat importanța acestui moment înălțător al plasticei române și uneori din opera lor se reflectează entuziasmul pentru acest Luchian.

K. H. ZAMBACCIAN

O MONOGRAFIE GERMANĂ DESPRE DRAMATURGUL O'NEILL

Opera dramatică a lui Eugene O'Neill, deținătorul Premiului Nobel pentru Literatură (1936) nu a fost cercetată, mai ales în Europa, cu atenția și înțelegerea meritată. Dacă unele din piesele sale au fost jucate pe scenele europene, marii critici ai continentului nostru întârzie să judece efectiv creația cea mai de seamă a teatrului contemporan, rămânând oarecum străini de această operă monumentală, care, precum am mai scris-o, reprezintă pentru arta dramatică ceea ce pentru muzică a reprezentat creația lui Richard Wagner. De altfel, nici în America, Eugene O'Neill n'a avut parte de o adecvată judecată critică, deși s'a scris destul de mult acolo despre semnificația socială, politică, religioasă și chiar filosofică a opereii sale, care totuși rămâne, în mod hotărâtor, un produs dramatic, o creație a teatrului menită teatrului. Meritul esențial a noiei și remarcabilei monografii tipărită la Berlin de D-rul Otto Koischwitz este că analizează și apreciază opera lui O'Neill în legătură cu teatrul, cu scena, cu spectacolul, reducând la minimum considerațiile și semnificațiile de ordin secundar, într'adevăr neglijabile, de vreme ce dramaturgul american nu este și nu vrea să fie decât un artist și nicidecum un propagandist ¹⁾).

D-rul Otto Koischwitz judecă substanțial, cu tot respectul față de disciplina unei metode științifice, oprindu-se la elementele într'adevăr esențiale ale operei și precizându-le cu inteligența unui om care este familiar cu problematica dramei, cu timpul nostru, cu spiritul american și, firește, cu întreaga literatură dramatică universală. În această privință, Eugene O'Neill a avut parte de un critic adevărat informat și cinstit, străin de acea admirație naivă și goală a unora dintre criticii săi americani, ca și de acea perspectivă îngâmfată și superioară a unora dintre bieții săi detractori.

¹⁾ Dr. Otto Koischwitz, *O'Neill*, 1938, pp. 150. (*Neue Deutsche Forschungen*, Abteilung Amerikanische Literatur und Kulturgeschichte, herausgegeben von Friedrich Schönmann, Junker Dünhaupt Verlag).

Tonul și atitudinea cărții nu ajung niciodată la entuziasme stupide, care să declare pe O'Neill « desrobitor al omenirii » alături de Freud și . . . Isus (!) — cum i s'a întâmplat în America — și nici la rezerve bazate pe afirmații cu totul neîntemeiate ca acelea formulate tot în America, și de un critic totuși important, Ludwig Lewisohn, care susține că personagiile lui O'Neill sunt lipsite de inimă și de orice pasiune veritabilă. În genere, criticul german caută să se menție pe o linie de substanțială obiectivitate și de cinstită informație și reușește s'o facă în nenumărate rânduri. De aceea ni s'a părut cu atât mai surprinzător felul în care judecă d-sa cele două opere capitale ale dramaturgului american, trilogia *Electra* și piesa de mari proporții *Straniul Interludiu*.

Dacă d-l Koischwitz crede că *Mourning becomes Electra* este « din punctul de vedere al teatrului pur poate cea mai puternică operă a noiei poezii dramatice, opera cea mai bogată și cea mai desăvârșită poate din întreaga literatură universală », ajungând așa dar la un act de admirație exagerat, când e vorba de *Strange Interlude* d-sa cade în cealaltă extremă, negăsind acestei piese niciun merit excepțional, părându-i neinteresantă ca acțiune și săracă în desfășurarea ei, care nu ajunge la un desnodământ catastrofal, deși tot timpul suntem amenințați cu o explozie care totuși nu se produce.

Că recentul critic al dramaturgului american este greșit nu mai încape nicio îndoială. Recunoaștem că *Straniul Interludiu* nu are o acțiune așa de rapidă și concentrată ca *trilogia Electrei*, monument de tehnică dramatică. Recunoaștem că *Straniul Interludiu* posedă și un caracter epic, dar acest caracter epic departe de a săraci piesa îi conferă o bogăție psihologică de pe urma căreia personagiile capătă o adâncime și o plinătate unică, întrupând astfel de-a-lungul celor nouă acte sentimentele și situațiile cele mai semnificative și ridicându-se la realitatea unor tipuri. De asemenea, caracterul epic departe de a opri sau slăbi evoluarea dramatică a acțiunii îi dă o substanțialitate neîntâlnită poate în nicio altă piesă și o proporție monumentală, comparabilă doar cu tetralogia wagneriană.

Marele tehnician O'Neill, care mai în fiecare lucrare încearcă procedee noi și interesante, a căutat să ne dea în *Straniul Interludiu* romanul unei femei sau mai precis romanul femeii în toate ipostazele ei esențiale: fecioară îndrăgostită de un tânăr care moare în război înainte de a-i fi devenit soț, fecioară desamăgită și răătăcită, soție căreia totuși destinul îi pune piedici pentru a-și găsi salvarea în maternitatea, care i-ar fi putut aduce liniște și rațiune de a trăi, amantă și, în sfârșit, mamă.

Tragedia Ninei Leeds, sau destinul ei, constă în aceea că ea nu poate cunoaște toate aceste stări și sentimente legându-se de

un singur bărbat. Iubitul tinereții îi moare în război și va rămâne mitul vieții ei întregi, dorința și idealul ce nu se vor realiza niciodată deplin. Soțul pe care-l are descinde dintr'o familie nesănătoasă și copilul lor ar fi amenințat să continue nebunia strămoșilor lui. Nu-și părește soțul pentru a-l salva de blestemul ce-l pândea. Iar iubirea și copilul de mai târziu nu o vor putea mulțumi simultan, căci în măsura în care ea-și realizează misiunea de mamă în aceeași măsură se depărtează de iubitul ei, Darell, pe care această iubire nefericită îl va rata. Dar Bina Leeds, acum Doamna Evans, nu va găsi nici ca mamă liniștea și fericirea, trebuind să renunțe la fiul ei, dându-l societății și viitoarei lui soții. După moartea soțului ei, Sam Evans, după ce fiul o părește pentru a-și întemeia căminul lui propriu, după ce D-rul Darréll, iubitul care și-a sacrificat totul pentru ea, nu-i mai poate da decât amărăciune propriei lui suferinți și regretul a ceea ce a fost și nu mai poate fi, Nina se reîntoarce în casa părintească în tovărășia noului ei soț, Marsden, care a iubit-o și a așteptat-o o viață întreagă și care acum îi va aduce pacea asfințitului, scoțând-o din straniul interludiu în care a intrat odată cu dragostea aceea nerealizată pentru Gordon Shaw, visul tinerețelor ei și care murind pe front a lăsat-o sub stăpânirea unui mit, a unui ideal atât de puternic și fascinant tocmai pentru că nu a trecut niciodată suficient în realitatea cotidiană.

Pentru a reda realitatea lor personală, substanța ființei lor, dramaturgul american a reînviat vechiul procedeu de vorbire *a parte*, acel monolog interior care este vocea subconștientului. Aceste monologuri precedă dialogurile și fac acțiunea piesei mult mai bogată și complexă. Știind ce gândește în sinea lui personajul, urmărind apoi ce spune și cât spune și observând apoi efectul concret, acțiunea acestor gânduri și atitudini spectatorul participă, de fapt, la un joc întreit, care, de o parte, intensifică interesul dramatic iar, de alta, aduce o clarificare mai adâncă și mai temeinică a realității. Nicăieri ca la O'Neill — și în special în *Straniul Interludiu* — drama nu merge mână 'n mână cu cunoașterea, experiența cu luciditatea. De aceea, a vorbi de sărăcie aici este o absurditate, iar a imputa dramaturgului că utilizează mijloace epice sau filosofice pentru împlinirea și adâncirea desfășurării dramatice înseamnă a nu-i recunoaște structura și stilul operei sale, concepția sa unic de substanțială și de măreață.

Personagiile sale nu sunt totdeauna înflăcărâte, calde sau iubite de autor. Nu sunt mereu simpatice spectatorului. Și asta pentru că sunt construite cu viziunea unui om care știe că viața este un amestec de bine și de rău, o luptă eternă între elementele cele mai contradictorii, un conflict de frumusețe și urîțenie. O'Neill le construiește nu ca un Dumnezeu creștin care-și iubește făpturile

sale — deși ca și Dumnezeu le lasă libere să greșească pentru ca apoi să le ierte — ci, mai curând, se joacă cu ele asemeni destinului, punându-le în ipostazele cele mai grele, realizându-le în suferințele și durerile cele mai fundamentale, privindu-le cu ironie și înțelegere, arătând că tăria lor este adesea tot atât de firavă ca și realitatea unui vis, că slăbiciunea lor este tot atât de reale ca și resoriturile vieții. Nina este mereu chinuită și chinuștă pe ceilalți. Dar chinurile acestea definesc și formează treptat, fie evolutiv, fie dialectic, personagiile și acțiunea piesei. A le cere să « explodeze » deodată înseamnă să le ceri să nu trăiască. Atunci, într'adevăr, piesa ar fi săracă și n'ar mai putea exemplifica atât de tipic desfășurarea vieții omenești.

O altă afirmație a d-lui Dr. Otto Koischwitz pe care voim s'o comentăm este aceea că personagiile lui O'Neill, de pildă Electra sau Nina, nu sunt personajii pe care « le-ai putea întâlni pe drum », că sunt sau nenaturale sau dincolo de natură, că aparțin mai curând visului decât realității. Observațiile acestea ne par ridicole, chiar în cadrul sau tocmai în cadrul unei lucrări de seriozitatea aceleia de care ne ocupăm. De sigur că nici cu Hamlet sau cu Domnișoara Iulia, nici cu Falstaff sau cu Fedra, nici cu Faust sau Lulu contactul cotidian n'ar fi mult mai plăcut decât cu Nina Leeds sau cu Lavinia Mannon (Electra). Teatrul adevărat înseamnă o proiectare supranaturală a experienței noastre limitate și fărâmițate, iar marile tipuri ale teatrului, chiar cele apolinice și generoase, păstrează în ele o greutate, un dar de a emana tragicul sau comicul, care le distanțează de noi.

Tipurile acestea ne pot stăpâni, ne pot obseda, ne pot mai ales pune în dubiu, cerându-ne să gândim și să ne revizuiim, dar nu trebuie să le cerem să fie pe măsură și după conveniența noastră. Rigiditatea, straniu, curiozitățile, nebuniile, exaltările și chiar inefabilul unora dintre personagiile lui Eugene O'Neill sunt modele la care trebuie să ne ducem, să ne referim, să năzuim, dar nu să le aducem la noi, la biata noastră măsură care în fond nu-i o măsură, ci adesea parodia unei măsuri.

Și creațiile lui O'Neill au o armonie, un echilibru, o măsură, dar ele se realizează prin contopirea sau confruntarea extremelor, căci în artă, știm bine, valorează doar extremele, proiecțiile grandioase, unicitățile generale valabile. Personagiile lui O'Neill se nasc și mai ales trăiesc la confluența vieții și a morții, a experienței și a destinului, a naturalului și transcendentului. Aici e marea lui forță. Acestea sunt limitele universului său, tot atât de monumental, plin și nou, ca și universul lui Richard Wagner.

D. Koischwitz stabilește unele relații între Wagner și O'Neill, așa cum am făcut-o și noi într'un studiu publicat acum doi ani

în această revistă. Dar legătura stabilită de criticul german se referă doar la trilogia *Electra*, pe când noi vedeam — și vom desvolta mai mult observația acesata într'un studiu viitor — o asemănare constitutivă între cei doi creatori, o identitate de năzuinți formative care se vădește și în structura întregii opere ca și în întrebuintărea anumitor procedee, ca leit-motivul. Identitate de ținută tehnică și chiar de ethos, chiar dacă Wagner merge spre apolinic, iar O'Neill spre un fel de pesimism dionisiac, — ca să vorbim într'o terminologie nietzscheiană atât de familiară dramaturgului american

Dar astfel am ajuns la ultima obiecție pe care voim s'o aducem d-lui Koischwitz și anume că limba lui O'Neill este cu totul nepoetică, deși scriitorul are mijloace poetice în situațiile dramatice. În sine, această critică nu pare inexactă. Nu fiecare cuvânt și nici mersul dialogurilor nu sunt propriu zis poetice. Dramaturgul urmărește prea mult linia adevărilor și a cunoașterii pentru a-și artificializa dialogurile. Și totuși limba fiecărui personaj este atât de potrivită cu firea și personalitatea lui, cu mediul și cultura lui, variind dela individ la individ sau dela mediu la mediu încât este cert că acest firesc nu este obținut fără artă și fără poezie. Nu rare sunt cazurile când prin felul cum vorbește, în argot sau savant, filosoficește sau profund vulgar personajul este tot atât de caracterizat cât și prin gesturile sau îmbrăcămintea sa. Deci, deși dialogurile, expresiile și cuvintele din piesele lui O'Neill sunt atât de firești, ele nu sunt nepoetice. Dacă prin poezie înțelegem numai înfrumusețare și prețiozitate, atunci limba lui O'Neill nu este o limbă poetică. Dacă prin poezie, însă, înțelegem expresie adecvată firii și personalității unui erou atunci O'Neill este un mare poet și un mare meșteșugar, care stăpânește la fel de bine limba marinarilor și a savanților, a fermierilor și a negrilor, a aristocraților și a prostituatelor.

Critica d-lui Koischwitz cu privire la limbaj este cu atât mai relativă cu cât, oridecâteori se poate, personagiile se exprimă și poetic, cum este cazul scriitorului Marsden din *Strantul Interludiu*, care are unele imagini uluitoare de originale și de semnificative, așa cum Nina Leeds filosofează cu acea adâncime pe care i-a dăruit-o suferința. Iar piese de atmosferă ca *Dorul de sub Ulmi* sau de fantazie ca *Izvorul* și *Lazăr rádea* sunt scrise poetic dela un capăt la altul.

De sigur, însă, că poezia nu rezidă atâta în limba personagiilor cât în ținuta și avântul pieselor, în structura și finalitatea lor, așa cum se întâmplă și la Richard Wagner. Forța, elevația și adâncimea întregii compoziții dramatice a lui Eugene O'Neill sunt puse pe-un plan pe cât de poetic pe atât de mișcător, chiar dacă luciditatea și spiritul critic al autorului nu ne lasă să-i iubim per-

sonagiile, ci mai curând să le compătimim, înțelegându-le ciudatul și inefabilul lor destin.

În afară de aceste obiecții, lucrarea d-lui Dr. Otto Koischwitz este plină de calitate, având meritul de a valorifica temeinic lumea personagiilor lui O'Neill, de a analiza tehnica dramaturgului, arătând câte înnoiri a adus el în materie de dialog, gesticulație, înfățișare și sonoritate scenică, cât de dinamică este acțiunea, cât de puternic este simțământul său dramatic.

Cercetările acestea rămân în mare măsură valabile pentru orice studiu viitor despre dramaturgul O'Neill și constituiesc un act de dreptate pentru un scriitor care a revoluționat și a înălțat poezia dramatică și arta spectacolului, a redat epocii noastre tragedia, iar dramei prezența destinului și fervoarea cunoașterii. D. Koischwitz a scris poate prima monografie completă și judicioasă asupra dramaturgului Eugene O'Neill. Opera lui O'Neill merită și mai mult, de sigur, dar studiul d-lui Koischwitz este, până acum, cel mai serios omagiu pe care această operă l-a primit

PETRE CQMARNESCU

CRONICA MUZICALĂ

Muzică greacă. Concertele Filarmonice. Friedman, Ungar, Borowsky. Muzică de cameră. Alte concerte: Eugenia Babad, Fliomen, etc.

Am știut să primim cu prietenie pe artiștii eleni cari s'au manifestat strălucit la 5 Februarie în sala Ateneului Român, în cadrul frumoasei dimineți de inspirate compoziții, datorite celor mai reprezentativi creatori muzicali ai Greciei moderne: Emil Riadis, Skatkotas, Kalomiris, Varvoglis, Spathis, Evanghelidis și Petridis. Din această serie valoroasă de făurari sonori, legați în sacrul lor meșteșug de bogăția melosului național pe care îl întrebuințează măestrit, transformându-l prin tratări simfonice adecvate în incantații pure, cel mai oficial recunoscut e d. Kalomiris, născut la Smirna în 1883. D-sa și-a făcut studiile în Viena, urmând compoziția și pianul. A fost mai întâi profesor la Conservatorul din Harkow. În 1907 se înapoiază în Grecia pentru un ciclu de concerte; în 1910 este numit profesor la Atena. Kalomiris poate fi considerat ca animatorul mișcării muzicale naționale. Opera sa are ca suport poezia greacă contemporană și cântecul simplu popular. Kalomiris a excelat în toate genurile de compoziție. A scris opera « Meșterul zidar », suita greacă, Simfonia Bărbăției, un cvintet, două suite pentru canto și orchestră, etc. Concertul grec a fost organizat de d. Const. Brăiloiu, și pus sub Inaltul

Patronaj al M. S. Regelui Carol al II-lea; fiind sub auspiciile Suveranului, faptul obișnuit al unei audiții străine a luat amploarea unui eveniment, el reprezentând întâiul imbold al unui schimb de artiști în Balcani, lucru de care se simțea de multă vreme necesitatea. Cunoașterea reciprocă prin artă poate contribui și ea la instaurarea cultului unei armonii între State. Audiția organizată de d. Brăiloiu, acest sincer iubitor al muzicii populare și încurajator al oricărui efort pentru cucerirea frumosului, s'a bucurat de succes din toate punctele de vedere. Filarmonica noastră condusă de d. M. Oeconomides a dat o expresivă interpretare Uverturii dramatice a d-lui Evangelidis, lucrare scrisă sub influența fericită a lui Cesar Franck, dar cu un material sonor legat de melodiile țării băștinașe. De altfel la majoritatea compozitorilor moderni greci se observă utila preocupare de a servi muzica națională, scuturându-se de sğura străină a tuturor stilurilor europene, și în special a celui francez. Adeseaori sentimentul intim al pieselor reușește să contureze în afară o formă proprie, potrivită elementului emotiv. Câteodată însă, acesta se sfarmă sub arătura grea a plugului contrapunctic. Ceea ce nu va fi niciodată acoperit de știința aridă și de tehnica scriiturii căutate e prospețimea melodiilor populare elene cu mireasmă de Bizanț; ochii și mâinile noilor poeți muzicali ai Eladei nu urmăresc decât păstrarea aceste comori sfinte. Drumul sănătos al compozitorilor greci va duce la mult așteptata biruință a înzestrării cu o școală națională de muzică. Inceputurile sunt mult promițătoare. Spontaneitatea sentimentului melodic, sinceritatea, culoarea locală armonioasă, păzesc destinele acestei muzici, și el se va împlini ca și în celelalte țări, cu o precizie de mers stelar, similar evoluției muzicii cehe sau celei românești. Interpreții, d-na Crino Kalomiris, pianistă de temperament și d-na Nausicaa Galanos au animat Concertul original pentru pian și orchestră în do minor de Kalomiris și arii de Spathis și Varvoglis (legenda conducătorului de asini) cu o incomparabilă artă a nuanțelor, a reliefării caracterului melodic și a jocurilor ritmice. Reușita întâiului concert de schimb muzical balcanic, înaltă inițiativă crescută din Augustul gând al M. S. Regelui Carol al II-lea, ne îndreptățește să credem în posibilitatea întoarcerii unei vizite românești în țara soarelui și a mitologiei.

La 9 Februarie, d. Ionel Perlea a dirijat Filarmonica noastră cu o bogăție de mijloace unice și expresive. Având în minoră stimă gestul declamator, d. Perlea trăiește în afară prin intuiție, prin analiza detaliată a operei, prin utilizarea ingenioasă a resurselor de timbre, dar mai ales prin efectele de contrast și prin gradarea măestrită a nuanțelor, trecând dela cel mai poetic pianissimo

la forțele eroic cu o logică dictată nu de dorul impresiunii, ci de tâlcul partiturii. Gust, măsurii, stil, susținerea poetică a ideilor muzicale întregesc darurile de animator ale acestui artist unic care a început să cucerească și sufragiile străinătății. D-sa a prezentat în primă audiție «Suita pitorească» a sârguitorului și tradiționalului compozitor Mihail Andricu. Simți răcoarea pădurilor noastre și mângâierea pajștelor cu firmament adânc că te lăcrimează, ascultând lucrarea bine construită a înzestratului dar modestului creator român. Și d. Andricu, zidar conștient de soarta scrisului muzical românesc, ridică schela unei estetice autohtone. Cred că până astăzi d-sa a pus mai mult decât o cărămidă la edificiul de visuri al muzicii noastre. Nu piatră de unghiu, dar nici de ornament; în orice caz bine armonizată cu restul construcției și gospodărește așezată în fața unei privesți. Solista concertului, d-soara Thelma Reiss, violoncelistă reputată a cântat atât cât trebuie pentru a fermeca simplu prin concertul de Dvorak.

D. Ionel Perlea a încheiat audiția simfonică entusiast aplaudată cu favoritu-l compozitor: Brahms, Simfonia în re major, atât de apreciată de publicul meloman francez. Ea cuprinde în allegro-ul inițial o primă temă, câmpenească, expusă la corni, apoi la suflătorii de lemn. A doua temă, de natură ritmică, sugerând mazurka, e repartizată la viori. În adagio violoncelele expun motivul, iar în allegretto grazioso, cantilena e cântată de oboi, capătă o mișcare vie la viole, se liniștește din nou la instrumentele de lemn, și revine în accelerația primă la coarde. D. Ionel Perlea a insuflat reveria și accentele agreste simfoniei iar în Final nu a lipsit puternicul brio.

D. Vaclav Talich, directorul muzical al Filarmoniceii din Praga aduce în interpretarea operelor care le dirijează, contribuția rară a unui simț netăgăduit artistic, în special al frazării ritmice, și întrebuințarea eficace a unui spirit energic ce străbate printre gesturile voit sobre ale mâinilor.

D. Talich, a dat impresionante impulsuni declamatorii «Simfoniei Patetice» de Ceaikowsky, această lucrare căreia i se reproșează veșnic și pe nedrept că e banală și dulceagă. Regretăm însă că distinsul invitat din Praga nu ne-a prezentat o parte măcar din generația proaspătă de muziciani cehi, complet necunoscută ascultătorilor români. Știm numai din versiuni că și acolo inspirația populară tronează în stăpân. Am dori să ne convingem și să auzim ucrările lui Janacek, Zich, Novak și Viejplek.

D. Ionel Perlea a revenit la Ateneul Român cu un program ales cu pricepere. Ni s'a prezentat tânăra și mult dăruita violonistă franceză Ginette Neveu în concertul de Beethoven, care

a țesut în «largetto» asupra emoționantului cântec al bassonului și clarinetului, broderii de o puritate serafică. Concertul în re major a fost compus în anul 1806. Dedicatorul era violonistul Clement, concert-maestru la teatrul «An der Wien». Numele lui Clement i-a dat prilej lui Beethoven să înghebe un joc de cuvinte în dedicație: Concerto per Clemenza pour Clement... A fost în adevăr un act de bunătate atunci când titanul a încredințat capod'opera violonistică lui Clement. Acesta a interpretat-o destul de rău, astfel că publicul a primit-o cu obișnuita-i răceală. Beethoven a transformat atunci concertul de vioară în concert de pian. Nici în această nouă uniformă lucrarea nu avu succes, astfel că genialul autor o readuce la ținuta ei primitivă.

D-șoara Ginette Neveu a cântat concertul cu o vie sensibilitate, apropiind fiecare sunet întâi de inimă și apoi trecându-o în virtutea degetelor.

D. I. Perlea a deschis seara simfonică, eroic, cu uvertura «Coriolan» unde am simțit grație inteligenței participării a dirijorului, lupta dublă din sufletului marelui general roman, a orgoliului și a emoției. Tot astfel d. Perlea a făcut suportabilă audiecției lunga simfonie a VIII-a de Bruckner, și a căutat să subțieze în fine retușări de expresie și în rafinate estompări, icoana-i sonoră masivă și arhitecturală.

Cel mai temperat dirijor român, din a cărui discreție cresc farmece greu de prins de către auditorii deprinși numai cu furtunile și dramele sunetului, d. Alfred Alessandrescu, ne-a oferit la 2 Martie un program de azurii poeme muzicale. «Simfonia pe un cântec' dela munte» de Vincent d'Indy, unde solistul, d. I. Filionescu, a fost bine integrat în polifonia orchestrală. D. I. Filionescu s'a menținut la nivelul intensității sonore generale, dialogând cu multă cumpătare. Sentimentul dominant al Simfoniei Cevenale e al bucuriei sublime. Intrebuințarea temelor simple cu mireasmă rustică și a ritmurilor vii, creează această ambianță lirică de viață și lumină.

A urmat «Rondes de Printemps» de Debussy, dans fluid topit în nuanțe ca soarele printre frunze.

D. Al. Teodorescu a fremătat de simțire în execuția clară și cald învăluitoare a «poemului» de Chausson, iscând incantații prin tonul său. «Divertissement» de J. Ibert, muzică facilă de promenadă, glume simfonice sau oricum vrem să numim lucrarea feericului compozitor francez, a încheiat împreună cu «Ucenicul Vrajitor» concertul d-lui Alfred Alessandrescu.

Imre Ungar, pianistul fără vedere pământească a cântat la Ateneu. Să fie deopotrivă cu el, ascultătorii au închis ochii dinafară.

Ca limbile flăcărilor pe comori, lirismul din adânc pâlăia în degetele fără greș, uimitor de sigure. Nicio dibuire nu se observă, decât doar chinul căutării unui sprijin prin acea dureroasă legănare a creștetului crispat în apropierea lumii necunoscute. Beethoven (sonata în mi major), Mozart (la minor), Bach, Chopin (Andante spianato și Poloneza) erau altceva decât simple prezențe estetice a unui muzicant înnăscut. Fiecare notă mi se părea un colț de zid pipăit în căutarea luminii inaccesibile. Imre Ungar nu dorește nici să traducă nici să consoleze. El aspiră lumina, urmărește o trecere în miracol, în vis. Aplauzele brutale dela sfârșit de sigur că îl supără, arătându-i că numai o singură minune s'a petrecut. Aceea din inima noastră, și a unei lacrimi pe care Ungar o presimte totuși din lumea lui interioară, îndepărtată.

După Ginette Neveu,⁷ d. B. Michelin, celist de 22 ani, în concertul gratuit dela sala Dalles, ne-a arătat o măiestrie tehnică neobișnuită și a dat curs nestăvilit, sincer, unei simțiri bogate în interpretarea suitei în stil vechiu de C. d'Hervelois, a sonatei de virtuozitate manieristă a lui Bréval și a melodioaselor dar convenționalelor « Variații » de Boelmann.

Violoncelul în mâinile d-lui Michelin e un mijloc de confesiune. Fantezia sa se eliberează de forme și visuri; aici i se revarsă elanurile juvenile. Acest mod spontan de a se dăruii cordelor e chezașia unui splendid și cert viitor a d-lui Bernard Michelin.

Cvartetul Fundației Regale a activat în aceeași direcție de propagare a muzicii de cameră în rândurile tineretului. Ședințele admirabil realizate de d. Anton A. Sarvaș trec din păcate neobservate la noi, ca și alte realizări de valoare. D-na Valentina Crețoiu Tasian, I. Pruner, N. Secăreanu, G. Năruju au dat desinteresat muzicalul concurs d-lui A. Sarvaș.

Semnalăm ședința de muzică de cameră a d-nei Florica Me-reutză, I. Boniș, M. Capeleanu, și concertul d-lui Efim Fliomen (violină).

Au fost condiții bune, care au demonstrat serioase pregătiri le executanți, și un neprețuit dor de afirmare.

La Radio au trecut onorabil prin fața microfonului, d-na Xenia Moscu, o muziciană de mare talent, și d. I. Pruner simplu și eroic în concertul de Liszt (mi bemol).

Dintre pianiștii străini, d. Ignaz Friedmann, solist pentru care pianul e un sclav bătut până la sânge, a cutezat să privească printre dărele barbare de sonorități luna clorotică ce scaldă trist muzica lui Chopin.

Majoritatea « Preludiilor » au suferit de brutalitatea impetuosului Friedmann. În cavalcada demonică a finalului sonatei în si minor, însă, concertistul ca un jokeu abil a sfârșit premiat cursa în aplauzele sosirii la start.

Borowsky a risipit incantații în recitalul de pian dela 5 Martie, aducând mărturia unei rafinate sensibilități și a unei pătrunderi deosebite a stilurilor componistice. Fantesia Cromatica de Bach a sunat cu discreție de clavecin iar « Le Gibet » de Ravel vibra surd de misterul legănării unui spânzurat pe fondul roșu a unui decor crepuscular. Consolația de Liszt în re bemol major, Scherzo-ul în do diez minor de Chopin au înflorit în interpretarea maestrului Al. Borowsky colorile lirice a unui vechiu și autentic romantism de multă vreme veștejit pe meleagurile noastre.

Din sumedenia de concerte din ultimul timp, acela al d-nei Eugenia-Babad-Cioculescu, mezzo-soprană dela Opera Română, a fost în adevăr o audiție de înaltă artă interpretativă a liedului.

O știință unică de contopire a sunetului cu textul poetic, o tălmăcire a frumuseților lirice ascunse sub câte un accent, și o inteligentă dozare a glasului în registrul grav tot atât de clar și expresiv ca și în acut, creau învăluitoare farmece melodice, scurte magii dar intense, când suflul ne vibra de armoniile nostalgice ale muzicii lui Brahms, de secretul freamăt trist al liedurilor lui Frantz Schubert și de pasiunea ritmică a două cântece de Manuel de Falla. Inflexiunea naturală a vocii, o pronunțare de mare stil și adevărat clasic s'au unit în melodiile de Haendel și Benedetto Marcello. În compozițiile vechi ca și în liedul modern, d-na Eugenia Babad Cioculescu găsește întotdeauna sensul just al expresiei, și mijlocul de a reliefa conținutul afectiv. D-na Eugenia Babad e o muziciană, care nu vizează niciodată efectul ieftin prin emiteri declamatorii de sunete. Direcția și rezerva în forte, rotunzite cu meșteșug, nu fac totuși ca să se piardă amploarea vocii. Audiția acestei excepționale și măestrite cântărețe ni s'a părut prea scurtă. Minunatele realizări treceau repede, ca și tot ce este de bună calitate.

În aceeași seară a cântat pianistul Borovsky la Ateneu; dar ascultând pe d-na Eugenia Babad, nu am regretat pierderea concertului acestui mare muzician rus.

Seara de lieduri a d-nei Eugenia Babad a avut ca auditori o lume intimă de melomani cari au știut entusiast să o prețuiască. Cântăreața română merită din belșug aplauzele pe care le-a primit.

D-na Eugenia Babad a fost muzical susținută de d. Radu Negreanu, pianist valoros al generației tinere.

Maestrul George Georgescu, după repurtarea unor mari succese muzicale în străinătate, a revenit la Filarmonică mai stăpân

și mai sugestiv în dirijare ca niciodată. Bucuria revederii cu orchestra noastră simfonică, dragul executanților pentru maestrul lor susțineau parcă tensiunea înaltă a audiției admirabile dela 9 Martie din sala Ateneului Român. Am apreciat atunci cu o bucurie curată de român, superioritatea Orchestrei Filarmonice, măestria cu care execută și pătrunderea în adânc a partiturii. Aproape fiecare membru al Filarmoniceii noastre e capabil să susțină un concert. Găsim între acești muzicanți omogenizați pe un Alexandru Teodorescu, solist de mari calități; pe d. Anton Adrian Sarvaș, care e desăvârșit în muzica de cameră; pe d. Vasile Jianu, M. Pessione, Iuliu Boniș, Sabina Niculescu, etc., valori certe, temperamente, maeștri adevărați.

Cu asemenea elemente, din care nu am enumerat decât o mică parte, era dela sine înțeles că într'o zi, grație unei munci considerabile, a unui studiu continuu și repetițiilor utile, cu un conducător de talia maestrului Georgescu, Filarmonica românească să capete acea perfecțiune a ansamblului visat, căpătând o prestață necunoscută în toată lumea prin soliștii cari vin la noi în țară și se conving « de auditu ». Astăzi Orchestra Filarmonică poate să fie flexibilă în mâinile fiecărui dirijor, ca un arc ce aruncă săgeata emoției în sufletele noastre.

La 9 Martie maestrul George Georgescu a condus Simfonia 3-a de Brahms, ridicând la suprafața sonoră eroismul ei latent care face pe unii critici să o considere un fel de « Eroica ».

Solistul concertului, d. Wilhelm Kempff a adus soarele în sală prin luminoasa interpretare a concerto-ului în si bemol de Mozart (primă audiție). Vioiciune, ingenuitate, poezie clară și eleganță evocată a saloanelor rococo, se îmbinau armonios în jocul egal și pur al genialului pianist german.

D. George Georgescu a încheiat strălucitul concert dela 9 Martie cu poemul « Moarte și Transfigurație » de R. Strauss: lupta dramatică a eroului asemănătoare celui din simfonia « Destinului » apărea sub formele ei simbolice, datorită maestrului conducător de orchestră român. Dela suspinele bolnavului și până la apoteoză, viziunile programatice ale poemului straussian aveau contururi de o impresionantă realitate.

VIRGIL GHEORGHIU

ȘTIRI MUZICALE DIN STRĂINĂTATE

Anglia

— Doctorul Alfred Einstein, cunoscutul muzicograf, a descoperit în arhivele lui « British Museum » din Londra, partițiunile

manuscrite a cinci simfonii inedite ale lui Haydn, care vor fi executate în curând la New-York.

Doctorul Einstein a mai descoperit în arhivele familiei Esterhazy din Viena, al cărui protejat a fost Haydn, numeroase compoziții inedite ale maestrului.

— În cadrul festivităților muzicale ce vor avea loc în primăvara aceasta în capitala Angliei, Arturo Toscanini va da șapte concertesimfonice consacrate lui Beethoven.

— Din nou s'a pus în discuție dacă Teatrul Covent-Garden să fie pus sau nu, la dispoziția spectacolelor de operă lirică; protestările presei engleze în acest sens sunt pe deplin justificate, Londra fiind singura capitală din lume care nu are până în prezent un local de operă.

Elveția

— Biroul Internațional al Muncii din Geneva, care se ocupă foarte rar de soarta muzicanților, a dat în sarcina experților examinarea drepturilor compozitorilor și artiștilor executați prioritar la discuri și la transmisiunea operelor lor prin radio.

S'a hotărât ca nici o înregistrare pe discuri și nici o radiodifuzare a lor nu se va putea face fără învoirea artistului executant, al cărui nume trebuie totdeauna să fie menționat, și că este interzis de a obține în schimbul achitării unei sume fixe, dreptul de înregistrare pentru un număr nelimitat de execuții; aceste decizuni nu au fost încă legiferate.

— Festivitățile muzicale inaugurate vara trecută la Lucerna de celebrul șef de orchestră Arturo Toscanini vor avea loc și anul acesta între 15 Iulie și 1 Septembrie.

În așteptarea programului definitiv, anunța numai că Arturo Toscanini va dirija mai multe concerte simfonice, conducând și Requiemul de Verdi în biserica Jezuiților. De asemenea, dirijorii de orchestră Ansermet, Bruno Walter și Fritz Busch vor conduce mai multe concerte simfonice.

Virtuoșii: Pablo Casals, Wladimir Horowitz, Paderewsky, Rachmaninov, cântăreții Marian Anderson și Alexander Kipnis vor da câte un concert. Vor mai avea loc și mai multe audițiuni corale date cu concursul corului Capelei Sixtine de sub direcția lui Lorenzo Perosi și a corului catedralei din Strassbourg, condus de abatele Hoch, cu colaborarea organistului francez Joseph Bonnet.

— Numeroase manuscrite de ale lui Beethoven au fost găsite la un colecționar din Zürich de Dr. Max Unger. Aceste noi manuscrite descoperite împreună cu acele găsite la Biblioteca de Stat din Berlin ridică numărul compozițiilor lui Beethoven, needitate, la aproape una sută.

Fr a n ț a

— Opera Comică din Paris a reluat opera « Visul » a compozitorului Alfred Bruneau, inspirată de romanul lui Émile Zola.

Creată în Iunie 1891, pe scena Operei Comice de sub direcția lui Leon Carvalho, opera lui Bruneau, care nu avea atunci decât 33 ani, a fost primită cu multă răceală de critici. S'au publicat cu acea ocazie articole violente și senzaționale în presă.

Henry Bauer în trei rânduri a căutat să apere pe tânărul compozitor, laudându-i opera.

Era pentru prima oară când într'o operă eroii piesei apăreau pe scenă în costumele timpului.

Succesul unanim ce a reperat astăzi reprezentarea operei naturaliste « Visul », a răzbunat pe Bruneau de nedreptățile și criticile ce i s'au adus în trecut, aducând un postum și bine meritat omagiu memoriei uneia din figurile muzicale cele mai caracteristice din ultimii 50 de ani.

— Compozitorul Honegger lucrează actualmente la muzica pentru « Dansul Morții » a lui Paul Caudel.

Germania

— Compozitorul german von Borck a terminat de curând o operă al cărui erou este Napoleon I. Fragmente din această operă vor fi foarte curând cântate la Berlin.

— Se anunță că d. Richard Strauss care va serba în cursul acestui an, cea de a 75 aniversare a nașterii sale, compune muzica pentru un film, al cărui subiect e München, orașul său natal.

— Teatrul de operă din Düsseldorf a dat prima reprezentație a operei compozitorului italian Giuseppe Mulé, intitulată « Dafnis și Eglé ».

— La Opera Mare din Viena s'a reprezentat pentru prima oară « Balada regală », operă a compozitorului Rudolf Wille.

— Bătrânul pianist Emil Sauer, elevul lui Liszt și a lui Rubinstein, astăzi în vârstă de 77 ani, a reperat de curând un mare succes la Berlin cântând, cu orchestra filarmonică de sub conducerea lui Carl Schuricht, Concertul în la major de Liszt.

— Fabricantul de orgă Mauracher a încetat din viață la Salzburg; fabrica ce îi poartă numele și care datează din anul 1740, a construit orga împăratului Franț Iosef dela Ischl, aceea a compozitorului austriac Bruckner dela St. Florian și a renovat marea orgă a catedralei din Salzburg.

— Compozitorul Franz Schmidt a încetat din viață. Născut la 22 Decembrie 1874 la Pressburg, a fost violoncelist în orchestra Operei din Viena și în urmă profesor de piano și director al Academiei de muzică.

El a compus patru simfonii, două concerte pentru piano, un

oratoriu, operele « Notre-Dame » și « Fredegundis » muzică de cameră, bucăți pentru orgă, etc.

În 1910 i s'a decernat premiul Beethoven pentru prima sa simfonie.

— La Viena a fost de curând dăruită celebra cafenea « Erstes Cafeehaus » din Prater, strâns legată de trecutul muzical al Vienei. În această cafenea a concertat Beethoven în anul 1815 pentru ultima oară în fața publicului.

Mai târziu, quartetul Boehm, a executat aici quartetele lui Beethoven, care, complet surd, urmărea din fundul sălii execuțiunea lor, nepierzând nimic din ritm și măsură.

Italia

— Maestrul Mario Panunzi a terminat de curând o tragedie lirică, « Quirinus ».

— Orașul Pirano, unde Giuseppe Tartini se născu în anul 1692, a organizat o expoziție de relicve și amintiri ale ilustrului violonist și compozitor.

Sunt expuse manuscrise prețioase, scrisori, autografe, diferite lucrări de teorie muzicală, tratate de matematică scrise de el însuși, precum și vioara sa.

— La teatrele de operă din Italia au avut loc « premierele » următoarelor opere: La Neapole, la « San Carlo », « Bolnavul închipuit » după Molière, muzică de Jacques Napoli; la Genova, « Le chandelier » de Ezio Carabella, iar la Teatrul « Scala » din Milan, « La dama Boba », de Ermanno Wolff Ferrari, unul din cei mai celebri compozitori ai timpurilor noastre.

— La teatrul « Reale » din Roma, a reperat un mare succes opera « Fra Gherardo » de Ildebrando Pizzetti.

Olanda

— Bruno Walter a dirijat o serie de concerte cu orchestra Concertgebouw din Amsterdam.

— La Amsterdam, au avut loc două reprezentații organizate de Societatea Wagner, cu opera « Mathis Pictorul », a compozitorului Paul Hindemith, operă care acum trei ani, cu ocazia executării ei la Berlin, a deslănțuit un scandal muzical de mari proporții.

Presă național-socialistă atacând violent pe compozitor cât și pe dirijorul Wilhelm Furtwängler, care luase apărarea talentatului compozitor printr'un articol ce-l publicase în jurnalul german « Deutsche Allgemeine Zeitung », a fost silit atunci să părăsească atât conducerea Operei din Berlin cât și direcția orchestrei filarmonice din capitala Germaniei.

Eroul lui Hindemith nu este altul decât pictorul celebru Mathis Grünewald. Muzeul Rembrandt din Amsterdam profitând de această împrejurare a organizat o expoziție Grünewald.

Statele Unite

— George Enescu, conducând orchestra filarmonice din New-York, a avut ca solist pe violinistul Jehudi Menuhin care a interpretat Concertele de Bach și Lalo.

— Serge Kussevitzy, conducând un concert simfonic cu « Boston Symphony Orchestra », a întocmit un program intitulat « Valsuri » de compozitorii Lanner, Strauss, Sibelius și Ravel; același șef de orchestră a dirijat « Noile dansuri simfonice » de Hindemith.

— Prima simfonie a compozitorului rus Șoștacovici, a fost cântată pentru prima oară în America sub direcția șefului de orchestră rus Nicolai Malko.

— După diferitele încercări de a putea crea un nou Salzburg francez, este în proiect realizarea unui « Salzburg american », ce va fi ridicat pe pantele parcului Fort Tryon, într'o minunăță și încântătoare împrejurime a New-Yorkului, direcția artistică urmând a fi încredințată lui Max Reinhardt.

— Ignatz Paderewski, ilustrul pianist și om de Stat polonez, a ajuns la New-York, urmând a întreprinde un lung turneu de concerte.

— E interesant să dăm programul concertului simfonic, dirijat de d. George Enescu, la Boston: Mozart: Simfonia Haffner; Enescu: Rapsodia Nr. 2; Lipatti: Chef cu lăutari, și Enescu: Simfonia Nr. 1.

— După o absență de 5 ani, tenorul Benjamins Gigli a revenit în Statele Unite pentru un turneu de concerte și de cinci apariții pe scena lui Metropolitan Opera House.

Ungaria

— O circulară episcopală a unui episcop ungar, dată în acord cu șeful Bisericii catolice din Ungaria, a interzis în viitor executarea de muzică scrisă pentru scenă în cursul ceremoniilor religioase, reamintind că Marșul din Lohengrin evocă o încercare de asasinat, iar în ce privește Marșul nupțial din « Visul unei nopți de vară », soțul este metamorfozat în măgar.

Asemenea muzică, conchide circulara, este incompatibilă cu sfințenia căsătoriei.

U. R. S. S.

— Republica U. R. S. S. a interzis executarea pe teritoriul ei a operelor compozitorilor Bellini, Verdi, Puccini, Schumann și Ceaikowsky ca necorespunzând principiilor artistice ale Rusiei Sovietice.

— Ultima compoziție a lui Serge Prokofieff este un « Concert » pentru violoncel și orchestră.

NICOLAE MISSIR

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

STUDIA NEOPHILOLOGICA

(A journal of germanic and romanic philology)

Vol. XI. Nos. 1—3, 1938—1939 — Uppsala

Un scriitor danez, d. E. Bendz, prieten al lui Panait Istrati, pregătește o lucrare în limba franceză despre autorul Kirei Kiralina, din care publică deocamdată un important fragment.

Intr'un moment în care gloria lui Istrati trecu incontestabil printr'o eclipsă— pe care și d. Bendz o constată — o asemenea întreprindere, mai mult decât un act de pietate amicală, este unul de restaurare critică.

Redăm în traducere câteva pasaje:

• Se face un fel de conspirație a tăcerii în jurul mormântului, totuși proaspăt, al lui Panait Istrati. Nu mai întâlnim decât foarte rar acest nume, pe vremuri răsunător și care a fost al unui om straniu de viu. Nu-mi explic prea bine această tăcere...

Să fie oare din cauza ciudățeniei lui și din cauza faptului că, în ciuda succeselor, rămăsese în calitatea lui de scriitor francez, un « fenomen », un om afară din serie?

... Levantin, de origină greco-română, ideile și felul lui de viață, afinitățile lui multiple cu o umanitate pe jumătate orientală, relativ primitivă și liberă, un temperament de foc și nu se știe ce obscure atavisme, făcuseră din el, chiar în cercurile literare destul de pestrițe ale metropolei, o ființă excepțională și un musafir în trecere — după cum născocirile și fanteziile povestitorului nu sunt, în ultima analiză, decât o ultimă și scânteietoare aplicațiune a procedului vechilor povestitori arabi. Adăugați, fie și în cele mai bune cărți ale sale, o lipsă aproape absolută de compoziție, neglijențe, improprietăți de limbaj și de stil, o nepăsare, o libertate de vorbire mergând uneori până la grosolănie, în sfârșit tot felul de infracțiuni la « bunul gust », conveniențe, reguli stabilite ale artei narative, așa cum se practică printre noi, Occidentalii.

Toate acestea ar explica fără îndoială, până la un anumit punct, lipsa de grabă a « scumpilor confrăți » de a face dreptate după (ca și de altfel, înainte de) moarte, cuiva care a avut marea greșeală să fie unic și de a se ocupa, așa cum merită, de o operă inegală de sigur și inabilă, sau mai de grabă frustă

și naivă în multe privinți, dar în afară de obișnuit. (Imi amintesc a fi abordat acest subiect, vorbind într-o zi cu d. Jacques de Lacratelle și a-mi fi permis să schițez un mic elogiu al lui Istrati. Am avut atunci impresia netă că acest romancier, om de lume, îl considera pe acest Gorki balcanic drept un tip mai de grabă suspect, în sfârșit nu tocmai-tocmai un « monsieur ». Aș da toată proza anemică, apretată și corectă a acestui academician cu particulă pentru anumite pagini bune și calde, scrise la întâmplare, de fostul spălător de vase, zugrav și fotograf ambulant...)

... Ar fi naiv să încerc un pronostic asupra judecății, pe care posteritatea mai apropiată sau mai depărtată, o poate rezerva operei acestui maestru al povestirii. Totuși mi s'ar părea inadmisibil ca numele lui Istrati să nu iasă curând din momentana lui eclipsă, pentru a cunoaște la rândul lui, în memoria recunoscătoare și afectuoasă a câtorva mii de lectori, acea strălucire care este singura șansă de a supraviețui, pe care un scriitor o poate în mod rezonabil s'o prindă de visurile sale de glorie postumă. Și de sigur, vorbesc aici de « reînvierea » sa ca scriitor, și nu numai din cauza straniei seducțiuni ce emană din cărțile lui sau din legenda sa personală, mai fantastică decât o aventură de film.

Oh ! știu prea bine tot ce i-a lipsit: lipsa lui de talent constructiv, căderile în gazetărie, tonul umflat, repetările, violențele, deficiențele tehnice... Dar ajunge să citesc câteva pagini din « Kira Kiralina », din « Le refrain de la fosse », din « La famille Perlmutter » etc., pentru a simți din nou, în acest om lipsit de orice instrucție școlară și de orice știință ordonată, dar devorat de pasiuni, sarcastic, brutal, glumeț și tandru, rând pe rând — și înzestrat de altminteri cu o uimitoare putere de adaptare intelectuală — unul din cele mai autentice talente de scriitor, din câte mi-a fost dat să întâlnesc.

... Istrati, recunosc bucuros, nu a ajuns niciodată să scrie franțuzește ca un francez (cu atât mai rău sau cu atât mai bine) și nici să se desvețe cu totul de anumite stângăcii de limbaj, ținând de calitatea lui de străin sau de educația lui defectuoasă. Dar nici Conrad, până la sfârșitul vieții, și deși limba engleză « îl adoptase dela început », cum îi plăcea să spună, n'a reușit niciodată să-și libereze stilul de un anumit număr de polonisme și galicisme. Ii împiedică oare aceasta pe Englezii de bun gust să aprecieze rafinamentele artei lui sau să se mândrească cu aportul excepțional, pe care l-a făcut literaturii lor, acest ex-căpitan de vapor, venit, după neverosimile ocoluri, din fundul Ucrainii, ca să trăiască printre ei? Cazul lui Istrati nu mi se pare diferit. Romanele, povestirile și operele lui de biografic au avut cel puțin meritul de a introduce în literatura franceză, un temperament, un ton, un gen de subiecte și o prezentare absolut noui și extrem de personale. »

LA NOUVELLE REVUE FRANCAISE

27-e Année, No. 306.— 1-er Mars 1939

D. Julien Benda începe în acest număr publicarea unui nou eseu, cu vădit caracter de confesiune și de explicare personală, « Songe d'Eleuthère » — care nu va întârzia probabil să provoace, ca aproape toate scrierile sale recente, iritarea unei părți din publicistica franceză.

Cu tonul degajat cu care pe vremuri scria « Scrisorile către Melisanda », autorul încearcă într'o serie de colocvii cu un personaj feminin ce poartă de astă dată numele de Gemma, să explice în ce măsură atitudinea sa politică răspunde unei pozițiuni raționale, dar contrazice anumite înclinări de temperament și de sensibilitate.

Cu o formulă paradoxală Eleuthère rezumă această contradicție: « votează cu poporul, dar refuză să stea la masă cu el ».

În ce privește problemele de artă, Eleuthère repetă convorbitorii sale, aceleași idei severe pe care Julien Benda le scria în răsunătorul său pamflet « Belphegor ».

Numai că paginile prezente sunt scrise pe un ton mai puțin combativ, mai intim.

Vom reveni de sigur asupra lucrării pe măsura apariției ei.

Același lucru despre « Jurnalul de vacanță » pe care tot în acest număr începe să-l publice d. Jean Guéhenno, autorul celui « Journal d'un homme de quarante ans », care în 1934 a provocat, la apariție, lungii comentarii și discuții.

ROMANEȘTI

BULLETIN LINGUISTIQUE

Vol. VI, 1938

În afară de *Buletinul* publicat la Iași de d. Iorgu Iordan, *Buletin lingvistique*, publicat de d. Al. Rosetti, este singura publicație românească de specialitate care apare la intervale regulate: un volum pe an. Fapt îmbucurător: numărul paginilor sporește pe fiecare an, ceea ce corespunde creării unei atmosfere propice pentru studiile de limbă și câștigării de noi colaboratori.

Volumul al VI-lea, pe care-l avem în fața noastră, a apărut sub auspiciile Institutului de lingvistică română, nou creat. El cuprinde un material încă mai variat și mai bogat decât cele precedente. Iată pe scurt problemele tratate:

D-nii Al. Graur și Al. Rosetti prezintă o schiță a *fonologiei* românești. Fonologia este studiul sunetelor din punctul de vedere al întrebuintării care li se dă în limbă: singurul lucru care interesează este felul cum se opun, din punctul de vedere al creării de înțelesuri, diferitele sunete unul altuia.

Mai departe d. Al. Rosetti, directorul publicației, revine asupra teoriei silabei, asupra originii formelor participiale terminate în *-ă* în românește, și discută calea pe care a parcurs-o sunetul *k* latin pentru a se transforma în *ce* românesc. În fine, d-sa discută teoriile d-lui D. Caracostea cu privire la limbajul estetic.

D. Iorgu Iordan, reputatul cercetător al toponimiei românești, aduce o serie de note, îndreptări și explicații noi asupra mai multor nume de locuri din România, interesante între altele prin paralelele care se stabilesc cu toponimia din alte țări.

D. Al. Graur studiază verbele « reflexive » în românește: aceste verbe se pot împărți, după sensul pe care-l adaugă pronumele, în mai multe cate-

gorii, care ar fi bine să fie distinse în gramaticile curente. D-sa mai aduce o notă asupra sufixului trac *-iskos*, apoi o nouă contribuție la cercetarea neurtului românesc, și în sfârșit o recenzie asupra unui studiu privitor la verbele românești de origine slavă.

D. D. Șandru ne dă ca de obicei, rezultatele unei anchete dialectale. De astă dată regiunea studiată a fost județul Năsăud. Cu metoda întrebuițată și până acuma (gramfon și cercetare orală), d. Șandru îmbogățește cunoștințele noastre privitoare la graiul din Năsăud și la dialectele românești în general.

Marele savant german Leo Spitzer (actualmente în emigrație: profesează la universitatea din Baltimore, U.S.A.), care se preocupă de toate ramurile lingvistice și care a mai studiat în multe rânduri probleme românești, publică de astădată un studiu asupra familiei de cuvinte *mattus* în limbile romanice, apoi asupra câtorva paralele turcești, necunoscute până acum, la unele expresii românești, și se ocupă de întorsătura stilistică românească *vine el tata*, pe care d. J. Byck a studiat-o în numărul trecut al *Bulletin*-ului. D. Spitzer face unele completări și sugestii noi, și adaugă și unele rezerve. Apoi discută și alte amănunte publicate în numărul trecut al aceleiași reviste.

Am lăsat la urmă pe d. C. Racoviță, noul colaborator al *Bulletin*-ului, pentru a ne putea ocupa mai pe larg de contribuția d-sale. D. Racoviță este un tânăr student al Facultății de litere din București, și încă de pe acuma i se poate prevedea o frumoasă carieră științifică. Articolul privitor la postpunerea articolului în limba rusă, cum și notele asupra bilinvismului, îl arată ca pe un cercetător care stăpânește perfect materia, care știe să se informeze și să raționeze asupra faptelor și, în sfârșit, să expună clar rezultatele la care a ajuns. Problema articolului în rusește interesează în primul rând slavistica, bineînțeles, dar ea nu este fără importanță pentru studiul limbii române. În adevăr, trei limbi balcanice: româna, albaneza și bulgara prezintă un articol postpus. S'a vorbit prin urmare de cauze sau de condiții de dezvoltare comune pentru aceste trei limbi. La aceasta savanții bulgari au răspuns că, deoarece și limba rusă cunoaște un articol postpus, avem aici o tendință slavă, deci bulgara este independentă de română și albaneză. D. Racoviță arată mai întâi că vechea bulgară nu cunoaște articolul, cum greșit s'a susținut, apoi că articolul rusesc n'are nimic comun cu bulgara. D-sa emite ipoteza că rusa ar fi fost influențată de scandinavă, care și ea cunoaște articolul postpus. Se vede astfel cât de important este acest studiu, ale cărui concluzii vor fi fără îndoială adoptate de slavisti ca și de romanisti. În notele următoare, d. Racoviță studiază influența pe care a avut-o limba română asupra rusei vorbite în Basarabia.

Conducătorul *Bulletin*-ului, d. Al. Rosetti, merită să fie viu felicitat pentru regularitatea cu care-și publică revista, pentru condițiile tehnice în care apare aceasta, pentru contribuția d-sale personală, care a fost totdeauna de excepțională autoritate, pentru felul cum a știut să grupeze o echipă de cercetători interesați de structura limbii române, și în sfârșit pentru că prezintă publicului de specialitate un nou lingvist care va onora slavistica românească și lingvistica în general.

LIBERTATEA

Anul 7.—Nr. 5.—5 Martie 1939

D. Șt. Antim publică un interesant articol despre Papa Piu XI, din care extragem:

« Urmașul lui Benedict XV, Pius XI a fost ales papă în împrejurări atât de grele pentru Biserică. El a urcat treptele tronului pontifical odată cu instaurarea regimului fascist în Italia. Un pontif ales în vremuri atât de vitrege pentru catolicism, nu putea fi papă angelic. Și în adevăr, din chiar primele clipe ale pontificatului său, Pius XI s'a arătat papă militant. La început a luptat, cum e și ușor de înțeles, numai contra comunismului; toată activitatea lui temporală și-a concentrat-o împotriva extremismului moscovit. Cu fascismul a trăit, la început, în relații bune. Ba, a încheiat chiar un concordat cu guvernul italian, prin care papa renunță la captivitatea benevolă în Vatican, decretată la 1870, de papa Pius IX. Mai târziu însă, când regimul național-socialist vine în fruntea Germaniei, atitudinea papei se schimbă cu trecerea vremii. Fără a renunța la lupta sa contra bolșevismului, pe care o trece însă pe al doilea plan, Pius al XI-lea se găsește în conflict deschis cu conducătorii Reichului, mai cu seamă după ce aceștia încep persecuțiunile împotriva clerului și a credincioșilor catolici și mai apoi, contra religiei creștine în general, dând semne de preferință pentru Olimpul păgân al lui Wotan. Prin chiar acest conflict, Pius al XI-lea s'a găsit în foarte grave divergențe cu fascismul italian; în special, după ce acesta adoptase unele din practicile criticate de papă atunci când fuseseră aplicate în Germania.

Papa Pius XI avea prea mult simț critic și el și-a dat, fără îndoială, seama că Biserica creștină e mult mai greu amenințată în Germania, de cum acesta ar reeși din acele ostile ale actualului regim. Creștinismul e, în esența lui, o religie a sudului, care se adresează, în primul rând imaginației. El e oarecum străin de sufletul nordicilor raționali și ei s'au împecat din totdeauna foarte anevoie cu această credință răsărită sub arșița soarelui de miază-zi. În toate țările septentrionului, păgânismul străvechi n'a fost chiar uitat cu totul. Olimpul semințiilor germanice trăiește și azi în amintirea poporului, în folklor, în moravuri, în literatura și în teatrul popular și chiar în cel cult. La prima criză deslănțuită de Luther, către începutul veacului XVI, țările nordului au rupt cu Roma, au simplificat dogmele, apropiindu-le de primitivele lor credințe păgâne și au lepădat, mai cu seamă, tot fastul costisitor al Bisericii catolice, potrivit poate să impresioneze pe sudici, nepotrivit însă temperamentului nordic.

Papa Pius XI a cunoscut, fără îndoială, cauzele adevărate și profunde, care au împins țările nordice în Reformă, și și-a dat, de sigur, seama că acele cauze îndepărtate sunt pe cale să se reproducă sub altă formă în Germania de azi. De aceea adormitul pontif, cu drept cuvânt a putut avea sentimentul că Biserica creștină s'ar afla, în Germania, în ajunul unei catastrofe mai gravă decât aceea provocată de Luther cu cinci veacuri în urmă.

Adevărul e că după descoperirea Americii, aurul și argintul s'au revărsat asupra Europei în cantități ne mai cunoscute până atunci. Acest aflus uriaș

de metale prețioase a provocat o scumpire enormă a vieții. Micii principii germani ca și unii regi nordici, care trăiau din venituri fixe ca și țărani, care mai erau obligați la prestațiuni în natură, au sărăcit în așa fel încât traiul le-a devenit de-a-dreptul cu neputință. Singura lor scăpare erau bunurile imobiliare ale Bisericii. Teoria mai veche a ordinului călugărilor cerșetori, după care Biserica lui Christ trebuie să fie săracă și simplă ca însuși Intemeietorul ei, a căpătat brusc o actualitate primejdioasă pentru Roma. Principii și-au însușit parte din moșiile bisericești, iar țărani, răsculați în toată Germania, au pus stăpânire pe rest. De altă parte, ca să scape de neîncetatele cereri de bani din partea Curiei romane, Luther rupe formal cu Roma și desființează fastul atât de costisitor al Bisericii. Din această expunere scurtă — dar adevărată în liniile ei generale, — rezultă dar că Reforma s'a născut din cauza sărăciei Germaniei, provocată de îmbogățirea excepțională a lumii. Dacă comparăm situația deatunci din Germania cu cea de azi, ne dăm ușor seama că asemănarea merge până la identitate. Economia sdruncinată a Reichului luptă cu greu ca să facă față necesităților celor mai elementare ale societății. Cheltuelile sunt raționate acolo cu o migală dusă adesea la absurd, iar producția e supravegheată până în cele mai mici amănunte. O societate ajunsă în așa situație, nu-și poate permite nici cheltueli somptuoase și nici cheltueli inutile. Și în adevăr, cel dintâi căzut sub censura conducătorilor Reichului a fost catolicismul, exact ca pe vremea lui Luther. Ba ceva mai mult, cei mai mulți preoți și prelați catolici au fost arestați la început sub învinuirea că expediază cu călcarea legilor Reichului, aur și devize la Roma. Deci, chestia indulgențelor reînviată, exact în aceleași condițiuni dar în formă modernă, după cinci sute și atâtea de ani. Aceleași cauze, care determinaseră la început persecuția clerului catolic, au dus mai târziu la vexațiunile exercitate contra celui protestant. Intr'un cuvânt dar, Germania sărăcită nu mai poate suporta Biserica; creștinismul a devenit pentru ea un cult prea oneros, așa cum catolicismul îi devenise insuportabil pe vremea lui Luther.

Papa Pius XI și-a dat, fără îndoială, seama de această situație atât de gravă pentru Biserica creștină în Germania și, de aceea, uitând bolșevismul, a angajat luptă aprigă împotriva național-socialismului, în nădejdea că va abate, în cele din urmă, o nenorocire ce simțea că se apropie ».

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

1939. Anul XXXI. — Nr. 3, Martie

Un fragment de roman sau, mai probabil, de povestire mai lungă, de d. Mihail Sadoveanu, o schiță de d. Gh. Brăescu și o nuvelă de tânărul scriitor Ieronim Șerbu formează materialul de proză literară al numărului de față.

D. Ștefan Nenițescu revine la poezie, publicând — după o lungă tăcere un ciclu de cinci poeme (*Forme*). Remarcabile traduceri de d-lui Al. Philippide din Friedrich Hölderlin. De asemeni, de reținut poemul « Fecioara albă », de d. Lazăr Iliescă.

Cronicilor obișnuite, li se adaugă o cronică a cărților engleze, semnată de d-na Suzana Boteanu, care dovedește multă informație în materie.

Esseul d-lui D. I. Suchianu despre « Psihologia glumii » ni se pare caracteristic pentru maniera sa de a trata cu ușurință, fără aparentă gravitate, dar cu o rară fineță de nuanțe, felurite probleme de simțire contemporană.

Desprindem partea finală a eseului său:

Am spus, de multe ori, că gluma este față de realitatea brută ceea ce dansul e față de simplul mers. Observați că în românește la dans se zice joc, iar cuvântul derivat *joacă* este nuanța care exprimă un joc care nu e dans propriu zis. Toate acestea dovedesc că dans și joc sunt noțiuni totodată distincte și înrudite.

Problema jocului este un vechiu și important capitol de filosofie; psihologia, sociologia, pedagogia, estetica l-au studiat cu amănunțime. Există azi vreo cincisprezece teorii explicative despre joc. Astfel se spune între altele că la baza oricărei opere de artă, dela vodevil la melodramă, dela schița humoristică la elegie, se găsește o activitate ludică (ludere înseamnă în latinește a te juca).

Arta complică acest fenomen ludic cu elemente culturale superioare, fie comice, fie tragice. A te juca înseamnă a construi o lume fictivă care seamănă cu cea reală. Seamănă fiindcă în jocul cel mai simplu găsim luptă, dificultăți, reguli și hazarduri, elemente care-s la temelia vieții adevărate. Iată de ce arta, care-i o reinventare pe cont propriu a realității, este în esența ei o activitate ludică.

Dar arta — cel puțin până acuma de curând — nu glumește. Se joacă cu închipuirea, dar socoate că nu-i de demnitatea ei să glumească. Dimpotrivă, ia lucrurile foarte în serios. Este ori tragică, ori comică. Și comicul presupune maliție, pică, răutate, resentiment, poftă de a sancționa, plăcere de a pedepsi.

La fund, foarte la fundul unei drame de Shakespeare sau unui poem de Eminescu să găsește, de sigur, fenomenul joc, de vreme ce acești artiști recompunând realitatea, efectuează o conduită identică cu aceea a sportivului care face o partidă de polo, a cartoforului care joacă bridge, sau a feteții care se joacă cu păpușa. Dar nici Shakespeare, nici Eminescu, nici feteții cu păpușa nu au cătuși de puțin intenția de a lua jocul lor în glumă. Dimpotrivă, ei sunt, în forul lor interior, mult mai serioși, mai atenți decât în viața curentă. Arta la adulți, joaca la copii au fost totdeauna activități grave, mai grave decât celelalte. Gluma, care și ea e veche cât lumea, a avut un rol de cenușereasă.

I s'au încredințat doar lucrurile neimportante, micile fleacuri ale existenței. De îndată ce gluma capătă oarecare consistență, dacă bunăoară râsul capătă calitate culturală de comic, gluma încetează, automat, de a mai fi glumă, și devine ironic, sau humor, satiră ori pamflet. Răutatea intră, și gluma se stinge așa cum ziua se topește când se lasă noaptea.

Abia azi, în sânul aceluia popor cu viața aspră, în mijlocul poporului american, s'a născut această idee de copii adulți, această idee nespuse de umană și nobilă, de a da glumii un conținut intelectual vast și înalt, și de a face din ea o categorie culturală autonomă și egală în grad cu altele.

Americanilor le datorăm această invenție în civilizația spirituală, inven-

fiune pe care aş numi-o: *gluma pură*. Ideea de a uşura oarecum realitatea de tot plumbul, de a o face să circule cu paşi elastici ca de dans, iuţi ca de sbor; ideea de a prezenta complexa realitate ca o jovială confidenţă scăpată lui Dumnezeu; ideea de a picta viaţa astfel încât să ne facă să râdem tot timpul, şi tot timpul fără răutate: toate acestea au fost descoperite, acum, de curând, de poporul american. Descoperirea s'a cristalizat în opere multe şi palpabile, vizibile, cumpărabile. Descoperirea lor recentă nu numai că îmbogăţeşte patrimoniul civilizaţiei spirituale, dar constituie şi o excelentă şcoală de bună-tate, de destindere fără victime, de bucurie fără răutate.

INSEMNĂRI IEŞENE

Anul IV.— Vol. IX, Nr. 3.— 1 Martie 1939

Un scurt poem de d. Mihai Codreanu, mai puțin didactic decât poemele sale obișnuite, se termină totuși cu una din acele viziuni cosmice, familiare poetului.

Noapte. Faur e de jar
Toate apele-s de piatră.
Pe furiș, din sloi lunar,
Umbre intră 'n câini și latră.

Stelele trosnesc de ger,
A 'nghețat până și vântul.
Doar un nostambul stingher
Patinează 'n hâu: Pământul.

Studiu de istorie și politică semnează d-nii Emil Diaconescu (*Gambetta și Români*), Alexandru Claudiu (*Karl Kautzki*) și Dimitrie Gherasim (*Problema Ucrainei*).

D. Octav Botez publică discursul festiv pronunțat la primirea d-lui Mihail Sadoveanu ca « doctor honoris causa » al Universității din Iași.

GÂNDIREA

Anul XVIII, Nr. 3.— Martie 1939

Dintr'un studiu de d. Lucian Blaga (*Artă și valoare*) reținem următorul fragment despre geniu:

« Opinia curentă, jertfa permanentă a noțiunilor confuze și vulgare, crede bunăoară, că geniu e pe deplin caracterizat printr'o extrem de sprintenă și ascuțită inteligență, printr'o monstruoasă memorie, printr'o tot atât de mătăhăloasă putere de muncă, exprimabilă în cai-putere, printr'un irezistibil vulcanism pasional și prin mai știm noi ce. Toate aceste trăsături sunt însă destinate să ne conducă numai până în pragul aplauzelor, care exaltă geniile de varietei. Pe scenele de reputație îndoielnică ale cabarelor se îmbie câteodată prilejul de a admira calculatori nomazi, fără hârtie și fără creion, fără tablă și fără cretă, cari scot prin operații ciudate, cari n'au nevoie decât de creșterul lor, rădăcina patrată din numere de zeci de cifre. Acești calculatori sunt de sigur în felul lor niște « fenomene », câteodată cu totul excepționale, din

nefericire însă din asemenea fenomene n'a sărit niciodată, ca dintr'o minunată cremene, nici cea mai mizeră scânteie revelatoare în domeniul matematic. Un Descartes a fost un geniu matematic, relevând legi secrete ale acesteia, ceea ce nu l-a împiedicat să fie un destul de mijlociu și neglijent calculator. Când cineva e în stare bunăoară să scrie într'o simplă și singură viață de om câteva mii de cărți, manifestându-se poligrafic în toate ramurile să zicem ale istoriei, ale dramei și ale poeziei, dar în toate deopotrivă de mediocru, ne găsim de sigur în fața unui fenomen monstruos, dacă voiți; căc epitetul genialității îl vom rezerva unor apariții de altă vrednicie. O distincție netă trebuie să se facă pe urmă între « geniu » și formele cele mai acute ale « inteligenții ». Ipertrofia unei facultăți ispitește lesne la rostirea unor judecăți nepotrivite. Să nu uităm că un Mozart, un Cézanne, un Tolstoi, nu s'au distins câtuși de puțin prin strălucirea inteligenții, nu mai puțin însă ei au fost genii de mărimea întâi. Dacă am fi ținuți să măsurăm geniul în « grade » de inteligență, de numărat pe răboj, ar trebui să credem că un Shaw, stăpânul uneia din cele mai complexe și subtile inteligențe din câte natura a aprins pe pământ, ar fi superior unui Shakespeare. Și exemplul pentru a ilustra deosebirea între geniu și inteligență, nici nu e tocmai bine ales, fiindcă nici Shaw nu e lipsit de geniu și nici Shakespeare nu a fost lipsit de inteligență. Ne amintim să fi citit cândva, amintirile de student ale unui matematician, care se găsea la Zürich, membru al aceluiași club, din care făcea parte și Einstein în întâia sa junețe. În ședințele periodice ale acelu club se discutau probleme de specialitate. Cel mai răsărit printre ei era un rus, de o inteligență vie, pătimașă, suplă, și cu totul ieșită din comun. Dacă între membrii clubului, ar fi apărut atunci un oracol pentru a le spune că printre ei se găsește unul care va revoluționa Fizica, toți, fără excepție, s'ar fi gândit la acel rus, dar nimeni la Einstein. Iată cum chiar și într'un teritoriu preferat al inteligenții, ca Fizica și Matematica, unde această facultate s'ar părea că se bucură de o suveranitate nediscuțată « geniu » înseamnă altceva decât pură « inteligență ipertrofiată » și dinamizată de un fermecat temperament. Ceea ce ne face să stăruim asupra acestui aspect este o prejudecată foarte curentă și criteriile false ale oamenilor noștri de așa zisă cultură. Opinia publică confundă prea adesea « geniu » cu ipertrofia unor însușiri, de care geniul nu are numai decât nevoie și la care el nici nu aspiră. Geniul, consistând în primul rând în darul revelator, datorită căruia misterele lumii sunt convertite în creații de cultură, în metafore, viziuni, construcții, întruchipări de o pecete stilistică, de proveniență abisală, refuză să fie asemănat cu fenomenele de cabaret, adică cu fenomenele de ipertrofia a unor însușiri secundare, ipertrofia care nu poate fi clasată decât la rubrica monstruosului. »

D. V. Voiculescu publică două poeme (« Țărm clasic » și « Versul ») din care îl reproducem pe cel dintâi:

lui N. M. Condiescu

Dorm luminoase stoluri de coloane
 În mare, șipote de trepte pier.

Cum dregi, lăuntric, frântele frontoane
Ți-e gândul numai marmoră și cer.

Ce Hercule s'a deșteptat în tine?
Iți recunoști altarele de-atunci?
Te lași robit de sprintene ruine
Și 'ntreg pornești eroicele munci.

Ridici din țândări marile azururi
Strivitei lumi scoți pașii nevăzuți
Și, călător, te legi să faci de-apururi
Popas la umbra zeilor căzuți.

Nici ramură, nici sbor. Mântuitoare
Inmărmuriri pe culme de senin
Durerile ce-au ars biruitoare
Intorc din vremi profilul alb de chin.

FAMILIA

Seria III.— Anul VI, Nr. 1.— 24 Ianuarie 1939

Număr închinat Unirii, văzută cu deosebire din punctul de vedere al Ardealului.

Ca de obicei, este de reținut materialul documentar local. Literatura propriu zisă mai puțin interesantă. De altfel nu literatura constituie caracterul propriu al acestei reviste orădene, valoroasă numai în măsura în care reușește să fie, în sensul deplin al cuvântului, o revistă provincială.

PAGINI LITERARE

Anul VI, Nr. 1—2. 1939

Părintele Agârbiceanu publică un emoționant articol despre Octavian Goga.

Sub semnătura Yvonne Rossignon, pe care o întâlnim foarte adesea în publicațiile din provincie, dar care până azi nu ne-a dat probe convingătoare de vocație literară deosebită, apare un frumos poem « Tristețea lui Sapho ».

Poemul e prea lung ca să fie citat în întregime. Reținem un fragment:

Ca ierburile grele de neștiutul polen, vă plecați, crude,
una spre alta; și vorbele voastre de dragoste, zădarnice, vântul,
le spulberă și nu le dă răgaz să rodească. Uneori un pescar le aude
plutind peste ape, și păsări le crede, și-și simte în preajmă pământul.
Uneori, când în mare se pleacă trupul vostru gol, să se scalde,
vântul duce departe, până 'n drumul corăbierilor bruni parfumul
coamelor voastre încinse de-amurguri și calde:
Și corăbierii cred că-i răsufierea lămâiilor, care le-arată drumul.
Cât sunteți de frumoase, cât sunteți de line,
zădatnice fete ale Lesbosului.

De semnalat de asemeni patru poeme de Andrei Ady în traducerea d-lui Teodor Murășanu.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

(Revista Sfântului Sinod)

Anul LXI, Nr. 11—12.— Noemvrie-Decemvrie 1939

Număr închinat Patrihului Miron, cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani — volumul acesta de 300 de pagini, cu studii, articole și documente despre viața și opera marelui Patriarh, capătă astăzi, după moartea sa, o dublă importanță documentară. Diversitatea punctelor de vedere din care este privită personalitatea sa religioasă și politică, constituie o serioasă contribuție la cunoașterea omului și a conducătorului spiritual.

REVISTA DE DREPT PUBLIC

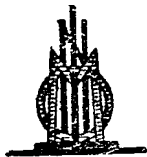
Anul XIII, Nr. 3—4.— Iulie-Decemvrie 1939

Număr festiv închinat Constituției și noului regim administrativ.

Colaborează profesorii de drept constituțional și administrativ dela Universitatea din București, și un număr de juriști specializați în această disciplină. Prin economia sa, întregul volum este o expunere sistematică și completă a reformelor de structură, prin care a trecut Statul Român în ultimul an.

Subliniem în sumar studiile d-lor Paul Negulescu (*Étude sur la Constitution sociale et politique de la Roumanie du 27 Février 1938*), C. Rarincescu (*La nouvelle organisation administrative de l'état roumain*), Const. Georgesco, I. H. Vermeulen, Corneliu Rudescu.

MONITORUL OFICIAL, ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1939